

**DÜNYA KÜLTÜR ROTASI KAPSAMINDA HİTİT YOLU'NDA
SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜR TURİZMİ**

Tuğçe Nida Nur ÖZBEK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuğçe Nida Nur ÖZBEK

14/07/2021

DÜNYA KÜLTÜR ROTASI KAPSAMINDA HITİT YOLU'NDA SÜRDÜRÜLEBİLİR
KÜLTÜR TURİZMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tuğçe Nida Nur ÖZBEK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2021

ÖZET

Kültürel rotalar kıra, su ya da başka bir tür fiziksel güzergah olarak sınıflandırılan, kendine özgü dinamikleri taşıyan ve bu dinamiklerin doğa ile uyumunu/karşıtlığını gösteren, doğal, kültürel ve tarihi işlevselliği olan iletişim ağlarıdır. Bu rotalar çok boyutlu fikirlerin, bilginin ve değerlerin sürekli ve karşılıklı değiş tokuşunun sağlandığı, ülkeler, bölgeler veya kıtalar arasında yaşayan ve yaşatılan güzergahlardır. Bu nitelikteki kültürel rotaları, Avrupa Konseyi'nin, UNESCO'nun ve ICOMOS'un belirlediği kriterlerle belirlenmektedir. Olağanüstü Evrensel Değere (OED) sahip olan rotalar Dünya Miras Listesine alınarak, sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Geçmişte farklı amaçlarla (askeri, ticari, dini vb.) kullanılan kültür rotaları, günümüzde turizm açısından önemli destinasyonlardır. Turizm pazarında bu destinasyonların tanınırlığı, rotanın ve rota üzerindeki değerlerin öznitelikleriyle belirlenen tema ile sağlanmaktadır. Ancak, kültürel değerlerin turizme odaklı kullanımıyla sağlanan kazanımlarla, çoğu kez başta taşınmaz kültür mirasının ve yerel halkın özdeğerlerinin sürdürülebilirliği gibi çeşitli yaşamsal faktörler yadsınmaktadır. Türkiye'de kültür rotaları "gelişim koridorları" olarak tanımlanmakta ve turizme açılması için çaba gösterilmektedir. Antik başkent Hattuşa odaklı Hitit Gelişim Koridoru henüz popüler ya da tüketim turizmi için çekici bir destinasyon olmadığı için uluslararası kabul gören kriterlerle tanımlanması ve böylece sürdürülebilir koruma ve turizm yaklaşımıyla yönetilerek koruma-kullanma dengesinin sağlanması açısından umut taşımaktadır. Bu amaçla Hitit Yolu'nun OED tanımlanarak, kültürel rota niteliği ve sürdürülebilirlik ilkeleri belirlenecektir. Böylece bu yolun OED ve/veya kültürel rota niteliği ve kültürel turizme ilişkin potansiyelleri de tanımlanmış olacaktır.

Bilim Kodu : 80205
Anahtar Kelimeler : Kültür Rotası, sürdürülebilir kültür turizmi, akıllı destinasyon, Hitit Yolu, Hattuşa.
Sayfa Adedi : 236
Danışman : Prof. Dr. Nevin GÜLTEKİN

SUSTAINABLE CULTURE TOURISM ON THE HITTITE ROAD IN THE CONTENT OF THE WORLD CULTURAL ROUTE

(M. Sc. Thesis)

Tuğçe Nida Nur ÖZBEK

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

July 2021

ABSTRACT

Cultural routes are communication networks with natural, cultural and historical functionality, which are classified as land, water or some other type of physical route, carrying their own dynamics and showing the harmony / contrast of these dynamics with nature. These routes are the routes that live and live between countries, regions or continents where multidimensional ideas, knowledge and values are constantly and interchangeably exchanged. Cultural routes of this nature are determined by the criteria set by the Council of Europe, UNESCO and ICOMOS. Routes with Outstanding Universal Value (OUV) are included in the World Heritage List and efforts are made to ensure their sustainability. Cultural routes used in the past for different purposes (military, commercial, religious, etc.) are important destinations for tourism today. The recognition of these destinations in the tourism market is provided by the theme determined by the attributes of the route and the values on the route. However, many vital factors such as the sustainability of immovable cultural heritage and the eigenvalues of local people are often denied by the gains made through the use of cultural values in tourism. cultural routes in Turkey "development corridors" is defined as efforts are made for the opening and tourism. The Hittite Development Corridor, which focuses on the ancient capital Hattusha, is hopeful to define it with internationally accepted criteria as it is not yet a popular or attractive destination for consumption tourism and thus to maintain a balance of protection and use by managing it with a sustainable conservation and tourism approach. For this purpose, the Hittite Way's OUV will be defined and cultural route quality and sustainability principles will be determined. Thus, the nature of the OUV and / or cultural route of this road and its potential for cultural tourism will be defined.

Science Code : 80205

Key Words : Culture Route, sustainable culture tourism, smart destination, Hittite Road, Hattuşa.

Page Number : 236

Supervisor : Prof. Dr. Nevin GÜLTEKİN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, çalışmamda konu, kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Prof. Dr. Nevin Turgut GÜLTEKİN'e teşekkürü bir borç bilir ve şükranlarımı sunarım.

Teşekkürlerin az kalacağı diğer üniversite hocalarımdan da bana gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimim boyunca kazandırdıkları her şey için ve beni gelecekte söz sahibi yapacak bilgilerle donattıkları için hepsine teker teker teşekkürlerimi sunarım.

Eğitimim boyunca ilminden faydalandığım, insani ve ahlaki değerleri ile de örnek edindiğim, yanında çalışmaktan onur duyduğum ve ayrıca tecrübelerinden yararlanırken göstermiş olduğu hoşgörü ve samimiyetinden dolayı değerli Mehmet YENİÇERİOĞLU'na,

Tez çalışmam boyunca akademik araştırmalarımda desteğini ve emeğini esirgemediğim yanımda bulunan Enes KARACA'ya,

Bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan babam Ramazan ÖZBEK ve annem Kudret ÖZBEK'e, ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan kardeşlerim İlayda Melis ÖZBEK ve Bengisu ÖZBEK'e,

Bu süreçte tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve motivasyon kaynağım olan; ilgisini, güvenini ve desteğini hiç esirgemeyen en büyük şansım Sevgili Ozan Can TARHAN'a,

Teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xix
1. GİRİŞ	1
2. KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	9
3. DÜNYA MİRASI KÜLTÜREL ROTALAR	15
3.1. Ulaşım Güzergahları.....	18
3.1.1. Demiryolu örnekleri.....	19
3.1.2. Kanal örnekleri.....	26
3.2. Kültür - Ticaret ve Kervan Yolları Örnekleri	28
3.2.1. İpek Yolu	28
3.2.2. Baharat Yolu ve Tütsü Yolu	33
3.2.3. Qhapaq Ñan, Andean Rotası.....	36
3.3. Kutsal Rota Örnekleri	40
3.3.1. Camino de Santiago Hac Yolu	41
3.3.2. İsa'nın Doğduğu Yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu.....	43

	Sayfa
3.3.3. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu	45
3.4. Doğrusal Anıtlar	47
3.4.1. Çin Seddi.....	47
3.4.2. Hadrian ve Antonin Duvarı	49
3.5. Dünya Mirası Kültürel Rotaların Genel Özellikleri	51
3.6. Değerlendirme: UNESCO ve ICOMOS tarafından Dünya Mirası ilan edilen Kültürel Rotalar	57
4. AVRUPA KONSEYİNİN BELİRLEDİĞİ KÜLTÜREL ROTALAR..	63
4.1. Tarihi-Kültürel Rotalar.....	69
4.1.1. Via Francigena rotası.....	69
4.1.2. Via Regia rotası.....	71
4.1.3. Transromanica- Avrupa Mirasının Romanesk yolları	74
4.1.4. Via Habsbourg rotası	77
4.2. Kutsal Rotalar	80
4.2.1. Avrupa'da Cluniac Yerleşimleri	80
4.2.2. Avrupa Yahudi Mirasının Yolu	82
4.2.3. Avrupa Mezarlıkları Güzergahı	84
4.3. Değerlendirme: Avrupa Konseyinin Kültürel Rota Belirleme Kriterleri.....	86
5. TÜRKİYE’DE GELİŞME KORİDORLARI.....	93
5.1. Türkiye’deki Turizm Gelişim Koridoru Kavramı ve Koruma Mevzuatı	93
5.2. Kültürel Rota Olarak Algılanan Gelişim Koridorları.....	97
5.2.1. Tarihi kıyı rotalar	101
5.2.2. Tarihi karayolu ve kervan yolları.....	104
5.2.3. Doğa rotaları.....	107
5.3. Avrupa Konseyinin Tescil Ettiği Kültürel Rotaların Uzantıları	110

	Sayfa
5.3.1. Avrupa Endüstriyel rotası	111
5.3.2. Zeytin Ağacı yolları	113
5.3.3. Avrupa Yahudi mirası rotası	114
5.3.4. Via Egnatia rotası.....	114
5.3.5. Sultanlar Yolu	115
5.4. Değerlendirme: Türkiye’deki Gelişim Koridorlarının Kültürel Rota Kapsamında İncelenmesi	117
6. HİTİT İMPARATORLUĞUNA TARİHLENEN KIZILIRMAK YAYI İÇERİSİNDEKİ YERLEŞİMLER VE YOL AĞLARININ KÜLTÜREL ROTA POTANSİYELİ.....	121
6.1. Tarihsel Süreç ve Değerleri.....	130
6.2. Taşınmaz Kültürel Miras Değerleri.....	135
6.2.1. Arkeolojik miras değerleri	135
6.2.2. Ören yerleri ve Dünya kültür mirası Hitit Başkenti Hattuşa.....	143
6.2.3. Hitit yerleşimlerini ve mimarisini yansıtan çağdaş yerleşimler.....	164
6.2.4. Kırsal yerleşimler.....	169
6.3. Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri	171
6.4. Doğal Miras Değerleri.....	173
6.5. Kültürel Mirası Koruma Düzeyi	178
7. KIZILIRMAK YAYI İÇERİSİNDE KÜLTÜREL ROTA OLARAK HİTİT YOLU.....	185
7.1. Dünya Mirası Kültürel Rota Kriterlerine Göre Belirlenmesi.....	185
7.2. Avrupa Kültürel Rota Kriterlerine Göre Belirlenmesi.....	187
7.3. Hitit Rotası Güzergahı ve Destinasyon Noktaları	189

8. KÜLTÜREL ROTALARDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜR TURİZMİ VE HİTİT KÜLTÜREL ROTASINDA UYGULAMA OLANAKLARI	201
8.1. Sürdürülebilir Koruma ve Sürdürülebilir Kültür Turizmi.....	202
8.2. Kültürel Rota ile Sürdürülebilir Kültür Turizmi İlişkisi	208
8.3. Hitit Rotası Sürdürülebilirliğinde Kültür Turizmi	213
8.4. Planlama İlkeleri	216
9. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	219
KAYNAKLAR	225
ÖZGEÇMİŞ	234

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Semmering Demiryolu	21
Çizelge 3.2. Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetian Demiryolu	23
Çizelge 3.3. Darjeeling Himayala Demiryolu.....	26
Çizelge 3.4. Midi Kanalı	27
Çizelge 3.5. İpek Yolu	32
Çizelge 3.6. Baharat Yolu.....	35
Çizelge 3.7. Qhapaq Nan, Andean Rotası.....	38
Çizelge 3.8. Camino de Santiago Rotası.....	42
Çizelge 3.9. İsa'nın Doğduğu Yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu	44
Çizelge 3.10. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu.....	46
Çizelge 3.11. Çin Seddi.....	48
Çizelge 3.12. Hadrian ve Antonin Duvarı	50
Çizelge 3.13. DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması	52
Çizelge 3.14. DM niteliğinde KR.	58
Çizelge 4.1. Avrupa KR ve rotaların tema türleri.....	67
Çizelge 4.2. Via Francigena rotası.....	70
Çizelge 4.3. Via Regia rotası	72
Çizelge 4.4. Transromanica rotası	75
Çizelge 4.5. Via Habsburg rotası	78
Çizelge 4.6. Avrupa'da Cluniac yerleşimleri	82
Çizelge 4.7. Avrupa Yahudi Mirası.....	83
Çizelge 4.8. Avrupa Mezarları Güzergahı	85
Çizelge 4.9. Avrupa KR.....	89
Çizelge 5.1. Türkiye'de bulunan turizm gelişim koridorları	100

Çizelge	Sayfa
Çizelge 6.1. Çalışma Alanında miras değerleri yakınındaki kırsal yerleşmelerin nüfusları	170
Çizelge 6.2. Hattuşa, Yazılıkaya ve Boğazköy Müzesi'ne gelen ziyaretçi sayıları	171
Çizelge 6.3. Çorum ili somut olmayan kültürel miras listesi	172
Çizelge 6.4. Çalışma alanında korunan alanlar.....	182
Çizelge 7.1. Değerlendirme: KR olarak Hitit Yolu	197

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Tez çalışmasının kapsamı	6
Şekil 1.2. Tez izlencesi	7
Şekil 2.1. KR'ları kültürel miras olarak değerlendirme süreci	13
Şekil 3.1. UNESCO Dünya Miras Listesinde KR'lar	17
Şekil 3.2 UNESCO KR Yönetim Yapısı	62
Şekil 4.1. Via Francigena rotası İşaret Levhası Örneği	69
Şekil 4.2. Cluny Manastırı'nın rekonstrüksiyonu (Fransa).....	81
Şekil 4.3. DM KR Yönetim yapısı.....	91
Şekil 5.1. Türkiye gelişim koridorları çeşitleri	99
Şekil 5.2. Miras ögesi olarak KR'ların Türkiye'de uygulanması gereken miras yönetim süreci önerisi	120
Şekil 6.1. Çorum İli'nde tarihsel süreç	131
Şekil 6.2. Alaca Höyük Erken Tunç Çağı konutları	148
Şekil 6.3. Antik Hattuşa Kenti rekonstrüksiyon çizimi	149
Şekil 6.4. Boğazköy'de Büyükkale'de yer alan avlulu ev (a), Aşağı Şehir'deki avlulu ev örnekleri (b) ve Aşağı Şehir'de ortaya çıkartılmış konut dokusu (c)	150
Şekil 6.5. Hattuşa Konut tip 1 (a), Hattuşa Konut tip 2 (b), Hattuşa Konut tip 3 (c) ve sofalı konut örnekleri (d).....	152
Şekil 6.6. Hattuşa Konut tip 3 a, b ve c'nin 3 boyutlu çizimi.....	151
Şekil 6.7. Hattuşa Sofalı Konut tipi a, b ve c'nin 3 boyutlu çizimi	152
Şekil 6.8. Alaca Höyük'te Hitit Dönemi sofalı ev örneği (a) ve günümüz köy evi planı (b)	168
Şekil 7.1. Hitit KR'da bisiklet yolu için alternatif çözüm.....	193
Şekil 8.1. Kültürel turizm mekanlarını oluşturan kaynaklar.....	204
Şekil 8.2. Kültür turizmi mekanlarını planlamasının adımları	205

Şekil	Sayfa
Şekil 8.3. Sürdürülebilir turizm kavramının kronolojik gelişimi.....	206
Şekil 8.4. Sürdürülebilir turizmin hedefleri	207
Şekil 8.5. UNESCO DM sürdürülebilir turizm araçları.....	208
Şekil 8.6. UNESCO DM ve sürdürülebilir turizm programı'nda odak bölgeleri.....	209
Şekil 8.7. Sürdürülebilir kültür turizmi eylem planı adımları.....	212
Şekil 8.8. Hitit Yolu planlama ilkeleri	216

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. İpek Yolu'ndan görüntüler: (a) ve (b) Suoyang Şehri-Çin, (c) ve (d) Antik Yar Şehri-Çin, (e) ve (f) Suyab-AkBesim-Çin'den.....	31
Resim 3.2. Qhapaq Nan, Andean Rotası'ndan görüntüler: (a) ve (b) Arjantin, (c) ve (d) Bolivya, (e) ve (f) Şili.....	37
Resim 3.3. Çin Seddi	48
Resim 4.1. Via Frencigena Rotasından görüntüler (İtalya)	71
Resim 4.2. Via Regia Rotası üzerinde Ukrayna (a), Fransa (b) ve İspanya (c)'dan görüntüler.....	73
Resim 4.3. Transmanica Rotası üzerinde Caričin Grad ('Empress's Town')- Balkan yarımadası (a), Gamzigrad- Felix Romuliana-Sırbistan (b), Trajan Köprüsü-Romanya (c), Zapadna Morava nehri-Sırbistan (d), Sirogojna-Sırbistan (e)'dan görüntüler	76
Resim 6.1. Hattuşa'da Orta Plato'da ortaya çıkartılan Gal Mesedi evi	153
Resim 6.2. Alaca Höyük'te II. Tabakada yer alan konut temelleri.....	154
Resim 6.3.Hattuşa'nın güneyden kapıya bakışı (a), Merdivenle potern bağlantısı (b), Yer kapıya merdivenle çıkış (c), Potern çıkışı (d)	156
Resim 6.4. Yazılıkaya Tapınağı A Odasındaki kabartmalar.....	163
Resim 6.5. Yazılı Kaya Tapınağının rekonstrüksiyon çizimi ve bugünkü durumu	163
Resim 6.6. Yazılı Kaya Tapınağında ana sahnenin karşısındaki duvarda en büyük kabartma figürü	164
Resim 6.7. Boğazkale'de sofalı ev tipi.....	165
Resim 6.8. Hattuşa 1. derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan ve Hitit Döneminden bugüne yapım tekniği ve mekan organizasyonunun benzeri olan konutlar.	166
Resim 6.9. Çorum'da bir konak.....	167

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Semmering Demiryolu güzergahı	21
Harita 3.2. Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu güzergahı	23
Harita 3.3. Darjeelinh Himayala Demiryolu güzergahı	25
Harita 3.4. Midi Kanalı güzergahı	27
Harita 3.5. İpekyolu: Chang'an Tianshan rotalarının güzergahı ve coğrafi konumu.....	30
Harita 3.6. İpekyolu: Chang'an Tianshan rota güzergahı ve güzergahın bölümleri.....	30
Harita 3.7. Baharat Yolu güzergahı	34
Harita 3.8. Tütsü Yolu	34
Harita 3.9. Qhapaq Ñan, Andean Rotası güzergahı	37
Harita 3.10. Camino de Santiago Rotası güzergahı	42
Harita 3.11. İsa'nın Doğduğu Yer: Doğuş Kilisesi ve Hac Yolu Mülkiyeti ve güzergahı	43
Harita 3.12. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu güzergahı	45
Harita 3.13. Çin Seddi.....	47
Harita 3.14. Hadrian ve Antonin Duvarı.....	50
Harita 4.1. Avrupa KR şematik gösterimi.	66
Harita 4.2. Avrupa KR güzergah ve uzantıları	67
Harita 4.3. Via Frencigena rotası	70
Harita 4.4. Via Regia rotası.....	72
Harita 4.5. Transromanica rotası	75
Harita 4.6. Via Habsburg rotası	78
Harita 4.7. Avrupa'da Cluniac yerleşimleri	81
Harita 4.8. Avrupa Yahudi Mirası.....	83
Harita 4.9. Avrupa Mezarlıkları.....	85

Harita	Sayfa
Harita 5.1. Türkiye'de bulunan gelişim güzergahlarının konumlandığı alanlar	99
Harita 5.2. Likya Yolu güzergahı.....	102
Harita 5.3. Karia Yolu güzergahı.....	103
Harita 5.4. İdyma Yolu güzergahı.....	104
Harita 5.5. Frig yolu güzergahı	106
Harita 5.6. Hitit Yolu güzergahı.	107
Harita 5.7. Küre Dağları güzergahı.....	108
Harita 5.8. Yenice Ormanlar Yolu güzergahı	109
Harita 5.9. Avrupa KR'ları ve Türkiye'de yer alan KR Uzantıları	110
Harita 5.10. Avrupa Endüstriyel Rotası'nda Türkiye Odakları.....	111
Harita 5.11. Zeytin Ağacı yollarına dahil ülkeler	113
Harita 5.12. Via Egnatia güzergahı.....	115
Harita 5.13. Sultanlar Yolu Avrupa güzergahı	116
Harita 5.14. Sultanlar Yolu Türkiye güzergahı.....	116
Harita 6.1. Hitit Uygarlığı.....	121
Harita 6.2. Hitit Yerleşimleri	123
Harita 6.3. Kızılırmak Nehri Yayı İçerisindeki Hitit Yolu Yerleşimleri	124
Harita 6.4. Kızılırmak etrafındaki Hitit Yerleşimleri.....	125
Harita 6.5. Hattuşa'nın bulunduğu Boğazkale'nin Çorum ili içerisindeki konumu	126
Harita 6.6. Çorum İlçe haritasında Hitit Yolu'nun belirleneceği çalışma alanı.....	129
Harita 6.7. Çalışma alanında kültürel mirasların dönemleri	134
Harita 6.8. Çalışma alanında taşınmaz kültürel miras değerleri	135
Harita 6.9. Kültürel miras değerlerinden (Arkeolojik Alanlar) alan fotoğrafları	142
Harita 6.10. Çalışma alanında kültürel varlıklar	143

Harita	Sayfa
Harita 6.11. Çalışma alanında kültürel miras değerleri	147
Harita 6.12. Hattuşa 1. Derece arkeolojik sit alanı	155
Harita 6.13. Hattuşa'da Büyük Mabet'in (Tapınak) planı	158
Harita 6.14. Çalışma alanında Kültürel Miras Değerleri yakınındaki kırsal yerleşimler.....	169
Harita 6.14. Çalışma alanında doğal miras değerleri.....	174
Harita 6.16. Çalışma alanında doğal miras alanlarından alan fotoğrafları	175
Harita 6.17. Çalışma alanında eğim analizi	177
Harita 6.18. Çalışma alanının 3 boyutlu topografik haritada görünümü	177
Harita 6.19. Çalışma alanında bulunan korunan alanlar	179
Harita 6.20. Hattuşa Ören Yeri arkeolojik sit alanı	180
Harita 6.21. Şapinuva sit alanı sınırı.....	181
Harita 7.1. Haritalandırma bölgesi.....	190
Harita 7.2. Hitit KR.....	191
Harita 7.3. Hitit KR destinasyon noktaları.....	192
Harita 7.4. Hitit KR %5 üzeri eğim bölgeleri	193
Harita 7.5. Hitit KR'sının uydudan görünüşü	194
Harita 7.6. Hitit KR'sının taşıt için alternatif güzergahı	194
Harita 7.7. Hitit KR yürüme ve taşıt yolu güzergahları	195
Harita 7.8. Hitit Rotası 3 boyutlu topografya haritasındaki hali (Güneyden-Kuzeye görünüm).....	195
Harita 7.9. Hitit Rotası 3 boyutlu topografya haritasındaki hali (Kuzeybatıdan-Güneydoğuya görünüm).....	196
Harita 7.10. Hitit Rotası 3 boyutlu topografya haritasındaki hali (Güneydoğudan-Kuzeybatıya görünüm).....	196

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
AK	Avrupa Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
CIIC	Comité Internacional de Itinerarios Culturales (Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi)
CM/Res	Council of Europe, Annexe Resolution
COE	Council of Europe (Avrupa Konseyi)
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
DKMPGM	Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü
DMA	Dünya Miras Alanı
DML	Dünya Miras Listesi
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KR	Kültürel Rota
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
OED	Olağanüstü Evrensel Değer
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNEP	UN Environment Programme (BM Çevre Programı)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNWTO	UN World Tourism Organization (BM Dünya Turizm Örgütü)
WHC	World Heritage Committee (Dünya Miras Komitesi)
WHL	World Heritage List (Dünya Miras Listesi)

1. GİRİŞ

Kültürel-doğal miras ile turizm arasındaki ilişki iki-yönlüdür (Majdoub, 2010). Miras değerleri turizm sektörü için önemli bir kaynak olarak, turistlere ve ziyaretçilere destinasyonlar sunmaktadır. Turizm ise bu değerlerin insanlara sunulmasına sosyal, kültürel ve ekonomik faydaların gerçekleştirilmesine aracılık etmektedir. Ancak turizmin bu değerlere zarar verme potansiyeli yüksek olduğu için bu ilişki kritiktir (Gültekin ve Çetin, 2019). Bu ilişkinin sağlıklı kurulabilmesi adına Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) tarafından hazırlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, metinde bundan sonra Dünya Miras Sözleşmesi olarak anılacaktır) taraf ülkeler arasında imzalanmıştır (UNESCO, 1972).

Miras kavramını oluşturan değerlerin tahrip edilmesi endişesi Dünya Miras Sözleşmesinin ilk içeriği ve koruma yaklaşımlarının ötesindeki gelişmelerin dayanağı olmuştur. 1984'ten itibaren UNESCO, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council On Monuments And Sites-ICOMOS) ve Avrupa Konseyi (Council of Europe-COE) tarafından dünya kültürel miras değerlerinin temsilindeki dengesizlikleri ve bu değerlere karşı tehditleri engelleyecek politikalar geliştirilmektedir (Gültekin ve Çetin, 2019).

UNESCO 1988-1997 yılları arasında keşif gezileri amacı ile İpek Yolu Projesi'ni (Silk Road Programme) beş uluslararası bilimsel programa (İpek Yolu dilleri ve senaryoları üzerine çalışma; Kervansaray ve posta sistem güzergahlarının incelenmesi ve korunması; Corpus ve Orta Asya petrogliflerinin incelenmesi, Arkeolojik alanları incelemek için uzaktan algılamanın kullanılması; İpek Yolu boyunca destanlar) dahil ederek kültürel rota çalışmalarına öncü çabalar da bulunmuştur (WHC, 2002).

Bu sırada ilk olarak Cartagena'daki Santiago de Compostela Rotası'nın (Pilgrim's Route to Santiago de Compostela) 1993 yılında hem DM Listesine-DML (World Heritage List-WHL) eklenmesi hem de Avrupa Kültür Rotası (Cultural Routes of the Council of Europe) olarak ilan edilmesiyle, İspanya "kültürel yollar" sorununu daha derinlemesine tartışmak için uzmanları bir araya getirme niyetini açıklamıştır. Avrupa Konseyi ve Dünya Miras Komitesi'nin-DMK (World Heritage Committee-WHC) girişimleri ile 1994 yılında Paris'te

düzenlenen “Kültürel Mirasımızın Bir Parçası: Kültürel Rotalar (Routes As Part Of Our Cultural Heritage)” konulu uzman toplantısında; Kültürel Rotalar-KR (Cultural Routes-CR) sadece seyahat edenleri veya turistleri yönlendirecek yollar değil, çeşitli değerlerin sunumuyla birlikte barışçıl, tarihi yolları tanıtır, yaşatmak ya da yeniden kullanılabilir olması gerekçesi ile Dünya Kültür Mirası (World Cultural Heritage) olarak kabul edilmiş ve KR niteliklerini tanımlayıcı kriterler saptanmıştır. Böylece, önemli kültürel değişimleri, ülkeler-bölgeler arasında çok boyutlu diyaloglardan gelen somut-somut olmayan miras öğelerine sahip her rotanın KR kriterlerini sağlamak koşulu ile KR olarak tescil edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kapsamda; KR zengin ve verimli bir yapı olarak gösterilmekte, karşılıklı anlayışın, tarihe çoğul bir yaklaşım ve barış kültürünün işlev görebileceği ayrıcalıklı bir çerçeve sunan zengin ve bereketli kültür yolu olarak tanımlanmıştır (WHC, 1994).

UNESCO’nun kurucu üyeleri arasında yer alan ve 1982’de Dünya Miras Sözleşmesi’ne taraf olan Türkiye’de miras rotalarına yönelik çalışmalar, 1999’da Likya Yolu ile başlatılmıştır (Baştemur, 2015). Ancak, bugüne kadarki süreçte uluslararası herhangi bir tespit ve tescil kriteri güdülmemiş veya koruma stratejisi içermeyen güzergâhlar olarak belirlenmiştir. Bu odak altında gelişim koridoru olarak tasvir edilebilecek bu rotalar yerel ve bölgesel kalkınma dinamiklerine özellikle turizme ivme kazandırmaya yönelik biçimde sadece güzergah bazlı olarak anıldığı ve pazarlama stratejisi olarak kullanılmıştır. Günümüzde birden fazla doğal ve tarihi alanın birlikteliğinden doğan ve bu birliktelik sayesinde ekonomik getiri odaklı sığ bir görüşle turizm pazarında “gelişim koridorları” olarak pazarlanmakta ve KR olarak algı yaratılmaktadır. Sonuçta, KR niteliğine sahip olup bu statü için çaba gösterilmeyen birçok miras alanları gibi, DML yer alan Hattuşa antik kenti ve yakın çevresi de Hitit Yolu olarak bu pazarda sunulmaktadır.

Yasal yaptırımların yetersizliği ya da uygulama sorunlarıyla özellikle koruma ve koruma ekonomilerine ilişkin farkındalığın yetersizliği nedeniyle, Türkiye’de gelişim koridorlarına ait miras öğelerinin, turizmle tahrip ya da yok edilmesi de engellenememektedir. Dolayısıyla, bu miras değer(ler)inin, turizm sektörü için önemli kaynak ve destinasyonlar sunmasına ve böylece turizmin sosyal, kültürel ve ekonomik faydalarına karşın, turizmin bu değerlere zarar verme potansiyelinin yüksek olması kritik bir konudur (Gültekin ve Çetin, 2019). Tarihi ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkileri bilinen bu sektör özellikle kitlesel turizmin kontrolsüzce yürütüldüğü yerlerde yerel kimliğin yitirilmesine neden olurken ziyaretçilerin de yerelin kimliği ve sahip olduğu değerleri anlamadan alandan ayrılmalarıyla

sonuçlanmaktadır. Ayrıca mevzuat ve koruma uygulamalarındaki zorluklarla, yerel halk, sivil toplum ve yerel yönetim açısından bu miras alanlarını korumak da güçleşmektedir.

Bu nedenle bu tez çalışmasının sınırlı çerçevesinde, Hitit Rotası'nın KR niteliğindeki evrensel değerlerinin, değer odaklı alan tanımı (Value-Focused Area Definition) yöntemiyle rotanın uluslararası ilkelere/kriterlere göre tespit edilmesi ve sürdürülebilirliğine yönelik önerilerin geliştirilmesi tezin temel amacıdır. Bu amaçla, DML'ndeki KR ve Avrupa Konseyinin tescil ettiği KR örnekleri ve Türkiye'deki uzantıları ve gelişim koridor örnekleri incelenmiş ve KR belirleme kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Böylece, KR belirleme kriterleri üzerinden Türkiye'de KR belirlenmesi, bu rotaların sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla kültür turizmine açılmasına ilişkin önerilerin miras yönetim planı kapsamında geliştirilmesi bu teze özgün değerini katmaktadır.

Kültürel miras değerlerinin korunması, korunarak geliştirilmesi yani sürdürülebilir kalkınmadaki önemi ve etkinliğinin artırılması, her miras değerinin kendi koşullarında ve özgün değerlerine göre geliştirilecek miras yönetim sistemi ile olanaklıdır. Bu nedenle bu tez çalışmasında Hitit İmparatorluğu; dönemine tarihlenen DKM Antik Hattuşa kenti ve sahip olduğu Hitit çivi yazılı tabletlerinin 2001 yılında Dünya Belleği kaydına alınan Boğazköy ve yakın çevresi, Alacahöyük Tarihi Milli Park Alanı ve Kızılırmak yayı içerisindeki ören yerleri ve Hitit dönemi yerleşme geleneği ve mimari özellikleri bugüne taşıyan çağdaş yerleşimler ve bu değerleri birbirine bağlayan yol ağı, somut olmayan kültür mirası ve doğal değerleri ile KR potansiyeli yüksek olan bölge çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla KR'nın tespit, tescil ve sürdürülebilirliğine ilişkin ortak amaca karşın Hitit KR'nın özgün değerlerine göre hedeflerin değişkenlik gösterebileceği ilkesiyle, çalışma alanında belirlenen hedefler aşağıda açıklanmaktadır.

Kültür mirası olarak KR ve KR'nın sürdürülebilirliğine yönelik hedefler:

- Miras değerleri sürdürülebilirliğinin özgün niteliklerine göre farklı süreçler ve araçlarla sağlanabileceğini vurgulamak ve bu yaklaşımla sürdürülebilir kalkınmaya ve gelişmeye ilişkin öneriler geliştirmek,
- KR koruma-kullanma dengesiyle ve değer odaklı alan tanımı yaklaşımıyla sahip olduğu değerleri tanımlamak, her miras değerinin kendi özdeğerlerini bu yaklaşımla yönlendirmek,
- KR kültür mirası olarak tanımlamak ve belirleme ölçütlerini tespit etmek,

- KR belirleme ölçütlerine göre çalışma alanı olarak seçilen gelişim koridoru olarak bilinen Hitit Yolunu, KR kriterleri/ölçütleri ile tekrar belirlemek,
- KR belirleme ölçütlerine göre Türkiye’de KR potansiyeli olan güzergâhların belirlenmesinde yönlendirici olmak,
- KR yer alan arkeolojik değerlerin çağdaş yaşama katılımını ve tanınırlığını sağlamak ve böylece arkeolojik miras hakkında farkındalık yaratmak,

Koruma-yaşatmada sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedefler:

- KR koruma-kullanma dengesiyle ekonomik katma değer sağlamada sürdürülebilir kültür turizmini etkin bir araç olarak miras yönetim planı kapsamında kurgulamak,
- Belirlenecek Hitit KR sürdürülebilirliğe yönelik koruma kullanma ve/veya turizm programları ve ziyaretçi yönetimi için miras yönetim planı kapsamında KR uygulanabilir öneriler geliştirmek.
- Öneri eylem planı adımları geliştirmek

Sosyo-kültürel ve ekonomik hedefler:

- Yerel sahipliğin, farkındalığın ve katılımın sağlanması böylece aidiyetin ve ayrıcalıklı yaşam alanları ve yaşam bilincinin geliştirilmesine aracı olmak,
- Kültür rotalarının planlanmasında yaşam kalitesini yükseltecek araçları, değişkenleri tespit etmek,
- Sürdürülebilir turizm aracılığıyla istihdam ve ekonomik katma değer sağlamak,
- Kültür turizmi ile kültürel etkileşimin, dostluk-barış kavramının geliştirilmesini desteklemek,
- Yerel kimliği, kültürü tanıtmak.

Bu hedeflere aşağıdaki soruların yanıtları ile ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. KR nedir, nasıl tanımlanır, nasıl ve neden ortaya çıkmıştır? (Bölüm 2)
2. KR’ler hangi Ulusal/Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tescil edilir? Tescil kriterleri nelerdir? (Bölüm 3)
3. DM KR’ların tescil edildiği kriterler dışında genel/benzer özellikleri var mıdır? (Bölüm 3.5)
4. Avrupa Konseyi için KR bir değer midir? Belirlenme aşamasındaki ölçütler nelerdir? Bu değeri koruma yaşatma altına almak için nasıl bir yol izler? (Bölüm 4)

5. Türkiye’de bulunan güzergahlar da bir KR mıdır? (Bölüm 5)
6. Hitit Yolunda başka hangi medeniyetler yer almıştır? (Bölüm 6.1)
7. Hitit KR’sında değer odaklı alan tanımı kapsamında somut-somut olmayan miras değerleri nelerdir? (Bölüm 6.2, Bölüm 6.3, Bölüm 6.4)
8. Çalışma alanında sit alanları var mıdır? Hangi statüde koruma altındadırlar? (Bölüm 6.5)
9. Hitit Yolu KR olabilir mi? (Bölüm 7)
10. Sürdürülebilir kültür turizmi ile KR ilişkisi var mıdır? (Bölüm 8.2)
11. UNESCO’nun sürdürülebilir kültür turizm için belirlediği kriterler çalışma alanında nasıl sağlanır? (Bölüm 8.3)
12. Hitit Yolu’nda planlama ilkeleri nelerdir? Sürdürülebilir kültür turizmi adımları nasıl uygulanır? (Bölüm 8.4) sorularına yanıt aranmaktadır.

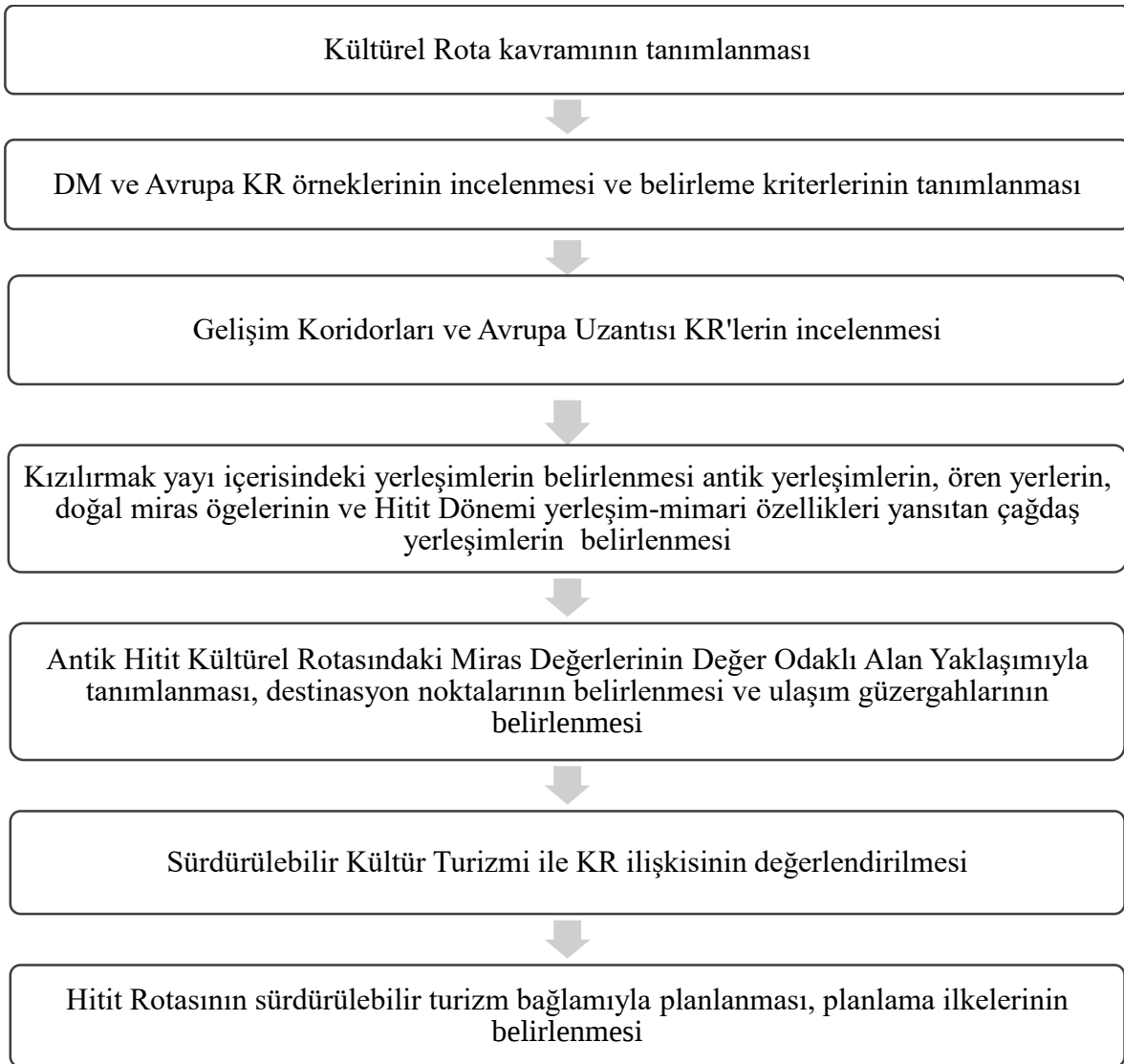
Bu çerçevede öncelikle Avrupa Mirası ve DM niteliğindeki KR’ın, ilgili yazın, uluslararası sözleşmeler, ilkeler ve DMK’nin operasyonel rehberleri üzerinden ortak KR belirleme kriterleri oluşturulmuştur. Bu kriterlere göre ya da benzer niteliklerine göre Türkiye’de KR olarak algılanan ya da pazarlanan gelişim koridorları, potansiyel KR olarak sorgulanmaktadır. Bu sorgu sonucunda DKM olduğu için ulusal ve uluslararası tanınırlığı ile KR olarak bilinen Gelişim Koridoru statüsündeki Hitit Yolu’nun KR olarak kurgusunun yeniden saptanabilmesi, tespit ve tescili için ulaşılan kriterlere göre özgün değerleri tanımlanmış ve Avrupa Mirası ve Dünya Mirası KR örnekleriyle karşılıklı değerlendirilerek tema ve güzergâhlar belirlenmiştir ve detaylı olarak incelenmiştir. Literatür taraması esnasında UNESCO-WHC ve COE-INT KR resmi web sayfaları; WHC ve Avrupa Konseyi kararları, sözleşmeleri, ilkeleri temel kaynaklardır. Bu aşamada tezin örneklem alanı olanı olarak Hitit Yolu seçilmiştir.

Örneklem alanı belirlendikten sonra alana ilişkin araştırmalar kapsamında; Mülga Ankara II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu’nda yer alan kurul kararları ve Çorum Kültür Envanteri incelenmiştir. Örneklem alanına ait ilçe sınırları sayısallaştırılmıştır.

Alanda rotayı çizebilmek ve yürünebilirliği sağlamak amacı ile ArcGIS programı ile Boğazkale, Alaca ve Ortaköy ilçelerine ilişkin DEM verilerinden 10 metrede bir geçen eğriler üretilmiş ve eğim analizi yapılmıştır. Elde edilen sayısal veri üzerinden korunan alanlar (Sit alanları), doğal miras değerleri ve kırsal yerleşimlerin veritabanı

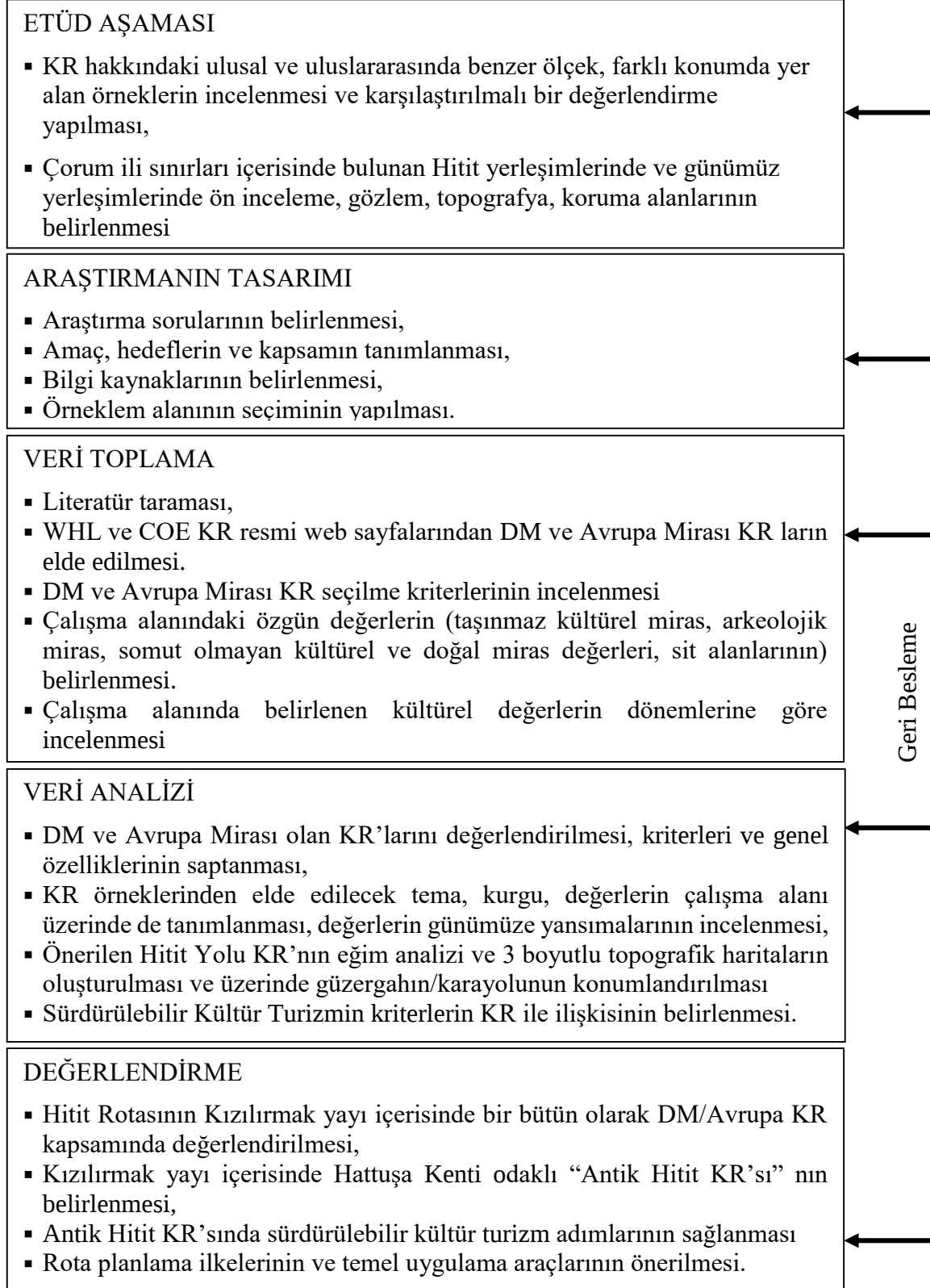
oluşturulmuştur. Rota, hassasiyeti arttırmak amacıyla 1/5000 detayında oluşturulan 3 boyutlu topografya haritası üzerinden planlanmıştır.

Belirlenen Hitit KR'nın sürdürülebilirliği ve kültürel turizme açılması için yönetim planı kapsamında stratejiler geliştirilmiştir. Sonuçta kentsel korumada 2004 yılından itibaren gündemde olan yeni(lenen) kavramlar ve açılımlara göre yenilikçi bir yaklaşımla genelleme yapma iddiası olmadan Türkiye'de KR tanımlama ve sürdürülebilirliğine ilişkin rehber oluşturacak içerik ve izlenice, alan yazına ve uygulamaya katkı sağlanmaya çalışılmıştır (Bkz. Şekil 1.1.).

Şekil 1.1. Tez çalışmasının kapsamı

Tezde izlenecek yöntem; birbirine geri-besleme (feed-back) mekanizması ile girdi sağlayan beş aşamadan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 1.2.).

Şekil 1.2. Tez izlencesi

2. KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI VE GELİŞİMİ

İnsanoğlu tarafından uzun süreçler boyunca kullanılmış tarihi yollar, farklı dönemlerde var olmuş farklı kültürlerin eserleri ile farklı “yer” leri birbirine bağlayan ve zaman içerisinde kendilerine eklemlenen farklı alt birimlerle bütünleşmiş güzergahlardan tarihi-kültürel güzergahlardandır. Yapıtaşlarını noktasal odak merkezleri oluşturur. Ancak, doğal ya da insan kaynaklı tehditler, tarihi yolların zarar görmesine, bozulmasına ve hatta yok olmasına sebep olabilmektedir.

KR kavramının ortaya çıkmasındaki en temel gerekçelerden biri sadece seyahat edenleri turistik anlamda yönlendirecek yollar oluşturmak değil, çeşitli değerlerin sunumunu sağlayacak tarihi yolları tanıtip, var olmuş kültürleri yansıtip yeniden kullanılabilir hale getirmektir. Böylece, KR temel amacı, tarihi yollar hakkında gerekli bilgiyi ve değerleri aktarmak, kültürleri yansıtabilmek ve bunları birbirlerine bağlayarak bir bütün altında gezi, dinlence, gözlem, spor, eğlence ve/veya keşif güzergahlarını sunmak olarak tanımlanabilmektedir. ICOMOS tarafından 2008 yılında yayınlanan Kültürel Rotalar Tüzüğü’nde de belirtildiği üzere, KR’lar çeşitli coğrafyalarda karşımıza çıkabilmekte ve buna bağlı olarak tarihleri, simgesel özellikleri, işlevleri, formları, sosyal ortamları ve ekonomik değerleri birbirlerinden farklılaşabilmektedir. İçlerinde barındırdıkları herhangi bir anıt, kent parçası veya kültürel peyzaj manzarası ile karıştırılmaması gereken KR, aksine tüm bu bileşenlerin tekil değerlerini tek bir başlık altında toplayıp arttıran “kapsayıcı”, “karmaşık”, “yenilikçi” ve “çok yönlü” dinamik düzenler olarak kabul edilmektedir (ICOMOS, 2008).

KR kavramı 1960’lı yıllarla, kültür gezileriyle Avrupa’nın kültürüne farkındalığı artırmak için Council of Europe (COE)’nin uzmanlar grubu *Continuous Europe* tarafından tartışılmaya başlanmıştır. 1984’te Cultural Routes of the Council of Europe Programme ile İspanya’daki “*Pilgrim's Route to Santiago de Compostela*” Avrupa’nın, 1993’de de Dünya Miras’ının ilk KR olarak ilan edilmiştir (UNESCO, 1994).

Bu ilk yol ağının oluşturulması KR kavramının gündeme gelmesinde ivme sağlamıştır. Santiago de Compostela Hac Yolu’nun 1993 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından “dünya mirası” olarak ilan edilmesinin ardından, 1994 yılında Madrid’de

düzenlenen Dünya Miras Komitesi toplantısında ise “KR” kavramı gündeme alınmıştır (WHC, 1994). Bu toplantı sonucunda konuyla ilgili ilk doküman, “Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar (Routes as Part of our Cultural Heritage)” başlığıyla yayınlanmıştır. Evrensel miras değerine sahip olan rotaların mevzuat sorunlarından, kayıt taleplerine ilişkin kararlar yayınlanmıştır (WHC, 1994).

Kasım 1994'te Madrid'de yapılan toplantıda şunlar belirtilmiştir (WHC, 1994): KR'nın konsepti, bu rotaların kültürel öneminin üzerinde olan önemli kültürel noktalar veya mekanlardan daha fazla olduğunu işaret etmektedir. Bu yüzden belli bir tema üzerinde belirlenerek birbirine bağlanan rotalar; dağınık kültürel taşınmazların parça parça durmasından daha iyidir. KR'nın önemi onu teşkil eden elemanların öneminden daha fazla olmasının, ülkeler ve bölgeler arasındaki alışveriş ve diyalogu arttırmasının altını çizmektedir. Bu önem çok boyutlu ve farklı yönlerden gelişmekte ve bu yolların ilk amacı olan dili, dini, mezhebi, ticari, idari önemini daha da arttırmaktadır. Bir KR (WHC, 1994);

- Günümüzde yaratılmış veya tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış olması,
- Üzerinde kültürel ve/veya doğal miras öğelerini taşıyan ve önemini bu miras sayesinde kazanan geçmişi yansıtan öge ya da alanların bulunması,
- Koruma, kırsal kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla geliştirilebilecek alanların var olması,
- Yerel, bölgesel veya ulusal ölçekli kabul edilmiş bir ulaşım koridorunun sağlanması, şeklinde tanımlanabilir.

Bu ilk girişimin ardından, 1997 yılında Avrupa Konseyi ve Lüksemburg Büyük Dükalığı arasında imzalanan bir protokol sonucu, Avrupa Konseyi'nin KR programını hayata geçirmek amacıyla Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (European Institute of Cultural Routes) kurulmuştur. 1998 yılında, dünyanın farklı bölgelerinden bir grup ve ICOMOS üyesinin çabalarıyla “ICOMOS Kültürel Rotalar Uluslararası Komitesi (Comité Internacional de Itinerarios Culturales, CIIC)” kurulmuş, bu kurumların oluşturulmasındaki başlıca amaçlar KR'nın araştırılması, tescil edilmesi, üzerlerindeki mirasın korunması-geliştirilmesi ile sosyal ve ekonomik etkilerin geliştirilmesi olmuştur (ICOMOS-CIIC, 2021).

2005 yılında KR, UNESCO tarafından Dünya Mirası Konvansiyonu (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention) tarafından 4 ana miras kategorisinden biri olarak ilan edilmesi ise, KR kavramın tüm dünyada ele alınmasını hızlandıran bir gelişme olmuştur (ÇEKÜL, 2015). Bu tarihten itibaren özellikle ICOMOS Kültürel Rotalar Uluslararası Komitesi öncülüğünde düzenlenen toplantılar sonucunda, 2008 yılında konuyla ilgili ilk referans kaynak sayılabilecek “ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi (Charter on Cultural Routes)” yayınlanmıştır. Bildirge’nin ana amaçlarını; KR’nın araştırılmasında temel ilke ve yöntemleri ortaya koymak; rotaların kullanımıyla ilgili esasları belirlemek, rotaların değerlendirilmesi, korunması ve yönetimi konularında bilgi ve deneyim birikimini sağlayacak mekanizmaları oluşturmaktır (ICOMOS, 2008).

2012 yılında ise Fransa’da UNESCO, Avrupa Birliği, BM Dünya Turizm Örgütü, Ekonomik Gelişme Örgütü (Organization for Economic Development), Sivil Toplum Kuruluşları (STK), yerel yönetimler ve üniversitelerin katılımı ile düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısında yaratıcı ve yenilikçi araçların bir rota ağı çerçevesinde, eğitim ve katılım potansiyellerini öne çıkaracak ve görünürlüğü sağlayacak şekilde kullanılmasına yönelik ortak karar alınmıştır. Bu toplantı sonucunda, “Colmar Deklerasyonu: Avrupa Kültür Rotaları 25. Yıl (The Colmar Declaration 25 years of Council of Europe cultural routes)” dokümanı yayınlanmıştır. Aynı yıl, Avrupa’nın farklı kültürlerden bir araya gelmesiyle bağlantılı yerleri ve rotaları vurgulayan KR’ını özel sektöre, turizm firmalarına, yerel ve ulusal yönetimlere ve ilgili diğer paydaşlara tanıtmak, farkındalığı arttırma ve işbirliği geliştirme amacıyla “Crossroads of Europe (Avrupa’nın Kavşağı)” inisiyatifi kurulmuştur (Colmar, 2012). 2012 yılında kurulan bu inisiyatif ilk yılında kültürel ve dini yolları odak noktası belirleyip güzergah belirlemeye koyulmuştur. 4 oturum halinde yapılan konferanslarda gerçekleştirilen sunumlar kültür turizmi ve kültür yolları hakkındadır.

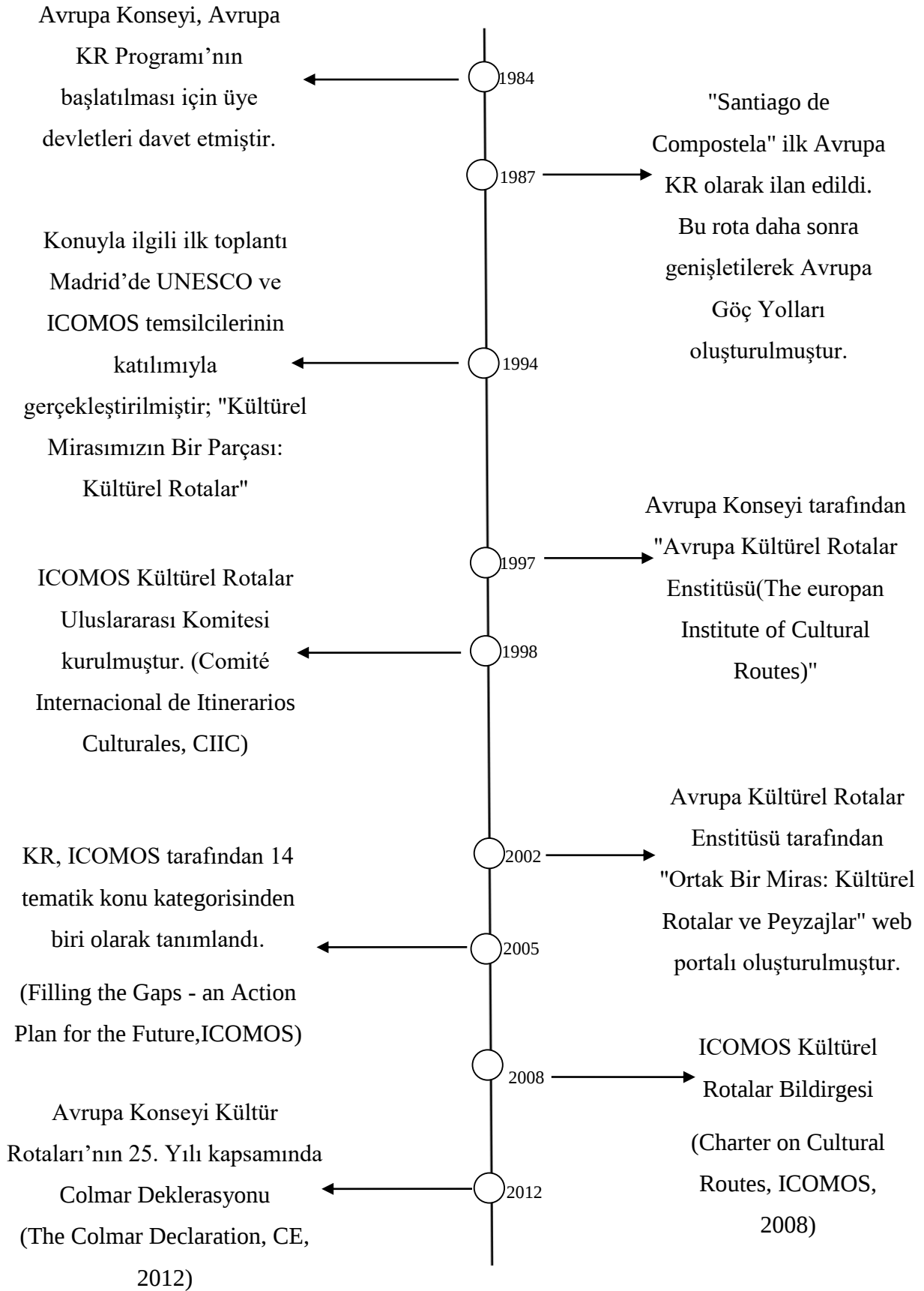
Kültürel bir rotanın belirlenmesinde belirli tema kapsamında birbiriyle ilişkili maddi (somut) ve maddi olmayan (somut olmayan) kültürel ve tarihsel değerlerin envanterinin yapılması, coğrafi yerlerinin tanımlanması ve nokta ya da çizgi ile işaretlenmesi gerektirmektedir. Bir süreklilik oluşturan farklı veri setleri bir tema kapsamında rota olarak birleştirilmektedir (Sugio, 2005).

KR belirlenen özelliklerine göre aşağıda belirtildiği gibi sınıflandırılmaktadır (Suárez-Inclán ve Maria, 2005)

- Bölgesel kapsamlarına göre: Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal veya kıtalararası.
- Kültürel kapsamlarına göre: belirli bir kültür bölgesi içinde veya kültürel değerlerin oluşumunda veya evriminde karşılıklı etkileri olan bir süreç paylaşmış veya paylaşmaya devam eden farklı coğrafi alanlara yayılmıştır.
- Hedefleri veya işlevlerine göre: Sosyal, ekonomik, politik veya kültürel. Bu özellikler çok boyutlu bir bağlamda paylaşılabilir.
- Zaman içindeki sürelerine göre: Artık kullanılmayanlar, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlerin etkisi altında gelişmeye devam edenlere karşı.
- Yapısal konfigürasyonlarına göre: Doğrusal, dairesel, haçlı, radyal veya şebeke.
- Doğal çevreye göre: Kara, su, karışık veya başka fiziksel şekil.

KR kavramının gelişimi Şekil 2.1.'de gösterilmektedir.

Bu kapsamda başlık altında KR nasıl tanımlandığı hangi amaçlarla ortaya çıktığı ve nasıl bir süreçten geçtiği açıklanmış olup 1 numaralı soruya cevap niteliğindedir.

Şekil 2.1. KR'ları kültürel miras olarak değerlendirme süreci

3. DÜNYA MİRASI KÜLTÜREL ROTALAR

KR için net bir kurgu modeli olmadığından, incelenen örnekler bazı temel yönleri ile temel tema ve kriterleri içermektedir.

Bu temel benzerliklerden yola çıkarak her rota için detay veri seti hazırlanmış ve değerlendirilen belirleme ölçüleri ile kıyaslanmıştır. Bazen bir rota birden fazla ülkeyi içinde barındırmakta, bazen kıtalar arası yayılmakta, bazense bir şehir boyunca olabilmektedir. Uzunluk veya sınırlı genişliği olmayan fakat belirli bir güzergaha sahip miras yolları, sahip olduğu değerler ile bir adaylık teşkil etmektedir.

Miras rotaları kavramı olarak yerini alan KR zengin ve verimli bir yapı olarak gösterilmekte, karşılıklı anlayışın, tarihe çoğul bir yaklaşımın ve barış kültürünün faaliyet gösterebileceği ayrıcalıklı bir çerçeveye dayandığını açıklamışlardır. 6'sı kültürel 4'ü doğal kriter olan bu değerlerden hem doğal hem de kültürel kriterlerden en az 1'er özellik taşıyan miraslar karma miras olarak değerlendirilmektedir (WHC, 1994). 1994 yılında Madrid'de UNESCO ve ICOMOS temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen; "Kültürel Mirasımızın Bir Parçası: Kültürel Rotalar (Routes As Part Of Our Cultural Heritage)" toplantı notlarında KR'lar stratejik, sembolik, felsefi, dinamik ve çağrıştırmacı boyutlar kapsamında çevre ile sürekli ve sayısız etkileşimin içerisinde küresel bir miras değeri-miras rotası olarak kabul edildiği belirtilmiştir.

KR'ların amacı "ekonomik, sosyal, sembolik ve felsefi boyutların ve tüm çeşitliliği içinde doğal çevre ile sürekli ve sayısız etkileşimin" tanınmasını geliştirmeye çalışan küresel stratejik çalışmanın sonuçlarını bir araya getirmek; insanlığın ortak mirasını bilgi ve görüşlere açmak, sürdürülebilirliğini sağlamaktır. UNESCO bu amaca yönelik oluşturulan KR için gerekli olan kriterleri şu şekilde belirtmiştir (WHC, 1994): UNESCO'nun dünya miras alanlarını seçmede kullandığı en önemli ölçü "olağanüstü evrensel değer" e sahip olup olmadıklarıdır. Bunu belirlemek için 10 kriter saptanmıştır.

- Olağanüstü evrensel değere sahip olma şartı var olmalıdır. Bunlar:
- Kültür Mirası Kriterleri
- Yaratıcı insan dehasını gösteren bir şaheser olmalı.

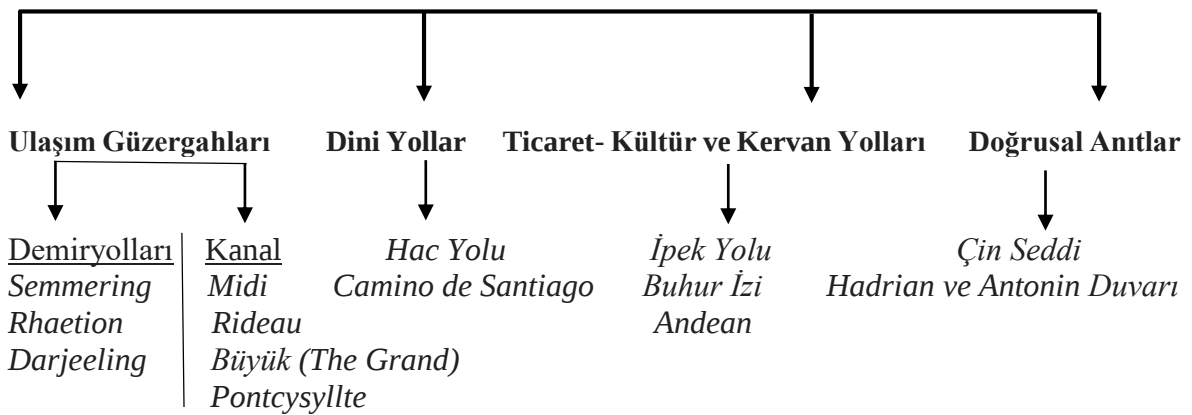
- Bir zaman diliminde veya bir bölgede insani değerlerin gelişimini göstermeli.
- Yaşayan veya ortadan kaybolmuş bir medeniyete veya bir kültür geleneğine ait eşsiz bir örnek olmalı.
- İnsanlık tarihinin önemli bir dönemini bize resmedebilen bir teknolojik veya mimari bir yapı olmalı.
- İnsanoğlu karayı ve denizi kullanarak öyle muhteşem bir yerleşim yeri kurmuş olmalı ki insanlık, herhangi bir tahribat halinde bu tarihi değerın kaybı tehlikesi ile karşı karşıya olmalı.
- Halen yaşayan geleneklerle iç içe olmalı, edebi veya artistik açıdan ayrıcalıklı uluslararası bir anlam taşımalı.
- Doğal Mirası Kriterleri
 - Olağanüstü, eşi bulunmaz bir doğal güzellik ve estetiğe sahip olmalı.
 - Öyle seçkin ve önemli bir doğal yapı olmalı ki bize dünyanın oluşumunun ve insanlık tarihinin evreleri hakkında bilgiler verebilmeli.
 - Akarsularda veya denizlerde öyle bir yer olmalı ki bize ekolojik ve biyolojik olarak dünyanın milyonlarca yıldır süregelen ve halen devam eden gelişimini gösterebilmeli.
 - Öyle bir yer olmalı ki bitki ve hayvan türlerinin tarihsel değişimi aynı anda gözlenebilmeli ve bu değerler şu anda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olmalı (URL-1).

DM olarak tescil altına alınan KR'ların tekil anıt olarak tescil edilen miras öğelerinin sağlaması gerektiği OED statüsüne sahip olmak dışında ek olarak KR kriterleri de bulunmaktadır. Bu kriterler aşağıda belirtilmektedir.

- KR kavramı:
- Harekete, dinamiğe ve sürekliliğe sahip olma fikrine dayanır,
- Güzergâhın onu oluşturan ve kültürel önemini kazandıran unsurların toplamının üzerinde bir değere sahip olduğu bir bütünü ifade eder,
- Ülkeler veya bölgeler arasındaki değişim ve diyalogu vurgular,
- Dini, ticari, idari veya başka türlü olabilecek öncelikli amacını geliştiren ve ekleyen farklı yönleriyle çok boyutludur.

- Bir miras güzergâhının belirlenmesi, güçlü ve somut unsurların bir koleksiyonuna dayanır, rotanın kendisinin önemine tanıklık eder.
- Tipoloji elemanları tanımlanmalıdır.
- Uygulanabilecek uygun koruma ve geliştirme önlemlerinden yararlanmak için Dünya Mirasının bir parçası olarak kabul edilen herhangi bir alanın mükemmel bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu nedenle, bir rota, ona bağlı olan önemli miras bileşenleri ile birlikte doğru bir şekilde tanımlanmalıdır. Bunlar:
 - Rotayı Sınırlandırma: Rotayı doğru olarak tanımlayarak sınırlarını çizebilmek başlangıçta en önemli adımlardan biridir. Örneğin var olan oldukça ayrıntılı belgelere rağmen (örneğin Jean-Baptiste Tavernier'in metinleri), Anadolu'da kullanılan 17. yüzyıl kervan yollarını doğru bir şekilde yeniden değerlendirmek o kadar kolay değildir.
 - Önemli miras bileşenlerini belirlenmelidir. Bunlar:
 - Konsantrasyon noktaları (kalkış, varış);
 - Konaklama yerleri (kervansaraylar, pansiyonlar vb.);
 - Sulama delikleri (kuyu, yay ve çeşmeler);
 - Zorunlu geçiş yerleri: köprüler, dağ geçitleri, limanlar, vb.
 - Özgünlük testi, önemi ve miras yolunu oluşturan unsurlar temelinde uygulanmalıdır.
 - Güzergâhın süresini ve belki de günümüzde ne sıklıkla kullanıldığını ve etkilenen halkların gelişmesi için meşru istekleri dikkate alacaktır.
 - Bu noktalar rotanın doğal çerçevesi, soyut ve sembolik boyutlarında ele alınacaktır.

Bir rotanın kültürel değeri, hem yarattığı veya tercih ettiği dinamiklerle (ticari, felsefi, dini) (malların aktarımı, bilgi, teknik bilgi) hem de onu kullananlar için temsil ettiği sembolik önemle ölçülebilmektedir (WHC, 1994).

Şekil 3.1. UNESCO Dünya Miras Listesinde KR'lar (UNESCO, 2021)

İncelenen örnekler kategoriler altında toplanmış ve Şekil 3.1.'de UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan tüm rotalar verilmiştir. Her tema, kurgu, mevcut taşınmaz, miras kendi coğrafyasına özgün olup korunma ve yaşatma arasındaki denge ve stratejide kendine özgüdür.

UNESCO ve ICOMOS KR'ları aynı zamanda birer DM'dır. OED'e sahip olması gerekirken ayrıca KR olabilmesi için 5 adet sağlaması gereken ölçütü bulunmaktadır. Bu başlığın altında yer alan bilgiler 2 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

3.1. Ulaşım Güzergahları

Demiryolları sosyal, ekonomik, politik alanlardaki etkileri ile insanlık tarihini değiştirmiş sosyo-teknik sistemlerdir (Coulls, 1999) Aynı zamanda endüstri devriminde yaşanan teknolojik gelişmelerin bir ürünüdür ve endüstri devriminin etkilerinin dünya üzerinde yaygınlaşmasına öncülük eden önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenlerle endüstriyel miras kapsamında ele alınmakta ve korunmaktadırlar (Yazar ve Binan, 2019).

Lokomotif merkezli koruma olarak da adlandırılan, çoğunlukla gelişen, değişen teknoloji nedeniyle yenilenmesine ihtiyaç duyulan araçların ve donanımların toplandığı ve korunduğu ilk demiryolu mirası koruma eylemleri 19.yy. başlarına kadar uzanır. Zamanla toplanan materyallerin sayısı artmış, saklama ve sergileme konularında sorunlar gündeme gelmiştir. Daha sistematik eser koleksiyonlarının oluşumuna ilk örnek olarak ise 1862'de Londra'daki Bilim Müzesi'nin "Rocket" isimli lokomotifini satın alması ve eski demiryolu eserlerini toplamaya başlaması gösterilmektedir (Yazar ve Binan, 2019).

1977 yılında RIBA Heinz Gallery'de açılan "Off The Rails: Saving Railway Heritage" sergisinde ilk kez demiryolu mimarisi ve çevresel elemanlar ile ilgili değerler ve kaygılar dile getirilmiştir. 1984 yılında British Railways (İngiltere Devlet Demiryolları) kurumuna bağlı olan kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Railway Heritage Trust kurulmuş ve demiryolu mirası ile ilgili koruma çalışmaları bu merkez etrafında toplanmıştır (Köşgeroğlu, 2006). Bu kuruluş bünyesinde uzmanlardan oluşan kurullar oluşturulmuş ve konu ile ilgili eğitimlerden, koruma pratiğine kadar geniş bir alanda çalışmalar sürdürülmüştür.

1998’de Avusturya’daki Semmering Demiryolu’nun UNESCO’nun Dünya miras listesine girişı demiryolu mirasının korunması ile ilgili kriterlerin tartışılması için zemin oluşturmuştur (Coulls, 1999).

Demiryolu mirasını koruma çalışmalarının yürütülmesinde yerel demiryolu dernekleri ve vakıfları etkin rol almışlardır. Bu vakıf ve derneklerin bazıları ulusal ve uluslararası çapta şemsiye kuruluşlar altında organize olmuş, demiryolu mirasının koruma ve yaşatma faaliyetlerinin planlamış, bilgi paylaşımı, işbirliği, eğitim, tanıtım, gibi çalışmaların yürütülmesinde öncülük etmişlerdir. Örneğin; FEDECRAIL - Avrupa Müze ve Turistik Demiryolları Federasyonu 1994’de Brüksel’de kurulmuştur ve tarihsel demiryollarının bakımı, korunması ve işletilmesi için Avrupa’da temel kuruluşu olmuştur. Demiryolu mirasının kapsadığı alanlar altı başlık altında toplanabilir (Köşgeroğlu, 2006);

- Demiryolu arşivleri (yazılı metinler, çizimler, projeler, anlaşmalar,
- Hareketli tüm makineler,
- Yapılar (istasyonlar, bakım atölyeleri, üst örtüler ve hangarlar, malzeme ve yük depoları, su depoları, köprüler ve viyadükler),
- Bu yapılarla ve hattın tamamı ile bir bütün oluşturan kentsel ve kırsal alanlar, sanayi tesisleri, doğal panoramalar ve manzaralar,
- Altyapı ve sinyalizasyon sistemleri ve ilgili tüm donanım,
- Demiryolu ile ilgili tüm taşınabilir nesneler: saatler, mobilyalar, kantarlar vb.

Tarihi demiryollarının işletmesinin sürdürülmesi ve bunun için gerekli bilimsel ve teknik beceriler de demiryolu mirasının korumasının bir parçası olarak ele alınmaktadır.

3.1.1. Demiryolu örnekleri

DMK’nın taraf devletlerinden demiryolu güzergahları adına Moskova Metrosu (The Moscow Underground), Semmering Geçidi (The Semmering Pass), Baltimore & Ohio Demiryolu (Baltimore & Ohio Railroad), Büyük Zig Zag (The Great Zig Zag), Darjeeling Himalaya Demiryolu (The Darjeeling Himalayan Railway), Liverpool ve Manchester Demiryolu (The Liverpool & Manchester Railway), The Great Western Demiryolu (The Great Western Railway), Shinkansen (The Shinkansen) ve Albula/Bernina Manzaralarında

Rhaetion Demiryolu (Rhaetian Railway in the Albula / Bernina Landscapes) dünya mirasına aday olarak gösterilmiştir (Coulls, 1999).

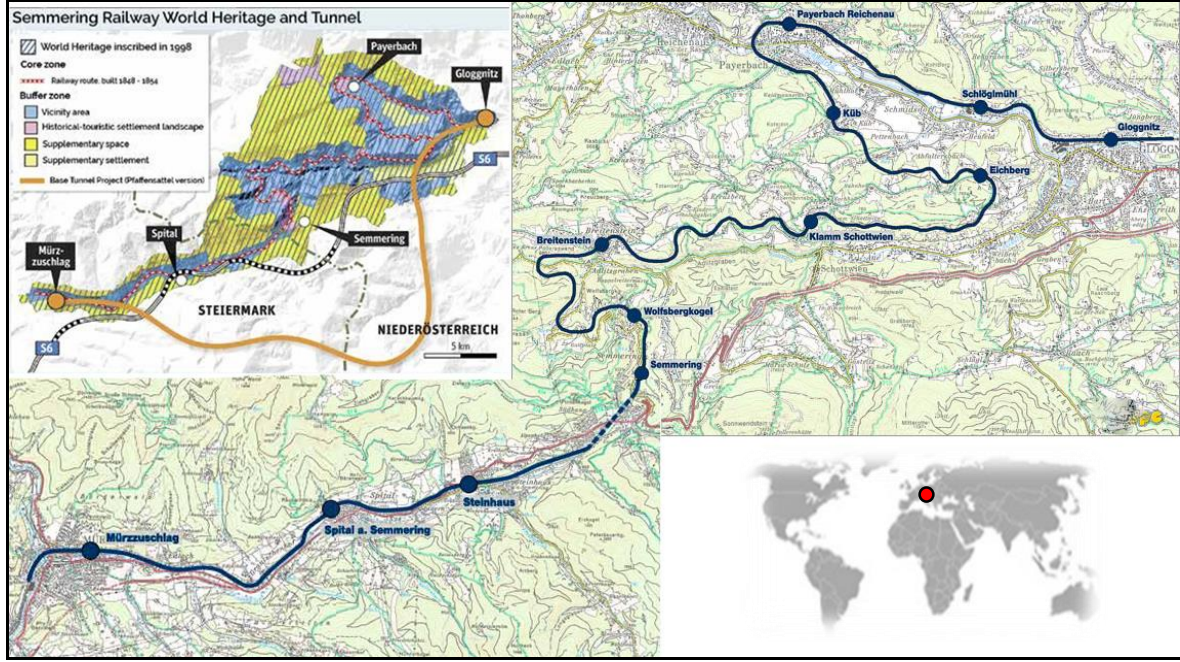
Bu demiryollarından UNESCO'nun dünya mirası olarak tescillediği 3 adet demiryolu rotası bulunmaktadır. Bunlar Semmering Demiryolu, Albula/Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu, Darjeeling Demiryolu (Hindistan Dağ Demiryolları)'dur.

Semmering Demiryolu

1848 ve 1854 yılları arasında zirve yükseklikleri 41 kilometreyi bulan dağlar üzerine inşa edilmiş Avusturya'da bulunan Semmering Demiryolu 1998'de UNESCO tarafından tescil altına alınmıştır. Tüneller, viyadükler ve diğer işlerin yüksek standardı, hattın günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu demiryolu, erken demiryollarının inşasında büyük bir fiziksel probleme getirilen teknolojik çözümünü temsil ettiği için tescillenmiştir (URL-3).

Semmering Demiryolu'nun inşaatı ile; büyük doğal güzellikteki alanlara daha kolay erişilebilmesi amaçlı kullanım için geliştirilmiş peyzaj şekli oluşturulmuştur. Toplamda, 14 tüneli ile 1.477 m uzunluğundadır (Bkz. Harita 3.1.). 118 adet küçük kemerli taş köprü ve 11 adet demir köprü bulunmaktadır. Tünellerin çoğu basit ama tasarımda anıtsaldır ve çeşitli süslemelere sahiptir. Yaklaşık 700 m aralıklarla konumlandırılmış iki konut Semmering hattının karakteristik bir özelliğini yansıtmaktadır (URL-3).

Hareketli tüm makinelerin korunduğu Semmering Demiryolunda yapılar ve bu yapılarla oluşmuş hattın tamamı ile bir bütün oluşturan kentsel ve kırsal alanlar, sanayi tesisleri, doğal panoramalar ve manzaralar demiryolu mirasının kapsadığı alanlar bütününde rotayı oluşturmaktadır.

Harita 3.1. Semmering Demiryolu güzergahı (URL-4)

Semmering Demiryolu'nun sağladığı kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.1.'de tespit edilmiştir.

Çizelge 3.1. Semmering Demiryolu (URL-4)

Tema	Ulaşım, doğa, mühendislik
Tematik koşullar	1848-1854 yılları arasında manzara kalitesi yüksek inşaa edilmiş, çağın teknolojik harikasıdır.
	Dağ manzarası, tüneller (14 adet), viyadükler (16 adet), ormanlar
	Yüksek dağların, ormanların üzerinde 895 m rakım yükseklikte
Coğrafi Konum	Avusturya
Faaliyet Alanı	Kriter (ii): Erken demiryollarının inşasında büyük bir fiziksel soruna olağanüstü bir teknolojik çözümü temsil etmektedir.
(Tescil koşulları)	Kriter (iv): Büyük doğal güzeleğe sahip alanlara daha kolay erişim ve bu alanlara konut-eğlence amaçlı kullanımlar getirmektedir.

Çizelge 3.1. (devam) Semmering Demiryolu (URL-4)

Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Mühendislik dehasının sağlam bir kanıtıdır.
	Alp manzarasına uyumlu bir şekilde yerleştirilen yüzyıl mimarisi de bütünlüğünü korumuştur.
Koruma Gereksinimleri	Demiryolları; doğası gereği gelişen sosyo-teknik sistemler olduğundan, süreklilik kimliğinin önemli bir parçası olarak tutulmuştur.
	Mülkün özgünlüğünü, otantikliğini, bütünlüğünü korumak için ilkeler geliştirilmiştir.

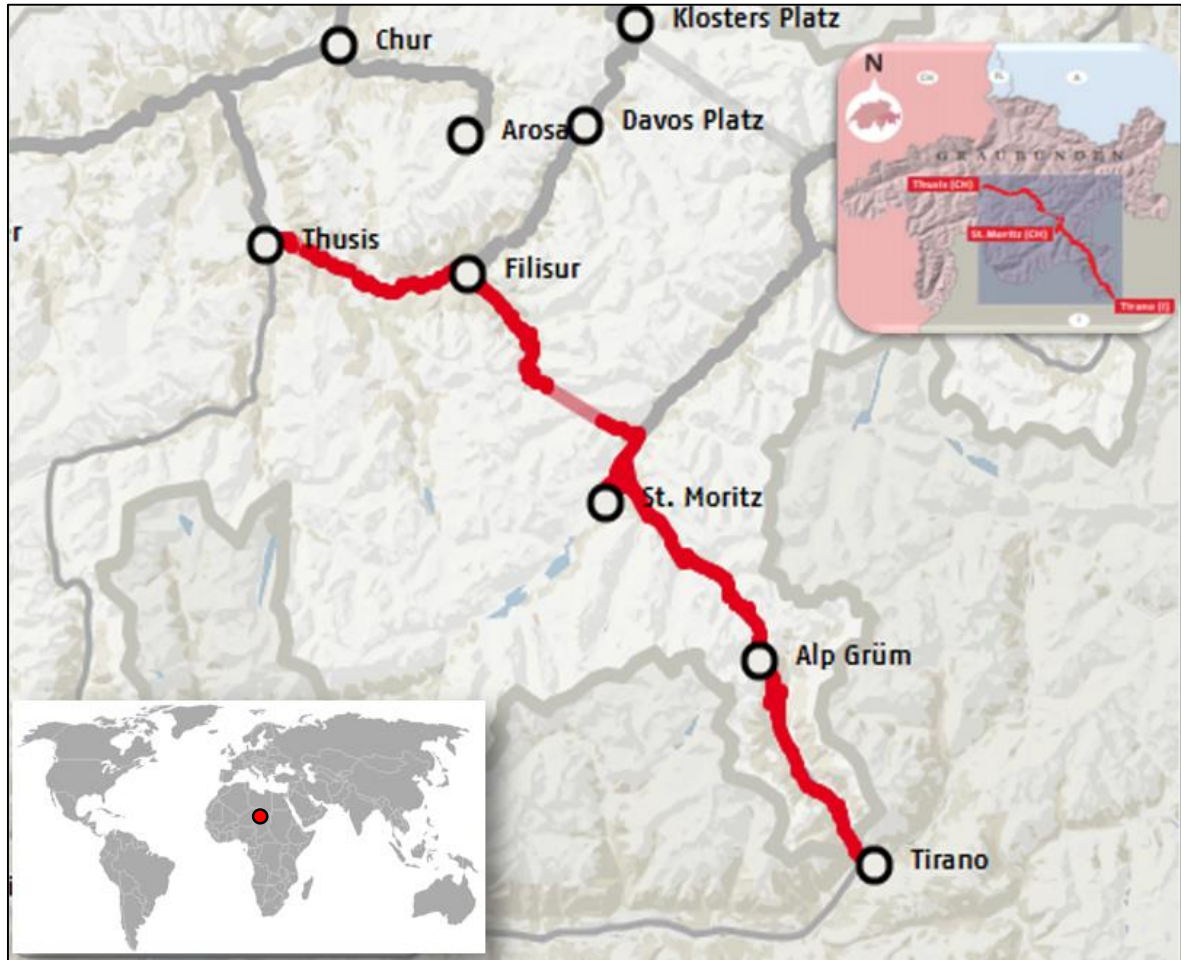
Albula/Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu

İsviçre Alpleri'nden geçiş ile iki tarihi demiryolunu bir araya getiren hattır. 1907 yılında açılan hat kuzey batı kesimindeki Albula hattı 67 km uzunluğundadır. 42 tüneli, kapalı galerisi ve 144 viyadük gibi etkileyici yapılara sahiptir. 61 km ile Bernina geçiş hattı, 13 tünel, galeri ve 52 viyadüğe sahiptir. Toplam güzergah 128 km'den oluşmaktadır (Harita 3.2.). Dağlardaki yaşam üzerinde büyük ve kalıcı bir sosyo-ekonomik etki yaratan bu güzergah olağanüstü teknik, mimari ve çevre topluluğu önde gelmektedir. Mimari ve inşaat mühendisliği başarıları açısından, dağ demiryolu teknolojilerinin geliştirilmesinde insan ve kültürel değerlerin önemli değişimlerine tanıklık eden çok kapsamlı ve çeşitlendirilmiş yenilikçi çözümler dizisini bünyesinde barındırmaktadır (URL-5).

Albula ve Bernina hatlarının demiryolu altyapıları, büyük bir bütünlük içinde gerçek bir topluluk oluşturmakta. Teknik operasyonları ve bakımı, yüksek kalitenin uzun süreli korunmasını sağlamaktadır (URL-5).

Bu demiryolu, 20. yüzyılın ilk on yılında yüksek rakımlı dağ demiryollarının gelişiminin çok önemli bir örneğidir. Ayrıca dağlardaki insan faaliyetlerinin uzun vadede gelişmesinde etkili olan kalitenin bir örneğini temsil etmektedir. Bununla beraber insan ve doğa arasındaki ilişkinin gelişmesiyle bu dönemin önemli bir parçası olan demiryolu ile bağlantılı çeşitlendirilmiş manzaralar seyir noktaları bulunmaktadır (URL-5).

İstasyonlar, bakım atölyeleri, üst örtüler, hangarlar, malzeme ve yük depoları, su depoları, köprüler ve viyadükleri günümüze ulaşan demiryolu KR kapsamında korunması gereken bir miras değeridir.

Harita 3.2. Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu güzergahı (URL-6)

Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu'nun sağladığı kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.2. 'de tespit edilmiştir.

Çizelge 3.2. Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu (URL-6)

Tema	Ulaşım, doğa, mühendislik, mimari
Tematik koşullar	Dağ yaşamı, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır.
	20. yüzyılın başlarında zorlu dağ koşullarını aşmak için geliştirilmiş somutlaştırılmış mühendislik başarısıdır.

Çizelge 3.2. (devam) Albula ve Bernina Manzaralarında Rhaetion Demiryolu (URL-6)

	Dikkat çekici üslup ve mimari homojenliğe sahip iyi tasarlanmış bir yapıdır.
Coğrafi Konum	İtalya, İsviçre
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (ii): Olağanüstü teknik ile mimari ve çevresel topluluk arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Günümüzde tek bir hatta birleştirilen iki hat, mimari ve inşaat mühendisliği başarıları açısından dağ demiryolu teknolojilerinin geliştirilmesinde insan ve kültürel değerlerin önemli değişimlerine tanıklık eden çok kapsamlı ve çeşitlendirilmiş bir dizi yenilikçi çözüm içermektedir.
	Kriter (iv): Albula / Bernina Rhaetian Demiryolu, 20. yüzyılın ilk on yılında yüksek irtifalarda dağ demiryollarının gelişiminin çok önemli bir örneğidir. Dağlardaki insan faaliyetlerinin uzun vadeli gelişiminde etkili olmuştur. Demiryolu ile birlikte, insan ve doğa arasındaki ilişkinin gelişmesi açısından önemli olan çeşitli manzaralar sunmaktadır.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Olağanüstü mühendislik teknikler ile mimari ve çevresel topluluklar arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır.
	Sahip olduğu manzaralarla uyumlu mimari ve inşaat başarılarını yansıtmaktadır.

Darjeeling Demiryolu (Hindistan Dağ Demiryolları)

Hindistan'dan bulunan Darjeeling Demiryolu 1999 yılında UNESCO tarafından tescil altına alınmıştır. Darjeeling 78 km olan güzergah Himalayalardan yükselen bir demiryoludur. Darjeeling Himalaya Demiryolu, yenilikçi bir ulaşım sistemi ile benzer gelişmelere bir model olarak hizmet etmektedir. Çok kültürlü bir bölgenin sosyal ve ekonomik gelişimi üzerindeki etkisinin göze çarpan bir örneğidir (URL-7). Rota Harita 3.3.'te gösterilmektedir.

Harita 3.3. Darjeeling Himayala Demiryolu güzergahı (URL-8)

Darjeeling Himayala Demiryolu'nun sağladığı kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.3.'te tespit edilmiştir.

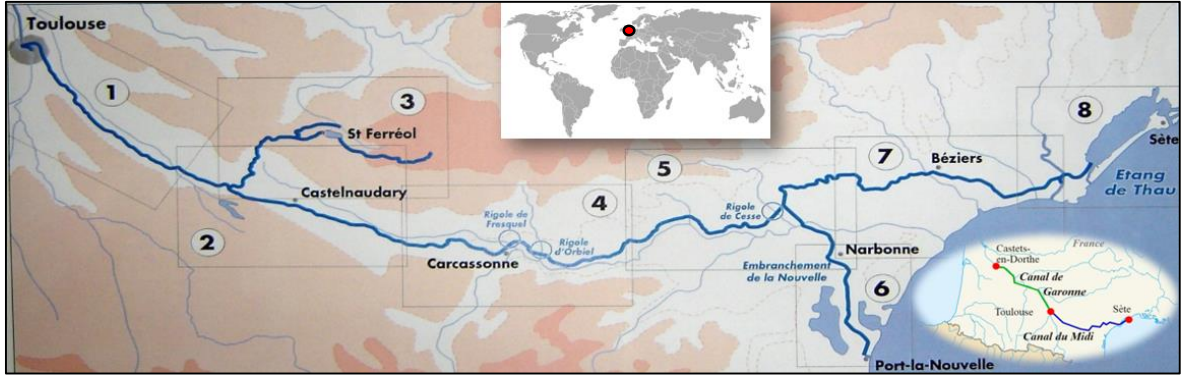
Çizelge 3.3. Darjeelinh Himayala Demiryolu (URL-7)

Tema	Ulaşım, mühendislik
Tematik koşullar	Kendi bölgelerinin sosyal ve ekonomik kalkınması üzerinde büyük etkisi olan, zorlu arazilerde inşa edilmiş yenilikçi ulaşım sistemlerinin olağanüstü örneğidir.
	Hint dağlarının ovalarına ve yaylalarına nasıl erişim sağlandığının ve dönem toplumunun dağ nüfusu ile demiryolunu devre dışı bırakma konusundaki maddi ve teknik çabasını simgelemektedir.
Coğrafi Konum	Hindistan
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (ii): Teknolojideki gelişmeler üzerindeki değer alışverişinin ve yenilikçi bir ulaşım sisteminin sosyal ve ekonomik gelişimi üzerindeki etkisini gösteren olağanüstü bir örnektir.
	Kriter (iv): Yüksek dağ alanlarındaki gelişimin farklı aşamalarını temsil eden teknolojik bir topluluğun yansıtmaktadır.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Güzergah boyunca yer alan yapılar restore edilmiş ve orijinal hali ile korunmuştur.
Koruma gereksinimleri	Yapısal bütünlük, hatlar, fonksiyonel bütünlük korunmuştur.
	Kullanım bütünlüğü korunmuş ve en başından beri hatlar, dağlık alanların demiryolu ile ayrılmasıyla ilişkili tüm özelliklerle, büyük ölçekli ve kalıcı ulaşım için kullanılmıştır.

3.1.2. Kanal örnekleri

Canal du Midi

1667-1694 yılları arasında Fransa’da inşa edilen kanal 1996 yılında UNESCO tarafından tescil altına alınmıştır. 328 yapısı (kilitler, su kemerleri, köprüler, tüneller, vb.) ile modern çağın en dikkat çekici özelliklerini barındırmaktadır. Kanal doğrudan Sanayi Devrimi’ne ve teknolojik çağa yönlendirdiğinden tescil altına almıştır (URL-9).

Harita 3.4. Midi Kanalı güzergahı (URL-10)

Mini Kanalı'nın sağladığı kriter ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.4.'te tespit edilmektedir.

Çizelge 3.4. Midi Kanalı (URL-9)

Tema	Peyzaj, mimari
Tematik koşullar	Doğal ve estetik manzaralar
	Akdeniz'i ve Atlantik'i 328 yapı (kilitler, su kemerleri, köprüler, tüneller vb.) ile birbirine bağlayan bu 360 km'lik seyyar su yolları ağı, inşaat mühendisliğinin en dikkat çekici güzergahlardan biridir.
Coğrafi Konum	Fransa
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Mülk kültürel kriterler (i), (ii), (iv) ve (vi) temelinde yazılmıştır.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Yaratıcısı Pierre-Paul Riquet'in tasarıma verdiği özenin çevresi ile nasıl karıştığı teknik bir başarıyı sanat eserine dönüştürmüştür.

3.2. Kültür - Ticaret ve Kervan Yolları  rnekleri

3.2.1.  pek Yolu

M. . 2. Yüzyıl ve M. . 1. Yüzyıl arasında  ekillenmi  ve 16. Yüzyıla kadar kullanımda kalmıştır. Bu sayede birden fazla uygarlığı birbirine bağlamış ve ticaret, dini inançlar, bilimsel bilgi, teknolojik yenilikler, kültürel uygulamalar ve sanat alanındaki faaliyetlerin geniş çaplı değişimini kolayla tırmı tır. Rota ağında yer alan imparatorlukların ve Han krallıklarının sermaye şehirleri ve saray kompleksleri, ticaret yerleşim yerleri, mağara tapınakları, antik yollar, geçitler, işaret kuleleri, kaleler, mezarlar bulunmaktadır (URL-11).

2002 yılında Çin'de  pek Yolu anıtlarını Dünya Mirası Listesi'ne sunma çalışmaları ba lamı tır. Uluslararası düzeyde  pek Yolu UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alma çalışmaları 2005 yılında Kazakistan'ın Almatı kentinde düzenlenen toplantıda ba latılmı tır. Uluslararası ve bölgesel değerlendirme toplantıları, 2006 ve 2012 yılları arasında düzenlenen    koordinasyon komitesi toplantısının ardından Tarihi  pek Yolları rotasına ilişkin iki adaylık dosyası hazırlanmıştır (URL-11).

2006 yılında  inin Turfan kentinde bu konularla ilgili Çin ve Orta Asya  lkelerinin temsilcilerinin katıldığı seminer düzenlenmiş ve  inin  nerisi ile ‘‘ pek Yolları Dünya Miras Listesi Seri Adayları Programı’’ ba lanmasının kararı alınmıştır. Bu konu ile ilgili ortak önlemler planı kabul edilmiştir (URL-11).

2007 yılında Tacikistan'ın başkenti D  enbe kentin de yapılan  pek Yolları haritası ve ana rotaları üzerinde görüşmeler yapılmış ve sonuç belgesi programın konsepti kabul edilmiştir. 2009 yılının Kasım ayında  inin Xian kentinde düzenlenen toplantıda Çin ve Orta Asya  lkeleri ‘‘ pek Yolları Dünya Miras Listesi Seri Adayları Programı’’ koordinasyon komitesi kurulmuştur. Koordinasyon komitesinde 1. toplantısına  ye ülkelerin dışında UNESCO'nun Dünya Miras Merkezi, Japon, Güney Kore, Hindistan, Nepal, Afganistan ve  ran temsilcileri de katılmıştır ve programa aday olmuşlardır. Komitenin 2. toplantısı 2011 yılında Türkmenistan'ın başkenti A gabad kentinde düzenlenmiştir. Yapılan toplantıda Dünya Miras Merkezi ve ICOMOS uzmanlarının tavsiyesi ile Çin ve Orta Asya  lkeleri Dünya Miras Listesine  pek Yolu Seri Adayları Programının uygulanmasında bir yeni yaklaşım kabul edilmiş ve bu yaklaşım koridor yaklaşımı olarak belirlenmiştir (URL-11). Bu

yaklaşımında ilk olarak ülkeler kendi çalışmalarını iki koridor üzerinde yoğunlaştıracaklarını belirtmişlerdir. Birinci koridorda, Çin, Kırgızistan, Kazakistan'da olan İpek Yolu anıtlarını kapsamaktadır (URL-11).

Tarihi ipek yolu ilk kara yollarından biri olarak, dünya rotalarının temellerinden biridir. Bu yol ağı sayesinde batı ve doğu kıtası birbirine bağlanmış ve yerleşimler arasında iletişimlerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Farklı kıtaları ve uygarlıkları birbirine bağlayan bu tarihi yollar kara ve deniz yolları tarihi güzergahları oluşumunu da gerçekleştirmiştir.

Haziran 2014 yılında Katar'ın başkenti Doha'da düzenlenen 38. Dünya Miras Komitesi'nde Çin, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından sunulan "İpek yolları: Chang'an- Tianshan Koridoru Ağlar Rotası" UNESCO Dünya Miras Listesine kaydedilmiştir (URL-11).

Koridor ekonomi ve kültürde iletişim ve değişim alışkanlıklarına M.Ö. 2. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar Avrasya kıtasındaki sosyal gelişmelere tanıklık etmiştir. Yerleşimin yerleşim yapısı üzerinde, göçmen ve yerleşmiş toplulukları bir araya getiren kasaba ve şehirlerin gelişimi, bu yerleşimleri destekleyen çok etnikli toplulukların da aracılığıyla yapılmış ticaretten arta kalan somut ve soyut kavramlardır (URL-11).

Bu kapsamda öncelikle KR önerisini sunabilmek adına mevcut KR olan UNESCO tarafından dünya miras listesinde bulunan İpekyolu: Chang'an Tianshan Rotası güzergahında bulunan Weiyang Sarayı (Çin), Kayalyk (Kazakistan) ve Suyab (Kırgızistan) ölçeğinde araştırmalar yapılmış ve akabinde karşılaştırmalar ile rotaların hangi kriterler çerçevesinde oluşturulduğu saptanmıştır (URL-11).

Tian-shan koridoru, kapsamlı genel İpek Yolları ağının bir bölümü ve koridorudur. Yaklaşık 5000 km'lik bir mesafeye uzanan bu rota kültür ve ticaret ağını kapsamaktadır. Harita 3.5. ve 6'da rotanın güzergahını ve güzergahın bölümleri yer almaktadır (URL-11).

Resim 3.1. İpek Yolu'ndan görüntüler: (a) ve (b) Suoyang Şehri-Çin, (c) ve (d) Antik Yar Şehri-Çin, (e) ve (f) Suyab-AkBesim-Çin'den (URL-13)

İpek Yolu'nun sağladığı kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.5.'te tespit edilmiştir.

Çizelge 3.5. İpek Yolu (URL-11)

Tema	Ticaret, göç yolu, kültürel, tarihi
Tematik koşullar	Ticaretin göçebe ve yerleşik toplulukları bir araya getirdiği kasaba ve şehirlerin izlerini günümüze taşımaktadır.
	Yerleşimleri destekleyen su yönetim sistemleri, geniş bir kale, fener kulesi, yol istasyonları, Budist tapınakları ve mağara tapınakları dizisi rota boyunca tarihe ışık tutmaktadır.
	Zerdüştlük, Maniheizm, Nestorian Hristiyanlığı ve İslam gibi kozmopolit, çok etnik gruptan oluşan toplulukların bir arada yaşadığının kanıtıdır.
Coğrafi Konum	Çin, Kazakistan, Kırgızistan
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (ii): Kıta güzergâh ağlarının genişliği, uzun dönem kullanım süresi, miras kalıntılarının çeşitliliği ve dinamik bağlantıları, kolaylaştırdıkları kültürel alışverişin zenginliği, bağladıkları ve geçtikleri çeşitli coğrafi ortamlar açıkça M.Ö. 2. yüzyıl ile MS 16. yüzyıl arasında Avrasya kıtasında, özellikle göçebe bozkır ve yerleşmiş tarım / vaha / pastoral medeniyetler olmak üzere çeşitli kültürel bölgelerde gerçekleşen geniş etkileşimi göstermektedir.
	Kriter (iii): Ekonomi ve kültürde iletişim ve değişim geleneklerine ve MÖ 2. yüzyıl ile MS 16. yüzyıl arasında Avrasya kıtasındaki sosyal gelişmelere istisnai bir tanıklık etmektedir.
	Kriter (v): Tian-shan koridoru, yüksek değer, uzun mesafeli ticaretin nehirlerden, kuyulardan ve yeraltından su toplayan ayrıntılı, sofistike su yönetim sistemleriyle desteklenen büyük şehir ve şehirlerin büyümesine yol açmasının olağanüstü bir örneğidir.
	Kriter (vi): Zhang Qian'ın Avrasya Kıtası'ndaki insan uygarlığı ve kültürel değişim tarihinde Batı Bölgelerine yönelik diplomatik misyonla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, Budizm'in Doğu Asya kültürleri üzerinde önemli etkisi olan antik Çin'e somut etkisini ve MS 500'de Çin'e ulaşan Nestorian Hristiyanlığının yayılmasını, Maniheizm, Zerdüştlük ve erken İslam'ı derinlemesine yansıtmaktadır. Koridordaki kasaba ve şehirlerin birçoğu, su gücü, mimari ve şehir planlamasından yararlanma yolları ile ilgili akan fikirlerin etkisini olağanüstü bir şekilde yansıtmaktadır.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Güzergâh boyunca tüm bölgelerde mimari ve şehir planlaması, dinler ve inançlar, kentsel kültür ve yerleşim, mal ticareti ve etnik gruplar arası ilişkilerdeki gelişmeleri tüm insanlığa sunmaktadır.

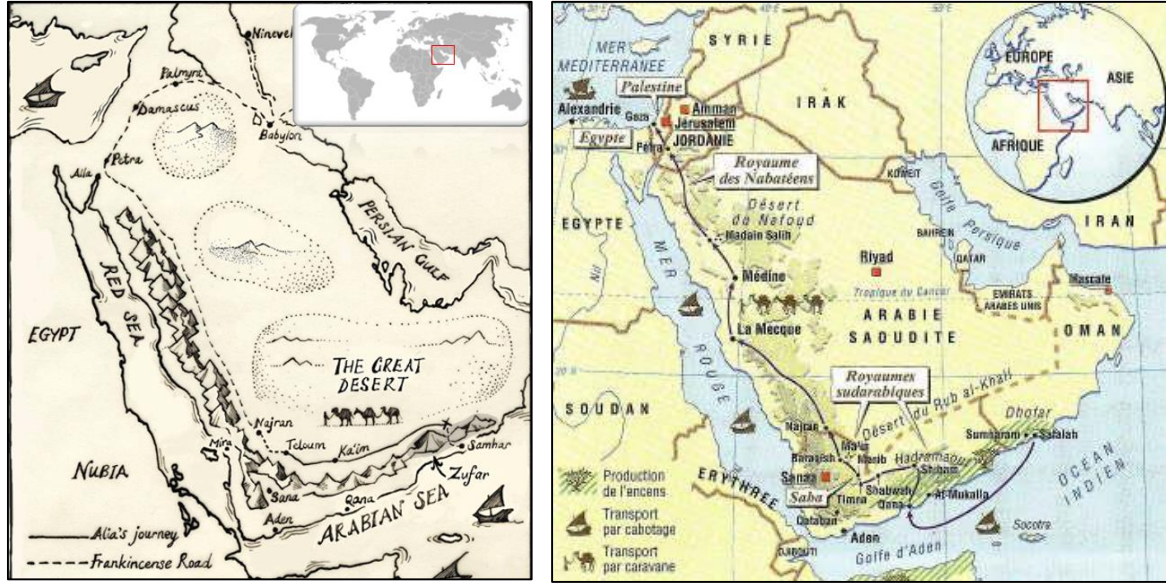
Çizelge 3.5. (devam) İpek Yolu (URL-11)

Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Arkeolojik sitler ve geleneksel tarzda inşa edilmiş yapılar bütünleşik olarak ele alınmıştır.
Koruma gereksinimleri	Alanlarda yer alan tüm siteler için Yönetim Planları mevcuttur.
	Ulusal ve uluslararası işbirlik sağlanmıştır.
	Sürekli yönetim, saha gözetimi, koruma, çevre koruma ve turizm yönetimi

3.2.2. Baharat Yolu ve Tütsü Yolu

2000 yılında Doğu Türkistan ve Orta Asya'ya giden yol ‘‘Batı Yolu’’, Horasan-Persden geçen güzergah ‘‘Şahi yolu’’ ve Mısırdan başlayıp Kızıl Deniz, Pers Körfezi ve Hindistan’a giden yol ‘‘Baharat yolu’’ olarak belirtilmiştir (URL-14).

Baharat yolu Ahameniş devleti döneminde bir ticari yol olarak Afganistan’dan Orta Asya’ya ve Hindistan’a uzanmıştır. Arkeolojik verilere göre bulunan bilgilerden yola çıkarak 3. Yüzyılda yola çıkan ticari yolların varlığından bahsetmek mümkün. Farklı isimlerde kullanılan bu ticari ve iletişim yolları daha sonra İpek yolu güzergahı olarak bilinmektedir. İpek yolu ismi verilmeden önce var olan yollar kentlerin birbirine ulaşımı ve ticari biçimlerin genişletmek amacı ile yapılmıştır. Kentlerde ve bölgelerde bulunan devletler ve göçebeler birbiri ile ticaret yapmak isteklerinden dolayı bu ticari güzergahları oluşturmuşlardır. Var olan ticari yollar İpek yolu adlandırılması ile dünyanın ilk ticari yollarından olmuş doğu ve batının arasındaki ilişki sağlamıştır. Yol üzerinde bulunan güçlü devletler ticari yolun güvenli olmasını sağlamak ve aynı zamanda güzergahı kontrolleri altına almak için birbiri ile mücadele etmişlerdir. ticaretle olan ilişkilerini kuvvetlendirerek devletin ekonomisini ve kentlerin oluşum ve gelişimini sağlamışlardır. Kentlerin gelişiminde önemli faktör olan ticaret kentlerde ticari merkezlerin oluşumu ve/veya gelişimine neden olmuştur (URL-14).

Harita 3.7. Baharat Yolu güzergahı (URL-14)

Harita 3.8. Tütsü Yolu (URL-14)

Kültürel ve Tarihi rota olmasının yanı sıra tarih boyunca sayısız ticarete de tanıklık etmiş bu rotalar kentsel yapılarının, sulama sistemlerinin, kalelerin, kervansarayların kalıntılarıyla, çölün bile ticaret ve tarım için kullanıldığını göstermektedir. Kasabalar ve kaleler, ticaret yolları ve tarımsal hinterlandlar ile birleşerek güzergah boyunca Nabatean Çöl Uygarlığını ve yaşantısını günümüze taşımaktadır (Bkz. Çizelge 3.6.).

Tütsü Güzergahı, Arap Yarımadası'ndaki Yemen ve Umman'dan Akdeniz'e akın ve melez taşımacılığını kolaylaştırmak için iki bin kilometreden fazla bir ticaret yolu ağıdır. UNESCO Dünya Miras Listesine aday gösterilen Tütsü Yolu mülkünün tamamı devlete aittir. Rotaya dahil olan milli parklar ve tabiat koruma alanları da dahil olmak üzere rota ulusal yasalarla korunmaktadır.

Çizelge 3.6. Baharat Yolu (URL-14)

Tema	Ticaret, tarımsal manzara, kültürel, tarihi
Tematik koşullar	Dört kasaba - Haluza, Mamshit, Avdat ve Shivta; dört kale - Kazra, Nekarot, Makhmal ve Grafon; ve Moa ve Saharonim'in iki kervansarayı
	Güzergah ve yol boyunca çöl şehirleri, MÖ 3. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar yedi yüz yıllık bir süre boyunca Nabatean tütsü ticaretinin refahını yansıtmaktadır.
	Kasabalar, büyük ölçekli tarıma izin veren son derece sofistike su toplama ve sulama sistemleri ile desteklemiştir.
Coğrafi Konum	İsrail
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (iii): Nabatean kasabaları ve ticaret yolları, Hellenistik-Roma dünyası için ekonomik, sosyal ve kültürel önemine dair güçlü bir kanıt sunmaktadır. Rotalar aynı zamanda diğer ticari ürünler için değil, aynı zamanda insanlar ve fikirler için de bir geçiş aracı olmaktadır.

Çizelge 3.6. (devam) Baharat Yolu (URL-14)

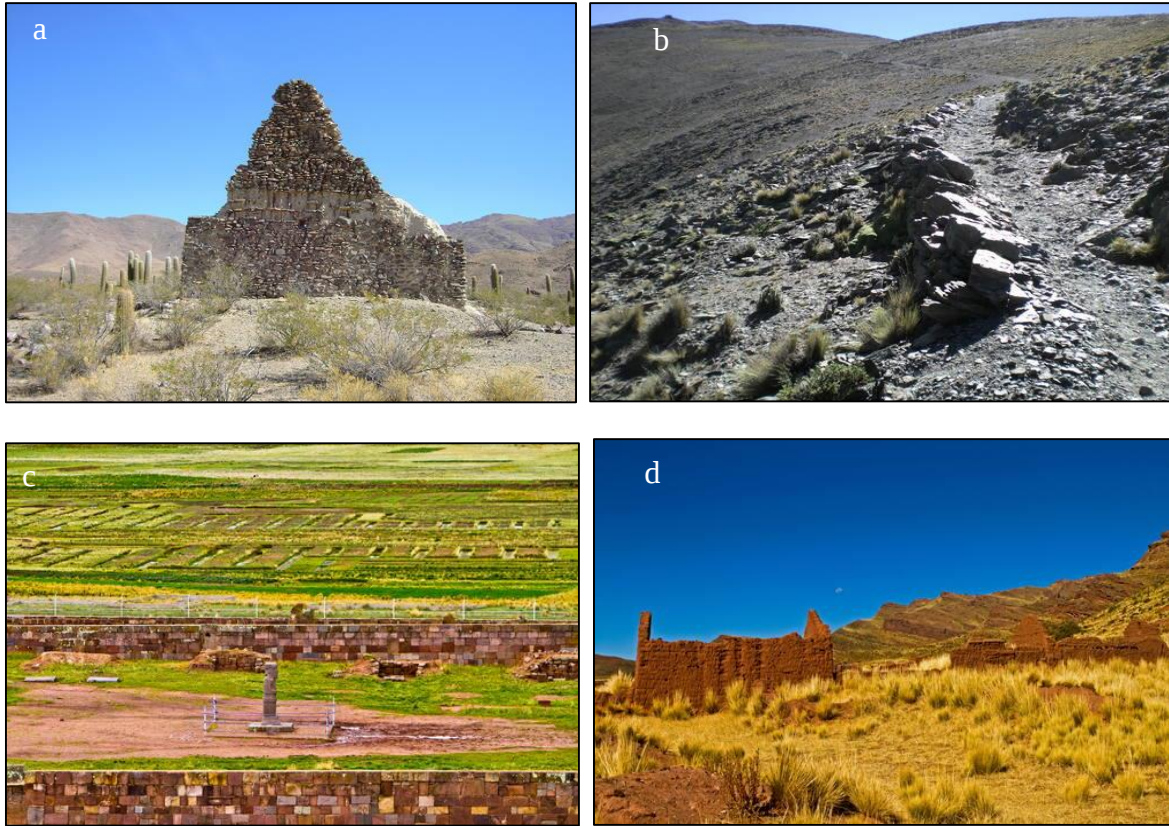
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (v): Negev çölündeki Tütsü Yolu boyunca uzanan kasaba, kale, kervansaray ve sofistike tarım sistemlerinin neredeyse fosilleşmiş kalıntıları, düşmanca bir çöl ortamına ve beş yüzyıl boyunca gelişen bir çevreye olağanüstü bir yanıt vermektedir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Rota, Nabatean kent planlama ve bina teknolojisinin beş yüzyıl boyunca her şeyi kucaklayan bir resmini sergilemektedir.
	Kasabaların ve bunlarla ilişkili tarım ve pastoral manzaraların birleşimi, tam bir fosilleşmiş kültürel ortam sunmaktadır.
	Şehir planlama ve inşasında beş yüzyıl boyunca Nabatean teknolojisinin kapsamlı bir resmini sergilemekte ve özellikle sofistike su koruma yapılarına yansıyan sert çöl koşullarında kapsamlı ve sürdürülebilir bir tarım sistemi oluşturmak için gerekli yenilik ve emeğe tanıklık etmektedir.

3.2.3. Qhapaq Ñan, Andean Rotası

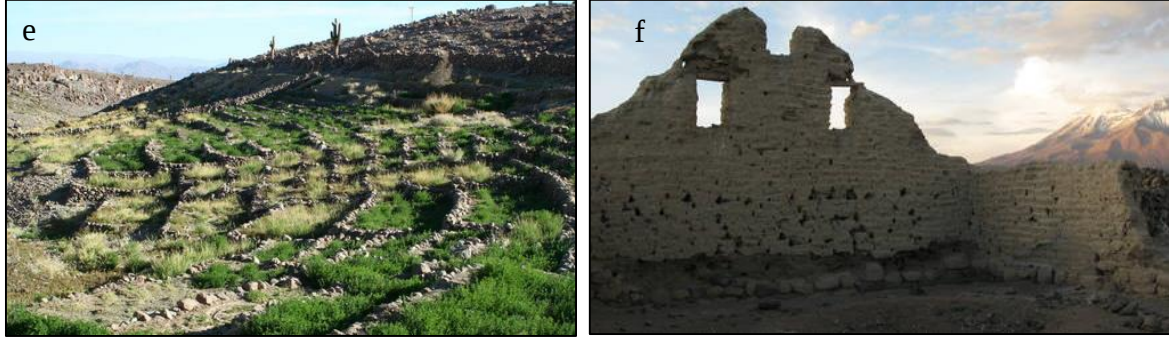
30.000 km²'yi kapsayan İnka Uygarlığına dair iletişim, ticaret ve savunma ağıdır. İnkalar tarafından inşa edilmiş ve kısmen İnka öncesi altyapıya dayanan olağanüstü ağ, 308 arkeolojik sit alanını da içinde barındıran coğrafi bölgelerinden biridir (URL-15).

Harita 3.9. Qhapaq Ñan, Andean Rotası güzergahı (URL-16)

Resim 3.2. Qhapaq Ñan, Andean Rotası'ndan görüntüler: (a) ve (b) Arjantin, (c) ve (d) Bolivya, (e) ve (f) Şili'den (URL-17)

Resim 3.2. (devam) Qhapaq Nan, Andean Rotası'ndan görüntüler: (a) ve (b) Arjantin, (c) ve (d) Bolivya, (e) ve (f) Şili'den (URL-17)

15. yüzyıla yayılan geniş imparatorluk bu coğrafyada iletişim ve kültürel geleneklerin önemli değişim süreçlerini sergilemektedir. Önceki Andean topluluklarının ve kültürlerinin, emperyal politika için toplumsal, politik ve ekonomik değerlerin değişimini sağlayan bir devlet organizasyon sistemini oluşturmaktadır. Rotada birçok yol kenar yapısı, değerli kaynaklar ve metaller, gıda maddeleri, askeri malzemeler, tüyler, odun ve tekstil gibi ağ boyunca ticareti yapılan malların kalıcılığı göze çarpmaktadır (URL-15).

Zor coğrafi koşullara rağmen, kırsal ve uzak ortamlarda olağanüstü teknolojik ve mühendislik becerilerine sahip sürekli ve işleyen bir iletişim-ticaret sistemi yaratan bir teknoloji topluluğunun yerleşimler sistemi bulunmaktadır (Bkz. Çizelge 3.7). Rotada bölgeye özgü yapım yöntemleri ile duvarlar, yollar, yol kenarları hendekleri, kanalizasyon boruları vb. karakteristik özellikler gösteren çağın teknoloji harikaları da mevcuttur (URL-15).

Çizelge 3.7. Qhapaq Nan, Andean Rotası (URL-15)

Tema	Tarih, ticaret, kültürel, mimari
Tematik koşullar	İnkaların kentleri, üretim ve ibadet merkezlerini Devletin hizmetindeki ekonomik, sosyal ve kültürel bir program altında birbirine bağlayan politik projelerdir.
	Karavanlar, gezginler, haberciler, ordular ve 40.000 kişiye kadar tüm nüfus grupları tarafından kullanılan dünyanın zor coğrafi koşullu arazilerinden birini oluşturan yol ağıdır.
Coğrafi Konum	Arjantin, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Peru

Çizelge 3.7. (devam) Qhapaq Nan, Andean Rotası (URL-15)

Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (ii) : Dünyanın kültürel bir alanında malların, iletişimin ve kültürel geleneklerin önemli değişim süreçlerini sergilemektedir. Bu, önceki Andean atalarının bilgilerinin entegrasyonuna ve emperyal politika için sosyal, politik ve ekonomik değerlerin değiş tokuşunu sağlayan bir devlet örgüt sistemi oluşturan And topluluklarının ve kültürlerinin özelliklerine dayanmaktadır.
	Kriter (iii) : Tawantinsuyu adı verilen tek bir örgüt sisteminde inşa edilen karşılıklılık, yeniden dağıtım ve ikilik değerlerine ve ilkelerine dayanan İnka Medeniyetinin olağanüstü ve eşsiz bir ifadesidir.
	Kriter (iv) : Kırsal ve uzak ortamlarda olağanüstü teknolojik ve mühendislik becerilerine sahip sürekli ve işleyen bir iletişim ve ticaret sistemi yaratan teknoloji topluluğunun olağanüstü bir örneğidir.
	Kriter (vi) : Qapaq bugün toplumlara bir kimlik duygusu sağlamaya ve kültürel uygulamalarının, kültürel ifadelerinin ve geleneksel becerilerinin nesilden nesile aktarılmaya devam etmesini sağlamaya devam etmektedir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Bir medeniyete ait entegrasyon, iletişim, mal alışverişi, sosyal değişiklikleri, somut olmayan değerleri, geleneksel ticareti, ritüelleri ve kimliğini günümüze taşımaktadır.
	Alanda hassas görünüm barakalarına bağlı olan peyzaj alanları ve manzaralar bulunmaktadır.
	Kırsal ortamlarda yer alan kültürel miraslar modern müdahaleden arınmış olarak tarihi yansıtmaktadır.
Koruma Gereksinimleri	Sahaların özgünlüğü, karakteristik özelliklerin biçimi, tasarım ve spesifik mimarisi çok iyi korunmuştur. Genellikle kullanılan malzemeler bölgeden bölgeye değişen taş ve toprak olup, gerektiğinde geleneksel teknik ve malzemelerde onarım ve bakım önlemleri alınmaktadır.

Çizelge 3.7. (devam) Qhapaq Nan, Andean Rotası (URL-15)

Koruma Gereksinimleri	Geleneksel yol yönetimi teknikleri hakkında bilgi sahibi olan ve yol yatağı ve ilgili özelliklerin korunmasında kilit ortaklar olan yerel halklar tarafından yönlendirilmektedir.
	Belirli arkeolojik veya kültürel ilgi alanlarına sahip olan yerlerde, orijinal malzeme ile profesyonel stabilizasyon ve restorasyon teknikleri uygulanmıştır.

3.3. Kutsal Rota Örnekleri

Kavramsal açıdan Tanrı'dan veya Tanrı tarafından olanı ifade eden kutsal kavramı saf, temiz, aziz, erişilemez, dokunulamaz, mukaddes, ilahi anlamları ile kullanılmakta ve tüm din ve inanç sistemlerinin özünde yer almaktadır. İnsanın kutsalla ilişkisi, kutsala ilişkin tecrübesi yaşamının önemli bir parçası olup kutsala yönelik algılar din ve inançların yapısına göre çeşitlilik gösterir. Her dindeki kutsallık arayışının ya da o'nu deneyimlemeyle, ilahi gücün belirgin hissedildiği yerlere kutsallık atfedilmektedir. Böylece, tüm dinlerde kutsal ve kutsal olmayan (profan) yer ayrımı, evrenin tamamını kapsayan biçimde yapılmaktadır (Gültekin ve Canbolat, 2019).

Mimari bir yapıyla, kutsallığın tecelli ettiği doğal bir alanla ya da bir yerleşimle kutsallık arasında ilişki kurarak, kutsalı deneyimleme isteği her din ve inançta görülmektedir. Alman din tarihçisi Rudolf Otto'nun Kutsalın Tasarımı (The Idea of the Holy) adlı yapıtında belirttiği gibi dinin temeli “gizemli duygu” olduğuna göre (Armstrong, 2017), insanoğlu bu duygunun yani kutsalın peşinde, tanrıların evlerinin birer kopyası olarak kentler ve tapınaklar oluşturmuştur. Dünyanın merkezi, tanrıların evi olduğuna inanılan bu mimari formlar, kutsala yakın olma isteğinin ürünüdür (Gültekin ve Canbolat, 2019). Kutlu ya da kutsal mekânları belirlemek, onları huşu ve hürmet alanları, belli bir gelişime olanak sağlayan bir kültürün merkezleri haline getirmek için bu “gizemli” duygu yeterlidir (Otto, 2014). Kutsal kabul edilen yer'lerin aslında mekân olma açısından diğer yerlerden pek bir farkı yoktur. Ulûhiyetin (tanrısallık, tanrılık vasfı) tecellisi, inançla ilgili bir olay veya dini bir şahsiyetle bağlantı, o mekânı diğer yerlerden farklı kılmakta ve kutsallaştırmaktadır (Kaynak, 2016).

KR kavramının tartışılmaya başlanmasının temelleri 20. Yüzyıla dayanmakla beraber hac yollarının KR olarak ele alınmasına 2000’li yıllarda ağırlık verilmiştir. Kavramsal olarak bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak anlamına gelen hac (pilgrimage), gitmek, ziyaret etmek, Tanrıya’ya yönelmek, dinin özü ile temasa geçmek, günahlardan arınmak gibi çeşitli anlam ve niteliklere sahip bir ibadet biçimidir (Doğan, 2001, Karaman ve Babür, 2006). Kavram daha spesifik bir yaklaşımla değerlendirildiğinde sözlüklerde genellikle “tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi” şeklinde tarif edilmektedir (Çakmak, 2015).

Global bir kutsallaştırma faaliyeti olarak tanımlanan haccın temelinde ulûhiyyetin herhangi bir yerde tecellisi inancı yer almaktadır (Erbaş, 2002). Hac ibadeti, dini açıdan hareketliliğin en uzun hali, kutsal bir yolculuğa çıkılması, bu yolculuk ile birlikte gerçekleştirilen ritüellerin yaşandığı bir seyahati ifade etmektedir. Din ve inanç sistemlerine göre ziyaret edilen mekânlar ve bu mekânlarda gerçekleştirilen ibadet ve ritüeller farklılık gösterse dahi bu yolculuğun temelinde yer alan içgüdüler benzerlik göstermektedir. Kutsal mekânı oluşturanın temelinde yer alan kutsal olanı arama ve Tanrı’ya ulaşma ihtiyacı-isteği ile, sembolik birçok öğeye sahip olan hac seyahati gerçekleştirilmektedir.

İnanış biçimlerini pratiğe dönüştüren hac olgusuna ilişkin tanımlamalar ele alındığında ön plana çıkan unsurlar şu şekildedir (Geçicioğlu, 2010):

- Tabiatüstü bir gücün onuruna ziyaret yolculuğudur.
- Kutsal bir mekânda gerçekleştirilir.
- Yolculuğa kutsal bir tarihte (*bir bayram günü gibi*) çıkılır.
- Bireysel bir arınma ve öze dönüş amacını taşır.
- Kolektif bir olaydır, ortak bir yönelim ile gerçekleştirilir.
- Din ve inanç sistemlerine göre belirli ritüelleri içerir.

3.3.1. Camino de Santiago Hac Yolu

İspanya rotası 1993 yılında; Fransa rotası 1998’de UNESCO tarafından tescil altına alınmıştır. Orta çağ boyunca, Avrupa’nın her yerinden birçok hacı için önemli bir yeri olmuştur. İspanya’ya ulaşmak için hacıların Fransa’yı geçmesi gerekmekteydi. Bu

güzergahta hac kiliseleri, basit tapınakları, hastaneler, köprüler, yol kenarı haçlar bulunmaktadır (URL-18).

Harita 3.10. Camino de Santiago Rotası güzergahı (URL-19)

Bu hac rotasının tescillenmesinin ilk kriteri, Orta Çağ ve daha sonrası için dini ve kültürel değişim ve gelişim için önemli bir rol oynaması olmuştur. Rota Orta Çağ'da Avrupa'daki tüm sınıf ve ülkelerdeki insanlar arasındaki Hristiyan inancının gücü ve etkisine tanıklık etmiştir (URL-18).

Çizelge 3.8. Camino de Santiago Rotası (URL-18)

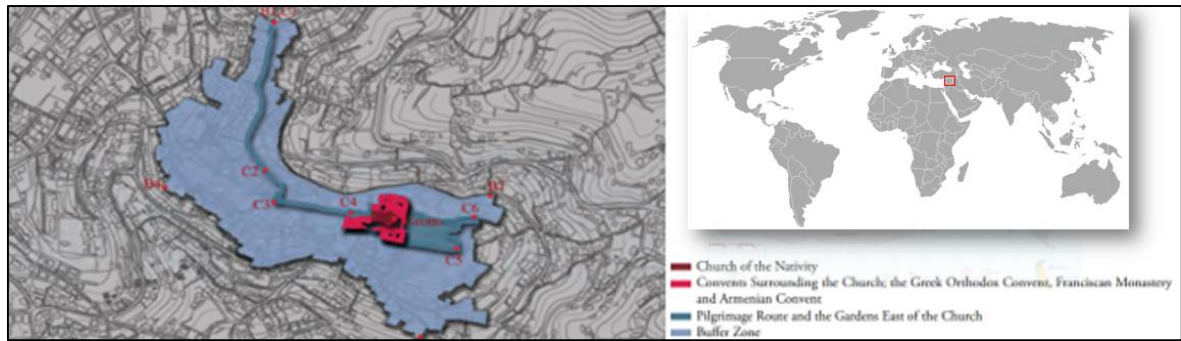
Tema	Dini, tarihi
Tematik koşullar	İlkel yollar, katedraller, kiliseler, hastaneler, pansiyonlar ve hatta köprüler de dahil olmak üzere hacıların ihtiyaçlarını karşılamak için yaratılmış tarihsel öneme sahip bir miras içermektedir.
	Rotaları, rotaların kendileri, dini yapılar, büyük ve küçük enklavlar ve gerekli inşaat mühendisliği yapıları dahil hac hareketini sürdüren bir güzergah.
Coğrafi Konum	İspanya
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (iv): Santiago de Compostela Rotası, dini yapılar, büyük ve küçük enklavlar ve inşaat mühendisliği yapıları içeren tüm Hristiyan hac rotalarının en eksiksiz malzeme kaydın tutulmuştur.

Çizelge 3.8. (devam) Camino de Santiago Rotası (URL-18)

Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (vi): Santiago de Compostela Rotası, ortaçağ Avrupa'sında ve sonrasındaki tüm sosyal sınıflardan ve kökenlerden insanlar arasında inancın gücüne ve etkisine olağanüstü tanıklık etmektedir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Güzergahların çoğu tarihi yörüngeleri takip etmekte ve birçoğu tarihsel özelliklerini korumaktadır.
	Dönemsel olarak hac programları ile seyahatler düzenlenmektedir.
	Romanesk ve Barok dönemlerine ışık tutmaktadır.
Koruma Gereksinimleri	Rotanın tanıtımını ve kültürel yayılmasını ilerletmek; tarihsel-sanatsal mirasını korumak ve restore etmek; turizmi düzenlemek ve teşvik etmek ve hacılara yardım etmek amacıyla Konsey kurulmuştur. Konsey rotayı korumak için programlar ve eylemler üzerinde işbirliği yürütmektedir.

3.3.2. İsa'nın Doğduğu yer: Doğuş Kilisesi ve Hac Yolu

Yazılı Mülkiyet, Kudüs'ün 10 km güneyinde, Hristiyan geleneği tarafından 2. Yüzyıldan bu yana İsa'nın doğum yeri olarak tanımlanan alanda yer almaktadır. Bu rota içerisinde İsa'nın doğum yeri dışında teraslı bahçeler ve kiliseler bulunmaktadır. İsa olağanüstü evrensel öneme sahip bir olay ile ilişkili olduğu için buradaki yapılar ve rota tescil altına alınmıştır (URL-20). Hac Yolu ve mülkiyete ait harita Harita 3.11.'de gösterilmektedir.

Harita 3.11. İsa'nın Doğduğu Yer: Doğuş Kilisesi ve Hac Yolu Mülkiyeti ve güzergahı (URL-21)

İsa'nın Doğduğu Yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu'nun sağladığı kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.9.'da tespit edilmiştir.

Çizelge 3.9. İsa'nın Doğduğu Yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu (URL-20)

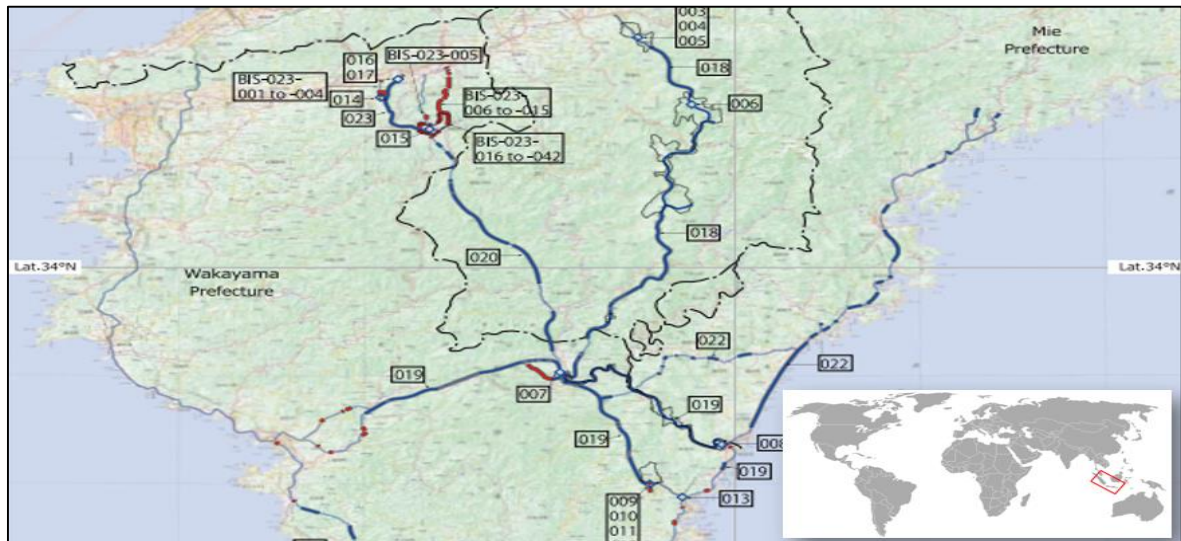
Tema	Dini, tarihi
Tematik koşullar	Bethlehem de bulunan Doğu Kilisesi (İsa'nın doğduğu yer) bulunmaktadır.
	Sitede ayrıca Latin, Yunan Ortodoks, Fransisken ve Ermeni manastırları ve kiliselerinin yanı sıra çan kuleleri, teraslı bahçeler ve hac yolu bulunmaktadır.
	Orijinal Yerebatan Kilisesi (bir kısmı yer altında hayatta kalmış, sekizgen doğu ucu mağaranın etrafını çevreleyecek ve bir görünüm sağlayacak şekilde düzenlenmiş)
Coğrafi Konum	Filistin
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (iv): Dikkate değer bir mimari toplulukta yer alan erken kilisenin olağanüstü bir örneğidir.
	Kriter (vi): Doğu Kilisesi ve buna eklenen Hac Rotası doğrudan İsa'nın doğumu ile ilişkilidir ve Hristiyanlığın sembolüdür.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Star Street ve Paul VI Street aracılığıyla Kilise'ye yaklaşım, kentin gelişiminden bu yana fosilleşmiş sokak genişliğini ve hattını korumaktadır.
Koruma Gereksinimleri	Tarihi kasabaya müdahale için tüzükleri içeren bir koruma planı, tarihi kasaba için bir yönetim planı ve müdahaleler için bir el kitabı yapımı belediyesi tarafından hazırlanmıştır.
	Ziyaretçilerin daha iyi yönetilmesi için teknik planlar oluşturulmuştur.
	Restorasyon ve onarım denetimleri için komite tarafından mülkün ve rotanın tamamı için Yönetim Planı geliştirilmiştir.

3.3.3. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu

Pasifik Okyanusu'na bakan Kii Dağları'nın yoğun ormanlarında yer alan kutsal alan Nara ve Kyoto'nun eski başkentleri hac yolları ile bağlı olmakla beraber yöresel din yapısını yansıtmaktadır. Japonya'da doğa ibadetlerinin eski geleneği ile Çin ve Kore'de tanıtılan Budizm bölgeleri ve çevredeki orman manzarası 1200 yıl ayakta kalmıştır. Akarsuları, nehirleri ve şelaleleri bol olan bölge hala Japonya'nın yaşayan kültürünün bir parçasıdır (URL-22). Kutsal Siteler ve Hac Yolu'na ait güzergah Harita 3.12.'de gösterilmektedir.

307 km olan hac yolunun tescil altına alınmasının dört kriteri bulunmaktadır (URL-22).

- Kii Dağları'nın kültürel yapısının oluşturan anıtlar ve mekanlar, Doğu Asya'daki din kültürlerinin değişimini ve gelişimini gösteren Şintoizm ve Budizm arasında eşsiz bir kaynaşmayı yansıtmaktadır.
- Kii Dağları'ndaki Şinto tapınakları ve Budist tapınakları ve onların ritüelleri, 1000 yıldan fazla süredir Japonya'nın din kültürünün gelişmesine tanıklık etmektedir.
- Kii Dağları, Japonya'nın başka yerlerinde tapınak ve tapınakların inşasında büyük bir etkisi olan eşsiz tapınak ve tapınaklarının konumlanması için uygun bir ortam haline dönüşmüştür.
- Kii Dağlarının siteleri ve orman manzaraları belgelenmiş ve kutsal dağ geleneğini yansıtmaktadır.

Harita 3.12. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu güzergahı (URL-23)

Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu'nun sağladığı kriter ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 3.10.'da tespit edilmiştir.

Çizelge 3.10. Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu (URL-22).

Tema	Dini, tarihi
Tematik koşullar	Pasifik Okyanusu'na bakan Kii Dağları'nın yoğun ormanlarında yer alan, üç kutsal yer - Yoshino ve Omine, Kumano Sanzan, Koyasan - antik Nara ve Kyoto şehirlerine hac rotalarıyla bağlantılı olan Şinto'nun kaynaşmasını yansıtmaktadır.
	Kutsal yerler ve etraflarındaki orman manzarası, sadece somut unsurlar değil, aynı zamanda dini faaliyetlerle temsil edilen somut olmayan unsurlar açısından son derece yüksek bir otantiklik derecesine sahiptir.
Coğrafi Konum	Japonya
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (ii): Kii Dağları'nın kültürel manzarasını oluşturan anıtlar ve siteler, Şintoizm ile Budizm arasında Doğu Asya'daki dini kültürlerin değişimini ve gelişimini gösteren eşsiz bir füzyondur.
	Kriter (iii): Kii Dağları'ndaki Şinto türbeleri ve Budist tapınakları ve bunların ilişkili ritüelleri, bin yıldan fazla bir süredir Japonya'nın dini kültürünün gelişimine olağanüstü tanıklık etmektedir.
	Kriter (iv): Kii Dağları, Japonya'nın başka yerlerindeki tapınak ve türbelerin inşası üzerinde derin bir etkisi olan eşsiz türbe ve tapınak binalarının yaratılması için ortam haline gelmiştir.
	Kriter (vi): Birlikte, Kii Dağları'nın sahaları ve orman manzarası, son 1200 yıl boyunca kalıcı ve olağanüstü belgelenmiş kutsal dağlık geleneğini yansıtmaktadır.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Ahşap yapıların yeniden inşası ve yenilenmesi geleneğinden dolayı, her ahşap binanın özgünlüğü form / tasarım, malzeme / madde, gelenekler / teknikler ve yer / ortam açısından iyi korunmuştur.

Çizelge 3.10. (devam) Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu (URL-22).

Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Üç kutsal alanda, Şintoizm, Budizm ve Shugen-dô ile ilgili çeşitli dini ritüeller ve uygulamalar sürekli olarak yürütülmektedir.
Koruma Gereksinimleri	Rota entegre uygulanmasına izin veren çeşitli mevzuat katmanları tarafından korunmaktadır. Her bir bileşen parçasının somut kültürel varlıklarının kapsamlı korunması ve yönetimi için temel ilkeler ve Kapsamlı Koruma ve Yönetim Planında belirtilmiştir.

3.4. Doğrusal Anıtlar

3.4.1. Çin Seddi

Çin Seddi, MÖ 3. yüzyıldan MS 17. yüzyıla kadar kullanılmış olan uzunluğu 20.000 kilometreden uzun olan savunma duvarıdır (Harita 3.13.). Ana iskeleti duvarlar, at yolları, gözetleme kuleleri ve duvardaki sığınaklardan oluşmaktadır (URL-56).

Eski Çin'deki tarım medeniyetleri ve göçebe medeniyetler arasındaki alışverişi ve ilişkiyi yansıtmaktadır. Ayrıca medeniyetin stratejik siyasi düşüncesini ve ulusal savunma güçlerini fiziksel kanıtlar ile günümüze taşımıştır. Mimarisi, teknolojisi ve sanatın olağanüstü bir sembolüdür. Ülkenin ve halkının güvenliğini korumanın ulusal boyutta sembolü olarak benzersiz bir önemi bünyesinde taşımaktadır (URL-56).

Harita 3.13. Çin Seddi (URL-60)

Çin Seddini oluşturan tüm mevcut unsurları orijinal konumlarında, malzeme ve formlarında korunmaktadır (Bkz Resim 3.3.). UNESCO tarafından hangi kriterler altında tescillendiği Çizelge 3.11. verilmektedir.

Resim 3.3. Çin Seddi (URL-57)

Çizelge 3.11. Çin Seddi (URL-56)

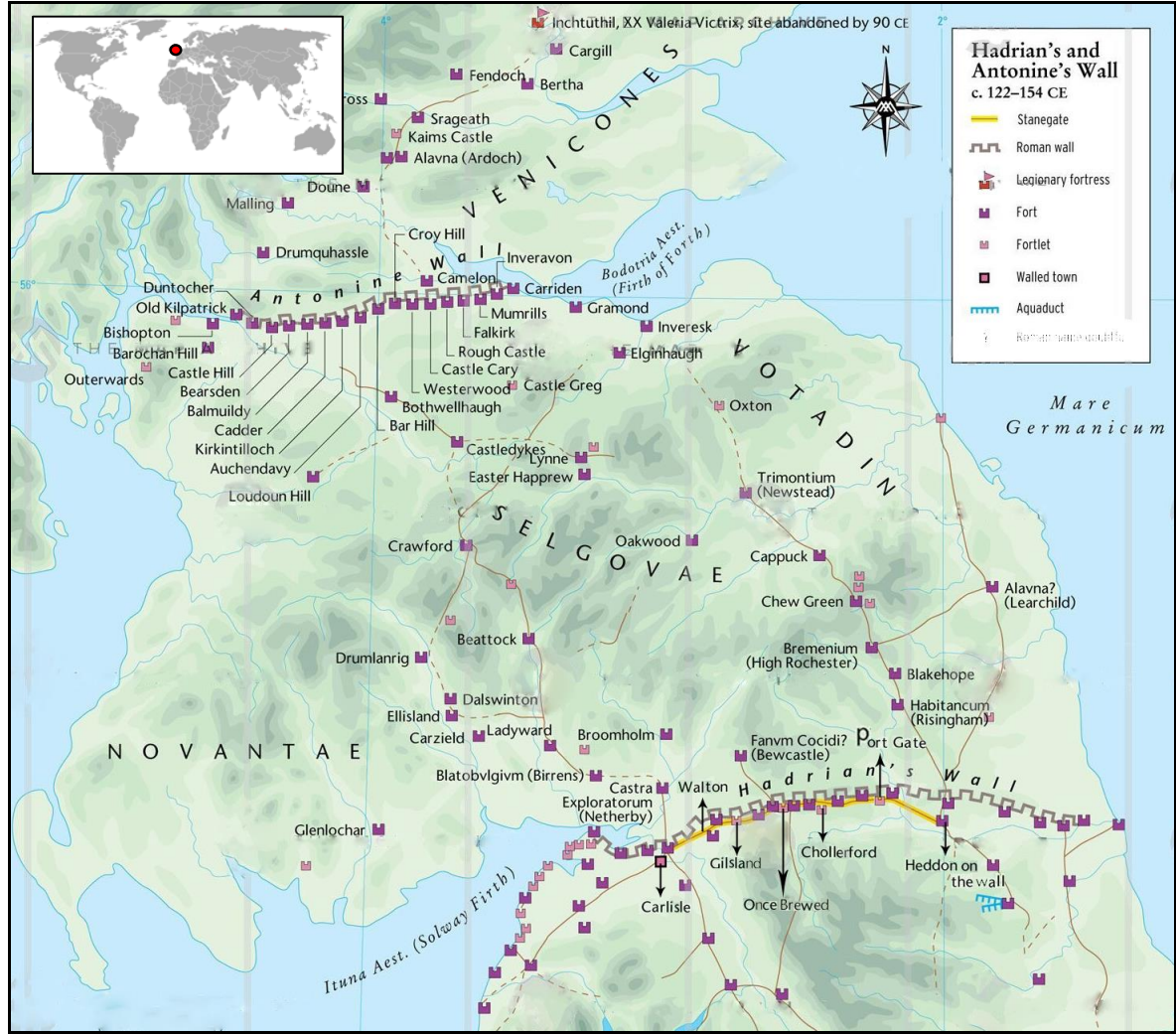
Tema	Tarihi, Savunma
Tematik koşullar	Orijinal düzeni ve bütünlüğü günümüze kadar ulaşmaktadır.
	Güzergahın karmaşık savunma sistemini oluşturan duvarlar, kaleler, geçitler ve işaret kuleleri gibi farklı tarihsel dönemlerde inşa edilen yapılar günümüze kadar korunmuştur.
Coğrafi Konum	Çin
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Kriter (i): Yalnızca yapının iddialı karakteri nedeniyle değil, aynı zamanda inşasının mükemmeliyeti nedeniyle de mutlak bir başyapıt.
	Kriter (ii): Chunqiu döneminde mekan ve düzenleme modellerini yansıtmaktadır.
	Kriter (iii): Eski Çin Medeniyetlerine olağanüstü tanıklık etmiştir.
	Kriter (iv): Bu katmanlı kültürel varlık 2000 yıl boyunca tek bir stratejik amaca hizmet etmiştir. Savunma tekniklerindeki ilerlemeleri ve değişen siyasi bağlamlara adaptasyonu gösteren askeri mimari topluluğunun benzersiz bir örneğidir.
	Kriter (vi): Çin tarihini sembolik ve somut bir biçimde yansıtmaktadır.

Çizelge 3.11. (devam) Çin Seddi (URL-56)

Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Çin Seddi'nin gerçekliği uygun ve uyumlu olmayan tüm turistik merkezleri mekandan itmektedir.
	Topografya ile mükemmel entegrasyonu, kıvrımlı bir manzaraya ev sahipliği yapmaktadır.
Koruma Gereksinimleri	Çin Seddi'nin çeşitli bileşenlerinin tümü, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kültürel Kalıntıların Korunmasına Dair Kanun kapsamında eyalet veya eyalet öncelikli koruma alanları olarak listelenmiştir.
	Çin'in kültürel mirasla ilgili ulusal yönetimi ve Çin Seddi'nin bölümlerinin bulunduğu il kültür mirası idareleri, Çin Seddi için koruma ve yönetim önlemlerinin uygulanması konusunda yerel yönetimler sorumludur.

3.4.2. Hadrian ve Antonin Duvarı

Roma İmparatorluğu'nun sınır çizgisini temsil etmektedir. Güzergah duvarlar, hendekler, kaleler ve gözetleme kuleleri kalıntılarından oluşmaktadır. 118 km uzunluğundaki Hadrian Duvarı, İmparator Hadrian'ın emriyle MS 122 de Roma Eyaleti Britannia'nın en kuzey sınırında inşa edilmiştir. Roma'nın savunma tekniklerini ve stratejilerini yansıtmaktadır. 60 km uzunluğundaki Antonin Duvarı ise İmparator Antonius Pius tarafından MS 142 yılında kuzeydeki düşmanlara karşı savunma amaçlı inşa ettirilmiştir (URL-58).

Harita 3.14. Hadrian ve Antonin Duvarı (URL-59)

Hadrian ve Antonin Duvarı Kuzey Britanya’da kontrollü bir askeri bölgenin ana unsurunu oluşturmaktaydı. Fakat sadece askeri bir siper değil aynı zamanda ekonomik ve kültürel sınırları da belirlemiştir (URL-58).

Çizelge 3.12. Hadrian ve Antonin Duvarı (URL-58)

Tema	Tarihi, Savunma
Tematik koşullar	Roma teknik becerilerinin, organizasyonunun ve bilgisinin İmparatorluğun en uzak bölgelerine ile olan kültürel alışverişini yansıtmaktadır.
Coğrafi Konum	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı

Çizelge 3.12. (devam) Hadrian ve Antonin Duvarı (URL-58)

Coğrafi Konum	Kriter (ii): Roma İmparatorluğu'nun insani ve kültürel değerlerinin değişimini sergilemektedir. Doğal süreçlerden etkilenmiş olsa da mülkün bütünlüğü arkeolojik değerleri göstermektedir.
	Kriter (iii): Roma kültürünün, geleneklerinin, askeri ve mimari anlayışın yayılmasını sağlamıştır.
	Kriter (iv): Hadrian ve Antonin Duvarı askeri mimarinin ve inşaat tekniklerinin teknolojik anlamda kendine özgü olağanüstü bir örneğidir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Duvarlar dikey tampon bölgeleri olarak işlev görmektedir.
	Tahrip olan kısımlar asla kazılmamış veya doldurulmamıştır. Kazılan parçalar daha sonra uygun şekilde korunmuş ve yerin üzerinde sembolik tasvirlerle sunulmuştur. Orijinalliklerinin yanı sıra çevrenin ortamı ve bütünlüğü de korunmuştur.
Koruma Gereksinimleri	Uluslararası düzeyde, Taraf Devletler, yakın işbirliği içinde olan ve etkileşimde bulunan üç organdan oluşan entegre bir yönetim sistemi kurmuşlardır: Uluslararası düzeyde genel yönetimi denetlemek ve koordine etmek için Hükümetler Arası Komite (IGC); mülkün site yönetiminden doğrudan sorumlu olanları bir araya getiren ve en iyi uygulamaları paylaşmak için birincil mekanizmayı sağlayan Yönetim Grubu; Roma İmparatorluğu'nun Sınırları Dünya Mirası varlığının yazılı veya potansiyel bölümlerine sahip Taraf Devletlerden uzman üyelerden oluşan uluslararası bir danışma organı olan Bratislava Group.
	Ulusal düzeyde, her Taraf Devlet, uygun ulusal mevzuat ve düzenleme yoluyla mülkiyetin bir kısmını korur.

3.5. Dünya Mirası Kültürel Rotaların Genel Özellikleri

İncelenen KR'nın Dünya Mirası olarak tescillenmiş olabilmesi için 6 kültürel 4 doğal kriterlerden en az birini sağlaması gerekmektedir. Ayrıca bu kriterler dışında KR'ların kendi içerisinde bir miras değeri oluşturduğunu kanıtlamak için sahip olduğu özellikleri iyi yansıtması gerekmektedir. DM olarak incelenen örnekler arasından KR genel özelliklerini

belirleyebilmek amacı ile teması kültürel, tarihi ve dini olanlar kriterlerine ve özelliklerine göre Çizelge 3.13.'te irdelenmiştir.

Dünya miraslarını, arkeolojik sit alanlarını vb. miras değerlerini de içinde barındıran, nota kurgusu ve teması nihayetinde kapsayan KR'lar bütüncül ölçekte korumaya değer miras değerleridir. Koruma altına almadan önce de tespit ve tescil aşaması en önemli adımlardan biridir.

DM olarak tescillenmiş KR en az iki kriteri sağlamaktadır. Destinasyon noktaları önemli kültürel miras noktalarından geçmekte olup çevresindeki kırsal yerleşmelerle hatta yer yer tarım arazileri ile de bütünleştirilmiştir. Kültürel miras değerleri ile birlikte doğal miras öğelerini de rotaya dahil ederek ziyaretçiye manzara alanları oluşturulmuştur. Hepsini geçmiş dönemde yaşamış/yaşatılmış değerleri günümüze taşımış örnekler olup güçlü koruma ve yönetim ilkeleri ile yaşatılmaya devam ettirilmektedir.

UNESCO ve ICOMOS KR'ları tescil edilebilmesi için öncelikle OED niteliğinde kriterleri sağlaması ve 5 adet KR ölçütünü sağlaması gerektiği 3. Bölüm de detaylı olarak anlatılmıştır. Temelde sağlanan bu kriterler dışında incelenmiş örneklerden yola çıkarak Bütünlük ve Otantiklik ilkelerine de sahip olduklarını görmekteyiz. Tekil anıtlar olarak değil sürekliliği olan seyir halindeki rotalardır. Bu başlığın altında yer alan bilgiler 3 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

Çizelge 3.13. DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması (WHC, World Heritage Lists, 2021)

Rota ismi	Kriterler	KR Statüsüne Ait Kriterler	Bütünlük/Otantiklik/OED	Koruma ve Yönetim
İpek Yolu	Kriter (ii)	▪ OED sahip taşınmaz kültürel miras değerleri – Otuz üç kültürel miras alanı, başkentler ,saraylar, ticari yerleşimleri vb.	<u>Bütünlük:</u> Koridor özelliklerini kasaba ve şehirlerini, küçük ticaret yerleşimlerini, ulaşım ve savunma tesislerini, dini	Tüm İpek Yolları için Hükümetler arası Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Bu, tüm İpek Yolu koridorlarının aday
	Kriter (iii)			
	Kriter (v)			
	Kriter (vi)			

Çizelge 3.13. (devam) DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması (WHC, World Heritage Lists, 2021)

Rota ismi	Kriterler	KR Statüsüne Ait Kriterler	Bütünlük/Otantiklik/OED	Koruma ve Yönetim
İpek Yolu	Kriter (ii)	- Eski yollar, geçitleri, fener kuleleri, köprüler (M.Ö. 2. yy-16. yy tarihlenen Tian-shan koridoru (5.000 km. gibi) - Kutsal Mekanlar (Budist tapınaklar, mezarları vb.) - Orta Asya'yı, Batı Asya'yı ve Yakın Doğu toplumlarını birbirine bağlayan kültürler arası etkileşimi - Somut olmayan miras değerleri - Yerel yemek gelenekleri, folklorik değerler, inanç sistemleri vb. - Doğal miras değerleri -Gobi Çölü, Ural Dağları, Baykal gölü vb.	yerlerini, mezarlarını ve su yönetimlerini günümüze taşımaktadır. Ayrıca daha da güçlendirilebilecek rotada düzenli, işaretler, gözetleme kuleleri ve kervansaray toplulukları bulunmaktadır. <u>Otantiklik:</u> 11 arkeolojik bölgeye sahip olan rota üzerinde bulunan yerleşimlerin/siteleri n/anıtların ne şekilde bağlantılı olduğunu açıkça gösterebilmektedir. Kentsel alanlar antik rota birbirine entegre şekildedir.	gösterilmesinde yer alan tüm Taraf Devletlerin temsilcilerinden oluşan bir yönlendirme komitesidir. Çin'deki tüm bireysel siteler için Yönetim Planları mevcuttur. Kazakistan, tüm sitelerin yorumlanması da dahil olmak üzere, koruma ve ziyaretçi yönetimi için stratejiler sağlayacak yönetim planlarına sahiptir. Kırgızistan'da da ziyaretçi tesislerini ve izlemeyi iyileştirme önerilerini içeren yönetim planları bulunmaktadır.
	Kriter (iii)			
	Kriter (v)			
	Kriter (vi)			
Baharat Yolu	Kriter (iii)	- Bölgedeki gelişen tüccarlık ve ticareti çarpıcı biçimde günümüze taşıyarak göstermektedir. - Khor Rori; M.Ö. 4. Yüzyıldan M.S. 5. Yüzyıla kadar, Al Baleed; M.S. 8. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar yaklaşık 170 km'lidir. - Wadi Dawka, reçinenin üretildiği, toplandığı ve takas edildiği buhur ağacının (boswellia sacra) büyümesinin olağanüstü bir örneğidir.	<u>Bütünlük:</u> OED ifade eden tüm gerekli unsurları içerir. Mülkiyetin önemini vurgulayan aralarındaki dinamik fonksiyonlar tamamen korunmaktadır. <u>Otantiklik:</u> Mülkiyetin varoluşu tamamen kanıtlanmış şekildedir. Bileşenler, yüzyıllar boyunca nüfusu olmayan arkeolojik ve doğal alanlardır.	Ulusal mirasın korunmasına ilişkin 6/80 sayılı Kraliyet Kararnamesiyle korunmaktadır. Ayrıca tampon bölgesi bulunmakta olup 16/2001 tarihli Kraliyet Kararnamesi ile yasal statü verilmiştir. Aynı zamanda ziyaretçilerin olası zararlarını engellemek amacıyla yüzeyleri korumak için Geo-teksstil üzerine yerleştirilmiş erişim yolları kullanılmaktadır.
	Kriter (iv)			

Çizelge 3.13. (devam) DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması (WHC, World Heritage Lists, 2021)

Tütsü Yolu	Kriter (iii)	- Kasabalar, büyük ölçekli tarıma izin veren su toplama ve sulama sistemleri ile desteklenmiştir. Bunlara barajlar, kanallar, sarnıçlar ve rezervuarlar dahildir. - Nabatean tütsü ticaretinin 700 yıllık dönem boyunca olan refahını yansıtmaktadır. - Sitelerden on tanesi (dört kasaba- Haluza, Mamshit, Avdat ve Shivta; dört kale - Kazra, Nekarot, Makhmal ve Grafon; ve Moa ve Saharonim'deki iki kervansaray) ana ticaret yolu boyunca uzanmaktadır.	<u>Bütünlük:</u> Kasabalar ve kaleler ticaret yollarıyla ve tarımsal hinterlandlarıyla birleştirmektedir. Yerleşimleri oluşturan kasabalar, kaleler, kervansaraylar ve tarım arazileri sınırlar içerisinde. <u>Otantiklik:</u> Kalıntılar Nabatean tütsü ticaretinin refahını yansıtan ve örneklendiren mülkün olağanüstü evrensel değerini ifade etmektedir.	Aday gösterilen mülkün tamamı Devlete aittir. Tüm bileşen bölümleri belirlenmiş milli parklar veya tabiatı koruma alanları içinde olmak üzere, ulusal yasalarla korunmaktadır.
	Kriter (v)			
Qhapaq Nan, Andean Rotası	Kriter (ii)	30.000 km'yi kapsayan kapsamlı bir İnka iletişim, ticaret ve savunma ağıdır. - Karavanlar, gezginler, haberciler, ordular tarafından kullanılan bölgedir. - Yol yapım teknolojileri, köprüler, merdivenler, hendekler ve parke taşı döşemeleriyle sayısız problemi mühendislik teknolojisinde ustalık göstermektedir. 4200 km uzunluğundaki karayolu ağı, İnkalara şehirleri ve üretim merkezlerini birbirine bağlayan ve ekonomik, sosyal ve kültürel bir projedir.	<u>Bütünlük:</u> Kapsamlı, tarihsel ve çağdaş rolünün tam olarak anlaşılmasını sağlayan tipolojik, işlevsel ve iletişimsel öğelerin çeşitliliğini göstermektedir. <u>Otantiklik:</u> Bileşen alanlarının özgünlüğü yüksektir. Karakteristik özellikler, formlar ve tasarımlar iyi korunmuştur. Belirli mimari ve mühendislik türlerinin çeşitliliği, ağı genel formunun ve tasarımının iletişimini kolaylaştırmaktadır.	Koruma gereksinimleri için taraf devletlerin ortak olarak imzaladığı beyanname ve taahhüt beyanı bulunmaktadır. Yerel yönetimin de katılımıyla ziyaretçi yönetimi yapılmaktadır. 29 Kasım 2012 tarihinde Taraf Devletler tarafından imzalanan Yönetim Strateji belgesi bulunmaktadır. Uygun risk ve afet yönetimi ile stratejiler bütünleştirilmiştir.
	Kriter (iii)			
	Kriter (vi)			
	Kriter (iv)			

Çizelge 3.13. (devam) DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması (WHC, World Heritage Lists, 2021)

Camino de Santiago	Kriter (ii)	- Galiçya'daki Santiago de Compostela'daki Büyük Havarı James'in mezarı olan İspanya'da, birbirine bağlı geniş bir hac yolları ağıdır. - Yaklaşık 1500 km uzunluğundaki dört Kuzey Rotası (İlkel, Kıyı, Bask Bölgesi-La Rioja ve Liébana) Yakup hacı kökenlidir.	<u>Bütünlük:</u> OED ifade eden tüm gerekli unsurları içerir. Mülkiyetin önemini vurgulayan özelliklerin tamamını içeren mülk yeterli büyüklüktedir. <u>Otantiklik:</u> Güzergahların formları, tasarımları, materyalleri ve maddeleri işleyişinde ve kullanımında otantikdir. Güzergahlar çoğunluklu kendi tarihi yörüngelerini takip etmekte ve birçok rotası tarihi özelliklerini taşımaktadır. Mülkün işlevi ve hac rotası olarak kullanılması bin yıldan uzun süredir devam etmektedir.	Koruma tampon bölgeler tarafından sağlanmaktadır. 25 Haziran 1985 tarihli ve 16/1985 sayılı Kanun, İspanya Tarihi Miras Yasası'nın Birinci Ek Hükümleri uyarınca, Camino de Santiago, Tarihi-Kültürel İlgi Mülkiyeti (Bien de Interés Cultural) kategorisinde kaydedilmiştir. Güzergahların içinden geçtiği Özerk Toplulukların her biri bu seri mülkün korunmasını kendi bölgelerinde tanımlamıştır.
	Kriter (iv)	11 asır önce ortaya çıkan hacılar için bir buluşma yeridir. Hacılar ve içinden geçtiği topluluklar arasında sürekli bir kültürel diyalogu sağlamıştır. Aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyen bilginin yayılması için önemli bir ticari eksen ve kanaldır.		
	Kriter (vi)	Kiliseler, hastaneler, pansiyonlar, manastırlar, kaleler, köprüler sanatsal ve mimari olarak geçmişe tanıklık etmektedir.		
İsa'nın Doğduğu yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu	Kriter (iv)	Son 1700 yıl boyunca çeşitli dönemlerde, Bethlehem ve Hz. İsa'nın Doğuşu Kilisesi, hacı varış noktası olmuştur. Kudüs'ten Kilise'ye, hac rotası olarak bilinen geleneksel rotanın doğu ucu,	<u>Bütünlük:</u> Mülkiyet, Doğu Kilisesi'ni Ermeni, Fransiskan ve Yunan Ortodoks Konvansiyonlarını, doğuda teraslı bir alanı ve Hac Yolunun kısa bir bölümünden oluşan mimari topluluğu kapsamaktadır.	Doğu Kilisesi, mekanı işgal eden üç kilisenin uyguladığı 'Kutsal Yerlerin Statükosu' hükümleri uyarınca yönetilir; Rum Ortodoks Kilisesi, Kutsal Toprakların Velayeti ve Ermeni Patrikliği.

Çizelge 3.13. (devam) DM olan KR kriterlerine ve özelliklerine göre karşılaştırılması (WHC, World Heritage Lists, 2021)

İsa'nın Doğduğu yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu	Kriter (vi)	Bethlehem'in geleneksel girişini, Kral David'in Wells'in yanında, Doğu Kilisesi ile birleştiren ve Şam üzerinden Star Caddesi boyunca uzanan yolu işaretlemektedir. Doğu Kilisesi ve Hacı Güzergahının odak noktası olan Bethlehem, İnananlar için büyük bir dinin kurucusunun doğum yeri ile birleşimi anlamına gelmektedir.	Dolayısıyla, hac odağını oluşturan tüm binaları ve İsa'nın doğum yeri olduğuna inanılan mağarayı içermektedir. <u>Otantiklik:</u> Ortaçağ'dan beri, kilise güçlü maddi deliller bulunan manastır toplulukları tarafından desteklenmiştir.	
Kii Sıradağları Kutsal Siteler ve Hac Yolu	Kriter (ii)	- Japonya'nın en güneyindeki bir yarımada'daki Kii Dağları'nın yoğun ormanlarında, Pasifik Okyanusu'na bakan üç kutsal yer – Yoshino ve Omine, Kumano Sanzan ve Koyasan - antik başkentlere hac yolları ile bağlanmıştır. Bu siteler birlikte, birbirine bağlı hac rotaları ve çevresindeki ormanlar, Japonya'daki antik doğa ibadet geleneğine dayanan Şintoizm, Çin ve Kore Yarımadası'ndan gelen Budizm kaynaşmasını yansıtan kültürel bir manzara oluşturmaktadır. - Kutsal yerler toplam 506.4 hektarlık bir alanı kaplayan 307 km hac yolu ile birbirine bağlanmaktadır.	<u>Bütünlük:</u> Mülkiyet, yoğun ormanlık Kii Dağları'ndaki bölge ve tapınak ve tapınak binalarını içeren üç kutsal bölgeden ve bölgeleri birbirine bağlayan karmaşık bir iz ve patika deseninden oluşmuştur. Bu parça bölümleri, Şintoizm (Japonya'daki antik doğa ibadet geleneğine dayanan), Budizm ve etkilenen Shugen-dô (Shugen mezhebi) dini çerçevesini göstermek için gereklidir. <u>Otantiklik:</u> Ahşap yapıların uzun süredir yeniden inşa edilmesi ve yenilenmesi geleneği nedeniyle, her ahşap binanın gerçekliği biçim/tasarım, malzeme/madde, vb.	Her bileşenin maddi kültürel varlıklarının kapsamlı bir şekilde korunması, yönetimi için temel ilkeleri, metodoloji, Kapsamlı Koruma ve Yönetim Planında belirtilmiştir. Mülkün parçalarını anıt olarak oluşturan binalar, Japon Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında Ulusal Hazine ve Önemli Kültürel Varlıklar olarak belirlenmiştir. Tapınak alanları, hac yolları ve etrafındaki orman manzarası aynı yasa kapsamında Tarihi Yerler, Manzara Güzelliği Yerleri ve Doğal Anıtlar olarak belirlenmiştir. Ulusal Parklar Yasası uyarınca Ulusal Park ve Kaymakamlık Doğal Parkı olarak belirtilen alanları içermektedir.
	Kriter (iii)			
	Kriter (iv)			
	Kriter (vi)			

3.6. Değerlendirme: UNESCO ve ICOMOS tarafından Dünya Mirası ilan edilen Kültürel Rotalar

Dünya Mirası olan KR'lar, ortak çaba ile korunması gereken, insanlığın ortak kültür mirası olarak kabul edilmektedir. Bu miras, tüm değerleriyle bütünleşmiş, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kaynağın önemli bir parçası olan, fiziksel olarak sınırlandırılmış ve özgün dinamik ve tarihi işlevselliğiyle belirgin toprak, su veya başka türde bir iletişim yolu olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS, 2008). KR tanımı ile kültürel miras alanına getirilen yenilik; somut, soyut ve kendine özgü bir amaca hizmet etmekte olan insan hareketliliği ve kültür değişimi olgusunun içeriğini yansıtmadır. Tarihsel süreçte çeşitli uygarlıklara ve yaşantılara ev sahipliği yapmış KR bu içerikle, paylaşılan tarihi bağları, saygıya dayalı bir barış kültürü ile olağanüstü bir ortam içerisinde sunmaktadır. KR, farklı kültürel grupların karşılıklı etkileşimi artırma, kültürel mirası koruma-yaşatma ve kendine özgü dinamikleriyle sürdürülebilir sosyal, ekonomik ve fiziksel çevre oluşturma gibi amaçlara hizmet etmektedir. Dolayısıyla, KR sadece farklı kültürleri ve farklı insanları birbirine bağlayabilen basit bir iletişim ve ulaşım ağı değildir. KR belirli bir amacı üstlenmek için insan iradesi ile önceden planlanmış uzun bir proje ürünü ya da ortak bir amaç doğrultusunda tarih boyunca kullanılmış ve günümüze kadar uzanan evrimsel sonuçtur. Her iki durumda da KR'ın sürdürülebilirliği, karakteristik öğeler (arkeolojik kalıntılar, tarihi yerleşimler, maddi ve maddi olmayan değerleri gibi), doğal, tarihsel, kültürel peyzaj, ulaşım sistem ve araçları, rotaya özgü bilgi ve teknik birikimlerle oluşmuş kültürel zenginliği ve çeşitliliği önemseyen, bilimsel hipotezleri geliştirebilen, tarihsel, kültürel, teknik ve sanatsal bilgiyi uyaran ve KR canlandıran çok disiplinli yaklaşımları gerektirmektedir. Bu yaklaşımla, ICOMOS'un 1999 tarihli Burra Tüzüğü ile yaygınlaştırılan Kültürel Miras Yönetiminin (Cultural Heritage Management) KR üzerinde uygulanması öngörülmektedir.

ICOMOS, KR statüsü için bir metodoloji belirlemiştir.

Bunlar;

- İnsanların hareketleriyle birlikte önemli zaman dilimlerinde kıtalar, ülkeler ve bölgeler arasındaki malların, fikirlerin, bilginin, değerlerin çok boyutlu, sürekli ve karşılıklı değişimini yansıtmalıdır.
- Etkilenen kültürlerin, somut ve somut olmayan miras değerlerini yaşatmayı teşvik etmelidir.

- Tarihi KR ile doğal çevre arasında ilişki gözetilmelidir.
- Dinamik bir sisteme, varoluşuyla ilişkili tarihi ilişkileri ve kültürel özellikleri bütünleştirmelidir.
- KR’da fikirlerin paylaşılması amacı ile yerli halk sürece dâhil edilmelidir (ICOMOS, 2008).

Bu unsurlar Avrupa Konseyi’nin kültür turları kavramından daha dar biçimde turizm veya tematik rotaları dışladığı söylenebilir.

ICOMOS, KR’ı aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır.

- Bölgesel kapsamlarına göre: yerel, ulusal, bölgesel, kıta içi veya kıtalararası.
- Kültürel kapsamlarına göre: kültürel değerlerin oluşumu veya evriminde karşılıklı etkilenme sürecini paylaşan ya da paylaşmaya devam eden farklı coğrafyalara yayılmış ya da belirli bir coğrafi bölgede genişlemiş olanlar.
- Amaçlarına veya işlevlerine göre: sosyal, ekonomik, politik veya kültürel özellikler ve bunların çok boyutlu bir bağlamda paylaşıldığı güzergâhlar,
- Zaman sürelerine göre: artık kullanılmayanlar, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin etkisi altında gelişmeye devam edenler.
- Yapı şekillerine göre: doğrusal, dairesel, haç, radyal veya ağ formunda olanlar.
- Doğal ortamlarına göre: toprak, su, karışık veya diğer fiziksel ortamlar (ICOMOS, 2008).

Her tema, kurgu, mevcut taşınmaz, miras kendi coğrafyasına özgü olup korunma ve yaşatma arasındaki denge ve stratejide kendine özgü olmalıdır. İncelenen örneklerden yola çıkarak oluşturulan Çizelge 3.14.’te UNESCO tarafından DM olarak koruma altına alınmış olan KR’ların sağladığı tescil kriterleri dışında saptandığı genel özellikler gösterilmektedir. Farklılıkları aynı dil ile yansıtan rotaların tescil kriterlerine uyması dışında ortak özellikleri bulunmaktadır.

Çizelge 3.14. DM niteliğinde KR

Tema	Ulaşım, Ticaret ve Kültür, Dini Yollar, Doğrusal Anıtlar
Tema koşulları	Karşılıklı anlayışın, tarihe çoğul yaklaşımın ve barış kültürünün faaliyet gösterebileceği alanlar.

Çizelge 3.14. (devam) DM niteliğinde KR

	Çok disiplinli araştırılmalı ve geliştirilmeli
	Ekonomik, fiziksel ve sosyal boyutların yanı sıra stratejik, sembolik, felsefi, dinamik ve çağrıştırmacı boyutlarıyla ele alınmalı
	Çevre ile sürekli ve sayısız etkileşim içerisinde bulunmalı
Coğrafi Konum	Ülke, Ülkelerarası, Bölge
	Doğal kaynaklar ve kırsal alanlarla etkileşiminin, maddi değerlerle; maddi olmayan kültürel motiflerle birlikte bütünleşmesi
Farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Kültür Turizmi, Doğa Sporları, Gastronomi, Somut Olmayan Kültür Mirası, Kırsal Alan bağlantıları, Sürdürülebilir Kültür Turizmine destek vermesi
	Milli parklar, tabiat koruma alanları ve arkeolojik alanlar da rotaya dahil edilmektedir.
	Ticaret yolları tarımsal hinterlandlar ile birleşerek bir güzergah oluşturur ve güzergah boyunca Uygarlıkların yaşantısı anlatılır.
Rota Sınıfları-Kurguları	Geçmişte Kullanılan Mevcut Rotalar (Göç, Ticaret, İnanç, Savaş Rotaları; Ünlü Şahsiyetlerin Rotaları), Çeşitli Amaçlarla Geliştirilmiş Rotalar (Tarihi, Doğal Rotalar), Doğrusal veya doğrusal olmayan bir tematik ağ, Farklı noktalardan oluşan bir kültürel güzergah, Gerçekten belirli bir izi takip eden veya sanal olan bir rota izi taşıması
Önemli Ortak Özellikleri	Alanın bütünlüğü için tampon bölgelere sahiptir.
	Alan içerisinde arkeolojik sitler bulunmaktadır.
	Özgünlük düzeyi korunmuştur.
	Kültürler arası değişimin nasıl gerçekleştiğini kanıtlayan örneklerdir.

Çizelge 3.14. (devam) DM niteliğinde KR

Önemli Ortak Özellikleri	İnsanlığın en temel ihtiyaçları (barınma, ibadet, alışveriş, yön bulma, ölüm vs) üzerine kurulmuş ticaret yerleşmeleri, tapınaklar, antik yollar, geçitler, işaret kuleleri, büyük duvar bölümleri, surlar, mezarlar ve dini yapılar rota boyu devam etmektedir.
	Uzun mesafeli ticaretin politik, sosyal ve kültürel etkilerini taşımaktadır.
	Kanunlar ile korunmaktadır.
	Dini değişimlere, sosyal sınıf ve kökenler arasındaki inanç gücü ve etkisine tanıklık göstermektedir.
	Yapıların özgünlüğü, formu/tasarımı, malzemesi, geleneği/teknikleri özgünlüğünü korunmaktadır.
	Ziyaretçi yönetimini de içeren Koruma ve Yönetim planları mevcuttur.
	Milli Parklar Yasası altında Milli Park ve Kaymakamlık Doğal Parkı olarak belirlenen alanlar içermekte olan rota kurguları aynı zamanda Ulusal Park Yasası, Orman yasası gibi yasalar ile ayrıca koruma altındadır.
	Dönemin farklı ölçekli su ve kanalizasyon yönetim sistemlerine, kasaba, sokak ve ticaret yerleşimlerine dair izler taşımaktadır.
	Kültürel bölgeler içinde göçebe veya tarımla uğraşan medeniyetlerin yoğun etkileşimini göstermektedir. Bu etkileşimler ile mimarlık, şehir planlaması, dinler-inançlar, kent kültürü ye yerleşimi, ticaret ve güzergahı boyunca tüm bölgedeki etnik ilişkiler arası gelişmelere tanıklık etmiştir.
	Taraf Devletler arasında rotadaki sahaların koordineli yönetimi için özel bir anlaşma imzalanarak koruma stratejileri güçlendirilmiştir.
	Yerel topluluklar yönetim ve koruma planlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Düzenli toplantılar ile koruma girişimleri hakkında bilgi toplar ve teşvik eder.

Çizelge 3.14. (devam) DM niteliğinde KR

	Rotaya ait sürdürülebilirlik ve kapsamlı peyzaj yaklaşımı için tampon bölgeler konsepti mevcuttur.
Faaliyet Alanı	Olağanüstü Evrensel Değere ¹ Sahip olmalı
(Tescil koşulları)	Miras güzergâhının belirlenmesi, rotanın kendisinin önemine tanıklık eden güçlü ve somut değerlerin birikimine dayanmalı ve rotanın kendisinin önemine tanıklık etmeli
	Tipoloji elemanları ² barındırmalı
	Bir rota, ona bağlı olan önemli miras bileşenleri ile birlikte doğru bir şekilde tanımlanmalıdır.
	Rotanın doğal çerçevesi, soyut ve sembolik boyutlarında sorgulanmalıdır.
	Güzergâhın süresi ve belki de günümüzde ne sıklıkla kullanıldığı ve etkilenen halkların gelişmesi için meşru istekleri dikkate alınmalıdır.

Bu KR temalarına, kriterlerine ya da faaliyet alanlarına göre de incelendiğinde Dünya Mirası niteliğindeki KR tarihine, yaşam kültürlerine, sanat ve mimarisine odaklı kutsal mekanları ve inançları ve buna bağlı sosyal zamanları kırsal alanlarla da yaşatabilen, tarihte yer alan önemli medeniyetlerin tanıklık ettiği, ticaret gerçekleştirdiği mekanları birbirine bağlayan doğal mirası kültürel değerler ile beraber tanımlayan yaklaşımları önemsendiği anlaşılmaktadır.

1- Harekete, dinamiğe ve sürekliliğe sahip olma fikrine dayanmalı,

-Güzergâh, onu oluşturan ve kültürel önem kazandıran unsurların toplamının üzerinde bir değere sahip bütünü ifade etmeli,

-Ülkeler veya bölgeler arasındaki değişim ve diyalogu vurgulamalı,

-Dini, ticari, idari veya başka bir amacı geliştiren farklı yönleriyle çok boyutlu olmalıdır.

2- Mekânsal karakteristikler: Bir yolun (rotanın) uzunluğu ve çeşitliliği, değişimi, koruduğu ya da sürdürdüğü bağlantıların karmaşıklığını yansıtır.

-Zamansal özellikler: KR'nın var olma süresini ve kullanım sıklığını (çok yıllık, yıllık gibi) tanımlar. Tarihsel kimlik için yeterli var olma süresine sahip olmalıdır.

-Kültürel özellikler: Uzak etnik ve kültürel grupları birbirine bağlamak ve değişim yoluyla karşılıklı ilerlemelerini teşvik etmek gibi kültürler arası yönleri veya etkileri içermelidir. Farklı insanları ve toplulukları bir araya getirme kapasitesine sahip olmalıdır. Böylece, hangi gruplara hitap ettiği ve mekâna yansımaları sorgulanabilir.

-Rol veya Amaç: Toplulukların yaşamlarını sürdürebilmelerinde manevi (dini ya da felsefi) ya da temel gereklilikleri değiştirmek için nasıl kullanıldıklarını ya da gelişmelere katkıda bulunduklarını (gıda maddeleri, imal edilmiş mallar, vs.) yansıtmalıdır.

-Efsanevi hikâyeler: Gerçeklik dışında somut olmayan değerler ile rotanın mitolojik veya sembolik değerleri yansıtmış olmalıdır.

4. AVRUPA KONSEYİNİN BELİRLEDİĞİ KÜLTÜREL ROTALAR

Avrupa Konseyi 1987’de Avrupa’nın ortak kültürel mirasının yaratılması, sınır ötesi etkileşimleri ve çok sayıda Avrupalı arasında temel değerlerin oluşturulması misyonunu uygulamada, sembolik bir girişim niteliğinde olan Avrupa KR Programını başlatmıştır. Tarihi bir rotaya dayanan bir güzergahın ya da bir dizi güzergahın geliştirilmesini ve tanıtımını amaçlayan bir kültürel, eğitim mirası ve turizm işbirliği projesi, bir anlayışa ve saygının önemi için önemli bir kültürel kavram, figür ya da olgu, ortak Avrupa değerleri olarak vurgulanmıştır (Council of Europe, Annexe Resolution CM/Res(2013)66).

Bu programın amacı; Avrupa’nın farklı ülkelerini ve kültürlerini tanıtmayı ve yaygınlaştırmayı, ortak ve yaşayan kültürel miras olduğunu, mekân ve zaman yolculuğu yoluyla göstermektir. Konsey, bu programı kültürel ve tarihi bir güzergâha dayanan rotaların doğal ve kültürel değerleriyle birlikte geliştirilmesini ve tanıtımını sağlayan miras ve turizm iş birliğini, “önemli kültürel kavram ya da ortak proje olarak” yaygınlaştırmaktadır.

Avrupa Konseyi’nde KR temel hedefleri:

- Avrupa vatandaşlığının farkındalığını arttırmak, KR aracılığıyla tarihinin etkilerini takip ederek, ortak Avrupa kültürünü ve kimliğini paylaşmak ve geliştirmek,
- Avrupa tarihinin daha iyi anlaşılması için kültürler ve dinler arası diyalogu desteklemek,
- Kültürel ve doğal mirası yaşam kalitesini artırma aracı ve sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmenin kaynağı olarak geliştirmek ve korumak,
- Sürdürülebilir gelişme vizyonu ile kültür turizmine öncelik vermek,
- Avrupalıları serbest zamanlarında kültür turizmine yönlendirecek özel mekânlar yaratmak,
- Gezini /turisti düşünen bir turizm ürününü oluşturmak,
- Farklı hizmetlerin (iletişim, yardım, rezervasyon, güvenlik gibi) entegrasyonunu sağlamak,
- Farklı yönetim düzeyleri (bölgesel, yerel vb.) arasındaki bağlantıyı teşvik etmek,
- Temel hizmetleri desteklemek ve garanti etmek için finansman araçlarına rehberlik etmek,
- Bölgesel Haritalamada rotayı tanımlamak (1: 10.000 ölçeği),
- Yaya, bisiklet, binicilik vb. güzergâhları oluşturmak,

- Tarihi, sanatsal, arkeolojik, doğal anıtlarını incelemek ve yaygınlaştırılan bilgiyle tanınırlığını sağlamaktır (Council of Europe, 2010; Council of Europe, 2013).

KR ile ilgili kurum ve kuruluşlar, belirledikleri KR Avrupa KR olması için Avrupa Konseyi'ne başvurmaktadır. Konsey rotayı "KR'a İlişkin Genişletilmiş Kısmi Anlaşması'nda (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes) belirlediği maddeler ile Kanun tasarısı kapsamında değerlendirerek "Avrupa KR Sertifikası" vermektedir.

Avrupa Konseyi tarafından açıklanan KR tanımlama diğer bir deyişle KR Sertifikası (Council of Europe Cultural Routes Label) için gerekli kriterler şöyledir;

- Tarihi olan bir rotayı ya da yeni tasarlanmış bir rotayı takip etmeli,
- Bilimsel araştırma, tarihi mirası koruma, geliştirme ve zenginleştirme, genç Avrupalılar arasındaki kültür ve eğitim değişimi, modern kültür ve sanat uygulamaları, sürdürülebilir kültür turizmi gibi uzun erimli ve çok taraflı işbirliği projelerini desteklemeli,
- Bir ve daha fazla bağımsız birlik ve federasyon şeklinde olan ağlar tarafından yönetilmeli,
- Güzergâh boyunca konaklama, ulaşım ve güvenlik sağlanmış olmalı,
- KR, Avrupa KR standartlarında işaretlenmiş ve haritalandırılmış olmalı,
- Güçlü uluslararası tema, yürüyüşe uygun patikalı bir rota ve çekici kırsal alan bulunmalıdır (Council of Europe, 2010).

Başvuru formu, rotanın yasal durumu, ağ üyeleri listesi, aktivitelerin raporu, mali rapor ve güzergahın logo örneği gibi gerekli olan belgeler ile KR olarak belirlenen ağın sertifikasyonu yapılmaktadır. Avrupa Konseyi'nde KR'a ilişkin kriterlere göre sertifikalı olarak ilan edildiği 32 adet KR'ın kronolojik dizin ile isimleri aşağıda sıralanmaktadır.

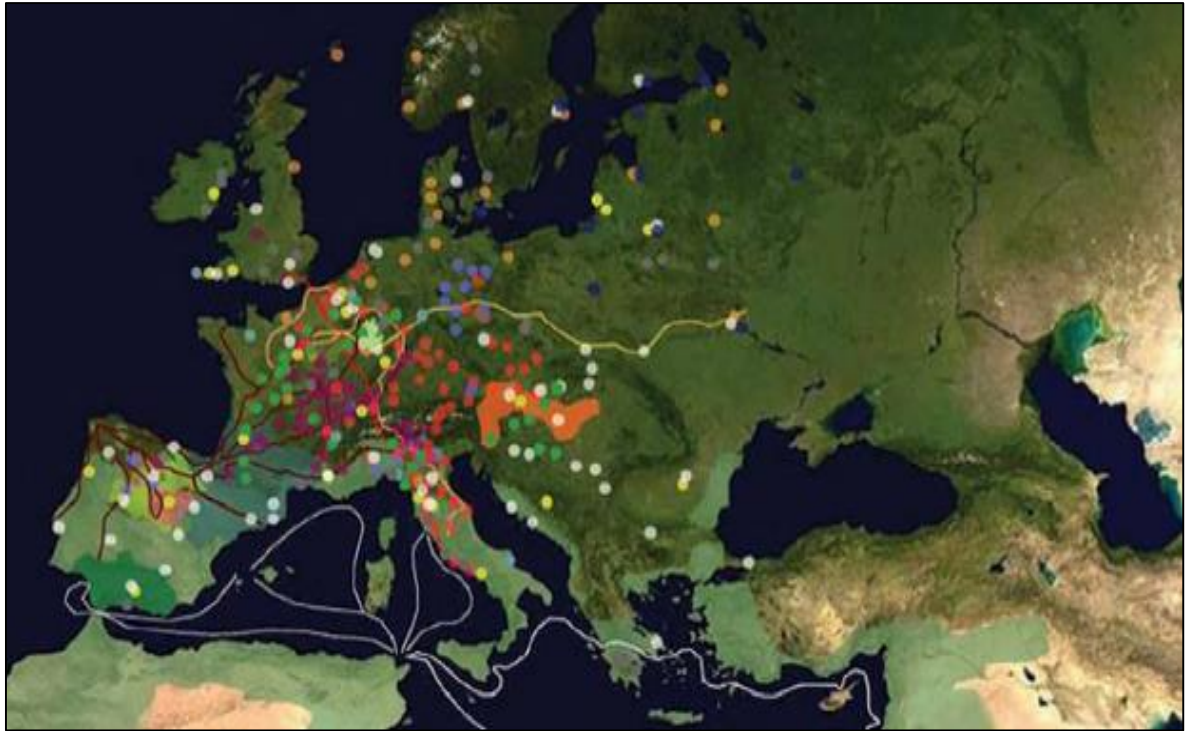
- 1987-Santiago De Compostela Hacı Rotası (Santiago De Compostela Pilgrim Routes),
- 1990-Avrupa Mozart Yolları (European Mozart Ways),
- 1992- Hanseatic Siteleri ve Anıtları (Hanseatic Sites and Monuments), Heinrich Schickhardt Rotası (Heinrich Schickhardt Route), Viking Rotası (Viking Route),
- 1994-Via Francigena- Fenikelinin Güzergâhı (Phoenicians' Route),
- 1995-Vauban ve Wenzel Yolları (Vauban and Wenzel Routes),
- 1997-El Legado Andalusi Yolları (Routes of El Legado Andalusi),

- 2004-Pirene Demir Yolu (Pyrenean Iron Route), Avrupa'da Cluniac Siteleri (Cluniac Sites in Europe), Yahudi Mirasının Avrupa Yolu (The European Route of Jewish Heritage),
- 2005-Aziz Martin Turlar Rotası (Saint Martin of Tours Route), Zeytin Ağacı Rotaları (Routes of the Olive Tree), Via Regia,
- 2007-Transromanica- Avrupa Mirasının Romanesk Yolları (The Romanesque Routes of European Heritage), Baltık Denizi ile Akdeniz arasında dokuz ülkede bulunan Dünya Mirası alanlarını, Romanesk anıtları ve doğal manzarayı izleyen rota,
- 2009- Azor Adaları-Portekiz'den başlayıp Akdeniz ülkeleri ve Orta Avrupa'dan Bakü-Azerbeycan'a uzanan (Anadolu hariç) üzüm bağları rotası (Iter Vitis)
- 2010- Manastırların Avrupa Rotası (European Route of Cistercian Abbeys), Avrupa Mezarlıkları Güzergahı (European Cemeteries Route), Tarih Öncesi Kaya Sanatı İzleri (Prehistoric Rock Art Trail), Tarihi Termal Kentlerin Avrupa Güzergahı (European Route of Historical Thermal Towns), Aziz Olav Yolları (Saint Olav Ways),
- 2012- Casadean Siteleri (Casadean Sites), Avrupa Seramik Yolu (European Route of Ceramics),
- 2013- Huguenot'ların Özgürlük Yolu; 17. yüzyıl sonunda Huguenots Dauphinois'in Almanya ve İsviçre'ye sürgüne gittiği tarihi yol (Sur les pas des Huguenots-On the trail of Huguenots) ve Avrupa Megalitik Kültürü Rotası; İsveç, Danimarka, Almanya, Hollanda, İspanya, Portekiz ve Büyük Britanya'yı kapsayan birçok farklı rotadaki miras yolu (European Route of Megalithic Culture)
- 2014-Atrium, Art Nouveau Ağı-Via Habsbourg,
- 2015-V. Charles Rotası (European Routes of Emperor Charles V), Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası (Roman Emperors and Danube Wine Route), Hedef Napolyon (Destination Napoleon), Robert Louis Stevenson'ın İzinde (In the Footsteps of Robert Louis Stevenson),
- 2016-Grande Bölgesi'nin Müstahkem Kasabaları (Fortified Towns of The Grande Region),
- 2018- Empresyonizm Rotaları (Impressionisms Routes), Via Charlemagne,
- 2019- Avrupa Endüstriyel Miras Rotası (European Routes of Industrial Heritage), Demir Perde Yolu (Iron Curtain Trail), Le Corbusier Destinasyonları: Mimar Gezinti Yolları (Le Corbusier Destinations:Architectural Promenades), Kurtuluş Rotası Avrupa (Liberation Route Europe), Reform Yolları (Routes of Reformation)

- 2020- Avrupa Tarihi Bahçeler Rotası (European Route of Historic Gardens), Via Romea Germanica (Council of Europe, 2021).

Tüm bu rotalar kendi arasında; Doğrusal veya doğrusal olmayan bir tematik ağ (Viking Routes), farklı noktalardan oluşan bir kültürel güzergah, yani farklı ülkelerdeki coğrafi noktalar (Routes of El Legado of Andalusi), gerçekten belirli bir izi takip eden veya sanal olan bir rota (European Route of Historical Thermal Towns), tematik veya coğrafi çerçeveye sahip bir rota (Seafood Route) şeklinde ayrılabilir. Kısaca Avrupa KR Bölgesel rotalar, doğrusal yollar, retiküler desen (takımadalar) şeklinde gruplandırılmıştır. Avrupa Konseyi KR'ları Avrupa'nın kültürünü ve kimliğini tanıtmak ve yaymak için oluşturulmuş değerlerdir. Sertifikalandırma yöntemi izlemektedir. Tüm rotalar sürekliliği olan güzergahlar olmayıp tekil anıtlardan oluşan ve rota kurgusunu ziyaretçinin oluşturmaya bıraktığı miras öğelerinin birleşiminden de oluşmaktadır. Bu başlık 4 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

Avrupa KR şematik gösterimi Harita 4.1.'de, rota güzergah ve uzantıları Harita 4.2.'de gösterilmektedir.

Harita 4.1. Avrupa KR şematik gösterimi

Harita 4.2. Avrupa KR Güzergah ve Uzantıları

Avrupa Konseyi tarafından sertifikalandırılmış 44 adet Avrupa KR bulunmaktadır. Bu rotalar ve rotaların tema türleri Çizelge 4.1.'de verilmektedir.

Çizelge 4.1. Avrupa KR ve rotaların tema türleri

Rota Adı	Rota Tema Türü
Santiago De Compostela Hacı Rotası	Dini
Avrupa Mozart Yolları	Biyografik, sanatsal, kültürel,
Hanseatic Siteleri ve Anıtları	Tarihi
Heinrich Schickhardt Rotası	Biyografik, mimari
Viking Rotası	Seyir, denizyolu
Via Francigena	Tarihi, kültürel, dini
Fenikelinin Güzergâhı	Denizyolu
Vauban ve Wenzel Yolları	Askeri mimari, kültürel
El Legado Andalusi Yolları	Biyografik, sanatsal, kültürel

Çizelge 4.1. (devam) Avrupa KR ve rotaların tema türleri

Pirene Demir Yolu	Demiryolu
Avrupa'da Cluniac Siteleri	Dini, tarihi
Yahudi Mirasının Avrupa Yolu	Dini, tarihi
Aziz Martin Turlar Rotası	Dini, biyografik, mimari
Zeytin Ağacı Rotaları	Manzara, doğal
Via Regia	Kültürel, tarihi, ticari, dini
Transromanica- Avrupa Mirasının Romanesk	Kültürel, tarihi
Azor Adaları	Doğal, manzara
Iter Vitis	Kırsal manzara
Manastırların Avrupa Rotası	Kırsal, dini
Avrupa Mezarlıkları Güzergahı	Kültürel, dini, tarihi
Tarih Öncesi Kaya Sanatı İzleri	Sanatsal
Tarihi Termal Kentlerin Avrupa Güzergahı	Sağlık
Aziz Olav Yolları	Biyografik, tarihi
Casadean Siteleri	Dini
Avrupa Seramik Yolu	Sanatsal
Huguenot'ların Özgürlük Yolu	Tarihi
Avrupa Megalitik Kültürü Rotası	Kültürel
Atrium	Mimari, kültürel
Art Nouveau Ağı	Mimari
Via Habsbourg	Tarihi, sanatsal
V. Charles Rotası	Tarihi, kültürel
Tuna Şarap Rotası	Tarihi, kültürel
Hedef Napolyon	Biyografik, tarihi
Robert Louis Stevenson'ın İzinde	Biyografik, tarihi
Grande Bölgesi'nin Müstahkem Kasabaları	Mimari, kültürel
Empresyonizm Rotaları	Doğal, izlenimcilik
Via Charlemagne	Biyografik, tarihi
Avrupa Endüstriyel Miras Rotası	Tarihi, kültürel
Demir Perde Yolu	Tarihi, kültürel
Le Corbusier Destinasyonları	Mimari, sanatsal
Kurtuluş Rotası Avrupa	Efsanevi hikayeler, Somut olmayan
Reform Yolları	Tarihi, kültürel
Avrupa Tarihi Bahçeler Rotası	Doğal, tarihi
Via Romea Germanica	Dini, tarihi, kültürel

Tarihi, kültürel, dini, ticari, kırsal veya sanatsal temalardan en az ikisine sahip olan KR'ları (Via Francigena, Avrupa'da Cluniac Siteleri, Yahudi Mirasının Avrupa Yolu, Via Regia,

Transromanica- Avrupa Mirasının Romanesk Yolları, Avrupa Mezarlıkları Güzergahı, Via Habsbourg) kriter ve temalarına göre detaylı olarak incelenmiştir.

4.1. Tarihi-Kültürel Rotalar

4.1.1. Via Francigena rotası

Via Francigena, Orta Çağ'da Avrupa'nın kültürel birliğine katkıda bulunan bir iletişim yoludur. Bugün Via Francigena, Anglo-Sakson Avrupa ve Latin Avrupa kültürleri arasında bir köprü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, hacı izi, Avrupa'nın kökenlerini yeniden keşfetmek ve Avrupa ortak kimliğini inşa eden farklı kültürleri yeniden anlamak için vurgulanan bir yolculuk biçim olmuştur (URL-26).

Fransa, İtalya, İsviçre ve İngiltere'den geçen rota genellikle ana cadde boyunca yer alan kiliseler, arkeolojik alanlar, dini yapılar, romanesk mimarisinin başyapıtları doğrultusunda uzanır. Ortaçağda dini ve sanatsal gelişimi gösteren rotanın bağlantı noktalarının kırsal dokudan etkilendiğini söylemekte mümkündür (URL-26).

Pont Saint Martin'den Roma'ya, İtalyan Kültür Bakanlığı tarafından onaylanmış işaretler güzergahın tamamı boyunca yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil 4.1.).

- Motorlu taşıtlarla paylaşılan bölümlerde kullanılan bir metal yol levhası
- Ülke parçaları ve yollarında bir küçük metal işareti kullanılmıştır.
- Bir ok ile sarı bir alüminyum panel
- Bir kırmızı ve beyaz Sticke siyah bir hacının sembolüyle

Şekil 4.1. Via Francigena rotası işaret levhası örneği

Via Francigena rotasına ait güzergah Harita 4.3.'de gösterilmektedir.

Harita 4.3. Via Francigena rotası (URL-27)

Via Francigena'nın sağladığı sertifika kriter ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.2.'de tespit edilmiştir. Rotaya ait alan fotoğrafları Resim 4.1.'de verilmektedir.

Çizelge 4.2. Via Francigena rotası (URL-26)

Tema	Tarihi, kültürel, dini, kırsal
Tema koşulları	İngiltere'de Canterbury Katedrali-Kilise Caddesi-Nord Holmes Yolu-Saint Martin Kilisesi (Dini)

Çizelge 4.2. (devam) Via Frencigena rotası (URL-26)

	Fransa'da Jougne ve Bourgogne Franche-Comté Bölgesi Les Fourgs köyü (Kırsal)
	İsviçre'de Romainmôtier Manastırı ve Orbe'deki Roma Mozaikleri, Octodurus Antik Kenti (tarihi, kültürel), Val d'Entremont'ta ortaçağ köyleri (Kırsal)
Coğrafi Konum	İngiltere-Fransa-İsviçre-İtalya (Ülkeler arası)
Faaliyet Alanı	Konaklama, ulaşım, güvenlik, işaretleme ve haritalama (gps) mevcut
(Sertifika koşulları)	Güzergahı geliştirmeye, gezdirmeye ve yürütmeye yönelik projeler
	Kırsal Alanlar ile etkileşim halindedir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Sokak Gezintileri (Nehir taşları ile döşeli sokaklar), doğal manzaralar (Po ve Ap vadisi)

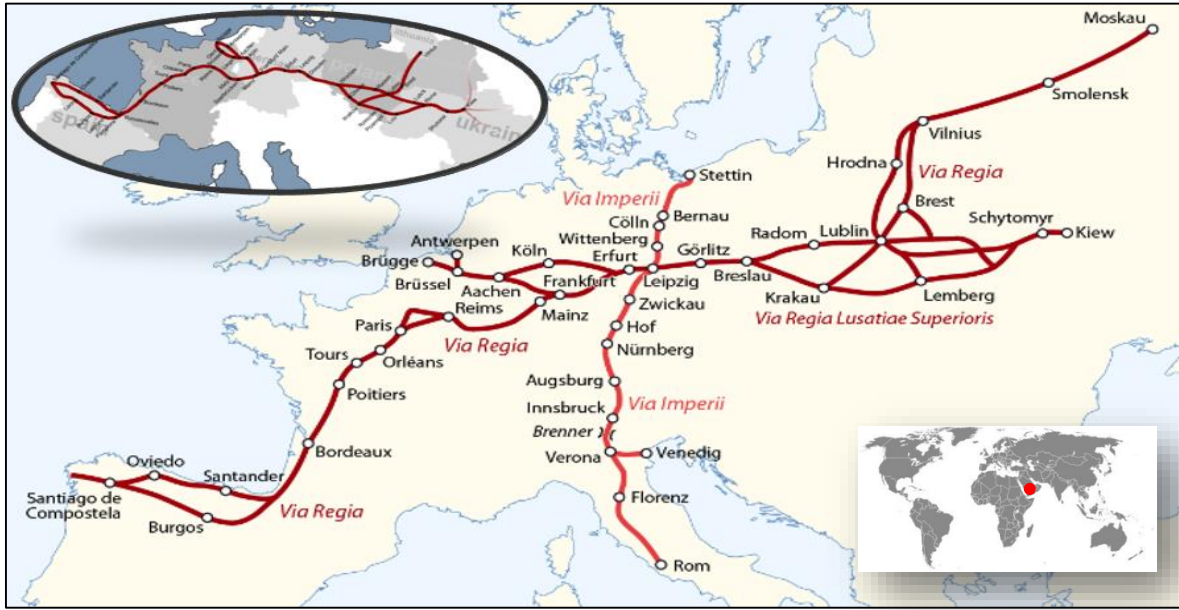
Resim 4.1. Via Frencigena rotasından görüntüler (İtalya) (Raju, 2014)

4.1.2. Via Regia rotası

Via Regia, Doğu ve Batı Avrupa'yı birbirine bağlayan en eski ve en uzun yoldur. Kalıntılar rotanın Taş Devri'ne kadar göç eden kabilelerin geçişinin en kullanılır bölge olduğunu göstermektedir. Bugün, Avrupa Kalkınma Koridoru III olarak bilinen rota 10 Avrupa ülkesini 4500 km uzunluğu ile birbirine bağlamaktadır (URL-28).

Kraliyet Yolu olarak da adlandırılan Orta Çağın en önemli ticaret yolu Via Regia bölgeler arası ekonomik geçmişi gözler önüne sermektedir. Zaman değiştikçe yeni dönemlere adapte olmuştur. Son 2000 yılda, tüccarlar, askerler, krallar, hacılar, göçmenler ve farklı gezginler Via Regia’da izlerini bırakmıştır. Bu rota, Avrupa tarihinin ve kültürel kimliği Avrupa açısından önem taşıyan olayların geçmişini anlatmaktadır (URL-28).

Via Regia Rota güzergahı Harita 4.4.’de verilmektedir.

Harita 4.4. Via Regia rotası (URL-29)

Via Regia’nın sağladığı sertifika kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.3.’te tespit edilmiştir. Rotaya ait alan fotoğrafları Resim 4.2.’de verilmektedir.

Çizelge 4.3. Via Regia rotası (URL-28)

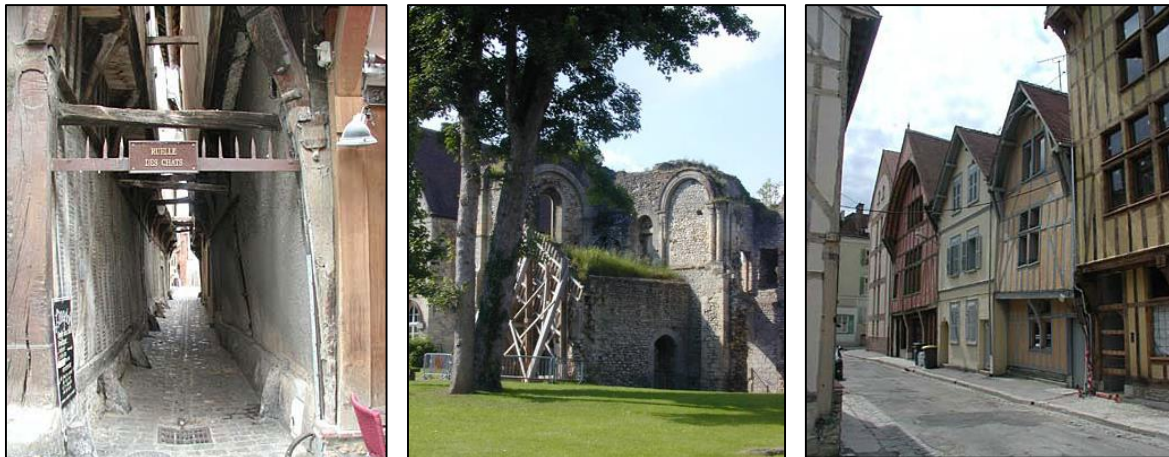
Tema	Ticari, Askeri, dini, göçmen yolu, kültürel
Tematik koşullar	Otoyollar, ana yollar, bisiklet parkurları
Coğrafi Konum	Belçika-Fransa-Almanya-Litvanya-Polonya-İspanya-Ukrayna
Faaliyet Alanı	Mimari stil Romanesk’i ve eski gelenekleri yansıtan Avrupa Kültürü
(Sertifika koşulları)	Yerel mitlerden ve efsanelerden yararlanmak
	Avrupa Projelerini geliştirmek (Ağ projeleri)

Çizelge 4.3. (devamı) Via Frencigena rotası (URL-26)

Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Tarihi bir caddenin yeniden canlandırılması (Girişim)
	“Yavaşlık” ilkesinin benimsenmesi
Rotada önemli noktalar	Bautzen: kale ve dini yapılar. Eisenach: Luther şehri, Wartburg Kalesi. Erfurt: Augustinian Manastırı, Merchant's Köprüsü, Fulda: katedral, saray, Görlitz: Avrupa kenti Leipzig: fuar şehir, Leipzig Savaşı anıtı, Naumburg: katedral, müzeler şeklinde belirtilebilir (http://www.germany.travel/en/leisure-and-recreation/scenic-routes/via-regia-cultural-route.html).
Online erişim	https://www.via-regia.org/eng/bildergalerien/bgspanien.php

(a)

(b)

Resim 4.2. Via Regia rotası üzerinde Ukrayna (a), Fransa (b) ve İspanya (c)'dan görüntüler

(c)

Resim 4.2. (devam) Via Regia rotası üzerinde Ukrayna (a), Fransa (b) ve İspanya (c)'dan görüntüler

4.1.3. Transromanica- Avrupa Mirasının Romanesk Yolları

1000 yıl önceden beri Avrupa'nın her yerinden gelen sanatçıların romanesk sanatından esinlenerek oluşturduğu eşsiz mimariye ev sahipliği yapan üslup ile oluşturulmuş Transromanica KR Avrupa konseyi tarafından 2007 yılında sertifikalandırılarak tescillenmiştir. Ortaçağ Avrupasını yansıtan rota boyunca katedrallere, manastırlara ve kiliselere rastlamak mümkündür. Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovak ve İspanyadan geçen rota kurgusu üzerinde UNESCO Dünya Miras alanları da (Studenica Manastırı, Stari Ras ve Sopoćani , Kosova'daki Ortaçağ Anıtları, Felix Romuliana ve Gamzigrad – Romuliana) bulunmaktadır. UNESCO Dünya Hafızası programının bir parçası olarak, Nikola Tesla'nın Arşivi (2003) ve Sırbistan'dan Miroslav İncili (2005) kayda geçirilmiştir. Ayrıca, UNESCO MAB Konseyi, Golija doğa parkının bir bölümünü Golija-Studenica Biyosfer Koruma Alanı olarak ilan etmiştir. Dünya Belgesel Mirası KR'sında aynı zamanda doğal manzaralara, kültürel etkinliklere, özgün yemeklere ve etkinliklere de yer vermektedir. Bunlar dışında rota bonca Matilda, Compostela Aziz James, Büyük Otto, Martin Luther ve Canossa gibi önemli tarihi figürlerin ayak izlerini de içermektedir. Aynı zamanda Saksonya-Anhalt bölgesindeki, Romanesk Rotası'nın bir parçası olan "Bahçe Hayalleri" olarak bilinen, önemli parkları da içermektedir (URL-30). KR boyunca muhteşem katedraller, huzurlu manastırlar ve orta çağlardan kalma güzel kiliseler bulunabilir. Bölgesel stillerin bu eşsiz birleşimi, Bizans'tan Batı stillerine, Fransız Mudéjar mimarisinin etkileri ve birbirini izleyen Gotik tarzın etkileri de dahil olmak üzere çeşitli kültürleri deneyimlemeyi mümkün kılmaktadır. Tüm Avrupa sanatçıları Roma ve

erken Hristiyan geleneğinden esinlenmiştir. Yerel gelenekleri kullanmak onlara bölgesel bir karakter kazandırmıştır (URL-30).

Mimaride ve özellikle kentsel yaşamın odak noktası olan katedrallerde ortak bir düşünme şekli ve paylaşılan değerler ortaya çıkmıştır. Böylece Romanesk tarzı eski kıtanın ilk ortak dili haline gelmiştir. Orta Çağ'dan kalma bu 'ilk' Avrupa, bugün hala kıtayı birleştiren değerleri bir araya getirmiştir: medeniyetler arasındaki çeşitlilik ve anlayışı yansıtmaktadır (URL-30).

Transromanica KR ait güzergah Harita 4.5.'de gösterilmektedir.

Harita 4.5. Transromanica rotası (URL-30).

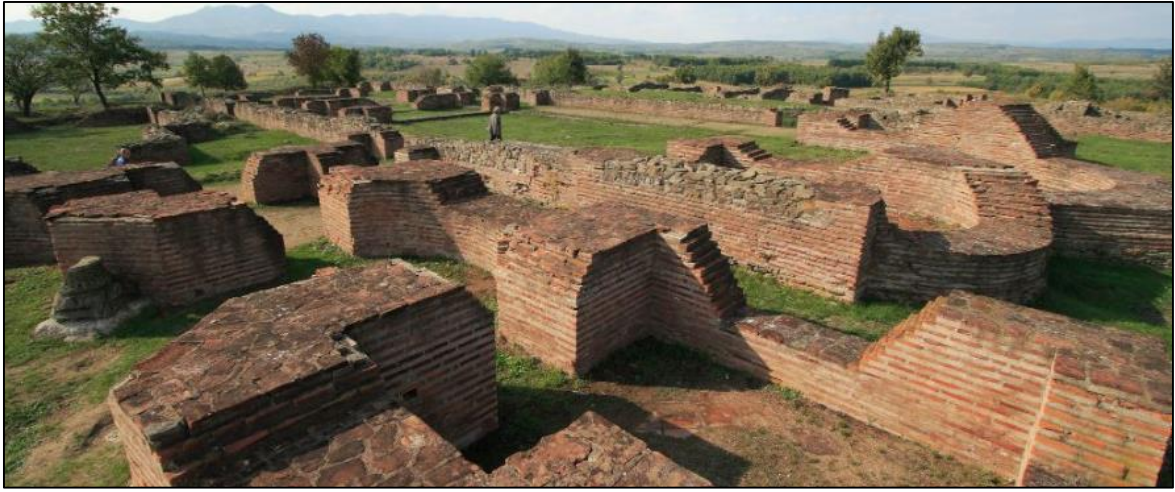
Transromanica Rotasının sağladığı sertifika kriter/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.4.'de tespit edilmiştir. Rotaya ait alan fotoğrafları Resim 4.3.'de verilmektedir.

Çizelge 4.4. Transromanica rotası (URL-30)

Tema	Turizm, Kültür, Eğitim, Bilim, Sanat
Tematik koşullar	Geç Roma dönemi ve erken Hristiyan yapıları
	Sembolizm

Çizelge 4.4. (devam) Transromanica rotası (URL-30)

	Avusturya da Romaneskin kalbi Karintiya
Coğrafi Konum	Avusturya-Fransa-Almanya-İtalya-Portekiz-Romanya-Sırbistan-
Faaliyet Alanı	Araştırma ve geliştirmede çeşitli sanatçılara ve mimarlara ev sahipliği
(Sertifika	Kültür Turizminin Avrupa mirası ile geliştirilmesi
Rotanın farklı	Krallara, piskoposlara ve hanedanlara ışık tutmaktadır.

(a)

(b)

(c)

Resim 4.3. Transromanica rotası üzerinde Caričin Grad ('Empress's Town')-Balkan yarımadası (a), Gamzigrad- Felix Romuliana-Sırbistan (b), Trajan Köprüsü-Romanya (c), Zapadna Morava nehri-Sırbistan (d), Sirogojna-Sırbistan (e)'dan görüntüler (URL-31).

(d)

(e)

Resim 4.3. (devam) Transformanica rotası üzerinde Caričin Grad ('Empress's Town')-Balkan yarımadası (a), Gamzigrad- Felix Romuliana-Sırbistan (b), Trajan Köprüsü-Romanya (c), Zapadna Morava nehri-Sırbistan (d), Sirogojna-Sırbistan (e)'dan görüntüler (URL-31).

4.1.4. Via Habsbourg rotası

996'dan 1815'e kadar 800 yıllık Habsburg tarihi, batı ve orta Avrupa'daki binlerce kilometrekareyi kapsayan alanlarda korunmaktadır. Hanedanın kişilikleri, Avrupa'nın coğrafyasını ve kaderini oluşturmaya yardımcı olmuş tarih üzerinde belirleyici bir etkiye sahip konuma erişmiştir. Saraylar, kaleler, muhteşem kiliseler, manastırlar ve görkemli müzeler, bu sembolik hanedan ailesinin sadece tarihi değil, aynı zamanda sanatı nasıl şekillendirdiğini, Rönesans'ın zenginliklerini nasıl aktardığını göstermektedir (Katalin, 2018).

Freiburg (Almanya): 13. yüzyılın başlarında kurulan bir katedrale sahip Kara Orman'ın başkenti. Kasaba, 1368'de Habsburg'ların korunmasını istemiştir. Üniversitesi 1457'de Dük Albert VI tarafından kurulmuştur. Rotayı oluşturan değerlerden (Katalin, 2018);

Ottmarsheim: Turizmin ekonomide bir diğer öncelik olduğu Ren nehri boyunca önemli bir liman ve kimya endüstrisi merkezidir. Ana cazibe bölgesi, 11. yüzyılda Habsburg Rudolf tarafından kurulan bir Benedictine manastırının bir parçası olan sekizgen kilisenin olduğu alandır.

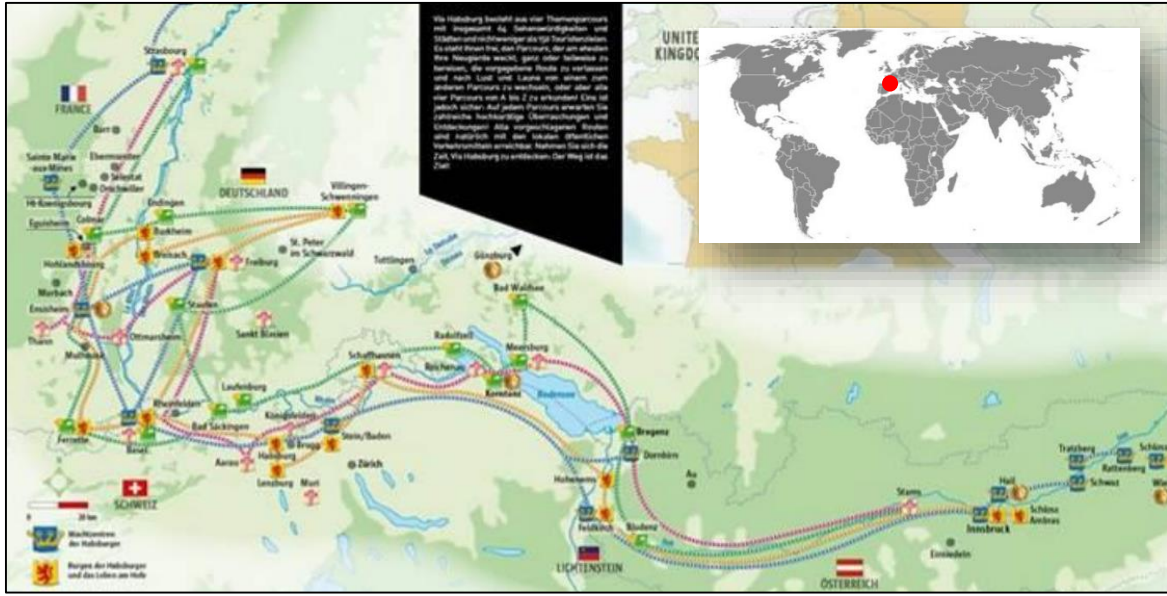
Hohlandsbourg Kalesi: İmparatorluk şehri Colmar'ı izlemek için 1279'da Habsburg Kralı Rudolf altında inşa edilen Alsace'deki Habsburg toprak savunma yerlerinden birini temsil

etmektedir. 1563'ten itibaren İmparator II. Maximilian'ın yönetimi altında modernize ve 2013'te tamamen restore edilmiştir.

Ferrette: Ferrette Jeanne Dükü II. Albert ile evlendikten sonra şehir Habsburg Evi'ne geçmiştir. Belediye Binası 1572'den kalma. Sayımlar şehrin yanındaki müstahkem kalede kalmıştır.

Habsburg hanedanının Avrupa tarihinde önemli bir rol oynadığı, toplumların, sanatların, kimliğin gelişimini etkilemiştir. Günümüzde Avrupa'dan etkilenen herkes için birleştirici bir fikir oluşturmaktadır.

Via Habsburg KR ait güzergah Harita 4.6.'da gösterilmektedir.

Harita 4.6. Via Habsburg rotası (Katalin, 2018).

Via Habsburg Rotasının sağladığı sertifika kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.5.'te tespit edilmiştir.

Çizelge 4.5. Via Habsburg rotası (Katalin, 2018)

Tema	Kültürel, Tarih, Sanat, Mimari, Doğa
Tematik koşullar	Güç; gücün gelişmesinde önemli rol oynayan yerler-mekanlar

Çizelge 4.5. (devam) Via Habsburg rotası (Katalin, 2018)

Tematik koşullar	Habsburglar; Kaleler ve mahkemede yaşam: İleri Avusturya'nın en önemli yerleri
	Tirol; Kiliseler, masantırlar, hanedanın birincil amacı yani kiliseye hizmet etmek ve konumunu güçlendirmek
	Manzaralar-Doğa; Almanya'da Kara Orman, İsviçre'de Konstanz Gölü, Fransa'da Alsace ve Lorraine bölgesi gibi manzaralar ile doğal bir kimlikte kazandırmaktadır.
Coğrafi Konum	Avusturya, Fransa, Almanya, İsviçre
Sertifika	Hanedanlık, çağdaş sanat ve kültürü tanıtmak.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Habsburg Hanedanlığı ile ilgili kültürel miras tanınmaya ve araştırılmaya devam etmektedir. Elde edilen her bilgi halka sunulmaktadır.
	Sürdürülebilir Kültür Turizmini güçlendirmek için eylem için öncelikli alanlar belirlenmiştir.
	Hümanist yapıları barındırmaktadır.
	Yemek ve mutfak işleri (Gastronomi) doğa ile sağlanmak istendiği için duraklama manzaraları noktaları düşünülmüştür.
	Kaliteli turizme bir portal olmak için güzergah iş yerlerini ve bölgesel özellikleri teşvik etmektedir.
	Rota Tuna Nehri boyunca kurgulanmıştır.
Rota Sınıflandırılması	KR, Avrupa Habsburg Hanedanı tarihine dayanarak Avrupa halkını birbirine bağlayan bir kimlik yaratma ağı oluşturma peşindedir.

Via Habsburg, sınırlar ve uluslararası disiplinler arası ilişkiler kuran bir bilgi, paylaşım ve dostluk yoludur. Kıtanın farklı halkları arasında bağlar kurmaktadır. Bir tarihi teşvik ederek Habsburg mirasının önemli bir parçası olduğunu kanıtlayarak, ortak sivil ve hümanist bir hedefi tüm gezginlere anlatmaktadır.

4.2. Kutsal Rotalar

4.2.1. Avrupa'da Cluniac Yerleşimleri

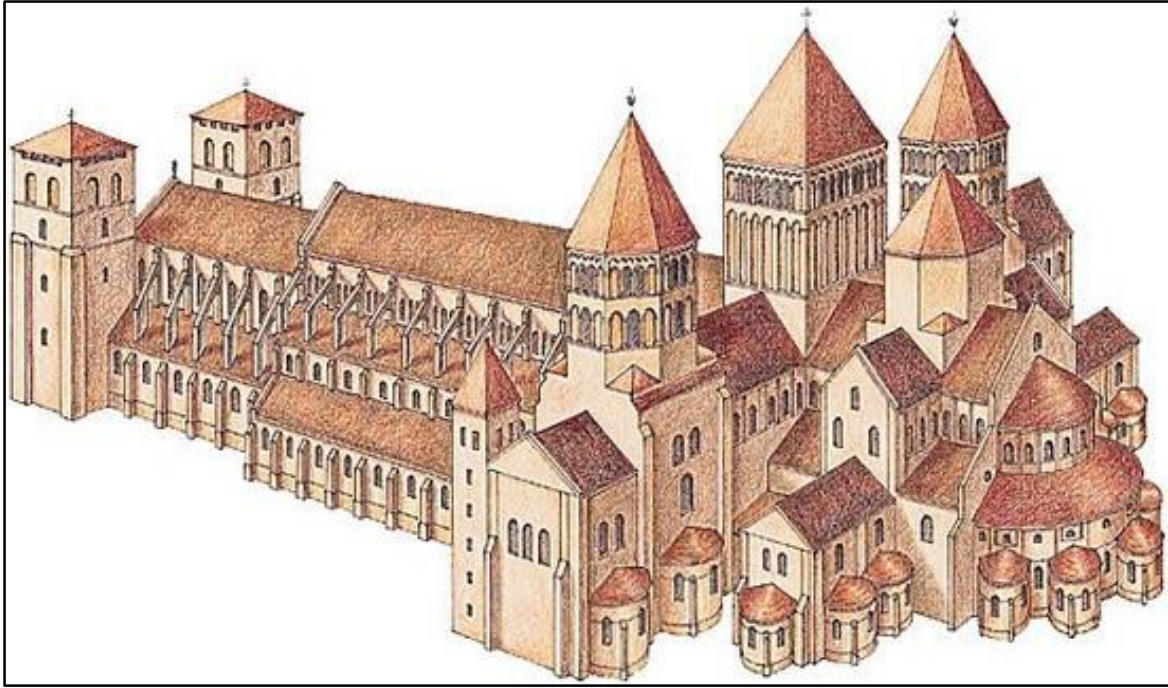
10. yüzyılda Dindar Dük William I. Aquitaine ve Graf Macconais Fransız Bölgesinde Cluny¹ tarikatını kurunca, bu bölge Orta Çağ boyunca Avrupa Medeniyetlerinin önemli bir merkezi haline gelmiş ve Batı Avrupa genelinde önemli yerleşimlere sebebiyet vermiştir. 18. Yüzyıla kadar Cluny'deki siteler ruhsal, ekonomik, sosyal ve siyasi düzeyde sanat ve mimarlık alanlarda Avrupa çapında etkisini hissettirmiştir (URL-32).

Sitelerin kalbinde, Cluny'de Ortaçağ Avrupası'nın en büyük dini binası olan büyük Abbatial Kilisesinin Maior Ecclesia'nın kalıntıları bulunmaktadır. Kurgu boyunca yer alan 10. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar uzanan manastırlar, kolejler, kaleler, köyler, kasabalar, üzüm bağları, değirmenler, el yazmaları, aydınlatmalar, müzik notaları, antlaşmalar, mobilyalar, sanat eserleri gibi arkeolojik buluntular yer almaktadır (URL-33).

Siyasi sınırların ötesine ulaşarak, gerçek bir kilise sisteminin ayrılmaz bir parçası olan Cluny Manastırı, feodal bir Avrupa'nın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş ve birçok Avrupa bölgesinde ortak olan bir kültürün kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bugün, Avrupa Cluniac Sites Federasyonu, bu ortak mirası teşvik etmekte ve kültürlerarası diyalog ve ortak bir Avrupa tarihinin anlaşılması için tam teşekküllü bir araç olarak hizmet vermektedir (URL-33).

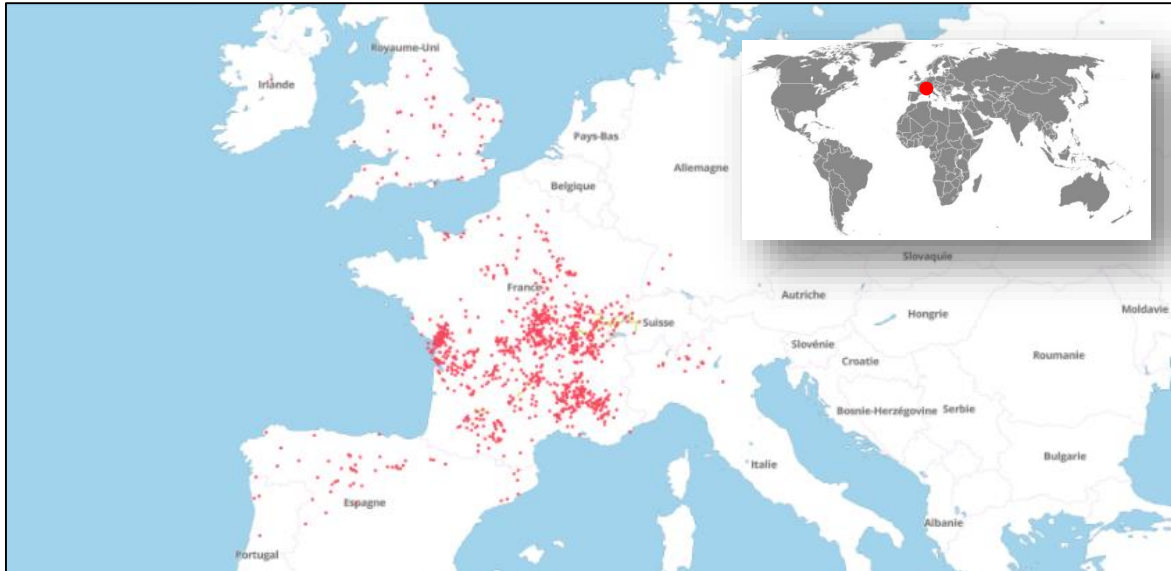
Romanesk özelliklerine sahip Fransa'da bulunan Cluny Manastırısının rekonstrüksiyonu Şekil 4.2.'de gösterilmektedir.

1- Haçlı Seferlerinin yapılmasında en büyük dini nedene sahip, 10. Yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan Hristiyan Tarikatı.

Şekil 4.2. Cluny Manastırı'nın rekonstrüksiyonu (Fransa) (URL-34)

Avrupa'da Cluniac Yerleşimleri'nin yer aldığı bölge ve kurgu Harita 4.7.'de gösterilmektedir.

Harita 4.7. Avrupa'da Cluniac yerleşimleri (URL-35)

Cluniac Yerleşimleri'nin sağladığı sertifika kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.6.'da tespit edilmiştir.

Çizelge 4.6. Avrupa'da Cluniac yerleşimleri (URL-33)

Tema	Tarihi, kültürel, dini
Tema koşulları	Cluny Manastırı
	Saint-Leu-d'Esserent ve Paris bölgesindeki Cluny
	Fransa'da Meryem Ana Kilisesi
Coğrafi Konum	İngiltere-Fransa-İsviçre-İtalya-Almanya-Polonya-Portekiz-İspanya
Faaliyet Alanı	Konaklama, ulaşım, güvenlik, işaretleme ve haritalama (gps) mevcut
(Sertifika koşulları)	Kültürel ve turistik projeler yürütmek için 7 ülkeden 200 siteyi bir araya getirmektedir (Clunypedia Projesi).
	Cluny ve Cluniac sahalarının tarihteki ve Avrupadaki rolünü yansıtmak; Avrupa kültürel kimliğini güçlendirmek.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	2013'te Avrupa Cluniac Sites Federasyonunun tüm üyelerini harekete geçirmek için sanal portal geliştirilmiştir (Açık ekran dijital projesi).
Sınıflandırılması	Doğrusal olmayan tematik Ağ

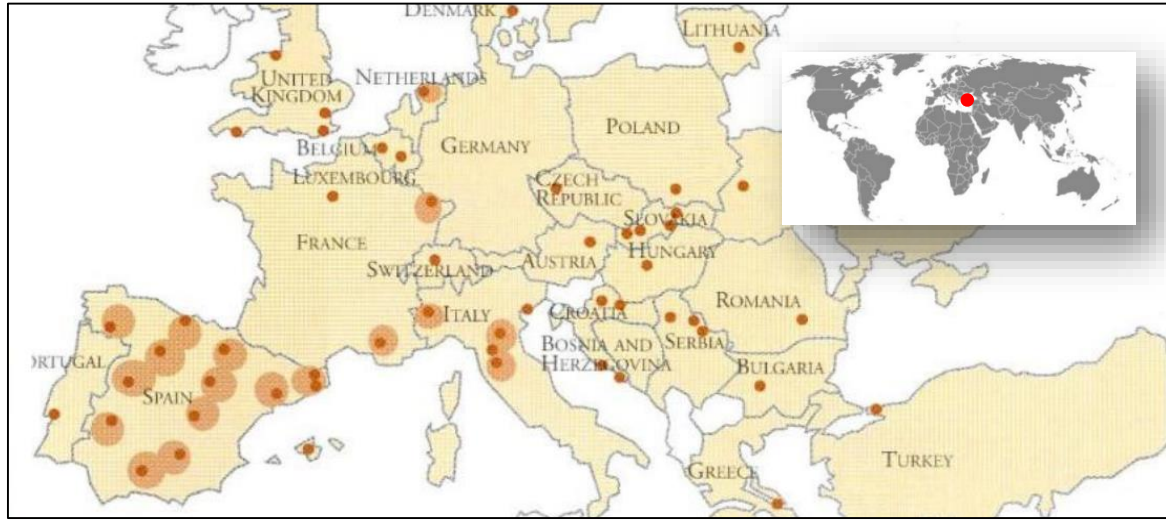
4.2.2. Avrupa Yahudi Mirasının Yolu

Avrupa Yahudi mirası tüm Avrupa'da yaygın olarak bulunmaktadır. Dikkate değer örnekler arasında arkeolojik alanlar, tarihi sinagoglar ve mezarlıklar, ritüel banyolar, Yahudi mahalleleri, anıtlar sayılabilmektedir. Buna ek olarak, çeşitli arşiv ve kütüphanelerin yanı sıra Yahudi yaşamı çalışmalarına adanmış özel müzeler de rotaya dahil edilmiştir. Bu rotalar, dini ve günlük eserlerin anlaşılmasını ve takdir edilmesini ve ayrıca Yahudi halkının Avrupa Tarihinde oynadığı temel rolün tanınmasını teşvik etmektedir (URL-36).

Rota mahalleden şehre, bölgeden ülkeye göre değişmekte ve hatta ulus ötesi bir boyut almaktadır. Avrupa kıtasının neredeyse tamamını kapsayan bu rotalar sayesinde, sınırlar ve yüzyıllar boyunca Yahudi hikayesine anlatılabilmektedir. Ayrıca kapsamlı bilgi ve materyaller ile birlikte Avrupa Yahudi Kültürü Günü gibi etkinlikleri düzenli olarak organize edilmektedir (URL-36).

Yahudi tarihinin büyük bir kısmı göçmenlik zulmü ve güvencesizlikten oluşan bir geçmişin yanı sıra borsalar, hümanizm ve karşılıklı zenginleşme bolluğundan oluşan Avrupa'da kök salmıştır. Güzergahların kilit noktalarından biri, Yahudi geleneğinin yoğun kültürlerarası diyalog yoluyla kültürel çeşitlilik oluşturmaya yaptığı önemli katkısı kabul etmeleridir (URL-36).

Avrupa Yahudi Mirası'nın yer aldığı bölgeler Harita 4.8.'de gösterilmektedir.

Harita 4.8. Avrupa Yahudi Mirası (Council of Europe, 2012)

Avrupa Yahudi Miraslarının sağladığı sertifika kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.7.'de tespit edilmiştir.

Çizelge 4.7. Avrupa Yahudi Mirası (URL-36)

Tema	Politik-dini bağımsızlık, Hoşgörü, Eğitim, Açıklık, Kar amacı gütmeyen, tarihi, Yahudi Mirası
Temayı oluşturan	Çek Cumhuriyeti'nde 10 yıldız müzesi
Ögeler,	İsviçre'de Baden Sinagogu
Miraslar	Fransa'da Agoudas Hakehilos Sinagogu

Çizelge 4.7. (devam) Avrupa Yahudi Mirası (URL-36)

Coğrafi Konum	Belarus-Bosna Hersek-Hırvatistan-Çekya-Fransa-Gürcistan- İtalya-Litvanya-Polonya-Portekiz-Romanya-Sırbistan-İspanya-Türkiye-İngiltere
Faaliyet Alanı (Sertifika koşulları)	Avrupa kültürel farkındalığının güçlendirilmesi ve Yahudi Mirasının keşfi
	Yahudi Mirası ile daha fazla görünürlükle Avrupanın Korunmasını ve geliştirilmesini teşvik etmek.
	Yahudi kültürü çevresinde turizmi teşvik etmek
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Sitelerde Kadınlar ve Modernizm'e de vurgu yapılmaktadır.
Rota Sınıflandırması	Doğrusal olmayan tematik Ağ

4.2.3. Avrupa Mezarlıkları Güzergahı

Tarih boyunca mezarlıklar medeniyetimizin önemli bir parçası olmuştur. Bu kutsal ve duygusal alanlar aynı zamanda şehirler ve kasabalar için yerel tarihin zaman tanıklarıdır. Avrupa'daki tüm şehir ve kasabalarda ortaklırlar. Kültürel ve dini kimliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle mezarlıkları yaşam alanları olarak incelemek yanlış olmayacaktır. Mezarlıklar; eserleri, heykelleri, gravürleri ve hatta kentsel planlamaları için somut mirasımızın bir parçasıdır. Ayrıca ölümle ilgili alışkanlıklara ve uygulamalara bir çerçeve sağlayan maddi olmayan mirası, antropolojik gerçekliğin bir parçasıdır.

Avrupa Mezarlıkları Rotası, ziyaretçilere tam anlamıyla yerel tarihte gezinme, şehirlerde çalışan ve iz bırakan önemli kişilikleri öğrenme fırsatı sunmaktadır. Bu rotada seyahat etmek aslında ziyaretçilerin mezarlıklarda kalan yerel, ulusal ve Avrupa Kültürel Mirasını keşfetmelerini sağlamaktadır. Avrupa vatandaşlarının çok kültürlü boyutlarında Avrupa'nın önemli mezarlıklarının önemi konusunda farkındalıklarını artırmaya yardımcı olur. Mezarlık taşlarında yazılan hatıralar ve semboller, kentteki gelenek, değer ve yaşamın bir

yansımasıdır. Mezarlıklar, çevredeki yaşam ve kültürün ne kadar çeşitli olduğu hakkında fikir vermekte ve ayrıca bu çeşitliliğin demokratik bir dünyada ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlatmaktadır (URL-37).

Avrupa Mezarlarının bulunduğu lokasyonlar Harita 4.9.'da gösterilmektedir.

Harita 4.9. Avrupa Mezarlıkları (URL-38)

Avrupa Mezarlarının sağladığı sertifika kriterleri/ölçütleri dışında sahip olduğu özellikler detaylı olarak Çizelge 4.8.'de tespit edilmiştir.

Çizelge 4.8. Avrupa Mezarları güzergahı (URL-37)

Tema	Tarih, Sanat, Mimari, Doğa
Tematik Koşullar	Dublin-İrlanda'da Glasnevin Mezarlığı
	Milano-İtalya'da Milano Anıtsal Mezarlığı
	Malaga-İspanya'da İngiliz Mezarlığı
Coğrafi Konum	Avusturya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, Polonya, Romanya, Sırbistan, İspanya, İsveç, İngiltere

Çizelge 4.8. (devam) Avrupa Mezarları güzergahı (URL-37)

Faaliyet Alanı (Sertifika koşulları)	Somut olarak ulaşılabilen her mezarın tarihi ile elde edilebilecek her türlü bilgiye ulaşmak.
	Ortak proje ve fikirlere açıktır (Mezarlık okulları, Sembol projesi gibi).
	Rehberli turlar, sergiler, müzikal ve tiyatro etkinlik mekanları ile bütünleşmiştir.
Rotanın farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Avrupa'daki Önemli Mezarlıklar Derneği bulunmaktadır ve üyeleri mezarlıklarda elde edilen kültürel mirasın korunması ve teşvik edilmesi amaçlamaktadır. Ortak sembolleri, hikayeleri, sanat ve mimariyi keşfetme faaliyetlerine odaklanmıştır.
Rota Sınıflandırılması	Doğrusal olmayan tematik Ağ

4.3. Değerlendirme: Avrupa Konseyinin Kültürel Rota Belirleme Kriterleri

Avrupa KR, Avrupa tarihini rotaya dayandıran bir güzergahın ya da bir dizi güzergahın geliştirilmesini ve tanıtımını amaçlayan bir kültürel, eğitim mirasıdır. Ayrıca turizm işbirliği projesi, barış, anlayış ve saygının duyulması için önemli olan bir kültürel kavram, figür ya da olgu, ortak Avrupa değerleri olarak vurgulanmıştır (Council of Europe, Annexe Resolution CM/Res(2013)66).

İncelenen örneklerden de yola çıkılarak Avrupa KR'ını sağlamak zorunda olduğu kriterler dışında temalarının, faaliyet alanlarının belirlenmesinde; Avrupa konsey üyeleri arasında multidisipliner ağların oluşturulması ve belgelendirilmesi gibi ortak özellikleri bulunmaktadır (Council of Europe, Annexe Resolution CM/Res(2013)67):

Temalar aşağıdaki kriterlerin tümünü karşılamalıdır:

- Tema, Avrupa değerlerini temsil etmeli ve en az üç Avrupa ülkesinde ortak olmalıdır;

- Tema, kendisini gösteren örnek faaliyetlerin ve projelerin fikir birliğine dayanmasını sağlamak için Avrupa'nın farklı bölgelerinden çok disiplinli uzmanlar grupları tarafından araştırılmalı ve geliştirilmelidir;
- Tema, Avrupa hafızasını, tarihini ve mirasını göstermeli ve günümüz Avrupa'sının çeşitliliğinin yorumlanmasına katkıda bulunmalıdır;
- Tema, gençler için kültürel ve eğitimsel alışverişlere uygun olmalıdır;
- Tema, kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişim alanındaki girişimlerin ve yenilikçi projelerin geliştirilmesine izin vermelidir;
- Tema, okul grupları dahil olmak üzere farklı halka yönelik turist acenteleri ve operatörleriyle ortaklaşa turist ürünlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır.

Belirtilen temaları sağlayan ve öncelikli eylemleri içeren projelere Avrupa Konseyi KR sertifikası verilebilmektedir. Öncelikli faaliyetli alanların listesi için ise:

- Araştırma ve geliştirmede işbirliği alanında yer alan projeler:
- Dağınık bilgilerin bir araya getirilmesini sağlayan, büyük Avrupa temaları etrafında birleştirici bir rol oynamak;
- Bu temaların birkaç Avrupa kültürünün paylaştığı Avrupa değerlerini nasıl temsil ettiğini yansıtmak;
- Bu değerlerin gelişimini ve Avrupa'da alabilecekleri çeşitli biçimleri geliştirmek;
- Hem teorik hem de pratik düzeyde araştırma ve disiplinler arası analiz yapmak.
- Hafızanın, tarihin ve Avrupa mirasının artırılması alanında projeler:
- Fiziksel ve maddi olmayan mirasları geliştirmek, tarihsel önemlerini açıklamak ve Avrupa'nın farklı bölgelerinde benzerliklerini vurgulamak;
- Miras restorasyonu, koruma ve geliştirme, peyzaj ve mekânsal planlama ile ilgili Avrupa Konseyi, UNESCO ve ICOMOS'un sözleşmelerini, sözleşmelerini, tavsiyelerini ve çalışmalarını dikkate almak ve tanıtmak;
- Avrupa miras bölgelerini dışındaki alanları, özellikle kırsal alanlarda, ayrıca ekonomik yeniden yapılanma sürecinde endüstriyel alanların gelişimini sağlamak;
- Avrupa'daki etnik veya sosyal azınlıkların fiziksel ve maddi olmayan mirasını dikkate almak;
- Miras kavramının halk arasındaki farkındalığının artırılması, sürdürülebilir kalkınma için bir araç olarak korunması, yorumlanması ve iletilmesi gerekliliği ile bunun için temsil ettiği fırsatları sağlamak.

- Genç Avrupalılar için kültürel ve eğitim değişimleri alanında projeler:
- Avrupa vatandaşlığı kavramını geliştirmeyi amaçlayan kısa vadeli alışverişi teşvik etmek için genç gruplarla yapılacak faaliyetlerin organizasyonunu içermek;
- Merkezi ve temasları kullanarak kişisel ve gerçek deneyimlere vurgu yapmak;
- Avrupa'nın farklı sosyal geçmişinden ve bölgelerinden gençlerin değişimlerini organize etmek;
- Sınırlı sayıda katılımcı ülkeyle pilot projeler oluşturmak ve referans modeller olarak hizmet edebilecek prototipler üretmek için anlamlı değerlendirme için yeterli kaynakların sağlamak;
- Çeşitli düzeylerde eğitim kurumlarını içeren işbirliği faaliyetlerinin artmasını sağlamak.
- Çağdaş kültürel ve sanatsal uygulama alanında, projeler:
- Multidisipliner ve kültürlerarası bir bakış açısıyla, Avrupa'nın farklı ülkelerinin çeşitli kültürel ve sanatsal ifadeleri ve duyarlılıkları arasında tartışmaya ve değiş tokuş yapmak;
- Kültürel miras ile çağdaş kültür arasındaki bağları keşfeden sanatsal aktiviteler ve cesaretlendirici çalışmaları barındırmak;
- Çağdaş kültürel ve sanatsal pratikte yaratıcılık açısından en yenilikçi uygulamaların entegre edilmesi ve bunları görsel sanatlar, sahne sanatları, yaratıcı el sanatları, mimarlık, müzik alanına ait olup olmadıklarına ilişkin beceri geliştirme tarihi ile ilişkilendirmek, edebiyat veya başka herhangi bir kültürel ifade biçimi olarak yansıtmak;
- Özellikle ilgili alanlarda genç Avrupalıların eğitimi ile ilgili olarak, profesyonellerle profesyonel olmayanlar arasındaki engelleri ortadan kaldıran ağlara ve faaliyetlere yer vermek.
- Kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişim alanında, projeler:
- Yerel, bölgesel, ulusal ve Avrupa kimliklerini dikkate almak;
- Basılı ve yazılı medyayı aktif olarak dahil etmek ve projelerin kültürel hedefleri hakkında farkındalığı arttırmak için elektronik medyanın potansiyelinden tam anlamıyla faydalanmak;
- Kentsel ve kırsal kültürler arasında, Avrupa'nın bölgeleri ile gelişmiş ve dezavantajlı bölgeler arasındaki diyalogu sağlamak;
- Çoğunluk ve azınlık, yerli ve göçmen kültürler arasındaki diyalog ve anlayışı geliştirmek;
- Belirli bölgeler arasındaki özel yakınlıklar yoluyla Avrupa ile diğer kıtalar arasındaki işbirliği olanaklarını geliştirmek;

- Kültürel turizm alanında, halkın bilin lendirilmesiyle birlikte, karar vericilerin, bölgenin sürdürülebilir kalkınmasının bir parçası olarak mirasın korunmasının gerekliliğine dikkat çekmesi ve hem arz ve talebi  e itlendirmeye çalışılması, Avrupa boyutunda turizmi geliştirmek;
- Tüm potansiyel halkı hedefleyen turist ürünleri ve araçları geliştirmek için turizm alanında aktif olan kamu ve özel kuruluşlarla ortaklıklar kurmak.

Bu KR'ı temalarına, sertifikalandırma kriterlerine ya da faaliyet alanlarına göre de incelendiğinde Avrupa KR Avrupa tarihine, yaşam kültürlere, sanat ve mimarisine odaklı kutsal mekanları ve inançları ve buna bağlı sosyal zamanları kırsal alanlarla da ya atabilen, tarihte yer alan önemli kişilerin tanıklık ettiği mekanları birbirine bağlayan doğal mirası kültürel değerler ile beraber tanımlayan yaklaşımları  nemsemiği anlaşılmaktadır.

Avrupa KR, ortak kültürel, maddi ve maddi olmayan mirasın korunması anlamına gelmekle beraber herkese tarihsel bilgi ve anlayışa kolay erişim sağlamakta ve uluslararası- ulusal eğitim ve kültürel alı veri i güçlendirmeyi vizyon edinmiştir.

 ncelenen örneklerin sertifika koşullarını sağlamak ile beraber farklı faaliyetlerle desteklendiğini de görmekteyiz. Bu irdelenen örneklerde sağlanan ortak özellikler  izelge 4.9.'de gösterilmektedir.

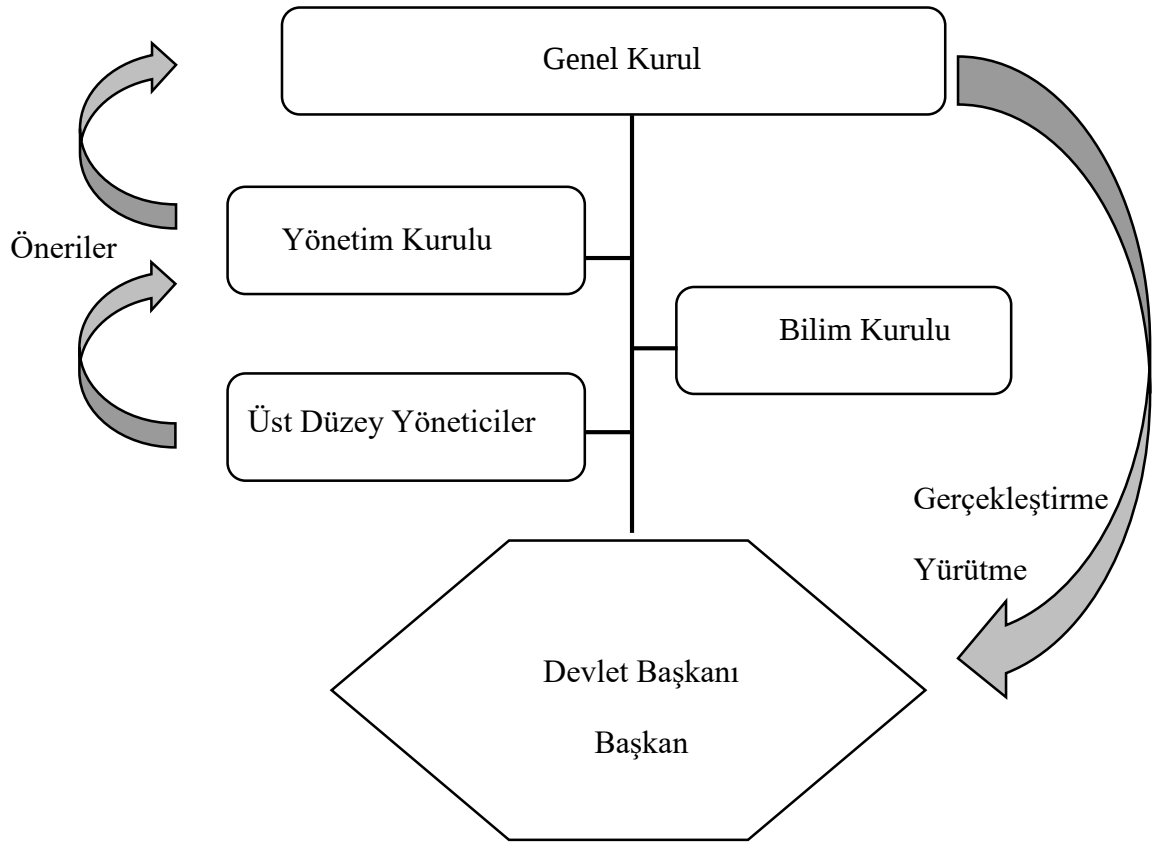
Çizelge 4.9. Avrupa KR

Tema	Dini, Biyografik, Sanatsal, Kültürel, Eğitsel, Tarihi, Ticari, Ulaşım, Mimari, Doğal, Kırsal
Tema koşulları	Avrupa değerlerini temsil etmeli
	çok disiplinli araştırılmalı ve geliştirilmeli
	Avrupa hafızasını, tarihini ve mirasını göstermeli
	Tarihi, sanatsal veya mimari alanlar-yapılar içermeli
Coğrafi Konum	�lke, �lkelerarası, Bölge
	Yeni yerleşim alanlarıyla ya da kırsal yerleşimler ile ilişkili
	Nehir boyu yerleşimler

Çizelge 4.9. (devam) Avrupa KR

Faaliyet Alanı (Sertifika koşulları)	Araştırma ve geliştirmede işbirliği sağlamalı
	Hafızanın, tarihin ve Avrupa mirasının arttırılması
	Genç Avrupalılar için kültürel ve eğitim değişimlerini desteklemeli
	Kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişimi sağlamalı
	Güzergâh boyunca konaklama, ulaşım ve güvenlik sağlanmış; işaretlenmiş ve haritalandırılmış olmalı,
	Kırsal alanlar ile güçlü bağlantılar kurulmalıdır.
Farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Bilimsel araştırma, tarihi mirası koruma, geliştirme ve zenginleştirme, genç Avrupalılar arasındaki kültür ve eğitim değişimi, modern kültür ve sanat uygulamaları projelerini desteklemeli.
	Kültür Turizmi, Doğa Sporları, Gastronomi, Somut Olmayan Kültür Mirası, Kırsal Alan bağlantıları, Sürdürülebilir Kültür Turizmine destek
Rota Sınıfları-Kurguları	Geçmişte Kullanılan Mevcut Rotalar(Göç, Ticaret, İnanç, Savaş Rotaları; Ünlü Şahsiyetlerin Rotaları), Çeşitli Amaçlarla Geliştirilmiş Rotalar (Tarihi, Doğal Rotalar), Doğrusal veya doğrusal olmayan bir tematik ağ, Farklı noktalardan oluşan bir kültürel güzergah, Gerçekten belirli bir izi takip eden veya sanal olan bir rota

Avrupa KR'nın yasal bir statüsü vardır. Bölge yasalarına, ülke düzenlemelerine ya da doğrudan ülke organlarına bağlı derneklerin sorumluluklarına bağlıdır. Yönetim yapısı Şekil 4.3.'te gösterilmektedir.

Şekil 4.3. DM KR Yönetim yapısı (Katalin, 2018).

5. TÜRKİYE’DE GELİŞME KORİDORLARI

Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde, bir kültür mozaiki olan Anadolu’da da geçmişte var olmuş çeşitli uygarlıklara ait sosyal, kültürel, politik, dini ve sanatsal değerlerin kazındığı, bir kısmı kaybolmaya yüz tutmuş olsa da günümüze kadar yaşayabilmiş birçok tarihi yol olduğu sonucuna varılabilmektedir. Anadolu’daki tarihi yolların gün yüzüne çıkartılmaları çalışmaları, turizm olgusunun yıllardır bel kemiği olan deniz, kum ve güneş turizmini çeşitlendirip kültür, doğa ve ekoloji turizmi gibi sürdürülebilir turizm çabalarına daha çok önem vermek ve bu sayede Anadolu’nun farklı kültürlerini tanımak, yakın bölgelerdeki tarihe tanıklık edebilmek, doğayla iç içe olmak ve dolayısıyla kırsal kalkınmayı arttırmak amaçlanarak başlatılmıştır.

Bu kapsamda, ülkemizde tarihi yollar 1999 yılında kullanıma açılan “Likya Yolu” ve 2004 yılında hayat bulan “St. Paul Yolu” ile “Kültür Rotaları Derneği” ve “Türkiye’deki Kültürel Rotalar” gibi sivil toplum kuruluşları ile 2010’lu yıllardan beri süregelen gelişmeler üzerine temellenmiştir.

5.1. Türkiye’deki Turizm Gelişim Koridoru Kavramı ve Koruma Mevzuatı

2007 yılında Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ‘2023 Turizm Stratejisi’ kapsamında, “gelişim aksları” belirlenmiştir. Stratejik raporda belirtilen söz konusu turizm kaynaklarının noktasal ölçekte planlanması yerine gelişim aksları boyunca turizm koridorları, turizm bölgeleri, turizm kentleri ve eko turizm bölgeleri oluşturacak şekilde ele alınması, bu değerlerin tanıtımı ve kullanım kriterlerinin belirlenmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı belirtilmiştir. Böylece, turizm potansiyeli bulunan bölgelerin diğer alternatif turizm türleri ile cazibesini arttırmak hedeflenmiştir.

Tarihsel, kültürel ve doğal mirası kalıcı ve okunur kılmayı amaçlayan uluslararası ölçekte anılan ‘KR’; ulusal ölçekte ‘turizm gelişim koridoru’ olarak turistik turlara bağlı ekonomik güzergahlar olarak geçmektedir. Turizm gelişim koridorları üzerinde tanımlanan gelişme stratejisi “belli bir güzergâhın doğal ve kültürel dokusunun yenilenerek belli temalara dayalı olarak turizm amaçlı yerel dinamiklerle sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemesidir”.

Daha fazla turist çekmek amacı ve ekonomik olarak katkı sağlayacağı düşüncesi ile oluşturulan bu tematik koridorların turizm bağlamını önemsendiği anlaşılmaktadır. Böylece tematik turizm koridorlarıyla, bölgesel ölçekte turizm değerlerine cazibesinin artırılması, alternatif turizmin geliştirilmesi ve yatırımcıların yönlendirilmesi amaçlanmıştır (Gültekin ve Çetin, 2018). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından turizm amaçlı 7 tematik turizm koridoru belirlenmiştir. Bunlar: Zeytin Koridoru, Kış Koridoru, İnanç Turizmi Koridoru, İpek Yolu Turizm Koridoru, Batı Karadeniz Kıyı Koridoru, Yayla Koridoru, Trakya Kültür Koridoru'dur. Belirlenen bu koridorlar (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007):

Zeytin Koridoru

Güney Marmara Zeytin Koridoru, Marmara Denizi'nin güneyinde kalan Bursa ili Gemlik ve Mudanya ilçeleri, Balıkesir ili Gönen, Bandırma ve Erdek İlçeleri, Çanakkale İli Ezine ilçesine kadar uzanan kıyı bölgesi ve çevresi, Erdek Kapıdağ Yarımadası ve kuzeyinde yer alan Avşa, Paşalimanı, Ekinli Adaları ile Marmara İlçesine bağlı Marmara adasının içinde bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır. Bölge sağlık ve gastronomi varış noktası olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Bölge doğası, alternatif tıpta kullanılan çeşitli bitki türleri, zeytin ve üzüm yetiştiriciliğiyle birlikte önemli zeytin, zeytinyağı ve şarap üretimi potansiyeline sahip olduğu için bu potansiyelin ana tema olarak kullanılacağı belirtilmiştir.

Kış Koridoru

Kış Turizmin geliştirilmesi amacıyla çalışmaları sürdürülen “Kış Turizm Master Planı” kapsamında Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars ve Ardahan illerini kapsayan bölgedeki mevcut ve potansiyel kış turizm merkezleri dikkate alınarak oluşturulan koridor boyunca yer alan, doğal, kültürel ve tarihi çekim kaynakları yakın çevredeki diğer değerlerle ilişkilendirilerek ve bölgenin kış turizmine hizmet verebilecek turizm çeşitliliğinin sağlanacağı belirtilmiştir.

İnanç Turizmi Koridoru

İnanç Turizmi Koridoru olarak adlandırılan koridor, Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin yörelerini kapsamaktadır. Tarihi yapıların restore edilerek pansiyonculuğun ve küçük otellerin desteklenmesi güzergahın ana hedefidir.

İpek Yolu Turizm Koridoru

Tarihi İpek Yolu güzergâhının Anadolu'daki parçalarından biri olan ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaşan bölümü üzerinde bulunan Ayaş-Sapanca Koridoru, Adapazarı, Bolu ve Ankara illeri, Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Beypazarı; Gündül ve Ayaş ilçelerini kapsamaktadır. Koridor boyunca yer alan yerleşmeler doğa turizmi-eko turizm ağırlıklı olarak geliştirilmesi ve bölgede yer alan kış turizmiyle de entegrasyonun sağlanması öngörülmüştür. Bölgede, diğer turizm türleri ile entegrasyon sağlanarak sivil mimarlık örneği olan yapıların restorasyonunun yap işlet devret veya uzun süreli kiralama yöntemi ile konaklama tesislerine dönüştürülmesi ve yapılacak yeni yatırımlar ile nitelikli tesis sayısının ve yatak kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir.

Batı Karadeniz Kıyı Koridoru

Batı Karadeniz Kıyı Koridorunun Şile –Sinop arasında uzanan takriben 500 km özellikle Ankara ve İstanbul gibi metropollere hizmet edecek bir iç turizm gelişim koridoru olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Bölgenin kültür, kıyı ve doğa turizmi çerçevesinde geliştirileceği belirtilmiştir. Koridor boyunca yer alan orman içi dinlenme tesisleri gibi ekoturizmin gelişmesinde odak noktası olabilecek koruma alanlarında oto karavan ve çadırli kampingi olanaklı kılan düzenlemelerin yapılacağı ve planlama çalışmaları ile butik otel, pansiyonculuk, kırsal turizm tesisleri geliştirileceği de belirtilmiştir.

Yayla Koridoru

Orta Karadeniz'de bulunan Samsun ilinden Hopa'ya kadar uzanan bu koridor ülkemizde yayla ve doğa turizminde öne çıkan merkezleri barındırmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde yayla, kıyı, kültür ve sağlık turizmi ana temaları çerçevesinde yeni bir turizm gelişim senaryosuna yönelik uygulamaların yapılacağı ayrıca bölgede yer alan yaylaların diğer turizm türleri ile bütünleştirilmesiyle bölge ulusal ve uluslararası ölçekte doğa turizmi temelinde yayla koridoru varış noktası olarak öne çıkarılacağı belirtilmiştir. Yayla Koridoru kapsamında turizmin çeşitlendirilmesi için bu yörelerde kamp, golf, kayak, mağaracılık, yamaç paraşütü, rafting, binicilik, balon, balık avlama, foto-safari ve bungee jumping gibi macera sporlarına yönelik planlama çalışmaları yapılacağı öngörülmüştür.

Trakya Kùltür Koridoru

Trakya Kùltür Koridoru, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini kapsamaktadır. Marmara bölgesinin Koridor boyunca hizmet veren butik oteller ve özel belgeli konaklama tesislerinin yanı sıra kamp yapılabilecek işletmelerin de varlığından bahsedilmiştir. Bölgenin önemli mimar özelliklerinden biri olan Edirne evleri turizme yönelik olarak butik otel veya pansiyon gibi konaklama tesisleri olarak değerlendirileceği belirtilmiştir.

Potansiyellerine göre belli temelar çerçevesinde planlanan turizm gelişim koridorları birincil hedefi geniş alanların turizm gelişimine açılmasını sağlamaktır. Koridorlardaki alternatif turizm türlerinin gelişiminin yakın çevredeki diğer kültürel ve doğal değerlerle de ilişkilendirilmesi ise ikincil olarak sağlanması öngörülen hedeftir. Yatırım ve uygulanacak projelerin bütünlüğünün sağlanabilmesi için kamu kuruluşlarının, yerel yönetimler ve özel sektör temsilcilerinden oluşan Altyapı birlikleri ile idari bir yapılanmadan bahsedilmiştir.

Strateji Raporunda yer alan turizm gelişim aksları hedeflerinden de anlaşılabilir gibi sadece bölgesel kalkınmayı destekleyen amaçlar çerçevesinde oluşturulmuş güzergahlar hiçbir koru(n)ma prensibine konu olmamıştır. Bu durum, Türkiye 2023 Turizm Stratejisi Eylem Planında Gelişim koridorları “turizmde ihtisaslaşan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yarışan markalaşmış turizm bölgelerinin tespitinin yapılması” hükmü ve “planlı bir gelişim için fiziki planlar tamamlanacak ve bu planlarda alternatif turizm türlerinin nitelikli bir biçimde geliştirilmesi” hedefleri ile ulusal ölçekte de kabul gören bir olgudur.

Tarihi çevre koruma sorunu bir toplumsal örgütlenme, bilinçlenme ve kamuoyu oluşturma sorunu olması nedeniyle yürürlükteki mevzuatta koruma amaçlı imar planı süreçlerinin ‘katılımcı’ olması gerekliliği belirtiliyorsa da, bu katılımın nasıl sağlanabileceğine dair araç ve yöntemler ilgili mevzuatta tariflenmemiştir. Bu nedenle plan hazırlama ve uygulama aşamalarında tam anlamı ile halkın ve yetkili/ilgili kurumların aktif katılım sağlanamamaktadır. Bunun sonucunda da hazırlanan planlar benimsenememekte ve uygulama esnasında problemler ortaya çıkmaktadır (Levent, 2009).

Yönetim alanı ve yönetim planına ilişkin yürürlükteki yasa ile gelen tanımlar uluslararası koruma normlarına uygun hazırlanmış, olumlu gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ülkemizdeki kurumsal yapı ve bu kurumlar arasındaki ilişkiler gözetilmeden doğrudan uluslararası sözleşmelerden uyarlama şeklinde mevzuata yerleştirilmiş olan bu tanımların daha detaylı bir biçimde ele alınması ve sorumlulukların, yetki alanlarının ve uygulama biçimlerinin yönetmeliklerle netleştirilmesi gerekmektedir (Levent, 2009).

5.2. Kültürel Rota Olarak Algılanan Gelişim Koridorları

2010 yılı sonrasında KR canlandırma çabaları hızlandırılmıştır. Kültür Rotaları Derneği ve Türkiye’deki Rotalar gibi sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere merkezi ve yerel yönetim bu çalışmaları desteklemektedir. 21-22 Şubat 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen rota kurucuları ve yerel yönetimin katılımıyla gerçekleştirilen Kültürel Yollar ve Rotalar Eğitim Çalıştayı, güzergahların sürdürülebilir, çevre, tarih ve yerel halk dostu turizm biçimi olarak tanımlanması, güzergahların ortaya çıkarılması, iyileştirilmesi ve tanıtılması açısından en önemli aşamadır (Gültekin ve Çetin, 2019).

Türkiye’de kültürel miras bilinci ve korumacılığı sağlamak amacıyla 2001’de Avrupa Tarihi Kentler Birliğinin 12. üyesi olan Tarihi Kentler Birliği 2012’de rotaları oluşturabilmek amacı ile 4 bölgede Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları oluşturmuştur. Bu bölgeler: Trakya (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ), Altın Üçgen (Aydın, Denizli, Muğla), Göller Bölgesi (Afyon, Burdur, Isparta), ve Kapadokya (Aksaray, Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Kırşehir) Bölgesidir. Bu Birlik 2013’de 4 bölgede rota planlama çalışmalarına devam etme kararı alınmıştır. Bu bölgeler; Trakya Ağ Eylem Planı, Çukurova Doğa ve Kültür Öncelikli Vizyon Planı, Muğla Doğa ve Kültür Öncelikli Vizyon Planı, Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı, Van Gölü Havzası Kültür Öncelikli Vizyon Planıdır. Bu Birliğin, bölgenin coğrafi, kültürel ve ekonomik değerleri ile ilgili bilgi ve deneyim sahibi uzmanlarından oluşan Vizyon Geliştirme Kurulu, güzergahların yol haritalarını hazırlama çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca, yereldeki kamu-yerel-sivil-özel kesimleri bir araya getiren Katılımcı Yerel Çalıştaylar düzenlemektedir (Gültekin ve Çetin, 2019).

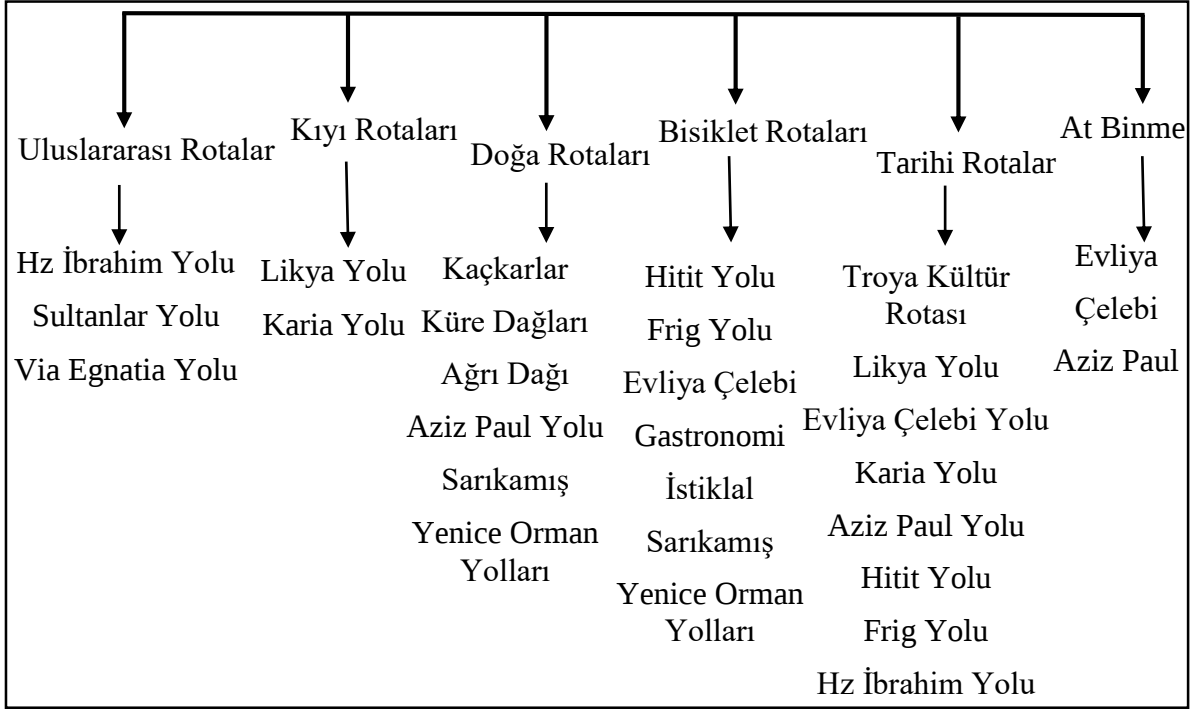
Bu süreçte öncülük eden Türkiye Kültür Rotaları Derneği, mevcut turizm gelişim koridorlarını korumak, yeni rota oluşumlarının tanıtım ve bunların gelişimi için en iyi

standartları oluşturmak amacıyla Temmuz 2012’de kurulmuştur. Derneğin kentsel veya bölgesel bir yönetim paydaşı açısından rota planlamasının amaçları şu şekilde özetlenmiştir:

- Doğal ve kültürel mirası bütüncül şekilde korumak, yorumlamak ve sunmak,
- Tekil miras alanlarından öteye geçerek bölgesel kimliğin algılanmasını sağlamak,
- Kırsal kesimin özgün değerlerini canlandırmak ve tanıtmak,
- Geleneksel üretim, yerel mimari gibi kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin ekonomik potansiyelini harekete geçirecek projeleri geliştirmek,
- Kitle turizmi ve her şey dâhil turizm tiplerine alternatif yeni turizm alanlarını geliştirmek,
- Sahil şeridi, hassas arkeolojik alanlar ve tarihi kent merkezleri gibi turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı noktalardaki baskıyı hafifletmek,
- Hizmet sektörüne küçük ölçekli yatırım alanları yaratarak, bölgesel kalkınmayı desteklemek,
- Yerel paydaşlar arasında yatay işbirliği zeminleri oluşturmak,
- Yerel kesimde koruma bilincini geliştirmek, farkındalık yaratmak,
- Alanı/bölgeyi deneyimleyecekler için nitelikli ve geliştirici bir seyahat deneyimi sunmaktır.

Yerel halkı sürece dâhil etmek, rotayı kullananlara ev ya da pansiyonlarında konaklama olanakları sunarak rotanın geçtiği bölgelere fayda sağlamak, tarihi sit alanlarının ve yolların koruma altına alınmasını sağlamak, rotalar için standartlar belirlemek ve bakım-onarım çalışmaları yapmak, EICR ve Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network) gibi uluslararası oluşumlarla iş birliği yapmak gibi de hedefleri bulunmaktadır. (Kültür Rotaları Derneği, 2018).

Rotaları fiziki tiplerine göre ayıran Kültür Rotaları Derneği’nce belirlenmiş 23 adet gelişim güzergahı bulunmaktadır (Bkz. Harita 5.1., Şekil 5.1.).

Şekil 5.1. Türkiye gelişim koridorları çeşitleri

Harita 5.1. Türkiye’de bulunan gelişim güzergahlarının konumlandığı alanlar

Doğal-kültürel-tarihsel mirası daha kalıcı ve okunur kılma amacı ile 2015’de kurulan ÇEKÜL Vakfı, KR Mekansal Planlama Rehberini yayınlayarak bu konudaki bilgi ve birikimlerini yaygınlaştırmayı amaçlamıştır. Bu rehber, doğa ve kültür envanterleriyle gün yüzüne çıkan- toprağın altında ve üstündeki- tüm varlıkların yaşam şansını artırma, her

ölçekte sağlıklı tasarım ve uygulamalara geçebilme, kent-havza-bölge-ülke boyutlarında yol haritalarının hazırlamada yönlendirici olmaktadır.

Güzergahları ‘tarihi, kültürel veya doğal bir temayı içeren sürdürülebilir tek bir rota halinde ya da rotaların birleşimi’ olarak tanımlayan bu derneğin çalışmaları ve tespitleri, güzergahlar hakkında farkındalık ve bilinç yaratma ve uluslararası KR ağlarına bağlanma açılarından da önemlidir. Bu güzergahlar Çizelge 5.1.’de adı, konumu, uzunluğu ve niteliğine göre gösterilmektedir (URL-24).

Türkiye, EPA (European Prosthodontic Association)’nın 2010 yılında ilan ettiği Kültürel Yollar Üzerindeki Genişletilmiş Kısmi Anlaşmanın 34 üyesinden biridir. Kültürel iş birliği, sürdürülebilir bölgesel kalkınma ve sosyal uyum için Kültür Yollarının potansiyelini, Avrupa birliği için sembolik öneme sahip temalara odaklanarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır (URL-39).

Çizelge 5.1. Türkiye’de bulunan turizm gelişim koridorları

Rota Adı	Konum	Uzunluk	Niteliği
Sultanlar Yolu	Trakya	390 km	Uluslararası-Tarihi
Via Egnatia	Arnavutluk-İstanbul	1120 km	Uluslararası-Tarihi
İki Deniz Arası	İstanbul	60 km	Ekolojik
Evliya Çelebi Yolu	Hersek-Kütahya-Uşak	600 km	Tarihi-Bisiklet
Karia Yolu	Muğla-Aydın	800 km	Sahil-Tarihi
Idyma Yolu	Muğla	150 km	Sahil
Likya Yolu	Muğla-Antalya	509 km	Sahil-Tarihi
Frig Yolu	Afyon-Ankara-Kütahya	400 km	Tarihi-Bisiklet
St. Paul Yolu	Antalya	500 km	Doğal-Tarihi
İstiklal Yolu	İnebolu-Kastamonu-Ankara	105 km	Doğal-Tarihi
Gastronomi Yolu	Kırşehir-Samsun	190 km	Doğal-Bisiklet
Hitit Yolu	Çorum	385 km	Tarihi-Bisiklet
Sarıkamış Yolu	Kars	256 km	Doğal
Hız. İbrahim Yolu	Şanlıurfa-Filistin	1100 km	Uluslararası-Tarihi
Kaçkar Dağları	Artvin-Rize	4000 mt	Doğal-Tırmanış
Yenice Ormanları	Karabük	396 km	Doğal
Sufi Yolu	İstanbul-Konya	801 km	Dini
Troya Yolu	Çanakkale	120 km	Tarihi-Doğal

Çizelge 5.1. (devam) Türkiye'de bulunan turizm gelişim koridorları

Anabasis Yolu	Trabzon	68 km	Tarihi
Efes-Mimas Rotası	İzmir-İstanbul	709 km	Bisiklet
Hoşgörü Yolu	İznik-İstanbul	126 km	Yürüyüş-Bisiklet
Sufi Yol	İstanbul-Konya	801 km	Biyografik
Fethiye Yürüyüşü	Muğla	320 km	Doğal

Türkiye’de yer alan tüm bu güzergahlar turizm odaklı gelişim koridorudur. DM veya Avrupa Konseyi KR’ları gibi ölçütler ile belirlenmiş olmamak ile beraber herhangi bir koruma içgüdüsü ile de oluşturulmamışlardır. Herhangi bir yasal düzenleme ile korunmamaktadır. Bu başlık altında anlatılanlar 5 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

5.2.1. Tarihi kıyı rotalar

Likya Yolu

Likya, Türkiye’nin güney kıyısından Akdeniz’e doğru çıkıntı yapan Teke Yarımadası’nın tarihi ismidir. Dağlar kayalık sahilden dik bir biçimde yukarıya uzanarak doğal manzaralar sağlamaktadır. Bölgede kıyı turizminin yanı sıra, deltalarda tarım yapılmaktadır (URL-40).

Stratejik konumları Likyalılara deniz ticaretinde ve (kimi dönemlerde) korsanlıkta benzersiz fırsatlar sağlamıştır. Pers yönetiminden sonra, Likyalılar Büyük İskender’i kabul etmiş ve Yunan kültürünü benimsemişlerdir. Likya, daha sonra, Roma İmparatorluğu’nun bir vilayeti olmuştur. Romalılar pek çok şehir ve liman geliştirerek bunları taşlı yollarla birbirlerine bağlamışlardır. Şehirleri tiyatrolar, hamamlar, forumlar, tapınaklar ve törensel kapılarla donatmışlardır. 4. yüzyıldan itibaren, bölgeye Hristiyanlık hakim olmuş ve Roma İmparatorluğu çökerken Likya tepelerinde pek çok Bizans manastırı yapılmaya başlanmıştır. Yarımada bolca Likya mezarı ve harabesi bulunmakta ve Likya Yolu 25 tarihi sit alanından geçmektedir. Yol üzerinde Sdyma, Pyndai, Phellos, Letoon, Xanthos, Patara, Apollonia, Simena, Myra, Limyra, Olympos gibi antik alanlara ev sahipliği yapmaktadır (Bkz. Harita 5.2.) (URL-40).

Harita 5.2. Likya Yolu güzergahı (URL-40)

Likya Yolu, Türkiye'nin güneyinde, Fethiye'den Antalya'ya giden, 540 km'lik işaretlenmiş bir yürüyüş rotasıdır. Rota, genel olarak Roma yolları, eski patikalar ve hayvan yollarından oluşmaktadır. Rota, 1999 yılında İngiliz/Türk amatör tarihçi Kate Clow tarafından araştırılmış, tasarlanmış ve işaretlenmiştir. Türkiye'nin ilk uzun mesafeli yürüyüş rotasıdır ve Türkiye'nin bazı eski yollarını tanımlamak ve korumak için yapılmıştır (URL-40).

Başlangıç noktası, Dalaman havaalanından 2 saat uzaklıkta olan Ölüdeniz'dedir ve bitiş noktası Antalya havaalanına yakındır. Rota boyunca toplu taşıma olanakları bulunmakta ve yüzme, kano ya da yamaç paraşütü gibi aktivite seçeneklerine olanak sağlamaktadır. Köy evlerinde, pansiyonlarda ya da küçük otellerde konaklama imkanı bulunmaktadır (URL-40).

Karia Yolu

Türkiye'nin güneybatısında Büyük Menderes Nehri ile Dalaman Çayı arasında kalan bölge M.Ö. 2 bin yılın sonlarından itibaren Karia olarak bilinmektedir. Likya ve diğer çağdaş kıyı medeniyetleri gibi Karia kalıntıları Akdeniz ve Ege denizi boyunca hem bazı Yunan adalarında hem de bölgenin dağlık iç kısımlarında görülmektedir. Köy hayatı hala bağcılık, zeytin ve balıkçılığa dayanır. Kıyılık Karia bölgeye kolay ulaşımı sağlayan uluslararası

Dalaman, Bodrum ve İzmir Havaalanları ile önemli bir Turizm Merkezidir. Bölge ayrıca “Mavi Yolculuk” olarak adlandırılan yelkenli ahşap yat turlarının limanlar arası sularda tur yaptığı en önemli bölge olarak değerlendirilmektedir (URL-41).

Bölgenin en önemli cazibe merkezlerinden biri Bodrum’dur (Antik Halikarnassos). Sualtı Müzesi olarak kullanılan St Jean Şövalyeleri tarafından inşa edilen kalesiyle ünlü bir destinasyondur. Bodrumda ayrıca antik Dünyanın yedi harikasından biri olan Pers Satrabı Mausolos’un (M.Ö 357-353) mezarı bulunmaktadır (URL-41).

Karia Yolu, Muğla ve Aydın illerini kapsayan Türkiye’nin en uzun mesafeli 820 km trekking rotasıdır (Bkz. Harita 5.3.). İsmi antik çağda bu bölgede yaşamış Karia medeniyetinden alan yürüyüş rotası kendine özgü mimarisi ile çok sayıdaki köyden, el değmemiş koylardan, zeytin ve badem ağaçları ile dolu tepelerden ve irili ufaklı, kimisi sadece yürüyerek ulaşılabilen antik kentlerden geçmektedir. Güzergah uluslararası standartlara göre işaretlendirilmiş ve levhalandırılmıştır (URL-41).

Harita 5.3. Karia Yolu güzergahı (URL-41)

Frig Yolu

Frigya, günümüzde Afyonkarahisar, Ankara ve Eskişehir illerinin tamamı; Kütahya ilinin büyük bir bölümü ile Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyinde kalan coğrafyanın antik dönemdeki adıdır. Bölge bu adı, MÖ 1200'dan itibaren Trakya'dan boğazlar üzerinden gelerek bu topraklara yerleşen ve MÖ 7. yy'da parlak bir uygarlık kurmuş olan Friglerden almaktadır. Başta başkent Gordion (Yassıhöyük) olmak üzere, Pessinus (Ballıhisar) ve Midas şehri (Yazılıkaya) Friglerin önemli merkezlerindendir. Türkmen Dağı'nın lavları ile kaplı bölgenin kolay işlenebilir kaya yapısından dolayı başta Frigler olmak üzere bölgede hüküm sürmüş uygarlıklara ait birçok kaya anıtı ve izleri günümüze kadar gelen antik yollar bulunmaktadır (URL-42).

Frig Yolu, Friglerin izlerini sürmek için oluşturulmuş uluslararası standartlarda uzun yürüyüş ve bisiklet yoludur. Üç noktadan başlayıp Frigya topraklarına giren yol Friglerin dini merkezi niteliğindeki Yazılıkaya Midas kentinde birleşmektedir. Yolun toplam uzunluğu 506 km'dir (Bkz. Harita 5.5.) ve yolun takibini kolaylaştırmak için rotanın tamamı uluslararası standartlarda kırmızı-beyaz renklerle işaretlenmiştir. Ayrıca bilgilendirme amaçlı rota başlangıç-bitiş noktalarına bilgilendirici panolar ve önemli kavşak noktalarına da yön tabelaları dikilmiştir (URL-42).

Frigya'daki antik yerleşim yerlerini birbirine bağlayan antik yollar Frig Yolu'nun ana temasını oluşturmaktadır. Bu ana temanın yanı sıra Frig Yolu, Frigya'nın atmosferini bir bütün olarak sunmak için bölgenin doğal, tarihi, jeolojik, kültürel vb. gibi diğer öne çıkan bileşenlerini de içerecek şekilde tasarlanarak hayata geçirilmiştir (URL-42).

Harita 5.5. Frig Yolu güzergahı (URL-42)

Hitit Yolu

Üzerinde farklı medeniyetlerin yaşadığı ve birbirleriyle etkileştiği Anadolu Yarımadası, insanlık tarihinin önemli kültürel mozaığının bir sentezidir. Döneminin ‘süper gücü’ kabul edilen Hititler, dünyanın ilk yazılı anayasası, toplum düzenini sağlayan zamanına göre ileri bir ceza yasası, dönemin hafif savaş arabaları ve strateji uzmanı kralları, bin tanrılı Pantheonu ve görkemli kentleriyle bu coğrafyada boy göstermiş önemli uygarlıklardan biri olarak anılmaktadır (URL-43).

Ülkemizde UNESCO DML’ye giren 13 yerden biri olan Hattuşa antik kenti, UNESCO Dünya Belleği’ne adını yazdıran çivi yazılı tabletlerini miras bırakan Hititlerin zengin birikimini yansıtan Hitit Yolu, tarih, kültür ve doğa kurgusuyla dünyanın özel yerlerinden biri niteliğindedir (URL-43).

Harita 5.6. Hitit Yolu güzergahı (URL-43)

Ayrıca 1988 yılında milli park ilan edilen Boğazkale ilçesindeki Hitit kenti Hitit Yolu'nun temel odak noktasıdır. Hititlerin önemli kentleri Hattuşa, Alacahöyük ve Şapinuva üçgenindeki tarihi güzergahlar kullanılarak oluşturulan Hitit Yolu Yürüyüş ve Bisiklet Parkurları çalışması, Çorum Valiliği tarafından 2010 yılı Ekim ayında tamamlanmıştır. Eski kervan ve göç yollarından geçen 236 kilometre boyunca işaretlenen 17 yürüyüş parkuru, alternatif güzergahlarla birlikte toplam 385 kilometreye ulaşmaktadır. Altı dağ bisikleti rotasının toplam uzunluğu ise 406 kilometreyi bulmaktadır (Bkz. Harita 5.6.). Çalışmanın ardından parkurların tanıtılarak harita ve GPS koordinatlarının verildiği Türkçe ve İngilizce rehber kitapçıklar hazırlanmıştır.

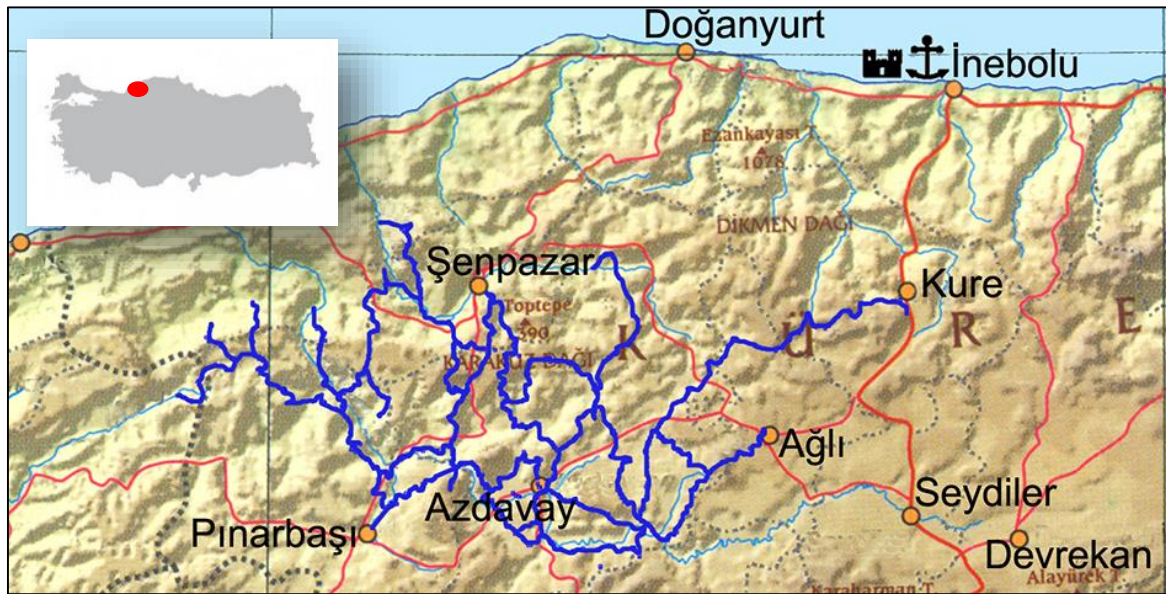
5.2.3. Doğa rotaları

Küre Dağları

Koruma altına alınan bölgeler için Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın (World Wide Fund of Nature-WWF) belirlediği seçim kriterleri arasında, alan bütünlüğü, biyolojik çeşitlilik, yaban hayat, endemizm, nadirlik, hassaslık gibi önemli faktörler yer almaktadır. Bu

kriterleri sağlayan Küre Dağları Milli Parkı, Türkiye’nin özgün coğrafi alanlarından biridir. Kastamonu ili Azdavay, Cide, Pınarbaşı, Őenpazar ilçeleri ile Bartın ili KurucaŐile ve Ulus ilçeleri sınırları içerisinde bulunan milli park, endemik bitkileri, yaban hayatı, özgün mikro kliması, jeomorfolojik oluşumları, derin vadi ve kanyonları, coşkun akarsuları, şelaleleri ve otantik değerleriyle oldukça bakir bir alan niteliğindedir. Yre ayrıca, tropik bölgeler dışında dünyanın ender coğrafyalarında rastlanan biyolojik çeşitliliğiyle bir açık hava müzesi konumundadır. WWF tarafından yeryüzünün acil olarak korunması gereken 100, Türkiye’nin ise 9 sıcak noktasından biri seçilen park, 37 bin hektarlık bir alanı kapsamaktadır (URL-44).

Küre Dağları Mili Park Müdürlüğü’nün ekoturizm projesi kapsamında yapılan yürüyüş rotalarının arazi çalışması 2010 yılında tamamlanmıştır. 2011 yılında rehber kitabı yayımlanan rota, 482 kilometre boyunca işaretlenen güzergah üzerindeki 36 parkur ve alternatif parkurlarla birlikte toplam 762 kilometreye ulaşmaktadır. Rota üzerinde ayrıca 828 kilometrelik dağ bisikleti parkurları bulunmaktadır (Bkz. Harita 5.7.) (URL-44).

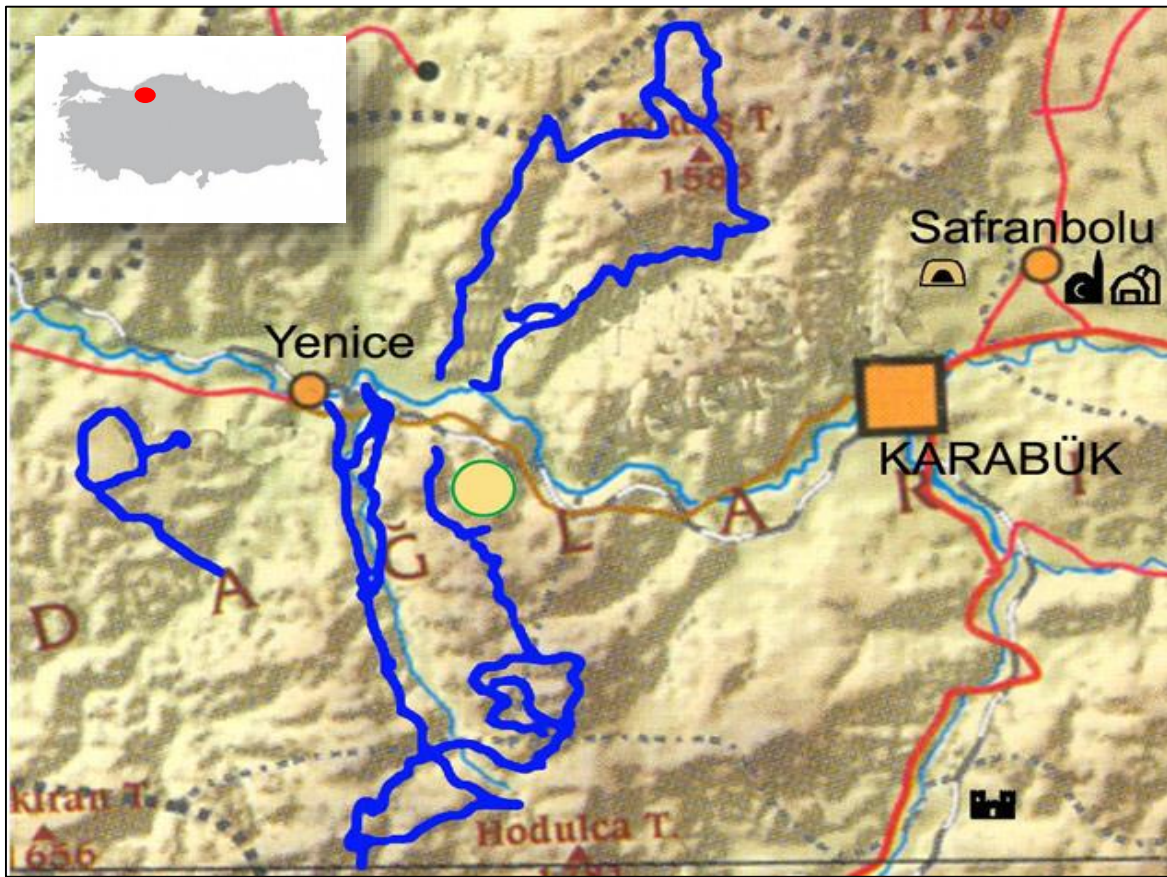
Harita 5.7. Küre Dağları güzergahı (URL-44)

Yenice Orman Yolları

WWF, Karabük ili sınırlarındaki Yenice Ormanları, Türkiye’de bulunan bu 9 sıcak noktadan biri olarak tanımlamıştır. Yenice Ormanları’nın en önemli bölümü, anıt ağaçların bulunduğu ‘Tabiat Koruma Alanları’ ve Arboretum sahasıdır. Bu bakir orman dokusunda çeşitli ağaç

türlerinin bir arada bulunması, bunların bazılarının dünyada ender görülen çap ve boya ulaşmaları, yaban hayatı çeşitliliği, koruma alanları yaratılmasının başlıca gerekçeleridir (URL-45).

Karabük Valiliği ve Yenice Kaymakamlığı tarafından oluşturulan proje 2009 yılı Ekim ayında uygulamaya geçirilmiştir. 210 kilometre boyunca işaretlenen yol üzerindeki 21 parkur, alternatif güzergahlarla birlikte toplam 396 kilometreye ulaşmaktadır (Bkz. Harita 5.8.). Ayrıca 292 kilometrelik dağ bisikleti rotası bulunmaktadır. Patikalarda 50 metre, orman yollarında ise çevreyi kirletmeme adına 400 metre aralıklarla uluslararası platformda ‘grande randonnee’ olarak bilinen sisteme uygun kırmızı-beyaz işaretler konulmuştur (URL-45).

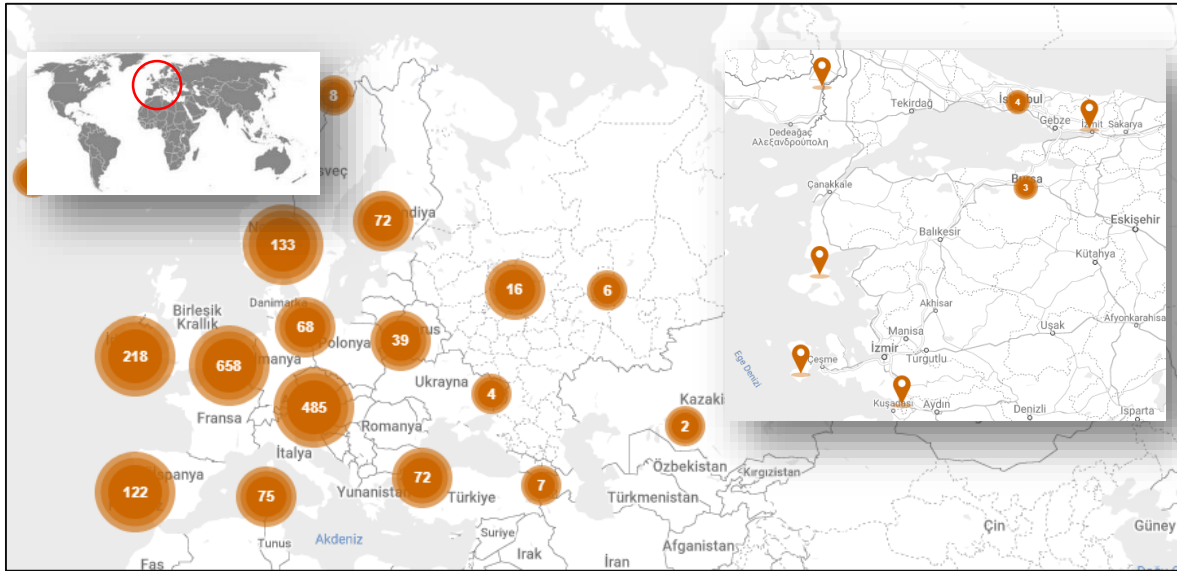
Harita 5.8. Yenice Ormanlar Yolu güzergahı (URL-45)

5.3. Avrupa Konseyinin Tescil Ettiği Kültürel Rotaların Uzantıları

Avrupa Konseyi tarafından tescillenmiş 44 adet KR içerisinde 6 tanesi Türkiye sınırları içerisinde geçmektedir (Bkz. Harita 5.9.). Bunlar: Avrupa Yahudi Mirası Rotası (European Route of Jewish Heritage), Zeytin Ağacının Yolları (Routes of the Olive Tree), Avrupa Tarihi Termal Kentler Rotası (European Route of Historic Thermal Towns), Avrupa Seramik Rotası (European Routes of Ceramics), Avrupa Endüstriyel Rotası (European Route of Industrial Heritage), Demir Perde Yolu (Iron Curtain Trail)’dur (URL-46).

Bu 6 adet rota dışında ülkemiz sınırları içerisinde bulunan ve Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan topraklarına uzanan “Via Egnatia Yolu” Anadolu’daki tarihi yolların KR dönüşümlerine dikkat ve önem kazandırmıştır (URL-46).

1. ve 2. Viyana Seferleri sırasında izlenilen yolları takiben oluşturulmuş Rota kurgusu Viyana’dan başlayan uzunluğu 2100 km olan “Sultanlar Yolu” 390 km’si Türkiye sınırları içerisinde (URL-51).

Harita 5.9. Avrupa KR'ları ve Türkiye'de yer alan KR uzantıları (URL-46)

5.3.1. Avrupa Endüstriyel rotası

Avrupa'nın sanayileşme tarihi, Avrupa mirasının önemli bir parçasıdır ve kıta tarihini Sanayi Devrimi'nden bu yana geçen 200 yıl boyunca Avrupalıların yaşamlarını şekillendirmektedir (URL-47).

Ortak bir Avrupa hafızasının yerleri olarak, bilimsel keşiflere, teknolojik yeniliklere ve işçilerin yaşam geçmişlerine tanıklık ederler. Toplam 14 Tema Rotası, Avrupa sanayileşme bağlamını vurgulamaktadır (URL-47).

Harita 5.10. Avrupa Endüstriyel Rotası'nda Türkiye odakları (URL-48)

Avrupa Endüstriyel Rotası'nda Türkiye'de 9 adet odak noktası bulunmaktadır (Bkz. Harita 5.10.). Bunlar (URL-48):

- Çamlık Açık hava Demiryolu Müzesi, 1866 yılında inşa edilen, Türkiye'nin en eski ana hattı üzerinde, Efes yakınlarında Selçuk'a 12 km uzaklıkta yer almaktadır. Bölgedeki parkurlar, 1991 yılından itibaren yeniden hizalanarak, bir bahçe içinde müze oluşturulmasına imkan sağlamıştır. İngiltere'de Robert Stephenson & Co, Beyer Peacock ve North British, Almanya'da Henschel, Maffei ve Borsig ve İsveç'te NOHAB tarafından yapılan örnekler dahil olmak üzere 30'dan fazla buharlı lokomotif sergilenmektedir. Dokuz yolcu vagonunda Mustafa Kemal Atatürk'ün mermer banyolu salonu da bulunmaktadır. Ayrıca yedi farklı yük vagonu bulunmaktadır.

- Kuzeybatı Anadolu'daki Seka¹ Kağıt Fabrikası'nın inşası 1934'te başlamıştır ve Kemal Atatürk döneminde Türkiye'nin sanayileşmesinin sembolü olarak görülmektedir. Şirket 1997 yılında özelleştirilmiş ve üretim 2005 yılında durdurulmuştur. Müze hem kağıt yapımı hem de baskı için büyük makineler, elektrik santrali ve değirmenin tarihini anlatan ve on altı galeriye uzanan sergiler içermektedir.
- Tofaş Bursa Müzesi, eski bir ipek fabrikasında 2002 yılında açılmıştır. 1971 yılından bu yana Bursa'da otomobil üreten Tofaş firmasının Fiat ve diğer markalarla ortaklaşa yaptığı koleksiyondur. Şehir bugün otomobil ve otomotiv parçaları üretimi için önemli bir merkez olarakta bilinmektedir. Antik taş oymalar, hareket halindeki savaş arabalarının görüntülerini göstermektedir. Müze içerisinde at arabalarından oluşan önemli bir koleksiyon, çiftlik arabaları, faytonlar ve Tatar arabaları bulunmaktadır.
- Bursa'daki Merinos adlı yün fabrikası, Türkiye'de sanayiye ilerletmek için devlet destekli bir projedir. 1938'de bizzat Atatürk tarafından açılmıştır. Sergiler, ham yünden taraklamaya, ipliğin eğrilmesine, boyamaya, dokuma, terbiye ve nihai giysilere kadar tüm süreçleri takip etmektedir. Dört sergi salonunda yüzlerce orijinal eser bir araya getirilmiştir.
- Merinos Enerji müzesi, Bursa Merinos yün fabrikasının elektrik üretim istasyonunda 2012 yılında açılmıştır. Fabrika 1938'de inşa edilmiş ve özel elektrik santrali kömürle ateşlenerek 1973'e kadar kullanılmaya devam etmiştir. Müze, fotoğraflar, belgeler, modeller, grafikler ve filmler, yüzlerce orijinal eser ve radyo, çamaşır makinesi ve lamba gibi elektrik kullanan birçok ekipman örneği aracılığıyla günlük yaşamda ve endüstriyel üretimde elektriğin önemini yansıtmaktadır.
- İstanbul Atatürk havalimanına 6 km uzaklıkta bulunan İstanbul Havacılık Müzesi, esas olarak Türk hava kuvvetleri tarafından kullanılan uçakları ve havacılık tarihinde büyük önem taşıyan önemli sivil uçaklar sergilemektedir. Sergiler, Osmanlı döneminden itibaren Türk havacılığının hikayesini anlatmaktadır.
- İstanbul Demiryolu Müzesi küçük ölçekli olmakla birlikte Avrupa tarihinin önemli bir yönüne tanıklık etmektedir. 2005 yılında, bir zamanlar Calais ve Paris'ten Orient Ekspresinin şu anda sadece yerel trenleri idare eden terminali olan 1888-90 Sirkeci tren istasyonunun bir bölümünde kurulmuştur.
- Rahmi Koç Müzesi, tarihi sanayi binalarının yeni bir kullanımın nasıl beslenebileceğinin mükemmel bir örneğidir.

¹ Kağıt ve selüloz kelimelerinin birleşimi

- Santral İstanbul Müzesi, Osmanlı Devleti'nin kent ölçekli ilk elektrik santralidir. Tesis, İstanbul'un en eski endüstri bölgesi olan Haliç'te kurulduğu 1914'den 1983'e dek kente elektrik sağlamıştır.

5.3.2. Zeytin Ağacı yolları

Zeytin Ağacı Rotaları, evrensel bir barışın sembolü olan zeytin ağacı temasına dayanan kültürlerarası keşif ve diyalog rotalarıdır (URL-49).

Zeytin ağacının varlığı sadece manzaraya değil, aynı zamanda Akdeniz halklarının günlük yaşamlarına da değinmektedir. Efsanevi ve kutsal ağaç olarak, ayinleri ve gelenekleri ile ilişkilendirilmektedir (URL-49).

Zeytin ağacı ve insan uygarlığı arasındaki ilişki, Akdeniz insanının günlük alışkanlıklarına gömülü, son derece zengin, yaşayan bir kültürel miras üretmiştir. Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Fas, Portekiz, Makedonya Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'den geçen rota (Bkz. Harita 5.11.) gastronomiden sanata ve geleneklere kadar rotanın uğradığı bu alanlarda sosyal gelişimi büyük ölçüde zeytin ağaçları ile şekillendirmiştir (URL-49).

5.3.3. Avrupa Yahudi mirası rotası

Avrupa Yahudi Mirası Rotası 4. Bölümde yer alan Avrupa Konseyinin belirlediği KR'lar başlığının Kutsal Rotalar adı altında yer alan 4.2.2. numaralı başlıkta anlatılmaktadır.

5.3.4. Via Egnatia rotası

Via Egnatia Yolu, Adriyatik Denizi'nden İstanbul Boğazı'na uzanan Roma kolonilerini birbirine bağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Egnatya ve Appian yollarının sonu, Adriyatik Denizi'nin doğu ve batı kıyılarında neredeyse birbirlerine karşıt bir konumdadır. Yol, güney Balkanlar kolonilerine doğrudan Roma'ya erişim sağlamaktaydı. Ayrıca, İlirya'yı daha kuzey bir rotadan geçen yolun Augustus tarafından açılışına dek bu yol doğu Akdeniz'deki imparatorluğunun Roma ile ana bağlantısı olarak kullanılmıştır. Birçok kez restore edilmiş ve uzatılmıştır. Ancak Roma'nın iç savaşları nedeniyle uzun dönemler boyunca bakımsız kalmıştır (Haldon, 1999).

Via Egnatia, İtalya'daki Via Appia ile birlikte Roma ile Bizans, bugünün İstanbul'u arasındaki bir yoldur (Bkz. Harita 5.12.). İki milenyum boyunca çok amaçlı bir Trans-Balkan karayolu ve bölge için gerçek bir anayol olarak kullanılmıştır. Rota Arnavutluk, Makedonya, Yunan ve Türk Trakya'sından geçmektedir. Osmanlı'nın Sol Kolu'na karşılık gelmektedir. Rotanın en iyi durumda olan -ve hala kullanılan- kısmı Arnavutluk'tadır (URL-51).

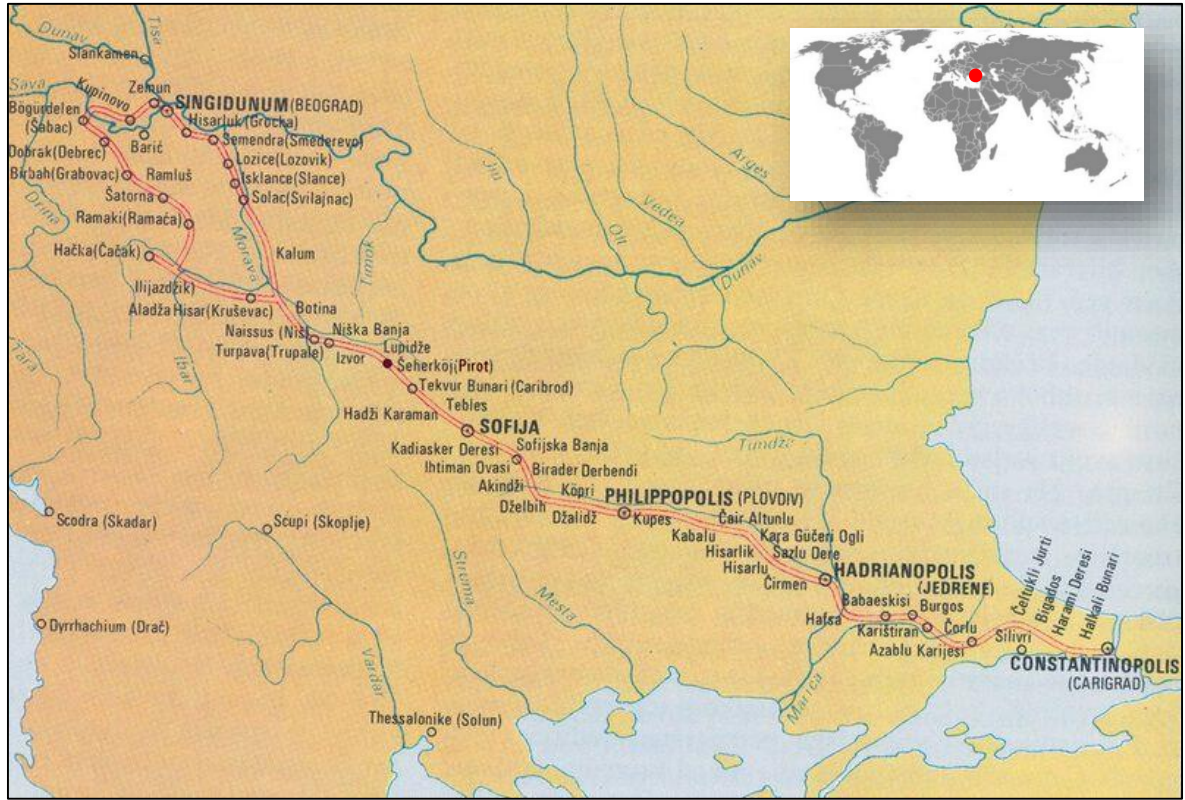
Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerine ait yol kalıntıları, köprüler ve mil taşları sayesinde önceki dönemlerin güzergahı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Yol mühendisliği ve teknolojisi Roma İmparatorluğu Dönemi'nden sonra Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorlukları dönemlerinde de çok fazla değişmediğinden, güzergah hemen hemen aynı kalmıştır (Karaca, 2020)

Harita 5.12. Via Egnatia rotası (URL-52)

5.3.5. Sultanlar Yolu

Kanuni Sultan Süleyman'ın ayak izlerini takip eden bir uluslararası uzun menzilli doğa ve tarih yürüyüş parkurudur. Bu parkur Birinci ve İkinci Viyana sefer güzergâhlarını takip ederek Viyana'dan İstanbul'a kadar uzanmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman otağını bugünkü Viyana yakınındaki Simmering köyüne kurmuştur. Otağın bulunduğu yere daha sonraları Habsburg hanedanı tarafından bir şato yapılmıştır Simmering'de başlayan yolculuk Avusturya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ı geçerek Türkiye'de Süleymaniye Camiinden sonra İstanbul'da Topkapı Sarayı'na kadar uzanan 2100 kilometrelik bir rotadır (Bkz. Harita 5.13.). Türkiye kolunda 390 km'lik bir güzergahı oluşturmaktadır (Bkz. Harita 5.14.) (URL-53).

Harita 5.13. Sultanlar Yolu Avrupa güzergahı (URL-54)

Harita 5.14. Sultanlar Yolu Türkiye güzergahı (URL-53)

5.4. Değerlendirme: Türkiye’deki Gelişim Koridorlarının Kültürel Rota Kapsamında İncelenmesi

2000’li yıllarla Türkiye’de KR’nın gündeme gelmesi, ülkenin taraf olduğu koruma konusundaki uluslararası sözleşmelerden daha çok küreselleşmenin sanayisizleşmeye alternatif olarak dayattığı turizmin, üretimden daha fazla ekonomik katma değer sağlamasına bağlanabilir. Özellikle kültür turizmi, en geniş ve en hızlı büyüyen küresel turizm pazarlarından biridir. Bu ortamda, kültür ve yaratıcı endüstriler giderek destinasyonları teşvik etmek, rekabet güçlerini ve çekiciliklerini arttırmak için kullanılmaktadır. Eşdeyişle, küreselleşmenin nimetleriyle değişen turizm tercihleriyle doğal ve kültürel miras alanlarına artan ilgi, ulusal turizm örgütlerinin daha fazla turist çekebilmek için ürün çeşitlendirme ve kamu/yerel yönetimlerinin alternatif turizm mekânları oluşturma planlarıyla “turizm rotaları” daha da önem kazanmıştır (Gültekin ve Çetin, 2019).

Sürdürülebilir kültür turizmi açısından turizm rotaları özelinde KR, çeşitli aktiviteleri ve turistik cazibe merkezlerini, doğal, kültürel, din, yemek, el sanatları, önemli şahsiyetler gibi temalarla bir araya getirilerek, ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilmesiyle yeni girişim ya da kazanç fırsatları yaratmaktadır. Özellikle farklı mesafe ve ölçeklerde önemli turistik kaynaklara sahip olmasına karşın az gelişmiş olan bölgelere ve kırsal alanlara ekonomik kalkınma seçenekleri sunmaktadır (Grabow, 2010; Lourens, 2007). Dolayısıyla çoğunlukla kültürel destinasyonları da içeren turizm rotaları (ICOMOS’un 12. Genel Kurulu sonrasında yayımlanan Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü: Mirasın Yerlerinde Turizm Yönetimi’ne (The International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance) göre) turizmin yerel mirasa ve kültürlere saygı göstererek, geliştirerek ve koruma çıkarları ile turizm endüstrisi arasındaki diyalogun geliştirilmesi öngörüsüne (ICOMOS, 1999; Gebhard, vd. 2009) karşıt değildir. Bu anlayış, DMK’sinin Dünya Mirası Turizm Programı (World Heritage Tourism Programme) ile miras değerlerinin korunması ve sunumunda, turizm adına potansiyel fırsatların kullanımını ve zorlukların hafifletilmesini uygun gördüğü Mayıs 2012 tarihli kararıyla desteklenmiştir (UNESCO, 2012). Kasım 2015’de 20. Dünya Mirası Sözleşmesi Taraf Devletleri Genel Kurulu’nda da kültürel mirasın potansiyellerinin sürdürülebilir kalkınmaya katkısının artırılmasında ve bu konuda rehberlik edilmesinde, sürdürülebilir turizm en etkin uygulama aracı olarak kabul edilmiştir (WHC, 2015). Bu toplantının hemen uzantısında aynı yıl başlatılan UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programında (World Heritage Sustainable Tourism Programme),

turizm ve miras yönetiminin planlanması doğal ve kültürel varlıkların değerlendirildiği, korunduğu ve uygun turizmle geliştirildiği yeni bir yaklaşım ile uluslararası koruma gündemine taşınmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de çoğunlukla küresel KR niteliğinde olmasına karşın Gelişim Koridoru olarak tanımlanan güzergâhların turizme yönelik planlanması yanlış değil, koruma bağlamının yadsınması ve uluslararası kriterlere uygun planlanmaması eksikliklerdir. KR kriterleri doğrultusunda Gelişim Koridorlarının, turizm ile miras yönetiminin eşgüdümünü sağlayan, sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir koruma anlayışıyla planlanması sorunu çözebilecektir (Gültekin ve Çetin, 2019).

KR, yeni-yenilikçi kültürel miras türü ve kültür turizminin cazibe-çekim noktası olarak büyük kitlelere ulaşarak farklı kültürlerin tanınmasına ve ekonomik getirinin büyümesine olanak sağlamaktadır. KR kırsal ve kentsel alanda, yönlendirme sistemleri, tanıtım çalışmaları, sosyal ve ekonomik aktiviteler vb. ile bireysel veya grup deneyimlerine sağladığı olanaklarla kitlesel turizme alternatif olarak planlanmaktadır. Bu yaklaşımla, Türkiye’de Gelişim Güzergahları olarak adlandırılan rotaların, uluslararası KR statüyü sağlayan özgün nitelikleri dikkate alınarak, eşgüdümlü ve eşzamanlı biçimde sürdürülebilir kültür turizmi ve miras yönetimiyle geleceğe taşınması için gerekli çalışmaların ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Gültekin ve Çetin, 2019).

Bu çalışmaları yönlendirecek esaslar;

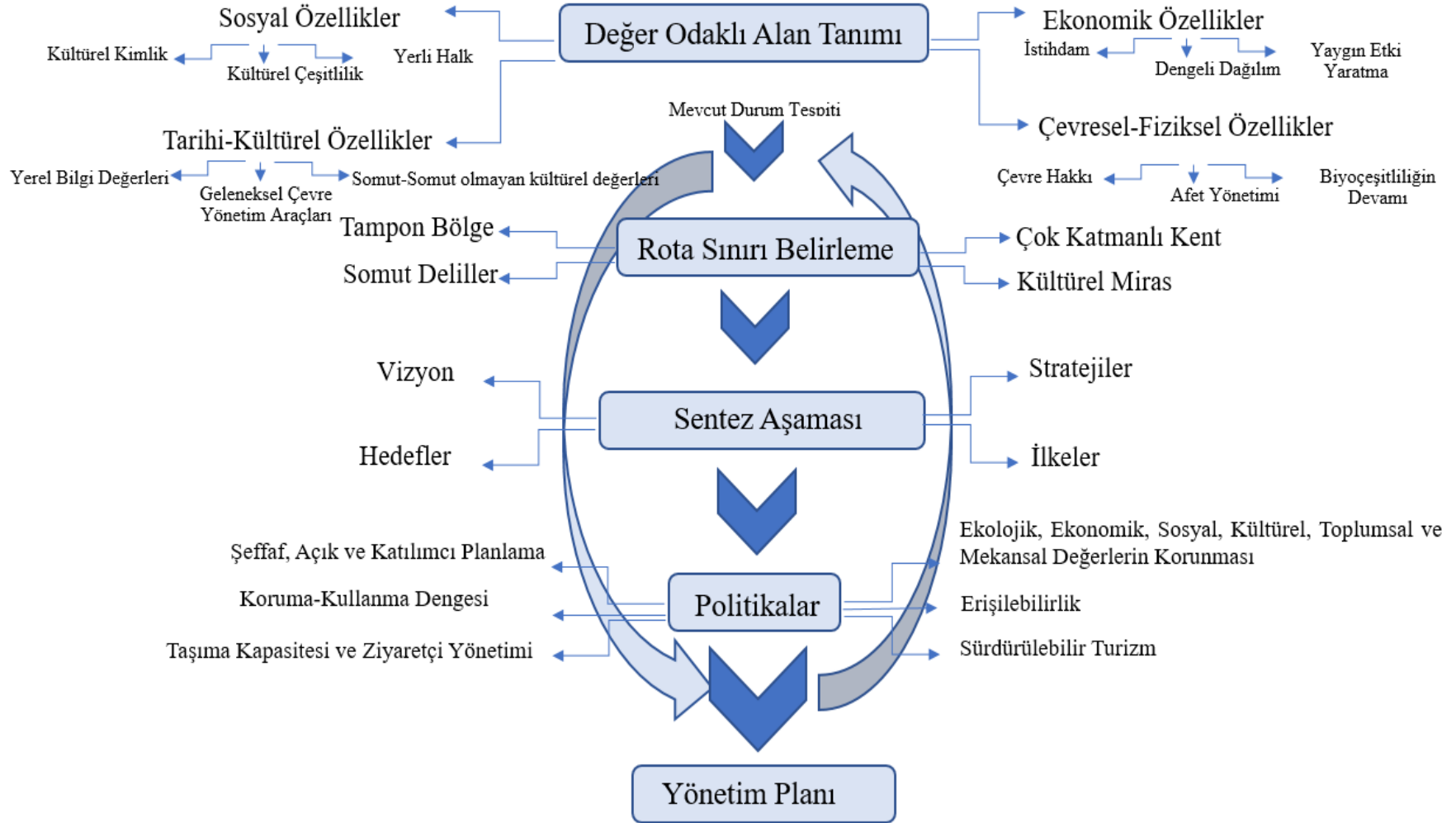
- Bu güzergâhların sahip olduğu tüm miras değerlerinin turizm talepleriyle tahrip ya da yok edilmesini engellemek için “miras yönetim süreci”, rasyonel, bütüncül ve sürdürülebilir koruma yaklaşımını ve yönetim ilkeleriyle her aşamada paydaşların özellikle yerel halkın katılımını ve işbirliğini sağlayacak mekanizmalarla kurgulanmalı (Gültekin, 2010),
- Yönetim sürecinin ilk aşaması, sürecin her aşamasını etkileyen yönetim-miras alanının “değer odaklı alan tanımı” yöntemiyle, güzergâhın farklı kimlikleri, aidiyet bağları, geleneksel unsurları gibi sosyal özellikleri, ekonomik yapısı ve potansiyelleri, yerel bilgi değerleri, maddi ve maddi olmayan kültürel öğeleri ve doğal değerleri vb. güzergâha özgü nitelik ve dinamikler belirlenmeli (World Heritage Center, 2013),
- Güzergâhın, fiziksel alanın kontrol seviyesini, varış rotalarını, vista noktalarını, kültür katmanlarını ve miras değerlerini ve bu değerlere özgü bilgi, birikim, bilişsel ve duyuşsal özellikleri ve yer’in ruhu gibi farklı ve karmaşık etkenleri de içeren değer odaklı tanımına göre alansal sınırları ve tema oluşturulmalı,

- Güzergâhın sınırları ve etkileşim alanını da içeren tampon (buffer zone) alanların, Bölgesel Haritalamaları yapılmalı,
- Güzergahın sürdürülebilirliği için vizyon, hedefler ve koruma ile birlikte turizmi geliştirme politikaları oluşturulmalı, sürecin zamansal programları hazırlanmalı.

Ulusal ölçekte yer alan güzergahlar için belirlenmiş bir ölçütlendirme yoktur. Fakat İncelenen DM ve Avrupa Konseyi KR örnekleri sonucunda Türkiye’de yer olan rotaların kurgulanması için şu özelliklere/kriterlere sahip olması yeterli/gerekli olduğu tespit edilmiştir.

- Belirli bir temaya olması veya stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olması,
- Tarihi ve doğal güzelliklere sahip olması
- Turistik aktivitelere olanak sağlaması
- Ulaşımın erişilebilir olması

Yönetim sisteminin uygulama aracı olan “Öneri Miras Yönetim Planı” Şekil 5.2.’de gösterilmektedir.

Şekil 5.2. Miras ögesi olarak KR'ların Türkiye'de uygulanması gereken miras yönetim süreci önerisi

6. HİTİT İMPARATORLUĞUNA TARİHLENEN KIZILIRMAK YAYI İÇERİSİNDEKİ YERLEŞİMLER VE YOL AĞLARININ KÜLTÜREL ROTA POTANSİYELİ

Hitit Uygarlığına ait ilk yerleşim izleri, kazılar sonucunda M.Ö. 6.bin'e Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'a kadar inmektedir. Kesintisiz yerleşmeye başlanması ise, M. Ö. 3.binin, Eski Tunç Çağı'nın sonlarına doğru oluşmaktadır (Seeher, 2000).

Hitit Devleti, M.Ö. 17. yüzyıl ortalarından 12. yüzyıl başlarına kadar Anadolu'da hüküm sürmüş ilk merkezi krallıktır. Hititler, Asur Ticaret Kolonileri çağında Anadolu'da varlığını sürdüren kent devletlerini egemenlikleri altında toplayarak merkezi bir düzen sağlamışlardır (Çilingir, 2011). Hitit Uygarlığının hüküm sürdüğü yıllarda yayıldığı coğrafya Harita 6.1.'de gösterilmektedir.

Harita 6.1. Hitit Uygarlığı (URL-55)

Hattuş şehri MÖ. 1700'lerde Kuşarlı kral Anitta tarafından tahrip edilmiş ve lanetlenmiştir; ancak şehrin konumu, su kaynaklarının bolluğu gibi etkenler, kısa zamanda yerleşmecileri yeniden buraya çeker. MÖ. 17. yüzyılın ikinci yarısında bir Hitit kralı burayı başkent olarak seçmiş ve "Hattuşa'lı" anlamına gelen Hattuşili adını almıştır. Böylece Hititlerin Hattuşa'sı doğmuştur. I. Hattuşili ile beraber Kızılırmak yayının içerisinde yer alan Boğazköy/Boğazkale'de (Çorum) konumlanmış ve burayı Başkent olarak yerleşim olarak kabul görmüşlerdir (Ozulu ve Altan, 2007).

Hitit halkının Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girerek bir süre Yeşilırmak havzasında oturduktan sonra, Kızılırmak yayı içerisine yerleşmiş olduklarını öne sürülmektedir (Çilingir, 2011).

Dünyanın ilk başkenti olan Hattuşa'da Hattiler ve Hititler bir arada yaşamakta iken Mısır ve Mezopotamya ile ticareti sağlayan göçebe Asurlular da Hattuşa yakınlarında yaşamaktaydı. Yapılan ticaretler sonucunda tabletlerden oluşturulmuş yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre, I. Hattuşili'nin iktidara gelmesiyle (M.Ö 1665-1640) Hattuşa, Hititlerin başkenti olmuştur. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200 yıllarından hemen sonra yıkılmasıyla, Anadolu Tunç Çağları da sona ermiştir. Bununla beraber, Hattuşa şehrinin arazisinin yerleşim tarihi devam etmektedir. M.Ö 12. yüzyılın başlarında, Erken Demir Çağı'na tarihlenen yeni yerleşme, Frig etkilerini yansıtan bir taşra kasabasına dönüşüp büyümeye başlaması M.Ö 8. yüzyılda gerçekleşmiştir. Yerleşim, Pers döneminde de devam etmiştir. Helen/Galat ve Roma/Bizans'a ait yerleşme ve tahkimat izleri de görülmektedir. Bir Türkmen aşireti'nin 16. yüzyılda buraya yerleşmesiyle, bugünkü Boğazkale kurulmuştur (Boğazkale-Hattuşa Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 2009). Eski adı Boğazköy olan bu yerleşme, Hititler'in başkentine de yeni adını vermiştir. Harita 6.1.'de Hititlerin Türkiye sınırlarındaki yerleşimleri görülmektedir.

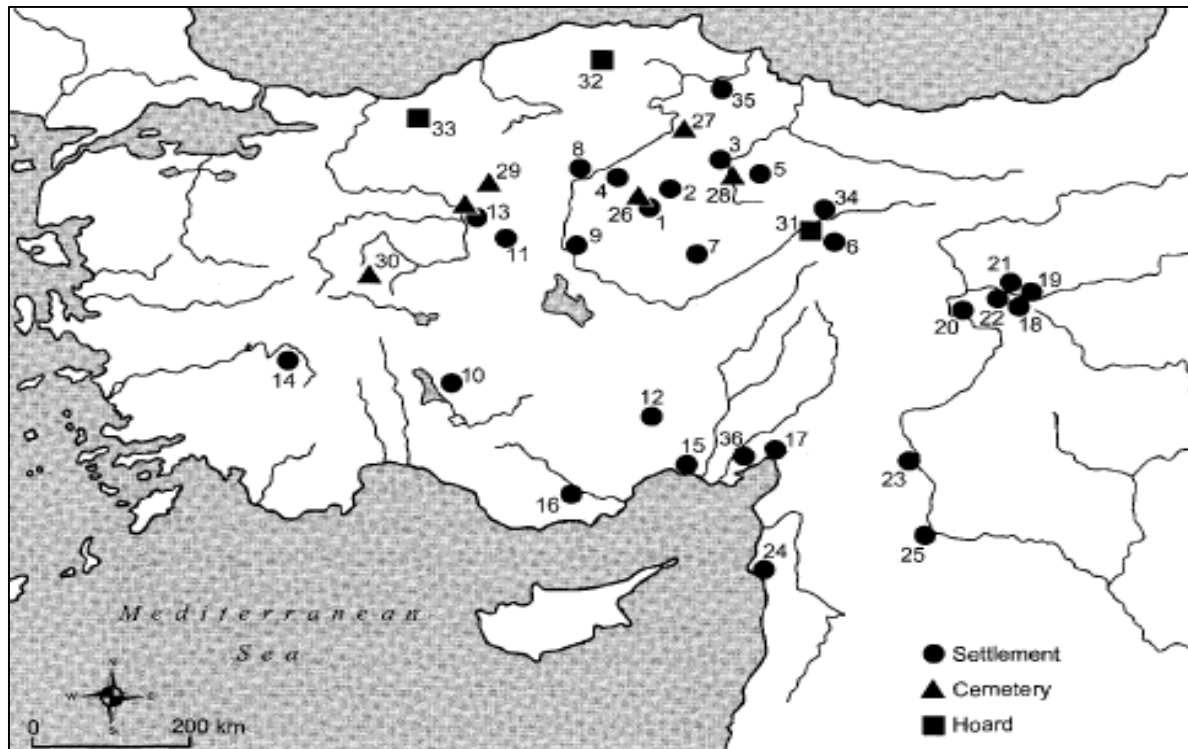
Hitit İmparatorluk Çağında genellikle plato kenarlarında yer alan yerleşim birimleri arasında 20-35 km arasında değişen mesafeler bulunmaktadır. Genellikle doğal yol güzergahları üzerinde bulunan surlu merkezlerin aralarında bir günlük yol mesafesinin bulunması, Hitit Çağında kervanların ve ordunun yol üzerinde konaklayabilecekleri yerleşim birimlerinin varlığına işaret etmektedir.

Coğrafi mekanın kültürel, siyasi ve ekonomik yansımalarından biri de Hititlerin imparatorluk döneminde işletmeye açılmış ve yüzlerce yıl Hititler ile Mezopotamya medeniyetlerinin kültürel etkileşim sentezini yansıtan, dönemin en önemli taş ocağı ve heykel atölyesi olan Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesidir (Başkaya ve Türk, 2014'dan aktaran Ortakçı, 2016).

Coğrafi mekanın; ekonomik faaliyet, kültürel ve siyasi yansımalarının en iyi örneklerinden birisi, Hititler döneminde işletmeye açılmış ve yüzlerce yıl Hititler ile Mezopotamya medeniyetlerinin kültürel etkileşiminde önemli bir rol üstlenmiş Yesemek Taş Ocağı ve

Heykel Atölyesidir. MÖ. 14. yüzyıl ile MÖ. 8. yüzyıl arasındaki en az beş-altı yüzyıl faaliyetine devam eden Yesemek Taş ve Heykel Atölyesi, faaliyette olduğu dönemde Ortadoğu'nun en önemli taş ocağı ve heykel atölyesi durumundadır. Yesemek Taş ve Heykel Atölyesi'nin yer aldığı coğrafi mekan ile burada bulunan maddi kültür değerleri olarak mimari eserlerin Hitit devleti ile Mezopotamya toplumları arasındaki kültür alış verişine yansması ile ekonomik ve ticari faaliyet alanı olarak önemi vurgulanmakla beraber turizm çekiciliği ve potansiyeli de ortaya konulmaktadır (Başkaya ve Türk, 2014'dan aktaran Ortakçı, 2016).

Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi, Gaziantep ili İslahiye ilçesi sınırları içerisinde, ilçe merkezinin kuş uçuşu 19 km (yol uzaklığı 22 km) güneydoğusunda bugünkü Yesemek köyünün yanındaki yamacın üzerinde yer almaktadır (Başkaya ve Türk, 2014'dan aktaran Ortakçı, 2016).

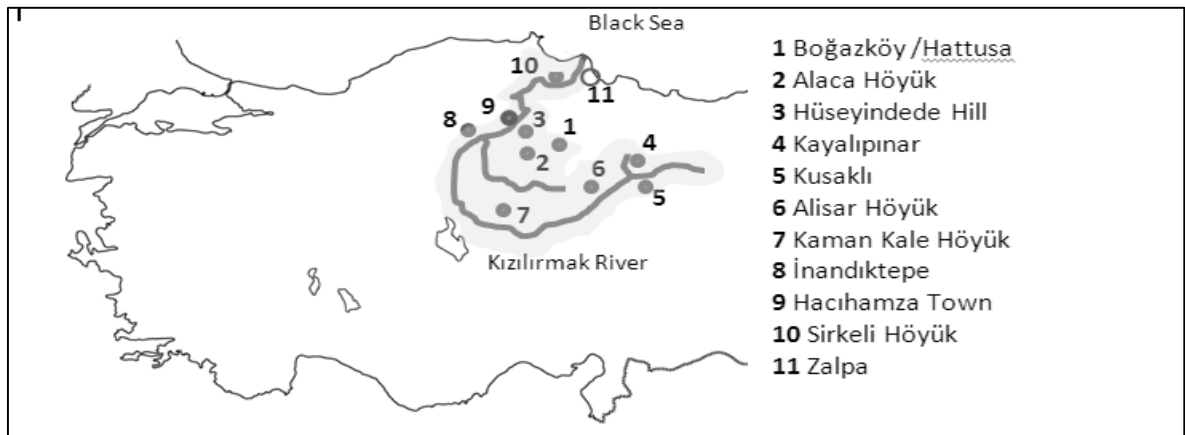

(1) Boğazköy, (2) Alaca Höyük, (3) Ortaköy, (4) Hüseyindede Tepesi, (5) Masat Höyük, (6) Kusaklı, (7) Alisar Höyük, (8) İnandıktepe, (9) Kaman Kalehöyük, (10) Eflatun Pınar, (11) Gavurkalesi, (12) Porsuk, (13) Gordion, (14) Beycesultan, (15) Tarsus, (16) Kilise Tepe, (17) Kinet Höyük, (18) Norşuntepe, (19) Korucutepe, (20) İmikusagi, (21) Tepecik, (22) Lidar Höyük, (23) Karkamiş, (24) Ugarit, (25) Emar, (26) Osmankayasi, (27) Büget/ Ferzant, (28) Kazankaya, (29) Ilıca, (30) Yanarlar, (31) Şarkışla, (32) Kastamonu, (33) Bolu, (34) Kayalıpınar, (35) Oymaağaç, (36) Sirkeli Höyük

Harita 6.2. Hitit Yerleşimleri (Genz ve Mielke, 2011)

Anadolu'nun yerli halkı olmayan Hititlerin, Anadolu'ya geliş tarih ve yönleri kesin olarak bilinmemektedir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden (M.Ö. 1950-1750) itibaren Anadolu'da var olan Hititlerin, kurdukları İmparatorluk (MÖ. 1650-1180), Geç Hitit Devletleri (M.Ö. 1200-750/700) dönemine kadar Kızılırmak Yayı içerisindeki kentlerle anılmaktadır. Büyük İmparatorluk Döneminde (MÖ. 1350-1180) genellikle plato kenarlarındaki yerleşim birimleri arasında 20-35 km. arasında uzaklık bulunmaktadır. Doğal yol güzergâhları üzerinde bulunan surlu merkezlerin araları da bir günlük uzaklıktadır (Ökse 2000; Sevinç, 2008). Bu coğrafya pek fazla değişmemiş olsa da modern arkeoloji ve prehistorya yöntemlerine uygun araştırmalar, kazılar yapılmadığı için bu yerleşimlerin çoğu hala tanınmamaktadır. Savaşlar, kıtlık, yeni göçer, salgın hastalıklar vb. nedenlerle birçok yerleşim alanı yok edilmişse de yer adlarının hüküm süren kavimlerce değiştirilmiş olması ve dağlık, ormanlık arazide araştırma zorlukları, bu yerleşimlerin tespitini zorlaştırmaktadır.

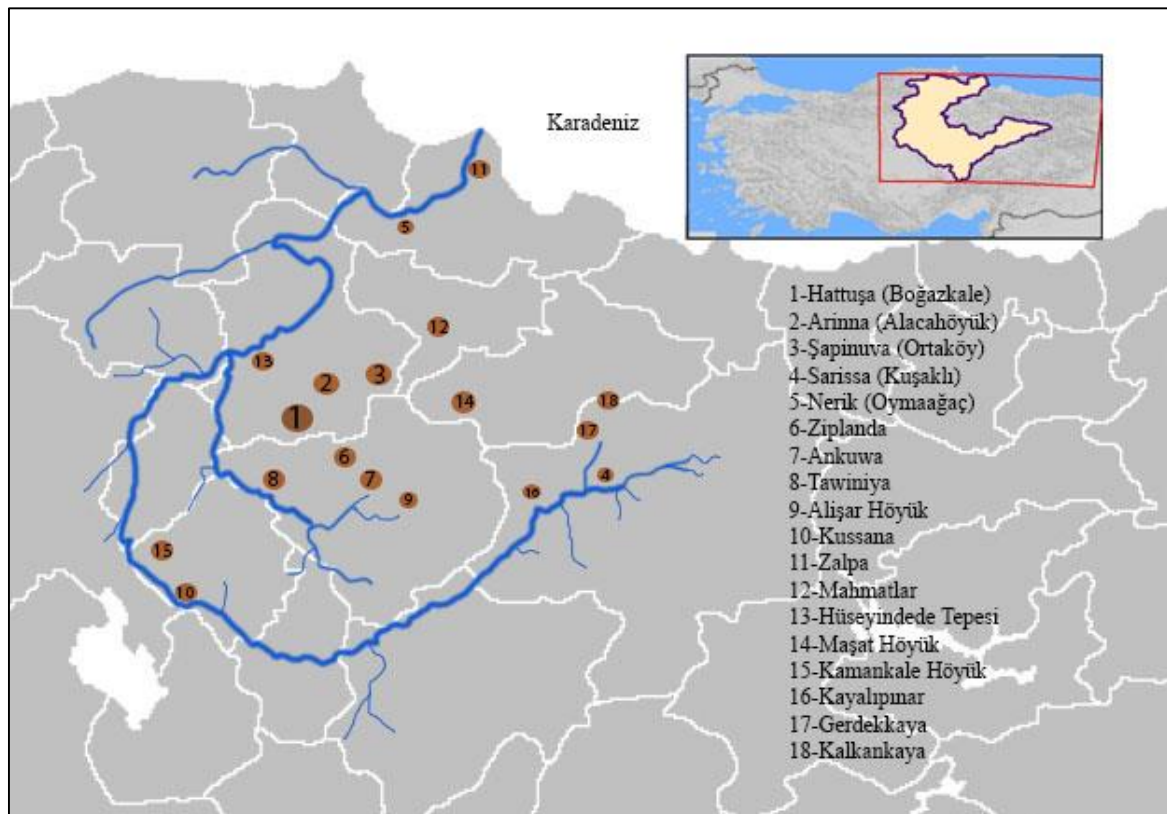
Yazılı belgelere göre M.Ö.2. binyıl Anadolu'sunda 2000'in üstündeki yer adına rağmen bunların çoğunun yeri bilinmemektedir. Kabaca bugünkü Polatlı, Kırıkkale, Yerköy, Şarkışla hattının kuzeyinden geçip Karadeniz sahillerine (Kızılırmak'ın denize döküldüğü yerdeki Zalpa Ülkesi) kadar uzanan ve Hitit Devletinin nüvesini ve başkenti Hattuşa'yı da kapsayan bu geniş bölgedeki Hitit yerleşim merkezlerinin, toplam sayısı yaklaşık 116'dır (Bkz. Harita 6.2.). Hitit metinlerinin savaşmayan, isyan etmeyen, dini, idari ve ekonomik açıdan önemi olmayan yer adlarının zikretmedikleri dikkate alındığında -kaba bir tahminle- bu sayı iki veya üç misline çıkmasına karşın çoğunun keşfedilmediği ya da yok edildiği söylenebilir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Harita 6.3. Kızılırmak Nehri yayı içerisindeki Hitit Yolu yerleşimleri (Gültekin ve Özbek, 2018)

Kızılırmak yayının Orta Kızılırmak ağı içerisinde bulunan Çorum İli Boğazkale ilçesindeki Antik Kent Hattuşa Hitit İmparatorluk Döneminde Başkent olarak kullanılmakta olup günümüzde I., II. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde bulunmaktadır. Antik Kent yerleşiminin Kuzeybatısında yer alan Boğazkale yerleşimi ise herhangi bir tescil ya da sit alanı içerisinde bulunmaması ile beraber Hitit dönemi geleneksel konutlarına benzer sivil mimarlık örneği bulunmaktadır.

Ağırlıklı olarak Hitit yerleşimlerine Kızılırmak yayı ve çevresinde rastlanmıştır. Hitit İmparatorluk Çağında genellikle plato kenarlarında yer alan yerleşim birimleri arasında 20-35 km arasında değişen mesafeler bulunmaktadır. Genellikle doğal yol güzergahları üzerinde bulunan surlu merkezlerin aralarında bir günlük yol mesafesinin bulunması, Hitit Çağında kervanların ve ordunun yol üzerinde konaklayabilecekleri yerleşim birimlerinin varlığına işaret etmektedir. Harita 6.4.'te Kızılırmak yayı içerisinde rastlanmıştır olan Hitit yerleşimlerini görmektediriz.

Harita 6.4. Kızılırmak etrafındaki Hitit Yerleşimleri ((Murat, 2008) ve (Çilingir, 2011)'den uyarlanarak oluşturulmuştur.)

Hitit krallığının başkenti, Çorum'un 82 km güneybatısında bulunan ve modern ismi Boğazköy olan Hattuşa şehri idi. Bu şehir, bir yönetim merkezi olmasının yanında çok sayıda tapınağa sahip ve dini merasimlerin düzenlendiği bir merkezdi. Hala etkileyici kalıntıları olan Hattuşa, bir zamanlar 165 hektarı aşan bir alanı kaplıyordu ki bu, onu tüm eski başkentlerin en büyük ve en etkileyicilerinden biri yapmaktadır.

M.Ö. 1900'lerde başlayan Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, Hattuşa'da bulunan Asur yerleşmesi baş Karum olan Kaneş'e, Kaneş ise doğrudan Asur devletine bağlı idi. Bu döneme ait metinlerden şehrin adının Hattuş olduğu ve Piyuşti isimli bir kralı olan hanedanlığın merkezi olduğu öğrenilmektedir. Bölgede koloni devri yaklaşık olarak 50 yıl sürmüş ve kent büyük bir yangınla yok olmuştur (Bittel, 1975).

Harita 6.5. Hattuşa'nın bulunduğu Boğazkale'nin Çorum İli içerisindeki konumu

Hattuşa kenti Kızılırmak nehriyle çevrilmiş bölgenin yani ana merkezin odak noktası konumunda olan Çorum İli Boğazkale İlçesinde bulunmaktadır (Bkz. Harita 6.5.). Kentin korunması amacıyla etrafı 6 km uzunluğunda bir sur duvarı ile çevrelenmiştir. Hitit başkenti, coğrafyası, tapınakları, akropoldeki saray kompleksi, depoları, kapıları ve tahkimli sur duvarlarıyla birlikte döneminin en korunaklı başkenti olarak anılmaktadır (De Martino, 2003).

Engabeli arazi mimari açıdan bir dezavantaj oluştursa da sur duvarları için avantaj sağlamaktadır. Bölgenin kuzeyindeki bölümüne “Aşağı Kent”, güneydeki kısmına ise “Yukarı Kent” adı verilmektedir. Hattuşa sur duvarları içerisinde ayrıca Büyükkale ve Büyükkaya kesimleri de vardır (Schoop, 2005).

Hitit Devleti’nin başkenti olan Boğazköy/Hattuşa’dan sonra en görkemli kalıntılara sahip Hitit kenti Alacahöyük’tür. 350 m çapında ve 16 m yükseklikte olan höyükte, dört arkeolojik tabaka ile on üç mimari seviye bulunmaktadır (Akok, 1979)

Alacahöyük’te ilk yerleşme, M.Ö. 4000-3500 yıllarına tarihlenmektedir. Kazılarda bu döneme ait 4 yapı katı tespit edilmiştir. Kalkolitik Çağ’da höyükte bulunan ev yapıları, tek veya iki bölmeli olup ahşaptan yapılmıştır. M.Ö. 2500’e tarihlenen zengin hediyeli on üç prens/prenses mezarı da kazılarda ele geçirilen Eski Tunç Çağı ait kalıntılar arasındadır. Mezar odaları dikdörtgen planlıdır ve odanın kuzeybatı köşesindeki seki üzerine prens/prenseslerin konulduğu bilinmektedir. Mezarların üzeri ise önce ahşap hatıllarla daha sonra da toprakla örtülmüştür (Akok, 1979). Mezar odaları, bir kişinin ihtiyaç duyabileceği masa, setler ve çeşitli eşyalardan oluşmaktadır. Bu mezarlarda gömülü olan Hattili prenslerin rahip krallar oldukları ve Hititler öncesinde de Arinna kentinin kutsal bir yerleşme olduğu ileri sürülmektedir (Ünal, 2005).

Şapinuva dini bayramların kutlanmasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca kentin, Hatti ülkesine kuzeydoğu ve doğu yönünden yapılacak saldırılara karşı stratejik bir noktada yer alması nedeniyle düzenli askeri birliklere sahip olduğu da bilinmektedir (Süel, 2005).

Arinna ve Hattuşa gibi Hitit öncesi bir tarihe sahip olmadığını söylemek mümkündür. M.Ö. 14. yy’da kuşatılarak yağmalanan ve çıkan yangınla tahrip olan şehrin, daha sonra tekrar kurulduğu, ancak M.Ö. 1200’lerde Hitit devletinin yıkılmasıyla ortadan kalktığı

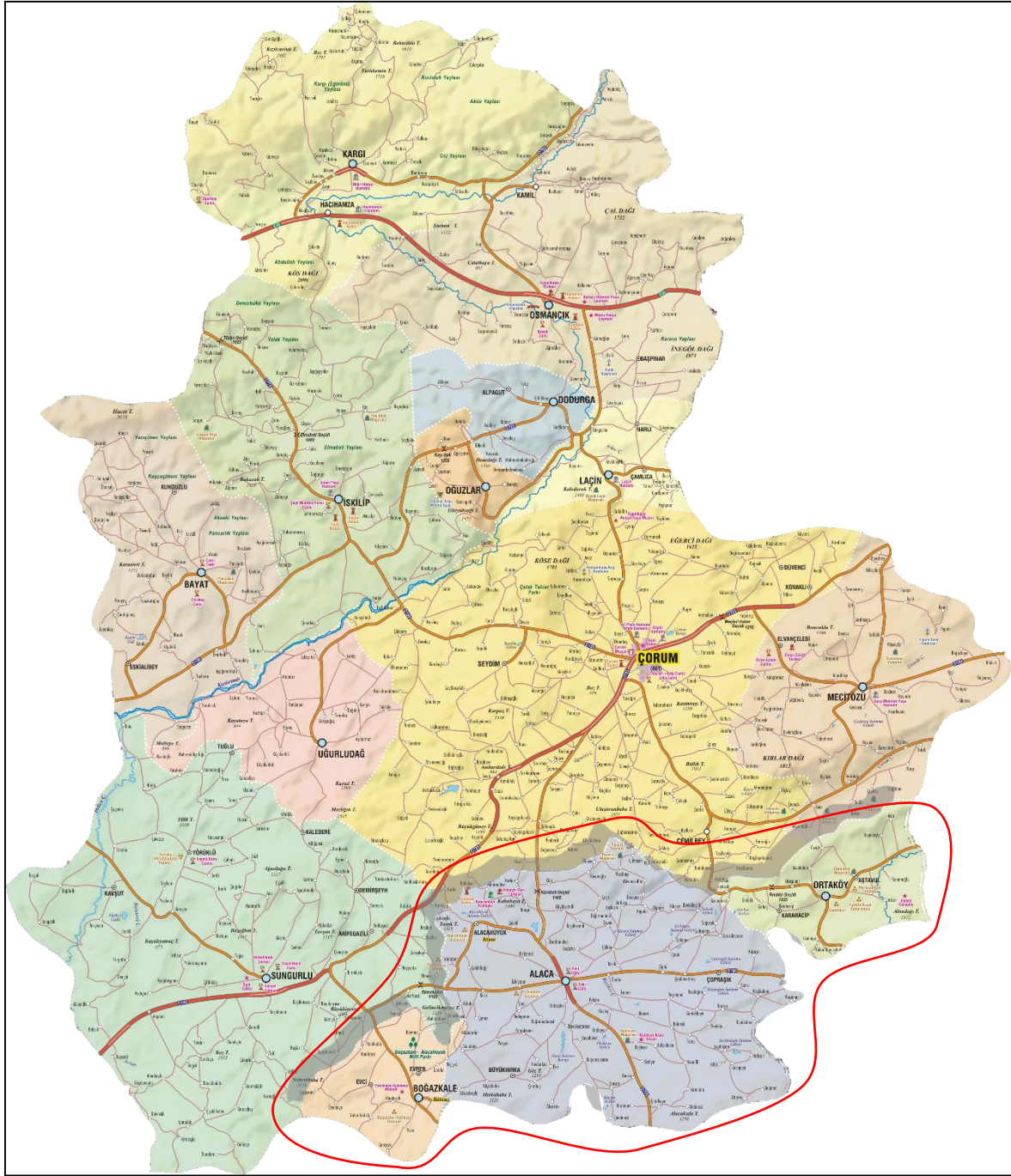
bilinmektedir. Geç Hitit döneminde kentin kalıntıları kullanılmaya devam edilse de, kısa bir süre sonra bölge terk edilmiştir. M.Ö. 7./6. yy'da Hitit kalıntıları üzerine akropoliste bir kale kurulmuştur. En yüksek noktasında yer alan tapınak yapısı, kente giriş kapısından 123 m daha yüksektedir. Şehrin surla çevrelenmiş kısmının kuzeyinde, bir dış mahalle de vardır. Kentin civarında çok sayıda ekilebilir arazi ve su kaynağı bulunmaktadır. Kent kapılarının önünde üç adet baraj gölet ve su kanallarına rastlanmıştır. Bu kanallarla göletlerde biriken temiz kaynak sularının kente girmesi sağlanıyordu. Ayrıca, Sarissa kentinin topografyası da tarıma oldukça elverişliydi. Bölgede iklimin karasal özellikler göstermesi sebebiyle yılda yaklaşık 100 gün don olayıyla karşılaşmaktadır (Müller-Karpe ve Müller-Karpe, 2004).

18 hektarlık bir alanı kaplayan kentin etrafı, 1.5 kilometrelik bir sur duvarıyla çevrelenmiştir. (Lev. VI, Res. 9) Sandık biçimli sur duvarı birbirine paralel uzanan iki duvardan oluşmaktadır. Duvar boyunca her 25 metrede bir öne çıkan kulelerle karşılaşmaktadır. Surların temeli kireçtaşından yapılmış, üst kısımlardaki ahşap iskeletlerin arasına ise kerpiç bloklar yerleştirilmiştir (Müller-Karpe, 2002).

Akropolün batı yamacında, halkın yaşadığı evlere ait kalıntılar bulunmuştur. Yan yana bulunan dokuz ev yapısından 14×13 m boyutlarındaki bir ev kazılmıştır. Ev planları genellikle dikdörtgen biçimli bir iç avludan ve ona açılan birbirine bağlı yan odalardan oluşmaktadır. Evler, kısmen çok katlıdır ve aralarında geçişi sağlamak için dar sokaklar ve meydanlar bulunmaktadır. Bu yapılar, hem işlik hem de ikamet etmek amacıyla kullanılmışlardır (Müller-Karpe, 2002).

Nerik ismi özellikle dini içerikli tabletlerde sık sık geçmektedir. Yukarı Ülke'nin merkezi olan Hapış'ten başlayan sınır kaleleri, Hanhana ve Hattena üzerinden kutsal kent Nerik'e ulaşıyordu. Kentin, Kaşka ülkesine olan yakınlığı nedeniyle sık sık saldırılara maruz kaldığı bilinmektedir (Macqueen, 2009).

Zippalanda kenti Fırtına Tanrısı yemin tanrıları arasında geçirdi ve Hattuşa'da da tapınağı bulunurdu. Bu tapınağa kralın nöbetçiler diktiği de bilinmektedir. Ayrıca tapınağın yakınlarında kentin önemli depoları da bulunuyordu (Ünal, 2005). Zippalanda önemli bir kült merkezi olmasının yanında M.Ö. 15. yüzyıldan başlayarak Hitit edebiyatı için de önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu gibi büyük kentlerde her türlü düşünce, dini inanç ve edebiyat türüne açık kozmopolit bir halkın oturması da bunda etkili olmuştur (Ünal, 2003).

Harita 6.6. Çorum İlçe haritasında Hitit Yolu'nun belirleneceği çalışma alanı

Hattuşa (Başkent), Arinna (Alacahöyük) ve Şapinuva antik yerleşimlerinin yer aldığı Boğazkale, Alaca ve Ortaköy İlçeleri Rota temasının ve kurgusunun yapılacağı bölge olarak seçilmiştir. Bu ilçeler Çorum İlının güneydoğusunda bulunmaktadır (Bkz Harita 6.6.).

Bu tez çalışmasının kısıtlı çerçevesinde üç antik kentin yer aldığı ilçeler kapsamında Hitit KR'sını belirleyebilmek için alanda yer alan somut ve somut olmayan miras öğeleri ve somut doğal-kültürel miras öğelerinin konumları belirlenmiştir. Bu kapsamda arkeolojik miras

değerleri, ören yerleri, Hitit başkenti Hattuşa'nın detaylı incelenmesi, bölgede yer alan Antik Hitit yerleşimleri tespit edilmiştir. Hitit Medeniyeti döneminde Hitit yerleşimleri birbirinden yaklaşık 25-30 km uzaklıkta bir gün içerisinde yürünebilir mesafe olduğu bilinmektedir. Bu yaklaşımla rota kurgusunda miras değerlerinin yer aldığı konumlara 25-30 km uzaklıkta yer alan kırsal yerleşimler de tespit edilmiştir. Ayrıca Hitit KR kültürler arası değişim ve etkileşime tanıklık ettiğini ispat edebilmek için bölgede yer alan diğer imparatorluk kalıntıları da değerlendirilerek güzergaha dahil edilecektir. Hitit KR aslında DM KR olabilme potansiyelinde olduğu 6.2, 6.3 ve 6.4 numaralı başlıkları altında değer odaklı alan tanımlama yöntemi ile tanımlanmıştır. Bu başlıklar altında yer alan bulgular 6 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

6.1. Tarihsel Süreç ve Değerleri

Çorum bölgesi, tarihi ve kültürel açıdan günümüzden 7000 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bölgede sırasıyla Kalkolitik (Taş), Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri, Hitit, Frig, Helenistik, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserlere rastlanmaktadır. Bu başlık altında yer alanlar 6 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir. Kentin ve bulunduğu bölgenin tarih öncesi uygarlık düzeyi, arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bilgi ve bulgulara dayanmaktadır (Saner, 2009).

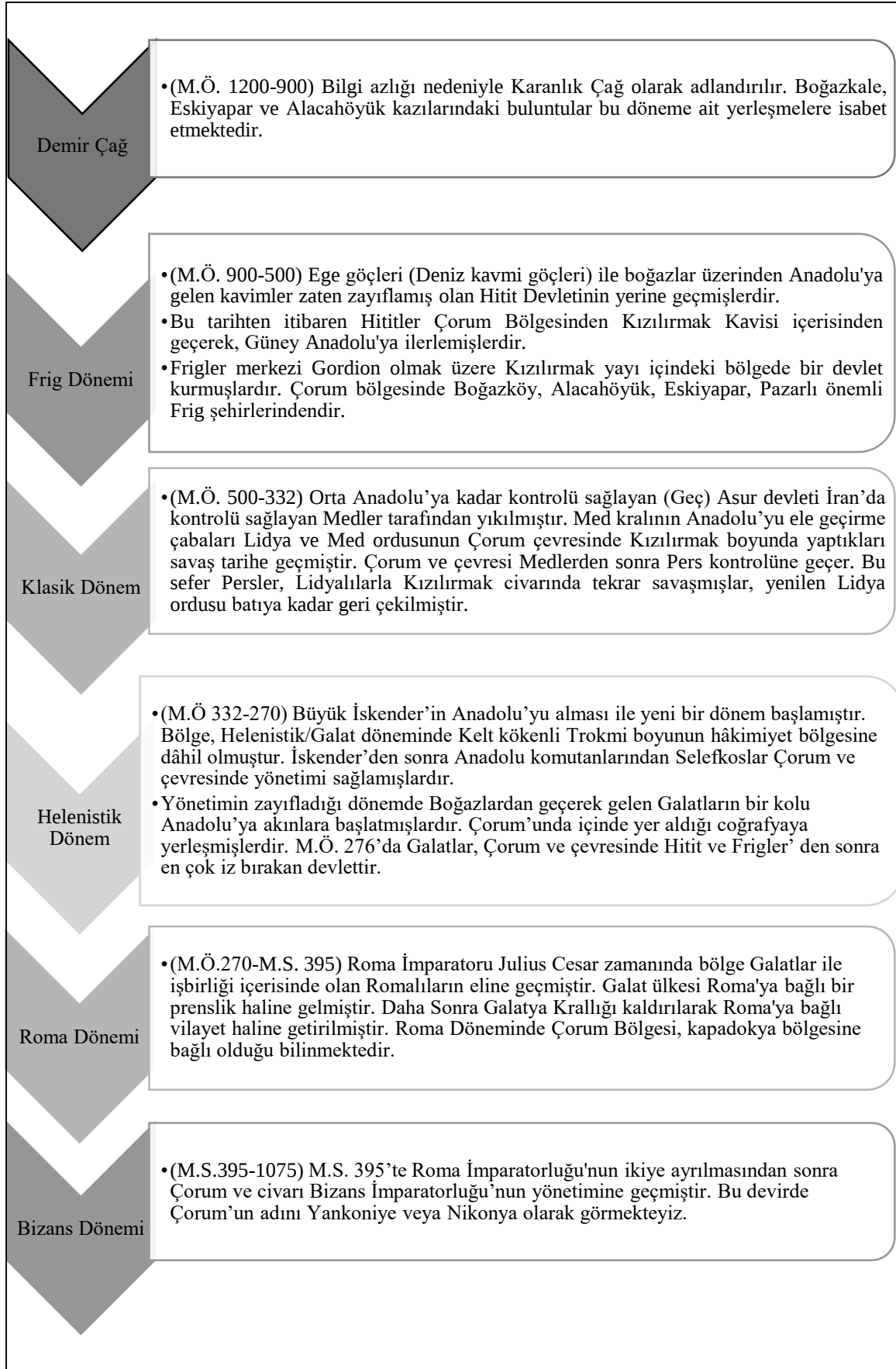
Çorum bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda az sayıda bulunan bazı taş aletler, bu bölgede Paleolitik ve Neolitik dönemlerin yaşandığına ilişkin kanaat olmakla beraber, bu devirlere ait yerleşmeler konusunda kesin bir sonuç henüz elde edilememiştir. Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu dağınık biçimde ele geçen az sayıda taş aletler Çorum ve bulunduğu bölgede, Paleolitik (yontma taş) Çağ'da insanın yaşamış olduğu olasılığını göstermektedir. İnsanın avcılık ve göçebelikten yerleşik düzene geçtiği dönem olan Neolitik Çağ'da Çorum ve çevresindeki iskanın varlığını bazı münferit buluntularla açıklamak mümkündür. Bu buluntuların çoğunluğu (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Çorum Müzesi gibi) çeşitli müzelerde yer almaktadır (Saner, 2009).

Yaklaşık 12.820 km² genişliğindeki Çorum toprakları 7.000 yıl boyunca birçok kültürü ve yerleşimi barındırmıştır. Her dönemde Çorum'un farklı bir köşesi tarih sahnesine çıkmıştır (Bkz Şekil 6.1.). Gerek yollar üzerindeki merkezi konumu gerekse her köşesindeki farklı coğrafik özellikleri ile Çorum her dönem dikkat çeken bir kent olmuştur. Ayrıca kargaşa

dönemlerinde gördüğü tahribat, yıkımlar ve sürekli kontrol değişikliği antik dönem yapılarına zarar vermiş ve birçoğunun korunamamasına yol açmıştır. Ancak coğrafi yapısı ve orta Anadolu bölgesindeki yollar üzerindeki merkezi konumu Çorum'u her dönemde bir anıt kent haline getirmiştir (URL-61).

Şekil 6.1. Çorum İli'nde tarihsel süreç (URL-61; URL-62)

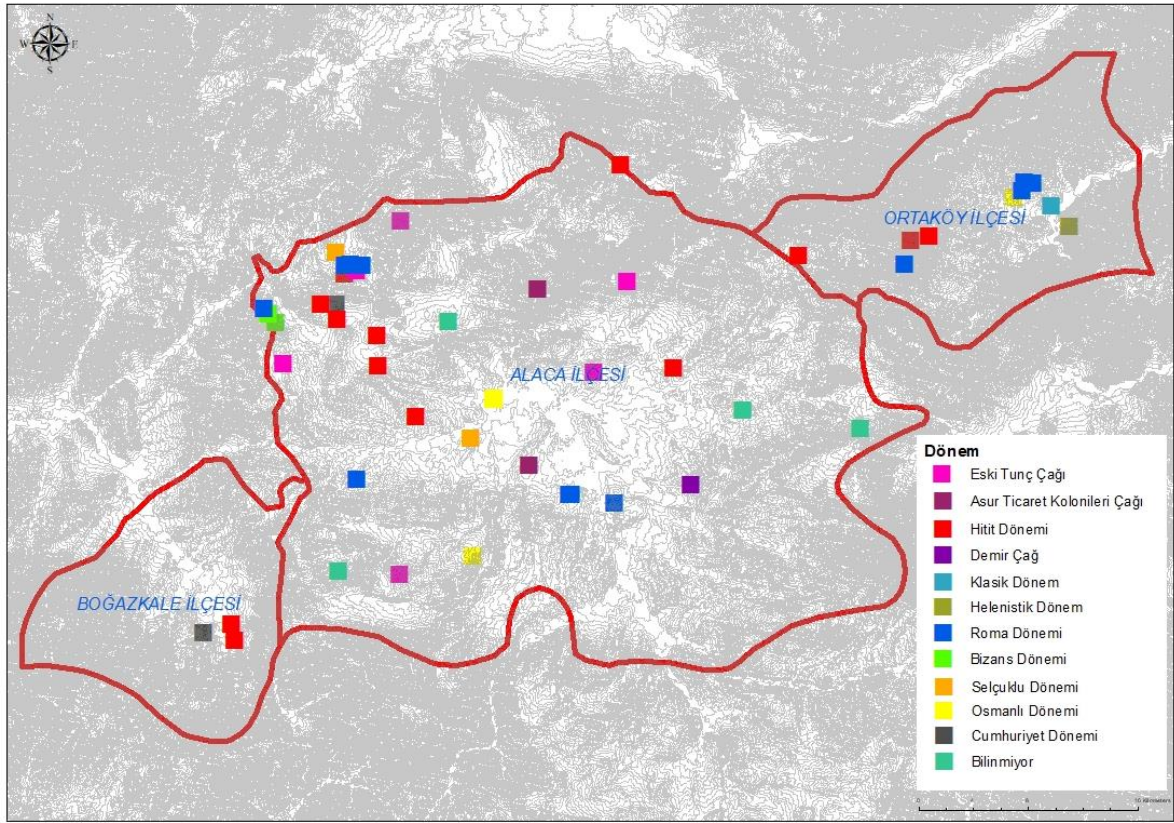

Şekil 6.1. (devam) Çorum İli'nde tarihsel süreç (URL-61; URL-62)

Selçuklu Dönemi	•(M.S. 1075-1413) Selçuklularla birlikte Çorum toprakları Bizans'tan Türklere geçmiştir. Melik Ahmet Gazi o zamanki Nikonya (Çorum) kentini Bizans'tan alarak, Alayuntlu Oğuz boyundan, Çorumlu oymağının başı İlyas Bey'i bu yeni kente vali olarak atamıştır. •I.Kılıç Arslan'dan sonra Anadolu Selçukluları zamanında Çorum giderek gelişmiş olup, 1200 yılına ait bir tutanakta Camii Kebir (Ulu Camii) Pazar Camii, Abdi bey Camii Defterdar Camii, Burhan Kethüda Camii ayrıca Süleyman Ağa Kütüphanesi'nin bulunduğu görülmektedir. •Alacahöyük İlçesinde bulunan Kalehisar Kalesi ve Beyramşah Külliyesi bölgesinde bulunan Kale, Medrese, Kervansaray ve Hamam Selçuklular döneminde yapılmıştır.
Osmanlı Dönemi	•(M.S. 1413-1924) Osmanlı birliğini sağlayan Çelebi Mehmet, oğlu II.Murat'ı Amasya'ya Vali yapmıştır. II.Murat'ın Lalası Biçer oğlu Hamza Bey'in Çorum'a hizmetleri olmuştur. •Bu dönemde Çorum bölgesinde camiler, hamamlar, medreseler, çeşmeler, resmi kurum ve konut gibi yapılar yapılmıştır.
Cumhuriyet Dönemi	•(M.S. 1413-1924) Çorum, Cumhuriyet dönemi ile birlikte, 20 Nisan 1924 tarihinde ilk kez kent statüsüne kavuşmuştur.

Şekil 6.1. (devam) Çorum İli'nde tarihsel süreç (URL-61; URL-62)

Hitit Rotasının oluşturulacağı Boğazkale, Alaca ve Ortaköy İlçelerindeki antik yerleşimlerin, yapıların ve arkeolojik kültür miras değerleri Çorum Kültür Envanterinde yer alan dönemlere göre gruplandırılmıştır (Bkz. Harita 6.7.) (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 2019).

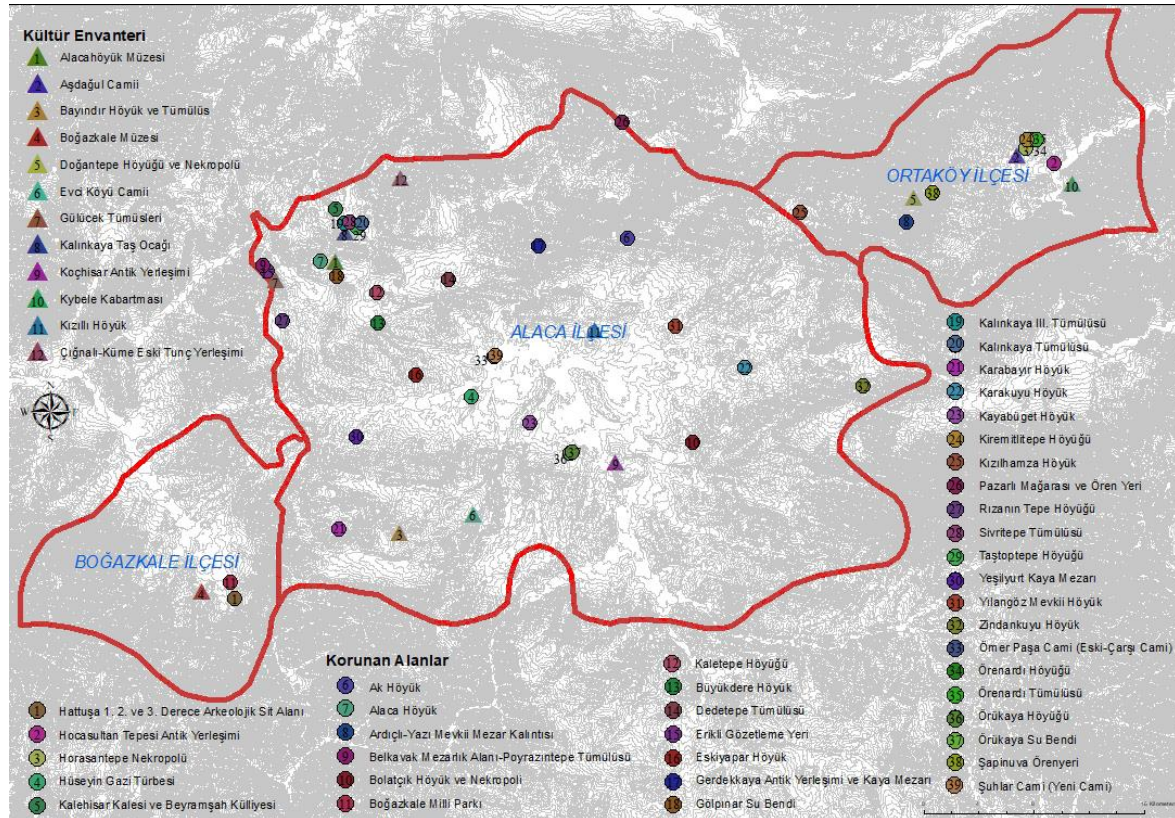

Harita 6.7. Çalışma alanında kültürel mirasların dönemleri

Haritadaki gruplandırma dayandığı en eski yerleşim temelli oluşturulmuştur. Fakat Hitit Rotasını doğru bir şekilde oluşturabilmek için Hitit Medeniyetinin kalıntılarının bulunduğu bölgelerde daha eski yerleşim kalıntıları bulunmuş olsa da Hitit dönemine ait olarak ifade edilmiştir. Ek olarak alanlarda birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış bölgelerde bulunmaktadır. Alacahöyük Kalkolitik Döneme kadar uzanmakta olup sırasıyla Eski Tunç Çağına, Hitit Dönemine ve Frig Dönemine ait kalıntılara da rastlanmıştır. Kaletpe Höyüğü'nde Eski Tunç Çağına, Hitit Dönemine, Frig Dönemine, Klasik Döneme, Selçuklu Dönemine ve Osmanlı Dönemine ait kalıntılar tespit edilmiştir. Ak Höyük'te Eski Tunç Çağına ve Demir Çağına ait kalıntılar bulunmuştur. Pazarlı Mağarası Mevkii Ören Yeri'nde Kalkolitik Çağa, Eski Tunç Çağına, Hitit Dönemine, Frig Dönemine ve Klasik Döneme ait bulgular tespit edilmiştir. Kızılhamza Höyükte Eski Tunç Çağına, Hitit Dönemine, Frig Dönemine, Helenistik Döneme ve Roma Dönemine ait kalıntıları içermektedir (İpek, Çilingir, İpek, Çakar, ve Taşlıova, 2009).

6.2. Taşınmaz Kültürel Miras Değerleri

Arinna (Alacahöyük), Hattuşa (Boğazkale) ve Şapinuva (Ortaköy) yerleşimlerinde bulunan tüm korunan alanlar (sit alanları, tescilli yapılar) ve kültür envanterinde yer alan miras değerleri Harita 6.8.'de işaretlenmiştir.

Harita 6.8. Çalışma alanında taşınmaz kültürel miras değerleri

Bu ilçelerde yer alan tüm miras değerleri 6.2.1 numaralı Arkeolojik Miras Değerleri ve 6.2.2 numaralı Ören Yerleri ve Dünya Kültür Mirası Hitit Başkenti Hattuşa başlıkları altında detaylıca incelenmiş olup rota kurgusunda destinasyon noktalarının belirlenebilmesi için gruplandırılmıştır.

6.2.1. Arkeolojik miras değerleri

Büyükdere Höyüğü Karamahmut Köyü sınırları içerisinde, Eskiyaşar'ın kuş uçuşu 5 km. kuzeybatısında, 1103 rakımlı sırtın doğu ve batı yamaçlarında yerleşim izleri mevcuttur. Eteklerinde tarımsal faaliyetler yüzünden tahribat vardır. Yüzeyinde yapılan çalışmalardan

elde edilen seramik buluntularına göre çok az sayıda olmakla birlikte, Eski Hitit Dönemine ait yerleşmelere her iki yamaçta da rastlanmaktadır. 15.06.2001 gün ve 7385 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek, Çilingir, İpek, Çakar ve Taşlıova, 2009).

Çöplü Höyük Alaca-Zile yolunun 14. km. sinde. Çöplü köyünün yaklaşık 750 metre kuzeyinde yer alır. Doğu-batı istikametinde oval bir konuma sahip olan höyük, batı ve kuzeyden dik bir yamaçla dereye iner. Doğu ve güney ise hafif bir meyil gösterir. Doğu ve güney eteklerinde toprak alınmasından dolayı oluşan kesitte kerpiç ve taş temeller görülür. Taş sökmek, toprak almak ve kaçak kazı nedeniyle yer yer tahribat vardır. Üzerinde ise tarım yapılmaktadır. Elde edilen seramik buluntularına göre, Eski Tunç, Hitit, Koloni ve Demir çağı kültürlerinin varlığı tespit edilmiştir. 06.05.1988 gün 163 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kaletepe Höyüğü Karamahmut Köyünün doğusunda, Kayalı boğaz mevkiinde yer almaktadır. Göç yolu olarak adlandırılan yolun, yaklaşık 200 metre doğusundadır. Karamahmut Köyünü Alaca'ya bağlayan yol, höyüğün güneyinden geçmektedir. Kuzeybatısından başlayıp kuzeydoğusuna devam eden bir teras kısmı bulunmaktadır. Höyük, doğu, batı ve kuzeyden kayalık zemine oturmuştur. Höyüğün Eski Tunç, Hitit, Frig, Klasik, Selçuklu ve Osmanlı çağlarında iskân edildiği tespit edilmiştir. 15.06.2001 gün ve 7358 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kalınkaya Taş Ocağı Kalınkaya Köyü'nün hemen batısında yer almaktadır. Yer yer yüksek ve küçük boy kayalardan oluşan alan kuzeye doğru yükselerek bir meyil oluşturmaktadır. Söz konusu taş ocağı Hitit Döneminde mimarlık ve heykeltıraşlık eserlerinin yapımında kullanılmıştır. Bu alanda Hitit Döneminde kesilmiş ve taşınmak üzere hazırlanmış kaya blokları bulunmaktadır. Bu ocak daha sonraki dönemlerde ve Roma döneminde taş ocağı olarak kullanılmıştır. 23.05.2001 gün ve 7358 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Pazarlı Yerleşimi Köy yerleşim alanının 500 metre kuzey doğusunda yer almakta olup, kuzeyi ve doğusundan Pazar deresi, kuzey, batı ve güneyden ekili tarlalarla çevrilidir. Batıdan tarlaların uzantısı şeklinde, doğudan ise dik yamaç görünümündedir. Doğudaki kayalık kısımda büyük bir mağara, dere karşısında ise küçük mağaralar yer alır. 1937-1938 yıllarında Türk Tarih Kurumu adına Alacahöyük kazı ekibi, tarafından yapılan kısa süreli

bir çalışma sonucunda Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Frig ve Klasik çağlarda iskan edildiği tespit edilmiştir. Pazarlı'nın en önemli devrini Frig tabakası oluşturur. Kazılarda ele geçen Frig dönemine ait pişmiş toprak boyalı levhalar önemlidir. 17.08.1989 gün ve 490 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Doğantepe Höyüğü Ve Nekropolü Ortaköy İlçesinin batısında, kazı alanının güney batısında yer almaktadır. Kuzeybatısında Fığla Tepe ve Kale Tepe, batısında ise Gündoğdu Tepesi bulunmaktadır. Alanın büyük kısmı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Hitit Dönemi seramikleri yoğundur. 08.12.1992 gün ve 2761 sayılı karar ile tescillenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kızılhamza Höyük Kızılhamza Köyü köy içi mevkiinde, köyün kuzey doğusundadır. Konik bir yapıya sahip olan höyüğün doğu ve kuzeyinde tarlalar ve harman yerleri, güneyinde dere ve gölet batısında ise köy yerleşim alanı vardır. Yüzeyde yapılan araştırmalarda elde edilen buluntulara göre, Eski Tunç, Koloni, Hitit, Frig, Helenistik, Roma Dönemlerinin varlığı tespit edilmiştir. 1992 yılında Müze Başkanlığında kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılmıştır. (İpek ve diğerleri, 2009).

Bayındır Höyük ve Eski Tunç Çağı Mezarlığı Büyükhırka Köyü'nün 2 km kuzeyinde bulunan Bayındır mevkiindedir. Bayındır höyük üzerinde M.Ö. II. bin ve Klasik Çağ seramikleri mevcuttur. Höyüğün yaklaşık 700 metre doğusunda, arazinin burun yaptığı kısımda oldukça tahrip olmuş durumda Eski Tunç mezarlığı vardır (İpek ve diğerleri, 2009).

Bolatçık Höyük Alaca ilçesine 23 km uzaklıktaki köyün güneyinde, dere boyunca ilerleyen yamaçlarda yer almaktadır (İpek ve diğerleri, 2009).

Hocasultantepe Antik Yerleşimi Ortaköy İlçesi, Aşdağul Beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğusunda Çekerek Irmağı geçmektedir. Meyilli bir alanın üst kısmındadır. Etrafı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yüzeyden elde edilen buluntular, Klasik Dönem yerleşmelerini göstermektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Horasantepe Nekropolü Ortaköy İlçesi, Aşdağul Beldesi sınırları içerisinde. Ortaköy ilçesini Aşdağul üzerinden Amasya'ya bağlayan karayolu Nekropol alanının içerisinde

geçmektedir. Horasantepe Nekropol Alanı Roma Dönemine tarihlendirilmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kiremitlitepe Höyüğü Ortaköy İlçesi, Aşdağul Beldesinin kuzeyinde, beldeye yaklaşık 200 metre uzaklıktadır. Örenardı Tümülüsü ve höyüğünün batısında yer alır. Höyük, üzerinde derlenen buluntulara göre Roma Dönemine tarihlendirilmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Örenardı Höyüğü ve Tümülüsü Ortaköy İlçesi, Aşdağul Beldesinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kiremitlitepe höyüğünün ise doğusundadır. Höyük ve Tümülüs birbirlerine çok yakın durumdadır. Her iki alan da Roma Dönemine tarihlendirilmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Aşdağul Camii 19.yy'a tarihlenmektedir. Cami, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, kuzeyinde üç yanı açık son cemaat yeri bulunan tek mekânlı bir camidir. İnşa malzemesi olarak köşelerde kesme taş, tüm duvarlarda ise moloz taş kullanılmıştır. Bunun yanı sıra devşirme malzeme ve ahşap hatıllar yer yer dikkati çekmektedir. Yapıya giriş kuzey cephedeki kapıdan sağlanmaktadır. Harim, ahşap tavanı taşıyan güneydeki iki sütunla bölüntüye uğratılmıştır. Kuzeyinde "U" biçiminde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Tavanın kirişlemesi üstten kaplamalıdır. Son cemaat yeri doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, minare son cemaat yerine bitişik olarak inşa edilmiştir. Kübik kaideli, soğan biçimli topuk kısmı, silindirik gövdeli, konik külah ile örtülü minarenin şerefe altı beş sıra mukarnaslıdır. Cami dıştan kırma çatılı olup, Marsilya kiremidi ile örtülüdür (İpek ve diğerleri, 2009).

Evcı Köyü Camii Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Cami, kare planlı olup, beden duvarları moloz taştan köşe dönüşleri ise kesme taştan inşa edilmiştir. Girişi kuzeyden sağlanan caminin ön kısmında daha sonra eklenti yapılan son cemaat yeri vardır. Kuzeydoğu köşede yer alan minare tuğladan inşa edilmiş olup, tek şerefelidir (İpek ve diğerleri, 2009).

Gülücek Tümülüsleri İmat Köyünün kuzeybatısında köye kuş uçuşu yaklaşık 1,8 km. uzaklıkta, Erikli Deresinin hemen kuzeyinde doğal bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yer yer kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Kaçak kazılardan görülen bir tahkimat duvarına ve yüzeydeki tavan ve çatı tuğlalarına göre Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kızıllı Höyük Alaca Ovasının kuzeyinde yer alan modern Kızıllı Köyü yerleşmesinin kuzeyindedir. Höyükte Eski Tunç Çağı, M.Ö.II bin ve Klasik Çağ yerleşmeleri tespit edilmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Küme Eski Tunç Yerleşimi 1284 metre rakımlıdır. Köyün kuzeybatısında kalan küme mevkiindedir. Burada kayalık bir alanda etrafa yayılmış vaziyette Eski Tunç Çağı seramiklerine rastlanır. Yerleşim kayalık alanın üst kısmına ve etrafına oturmuş vaziyettedir. Yakın civardaki ormanlık alandan da aynı tür seramikler mevcuttur. Çığnalı Eski Tunç Yerleşimi ise Küme Eski Tunç Yerleşiminin hemen yanında bir başka yükselti üzerinde yer almaktadır. 1347 metre rakımlıdır. Bu alan halen köylülerce kutsal alan kabul edilmekte ve burada yağmur duası yapılmaktadır (İpek ve diğerleri, 2009).

Hüseyin Gazi Türbesi Selçuklu Dönemine tarihlenmektedir. Yapı kompleksi medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuzdan oluşmaktadır. Yapı kompleksi içinde günümüzde iyi durumda olan giriş portalı ve türbedir. Birbirine geçme iki bölüm halinde düzenlenmiş olan yapı kompleksine doğudaki beyaz ve siyah mermerden yapılmış portalle giriş sağlanmaktadır. Sanat tarihi açısından oldukça önemli olan ve basit bir bordürün çerçevelediği portalin kapı nişi derin ve kemeri altı sıra stalâktit dolguludur. Altta üzerinde yazı bulunmayan levha ile levhanın iki yanında iki oymalı kabara yer almaktadır Türbe, avlunun güneydoğusunda yer almakta olup, dikdörtgen planlı, çapraz tonoz örtülüdür. Dışarıdan görülen kubbe yalancı olup, sonradan yapılmış olmalıdır. İnşa malzemesi olarak alt kısımlarda taş, üst kısımlarda az da olsa tuğla kullanılmıştır. Tağla ve taşaraları horasan harçlıdır. Türbeye yuvarlak kemerli, taş çerçeveli, işlemeli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kapı kemeri üzerinde mermerden yapılmış oniki köşeli yıldız motifi ile kitabe bulunmaktadır (İpek ve diğerleri, 2009).

Kelahisar Kalesi ve Beyramşah Külliyesi Selçuklu Dönemine tarihlenmektedir. Külliye, Kalehisar (Mahmudiye) Köyünün 2-3 km. güneyinde Kaletepe Mevkii denilen alanda yer almakta olup, medrese, hamam, türbe ve handan oluşmaktadır (İpek ve diğerleri, 2009).

- Medrese: Hüsamîye Medresesi olarak bilinen ve yapım tarihi belli olmayan yapı, mimari özellikleri bakımından bir Selçuklu yapısı olduğunu göstermektedir. İki eyvanlı tipte, moloz taşla inşa edilen medrese, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın bir planda inşa edilmiştir. Açık avlulu iki eyvanlı tipte olan medresede giriş eyvanından sonra avluya

geçilmektedir. Giriş eyvanının her iki yanında birer dersane odası, giriş ekseninde mihrap nişli ana eyvan ve her iki yanında birer oda yer almaktadır. Avlunun her iki tarafında avluya açılan üçer oda bulunmaktadır. Avluda üzeri tonozlu revak kalıntıları görülmektedir.

- Hamam: Medresenin güneydoğusunda yer almaktadır. Kareye yakın planlı, beşik tonozludur. Yapıda bazı duvarlar temele kadar yıkılmıştır.
- Han: külliye'nin batısında yalnızca temelleri kalmıştır.
- Türbe: Kuzeyde yer almakta olup, kare planlıdır. Türbenin bugün yalnızca bir kemer parçası kalmıştır.

Ak Höyük Alaca Kapaklı Köyünde, köyün yaklaşık 1 km güneyinde yer almaktadır. Yüzeye yakın kısımların kesitlerinde şiddetli yangın izleri ve kerpiç duvarlar görülmektedir. Etekleri tarla olarak kullanılmaktadır. Höyükte Eski Tunç, M.Ö. II Bin ve Demir Çağı yerleşmeleri tespit edilmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Belkavak Mezarlık alanı İmat Köyü sınırları içerisinde, Poyrazın Tepe Tümülüsünün batı yamacında ve eteğinde yer almaktadır. Etek kısmında gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler tahribata yol açmıştır. Klasik Dönem yerleşim izlerine ve mezar küplerine rastlanılmıştır.

Erikli Gözetleme Yeri İmat Köyünün kuzeybatısında, köye kuş uçuşu yaklaşık 1,8 km. uzaklıkta, Erikli Deresinin hemen kuzeyinde doğal bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yer yer kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Kaçak kazılardan dolayı görülen bir tahkimat duvarına ve yüzeydeki tavan ve çatı tuğlalarına göre Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Kalınkaya III. Tümülüsü Kalınakay köyünün yaklaşık 500 metre kuzeyinde yer almaktadır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle oldukça tahrip olmuş durumdadır. Kalınakay Tümülüsü ise Kalınkaya köyü ve Taştöpe Höyüğü'nün kuzey doğusunda yer almaktadır. Üzerinde kaçak kazı çukurları oldukça yoğundur. Taştöpe Höyüğü Kalınkaya Köyü'nün 1 km kuzeyindedir. Raci Temizer tarafından kazılmıştır (İpek ve diğerleri, 2009).

Rızanın Tepe Höyüğü Tahirabat Köyü'nün 800 metre kuzeybatısında, Kırıklar Tepesinin 500 metre batısında Culuktepe ile Kırıklar Tepesi arasındaki derenin 70 metre doğusunda yer almaktadır. Höyük, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Üzerinde yer yer

kaçak kazı izleri mevcuttur. Eski Tunç Çağı ve Klasik Çağ kültürlerinin varlığı tespit edilmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

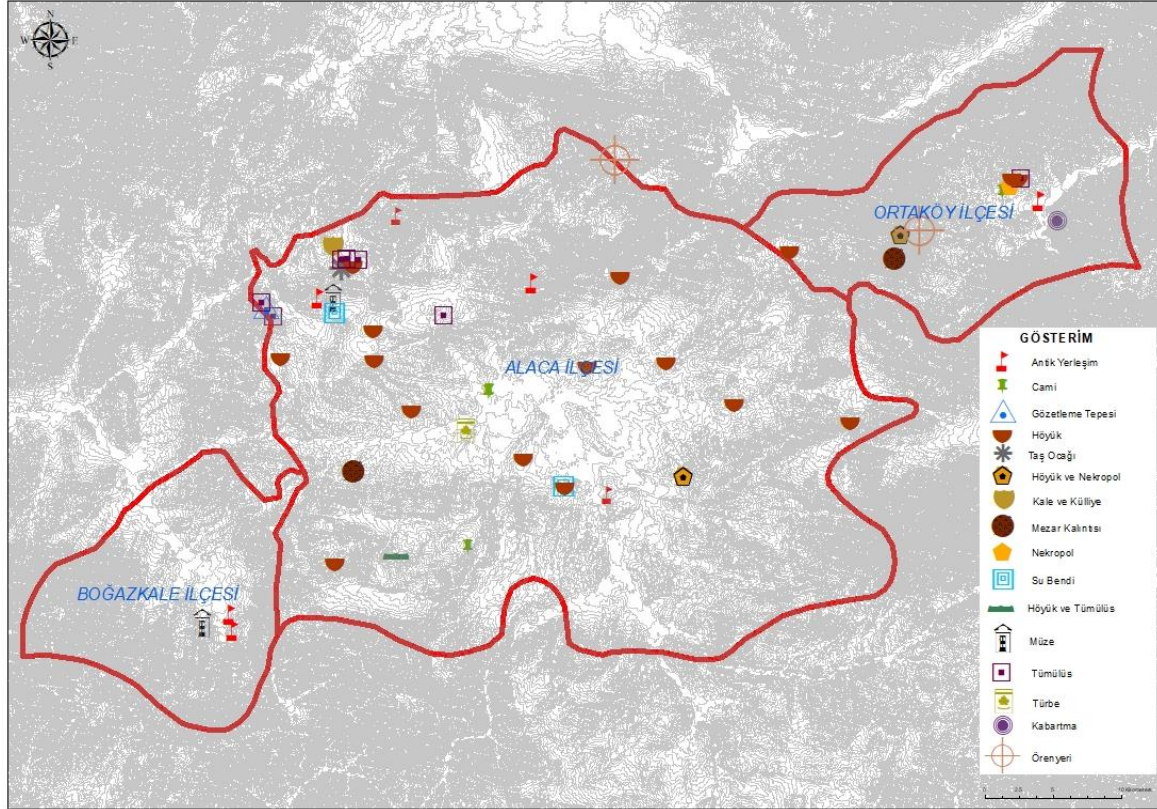
Yeşilyurt Kaya Mezarı Yeşilyurt Köyü'nün yaklaşık 1.6 km. güneydoğusundaki Buzağılık Mevkiinde yer alır. Bu alanda zemin üzerinde bulunan bir kaya bloğunda, kare biçimli bir giriş görülmektedir. Girişten sonra kaya içerisi U biçiminde oyularak girişin iki yanında ve karşısında sekiler oluşturulmuştur. Kaya mezarının çevresindeki incelemelerde Roma dönemine tarihlendirilen seramik örneklerine rastlanmıştır. Aynı zamanda Kaya mezarı yapım tekniği açısından da Roma Dönemi özelliği göstermektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Örükaya Su Bendi Örükaya Köyü'nün güney batısında, günümüzdeki göletin kuzeyinde yer almaktadır. Baraj doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Roma Döneminde inşa edilmiş olan barajın duvarları kesme ve büyük yontu taştan örülmüştür. Suyun havuzlandığı kısmının boyu 200 metreyi bulmaktadır. Bu kısım tamamen toprakla dolmuştur. Duvar kalınlığı 3 metre, boyu 20 metre, yüksekliği ise 10 metredir. Bu tip barajlara İç Anadolu da az rastlanmaktadır (İpek ve diğerleri, 2009).

Şuhlar (Yeni) Camii Geç Osmanlı Dönemine tarihlenen cami, Ardahan göçmenlerinden Şeyh Efendi tarafından 1893 yılında yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı camide yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmış olup, taş araları derzlidir. Camiye taş söveli, yuvarlak kemerli ahşap kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İbadet ve son cemaat yerinden oluşan camide ibadet mekanı dört sütun üzerine tromplar vasıtasıyla oturtulmuş tek merkezi kubbe ile örtülüdür. Kubbenin dört tarafı ahşap tavanla çevrilidir. Mihrabı alçıdandır. Minberde, batı cephede ve minarede kitabeler vardır (İpek ve diğerleri, 2009).

Ömer Paşa (Eski-Çarşı) Camii Mamalı oymağına mensup Çorum Sancak Beyliği yapmış Ömer Bey tarafından 1722 yılında yaptırılmıştır. Yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, kuzeyinde son cemaat mahalli bulunan tek mekânlı bir camidir. İnşa malzemesi olarak cephe köşelerinde ve alt pencere sövelerinde düzgün kesme taş, diğer kısımlarda araları horasan harçlı moloz taş kullanılmıştır. Örgü sistemi kırma çatıdır. Çatı eteğinden itibaren her cepheyi 3 sıra tuğla örgülü kirpi saçak dolanmaktadır. İç mekâna son cemaat yerinden ahşap kapı ile girilmekte olup kuzeyde kadınlar mahfili bulunmaktadır. İç mekân ahşap ters tavan ile örtülü orta kısmında basit bir göbek motifi yer almaktadır. Onarım

nedeniyle verilen aradan sonra 1952’de yeniden başlatılan kazılar, Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından sürdürülmüştür. 1978 yılına kadar çalışmalar aralıksız sürdürülmüştür. 1978 yılından 1993 yılına kadar Dr. Peter Neve başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarını, 1994 yılından itibaren Dr. Jurgen Seeher üstlenmiştir.

Harita 6.10. Çalışma alanında kültürel varlıklar

Tüm bu kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan kültürel varlıklar Harita 6.10.’da gösterilmektedir.

Alacahöyük, Alaca İlçesi içerisinde yer almakta olup, Çorum’a 45 km Alaca’ya 16 km. uzaklıktadır. Boğazköy’ün 34 km kuzeyindedir. Ovalık bir alanda yerleşilmiş olup, doğusunda engebeli arazi, batı ve kuzeyi tarım arazisidir. Güneyi ise küçük bir dere ile çevrilidir. 1835 yılında bilim âlemine tanıtılan höyükte ilk kez 1935 yılında arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmış olup, çalışmalara devam edilmektedir. Yapılan kazılar sonucunda, günümüzde görülebilen Hitit İmparatorluk dönemine ait sfenksler ve mabet saray kompleksi ile Eski Tunç Çağına ait kral mezarlar görülebilmektedir. Yapılan çalışmalar höyükte 4 kültür, 15 yapı katının varlığını ortaya koymuştur. En eski tabaka olarak Geç Kalkolitik

çağda başlayan iskân, Eski Tunç, Hitit, Frig dönemlerinde de devam etmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Boğazkale İlçesi'nde yer alan Yazılıkaya Hattuşa'nın en etkileyici kutsal mekanı şehrin biraz dışında yer alan, yüksek kayalıklar arasına saklanmış Yazılıkaya Kaya Tapınağı'dır. Özellikle ilkbahardaki yeni yıl kutlamaları için kullanılan bu açık hava tapınağında, ülkenin önemli tanrı ve tanrıçaları sıra halinde kayaya kabartma olarak işlenmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Yazılıkaya A Odasında kayaya işlenmiş kabartma figürlerin özel bir düzeni ve tertibi vardır. Burada sol kaya yüzeyinde ikisi dışında yalnız tanrılar, buna karşın sağ tarafta da yalnız tanrıçalar belirtilmiştir. Ana sahnede Fırtına Tanrısı ile eşi Güneş Tanrıçası ve çocuklarının karşılaşması tasvir edilmiştir. Ana sahnenin karşısındaki duvarda daha büyük boyutlarda büyük Kral IV. Tuthaliya işlenmiştir. Kral, güneş tanrısı'nın törensel kıyafetinde, elinde egemenlik sembolü olan ucu kıvrık asa tutar durumda, iki tepe üzerinde tasvir edilmiştir. B Odasındaki kabartmalar yan duvarlara bağımsız figürler halinde işlenmiştir. Elllerinde orak biçimli kılıç taşıyan on iki tanrı ve "Kılıç Tanrısı" Nergal, diğer dünya ile ilişki kuran yeraltı tanrılarıdır. Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın koruyucu tanrısı olan Şarruma, krala sarılmış ve ona yol gösteren bir durumda tasvir edilmiştir (İpek ve diğerleri, 2009).

Ortaköy İlçesi'nde Şapinuva, Hitit Devletinin önemli kentlerinden biri olan Şapinuva yeni adı ile Ortaköy, Çorum İl merkezinin 53 km. güney doğusundadır. Çekerek Nehri etrafında yer alan Göynücek Ovası ile Alaca Ovası arasındaki geçit üzerindedir. Ağılönü ve Tepelerarası mevkilerinde yerleşim izleri görülmektedir. Ortaköy-Şapinuva kazılarında Hitit çivi yazılı tablet arşivleri önemli bir yer tutmaktadır. Bugün için bu arşivlere ait tablet ve tablet parçalarının sayıları 4.000'e ulaşmıştır. Şu ana kadar elde edilen tabletlerin büyük bir kısmının Orta Hitit Dönemine (M.Ö. 14.yy.) ait olduğu ifade edilmektedir. Buradaki yazışmalardan Taşmişarri (III.Tuthaliya) – Taduhepa kraliyet ailesinin bu şehirde hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Kazı başkanı tarafından Hitit Döneminde ikinci başkent olarak tanımlanan ve 9 km'ye yakın büyüklükteki Şapinuva, yine arşivlerden edinilen bilgilerle göre, kendi idari bölgesinde yer alan şehirlerle birlikte oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Hitit ve Hurri Fırtına Tanrıları için ayrı ayrı inşa edilen iki Fırtına Tanrısı tapınağı, kraliçe sarayı, ordu komutanlığı ve belediye teşkilatı gibi kurumlarıyla oldukça gelişmiş bir şehir görünümündedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Ortaköy İlçesi'nde İncesu Kybele Kabartması Çorum'a 62 km. uzaklıktaki Ortaköy İlçesi'nin 11 km. doğusundaki İncesu Köyü'ne yaklaşık 1 km. uzaklıkta, Çekerek Irmağının aktığı yöne doğru, sol tarafta ırmak yatağından 1,5 metre yüksekliktedir. Köylüler tarafından Uzun Geçit adı verilen asıl adı İncesu-Kazankaya Kanyonu olan kabartmanın bulunduğu alanın doğusunda, 1363 m. yükseklikte AlanDağı, batısında ise Malbelen Tepesi vardır. Güneyinde 1201 metrelik Kazankaya Tepesi yer alır. Bir niş içerisinde yapılmış olan ve Helenistik döneme tarihlenen tanrıça Kybele, Çekerek Irmağına bakmaktadır. Tanrıça cepheden işlenmiştir. Sol elinde bir aslan yavrusu tuttuğu düşünülmektedir. Büyük bir olasılıkla tanrıça Kybele olması muhtemel olan figür tahtında oturuyor olmalıdır. Chiton giymiş olan tanrıçanın göğüs altında bir kuşak vardır. Saç biçimi ve yüz ifadesine göre M.Ö II. yy'a tarihlenmektedir (İpek ve diğerleri, 2009).

Eskiyapar Örenyeri Alaca ilçesinin 5 km. batısında, Boğazköy'ün 25 km kuzey doğusunda, Alacahöyük ören yerinin 20 km güney doğusunda, Hüseyinabad ovasında yer almaktadır. 1968 yılında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesince başlatılan kazılar sonucunda, Eski Tunç Çağından günümüze kadar iskân edildiği tespit edilmiştir. Hitit döneminde de önemli bir merkez olduğu tespit edilen höyükte Eski Tunç çağına ait altın, gümüş, elektron süs eşyaları, Truva II hazineleriyle paralellik gösterir. Eski Hitit dönemine ait kabartmalı seramikler de önemli eserlerdendir (İpek ve diğerleri, 2009).

Hitit İmparatorluğun başkenti Hattuşa, Çorum İli'nin 82 km. güneybatısında Boğazkale ilçe merkezinde yer almaktadır. Hattuşa Arkeolojik Sit Alanı, Budaközü Çayı vadisinin güney ucunda, ovadan 300 m. yükseklikteki sayısız kaya kütleleri ve dağ yamaçlarının bölünmesiyle çevrili olarak kuzey ve batıda derin yamaçlarla sınırlandırılmıştır. Antik kent kuzeye doğru açık olup kuzey kısmı dışında diğer kısımları surla çevrilidir.

Hattuşa Kentinin 6.2 numaralı başlık altında Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir olarak tariflendiği belirtilmiştir.

Aşağı Şehir için Seeher, "En eski Hitit şehrine verilen addır. Bugünkü köyün hemen kenarındaki kuzeybatı dış suru ile güneydoğuya doğru, yamacı kaplayarak Hitit kral sarayının bulunduğu plato arasında uzanmaktadır." tanımını yapmaktadır (Seeher, 1999). Bölgenin güneydoğusunda Büyükkale dediğimiz kraliyet ve saray yapılarının bulunduğu

alan, kuzeydoğusunda ise Hititlerin en önemli tanrısı olan Fırtına Tanrısı ve Arinna Şehri Güneş Tanrıçasına adanan Büyük Tapınak vardır.

Yukarı Şehir ise arkeolog Neve tarafından, “Eski kentin güneyinden başlayarak yükselen, 1 km²’den daha büyük bir yüzölçümüne sahip, eğimli bir arazidir.” cümlesiyle tanımlanmaktadır (Neve, 1990). Bu bölge, tapınak ve kutsal yapıların yoğun olarak bulunduğu mahalledir. Burada sarnıçlar, kutsal odalar, Nişantepe, Sarıkale gibi mevkiler de bulunmaktadır. Bu kesimdeki sur duvarları üzerinde Aslanlı Kapı, Yerkapı, Sfenksli Kapı ve Kral Kapısı denilen, taştan kabartmalarla süslenmiş kapılar vardır. Büyükkaya ise şehrin kuzeyindeki doğal büyük tepe olup üzerinde surla kaplanmış alanda geniş tahıl silolarının bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca Yukarı kentin, Aşağı kentin tersine Hitit tarihinin en parlak döneminde belli bir plana uygun şekilde inşa edilmiştir.

Tüm bunların yanında, Hattuşa’nın konumu temelde bir kentin kurulmasında etkili olan üç önemli koşulu yerine getiriyordu: Kentin ilk kurulduğu yer olan Aşağı Şehir, dış saldırılara karşı savunulması kolay bir yerdi; tepenin çevresinde yerleşmenin gereksinimine yetecek kadar bol su vardı ve son olarak da kentin çevresinde bol miktarda tarıma elverişli topraklar bulunuyordu. Bu üç koşula ek olarak, dönemin düşman ordularının kolaylıkla erişemeyecekleri kadar Anadolu’nun iç kısımlarında kalması, iklim ve topografya açısından sert olan doğa koşullarını da dengelemektedir (Seeher, 2006).

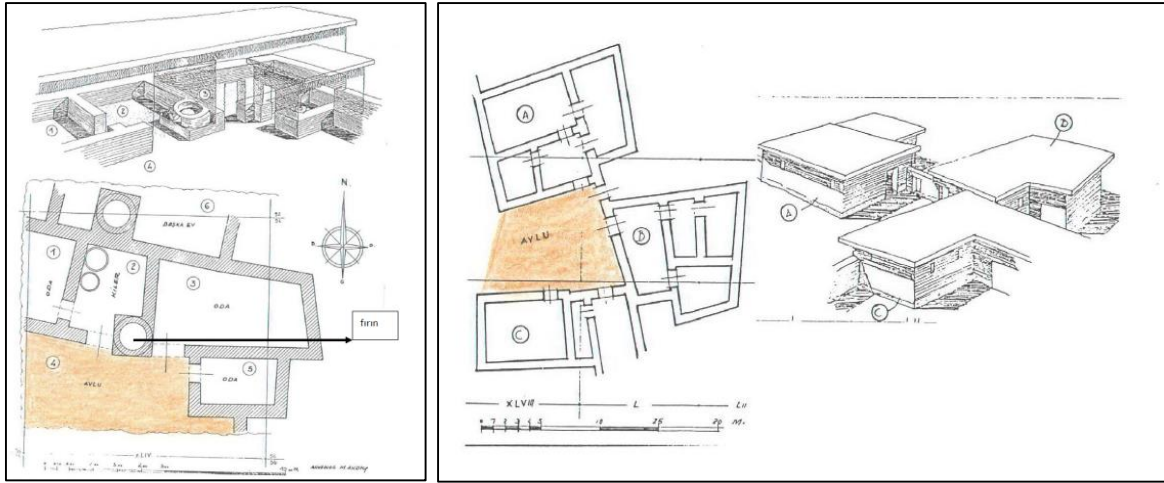
Harita 6.11. Çalışma alanında kültürel miras değerleri

Bu kültürel miras öğelerinin KR’da yer alan özellikli alanlar fotoğrafları ile birlikte haritadaki konumlandığı yerler Harita 6.11.’de gösterilmektedir.

Yerleşim stüktürü

Hititler, gittikçe genişleyen ülkelerini yönetim bölgelerine ayırarak hem daha iyi yönetmek hem de egemenliklerini daim kılmak istemişlerdir. Hatti Devleti zamanla batıda Ege denizine, doğuda Fırat nehrine ve güneyde Suriye’de Asi nehrinin kaynağına kadar genişlemişti. Ülke, merkezde Hatti Ülkesi, kuzeyde Yukarı Ülke, güneyde Aşağı Ülke gibi yönetim bölgelerine sahipti. Bunların dışında, küçük krallar tarafından yönetilen “vasal/bağlı krallıklar”, valilerin yönetimindeki “merkeze bağlı sınır eyaletleri” ile tüm bu bölgelerde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan “tapınak kentleri” bulunmaktaydı (Bryce, 2005).

Bölgede yer alan Hitit öncesi konut tipleri Şekil 6.2.'de görüldüğü gibi, evler üç odaya ve avluya sahiptir. Konutlar genelde birbirine geçişi bulunan iki küçük odadan ve bu odalardan da iç avluya açılmaktadır. Bu avlu ve odalar, uzun ve dikdörtgen forma sahip diğer bir odaya açılmaktadır. Konutlarda yer alan bu dikdörtgen avlular merkezde yer alan ana avluya açılmaktadır. Konutlar bu avlu etrafında düzensiz bir şekilde sıralanmışlardır. Odalar kare ve dikdörtgen formdadır. Bazı odalar birbirine bağlanırken, diğer odalar direk olarak merkez avluya bağlanmaktadır. Bazı odaların duvar diplerinde, içi buğday dolu küpler ortaya çıkartılmıştır. Kiler görevini gören bu odalar ailenin ekonomik gücünü de yansıtmaktadır. Bazı odaların kapı girişlerinin yanında fırınlar bulunmaktadır. (Turgut, 2013).

Şekil 6.2. Alaca Höyük Erken Tunç Çağı konutları (Koşay ve Akok, 1966)

Hitit kent yapılarında belli bir standartlık bulunmamaktadır. Bu standartlaşmanın olmamasının sebebi bazı kentlerin, eskiden var olan kentlerin üzerine kurulduğu yani bir geçmişlerinin olmasıdır. Bu duruma en iyi örneklerden birisi Alacahöyük yerleşmesi gösterilebilir. Alacahöyük, Hitit döneminde olduğu gibi Hititlerden önce de önemli bir yerleşme olmuştur (Bahar, Turgut ve Küçük, 2018).

Yapıyı ya da dokuyu oluşturan toplumun yerleşmiş gelenekleri, yaşam biçimi ve özellikle yerleşme ve yapı geleneklerini en doğru anlatan yapılar dini yapılar ve konutlardır. Hattuşa'da kent yerleşiminin kanallı sokaklarda bağımsız konut gruplarına bölünen, sıkışık yapı adalarından oluştuğu bilinmektedir (Bkz Şekil 6.3.). Bu dönemde avlulu ev, tercih edilen başlıca yapı tipi olmuştur.

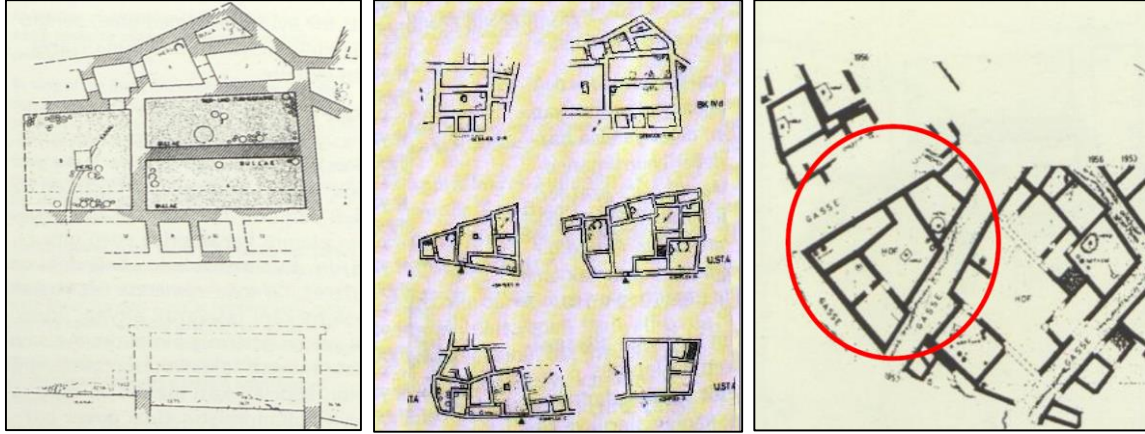

Şekil 6.3. Antik Hattuşa Kenti rekonstrüksiyon çizimi

Hitit Döneminde yapı sanatının dönemin teknoloji tekniklerine göre son derece gelişmiştir. Hititlerde yapı adaları bitişik düzendedir ancak her konut bir sokağa veya meydana açılmaktadır. Yapılarında sandık duvar tekniği ile kalın duvarlar yapmışlardır. Yapılar bir ya da iki katlıdır, genellikle bir avlunun etrafındadırlar ve pencereleri vardır. Yer döşemeleri taştır (Atilla, 2018). Anadolu’da Demir Çağı’nda özellikle İç Anadolu’da önemli bir konumda bulunan Frigler ise ahşap işçiliğinde ileri gitmişler, materyal olarak taşı da kullanmışlardır. Gordion kentinde kerpiç duvarlı, taş temelli surlar da bulunmaktadır ve içerisinde yer alan konutlar dörtgen planlıdır. Frig konutlarının temelleri taş, üst kısımları ise bazen taş, bazen de ahşap hatıllarla güçlendirilmiş kerpiç yapılardır ve megaron plan uygulanmıştır (Tuğaç, 2021).

Boğazköy’de Hitit döneminde evler bir avludan ve birkaç odadan oluşan odalar grubundan meydana gelmiştir. Bu ev örneklerini, Büyükkale’de ve ayrıca Aşağı Kent’te görmekteyiz. Büyükkale’de en iyi korunmuş tek yapı Şekil 6.4. a’da gösterilmektedir. Bina, kısmen benzer biçimde planlandığı anlaşılan daha önceki bir yapının temel duvarları üzerine inşa edilmiştir

ve bu durumuyla avlulu ev tipini temsil etmektedir. Yapıda ana unsur, iç avlu ile buna bitişik durumdaki ana mekândır. Ana mekânın altında, bir duvarla dar, uzun iki eş birime ayrılmış bodrum kat yer almaktadır. Evde iki tane ocak yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi, avlunun içinde yer alırken, fırın özelliği olan diğer ocak ise yapıyı doğudan sınırlayan, altı kısmen bodrumla sınırlandırılmış kanatta yer almaktadır (Turgut, 2013).

(a)

(b)

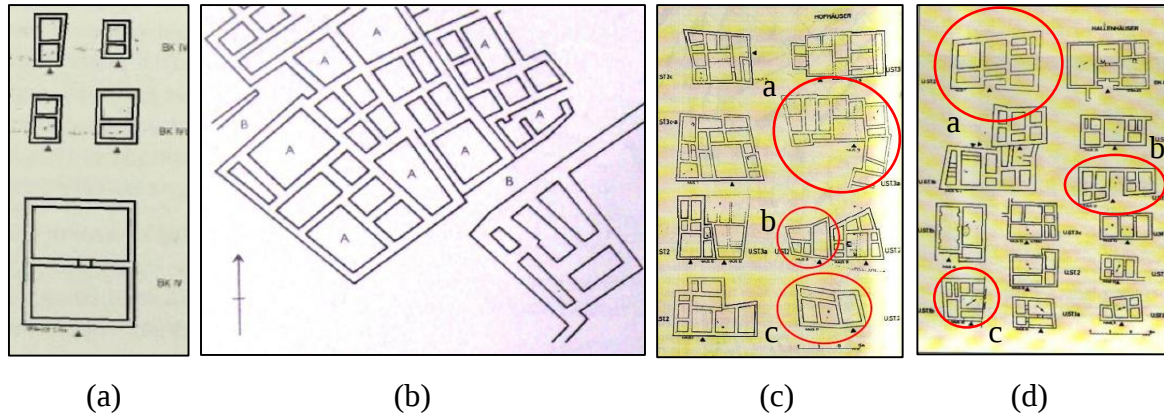
(c)

Şekil 6.4. Boğazköy’de Büyükkale’de yer alan avlulu ev (a), Aşağı Şehir’deki avlulu ev örnekleri (b) ve Aşağı Şehir’de ortaya çıkartılmış konut dokusu (c)

Hattuşa Aşağı Kent yapılaşmasında ağırlıklı olarak çok mekânlı yapı toplulukları dikkat çekmektedir (Şekil 6.4. -b). Bunlar tek başına duran bağımsız yapılar olabildiği gibi, bazen de büyük bloklar halinde düzenlenmiştir. Evler arası ulaşım, kanallı dar sokaklarla sağlanmaktadır. Bütün binalar aynı şekilde yönlendirilmişlerdir. Bu durum evlerin belli plana uygun şekilde yapıldığını göstermektedir. Yapıların çoğunluğu avlulu ev olarak tasarlanmış ve ortasındaki ocağıyla hizmet mekânı olarak kullanılan iç avlulara sahiptirler. Avluyu yapının büyüklüğüne göre bir veya birden fazla kenarda, belli bir düzen göstermeyecek şekilde, içlerinde ocakları bulunan oturma ve hizmet odaları ile depo mekânları sarmaktadır (Turgut, 2013).

Eski Hitit Döneminde konutlar kimi zaman toplu halde kimi zaman ise tek başına inşa edilmiştir. Bu dönemden ortaya çıkartılan konutların çoğunda avlu yer almaktadır. Yapı temellerinde çamur harçlı kalker taşlar kullanılmıştır. Üst kısımlar ise günümüzde hala tekniğini kullanan kerpiçlerle tamamlanmıştır (Turgut, 2013).

Şekil 6.5. a, b, ve c de gösterilen tiplerine göre konutlar Hitit döneminde Hattuşa da rastlanılan formlardır. Hitit dönemine ait konutlardan tek başına konumlandırılmış olanlara da çok odalı avlulu konutlar da veya sofalı konutlar yer almaktadır. Odaların bazılarında ocaklar mevcuttur. Plandan anlaşıldığı kadarıyla diğer konutlarda olduğu gibi, odaların bazılarında duvar diplerinde küplerin yer alması, bu odaların kiler işlevine sahip olduklarını göstermektedir. Şekil 15 b- Konut tip 2 de iki odalı avlulu konutların birbirinden sokaklar ile ayrıldığını görmek mümkün. Yapılarda belli bir simetri ve düzen söz konusudur. Duvarların ortak kullanımı göze çarpmaktadır. Bu evlerin aynı dönemde birlikte yapıldığını işaret etmektedir. Avlularda ocaklar ve fırınlar yer almaktadır.

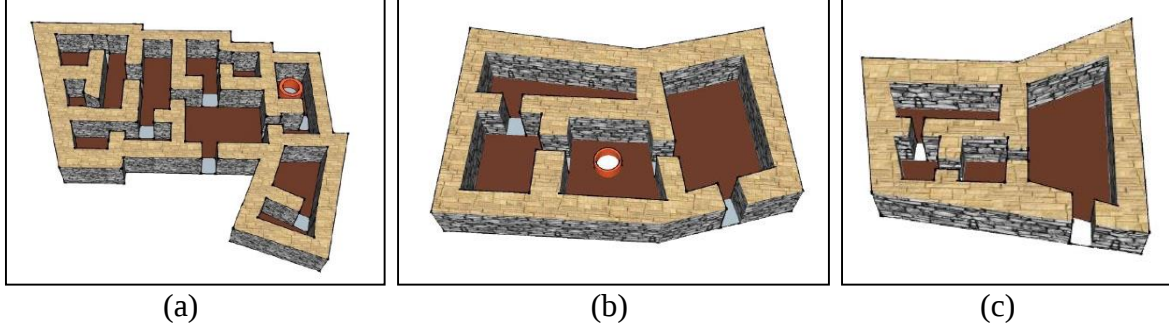

Şekil 6.5. Hattuşa Konut tip 1 (a), Hattuşa Konut tip 2 (b), Hattuşa Konut Tip 3 (c) ve sofalı konut örnekleri (d) (Turgut, 2013)

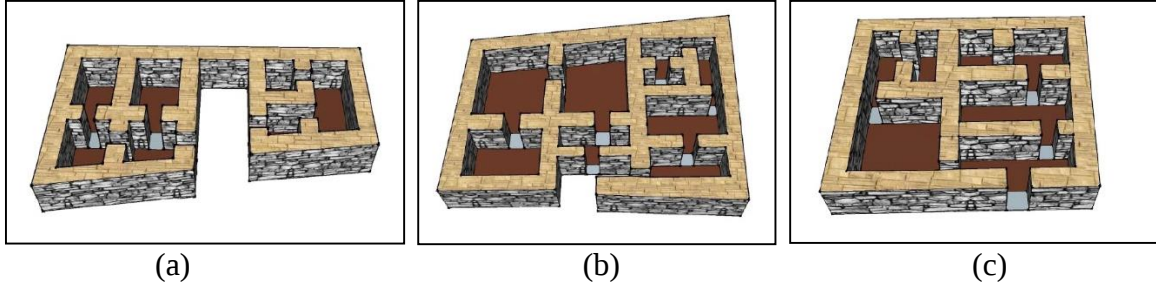
Şekil 6.5. c- Konut tip 3 de yer alan konut planları Hitit İmparatorluk Dönemi'nde rastlanan avlulu ev modelleridir. Diğer konut modellerinden farklı olarak avluya birkaç oda grubunun eklendiği görülmektedir. Bu görselde a, b ve c olarak işaretlenen planlar Şekil 6.6.'da sırası ile üç boyutlu olarak gösterilmektedir.

Başkent Hattuşa'da Hitit Döneminden karşımıza farklı ev örnekleri çıkmaktadır. İmparatorluk Dönemi ile birlikte kullanım görmüş bu konut modelleri, üç ana kanattan oluşmaktadır. Bu tarz konutların Hattuşa'taki bilinen en erken örnekleri imparatorluğun başlarına tarihlenmektedir. Sofalı ev olarak adlandırılan bu ev modelinin temel özelliği üçlü düzeni bulunmasıdır (Şekil 6.5. d-Sofalı Konut). Bu tür yapılar başlangıçta serbest duran dikdörtgen yapılar halinde ve özellikle eğimli arazi söz konusu olduğunda bodrum katıyla birlikte tasarlanmışlardır. Düzenlemenin ağırlık noktasını bir orta kanat oluşturmaktadır. Giriş olarak kullanılan bu kanat, küçük yapılarda dar uzun tek bir mekânken, büyüklerde ön

ve ana mekân olarak ikiye ayrılmaktadır (Turgut, 2013). Bu görselde a, b ve c olarak işaretlenen planlar Şekil 6.7.'de sırası ile üç boyutlu olarak gösterilmektedir.

Şekil 6.6. Hattuşa Konut tip 3 a, b ve c'nin 3 boyutlu çizimi (Turgut, 2013)

Şekil 6.7. Hattuşa Sofalı Konut Tipi a, b ve c'nin 3 Boyutlu Çizimi (Turgut, 2013)

Boğazköy'de son dönemde yapılan çalışmalarda, konutlarda yeni bir anlayışın var olduğunu gösteren bulgulara rastlanılmıştır. Yukarı Şehir'de Orta Plato'da düzgün bir mimari anlayış gösteren çok odalı avlulu bir yapı ortaya çıkartılmıştır (Bkz. Resim 6.1.). Ortada alansal olarak diğerlerine nazaran daha büyük olan odada ortaya çıkartılan çivi yazılı tablet binanın işlevine ışık tutmaktadır. Söz konusu tablet, saray görevlilerin başında bulunan en üst düzey idareciden Mesedi birliklerinin komutanına yazılmış bir mektup parçasıdır. Alıcının Mesedi birliklerinin komutanı Gal Mesedi olması, bu binanın büyük bir ihtimalle söz konusu yöneticinin evi olduğunu göstermektedir (Turgut, 2013).

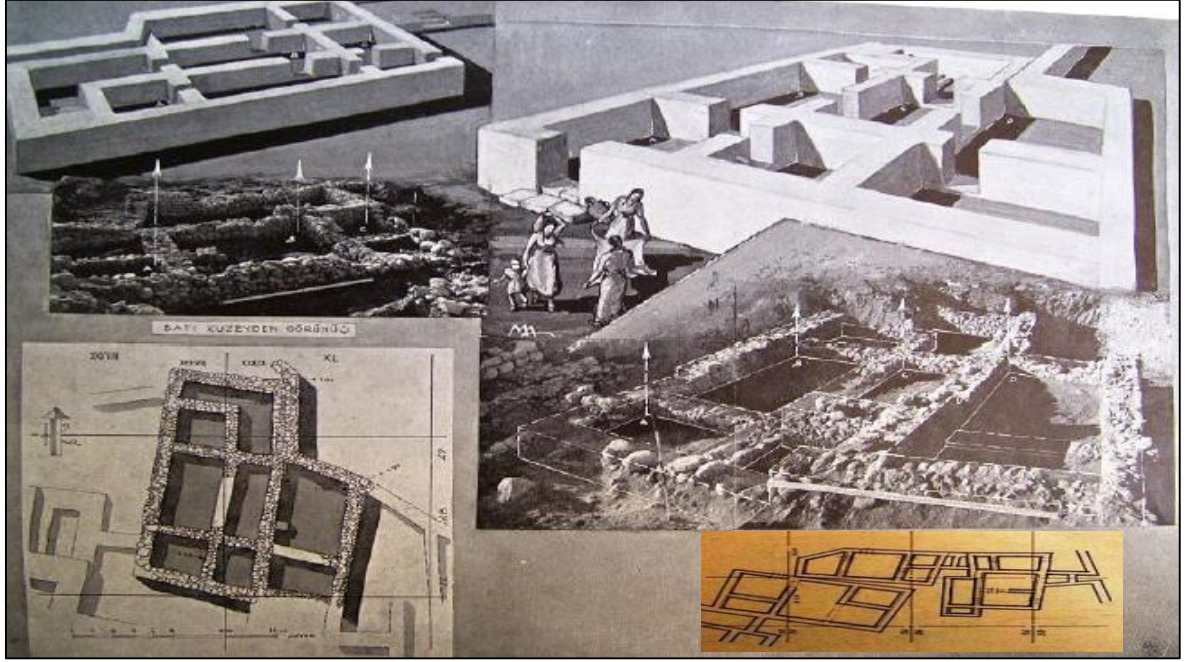
Bu yapı genel olarak konut grubuna dâhil edilmesine rağmen, gösterdiği simetri yüzünden özel bir konuma sahiptir. Çünkü Hitit kentlerinde bu yapılarda görülen benzer düzgün bir plan anlayışı henüz bilinmemektedir. Avlularda ve odaların bazılarında ocaklar yer almaktadır. Ortaya çıkartılan diğer Hitit konutlarına bakarak, çok odalı avlulu evler grubundaki diğer konutlara nazaran daha gelişmiş bir konut özelliği sergilemektedir. Binanın güneydoğu odalarından büyük boydaki özenle yapılmış seramikler ortaya çıkartılmıştır (Turgut, 2013).

Resim 6.1. Hattuşa'da Orta Plato'da ortaya çıkartılan Gal Mesedi evi (Turgut, 2013)

Bu forma sahip konut yapısı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan Hitit İmparatorluğu'nun sonuna dek yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

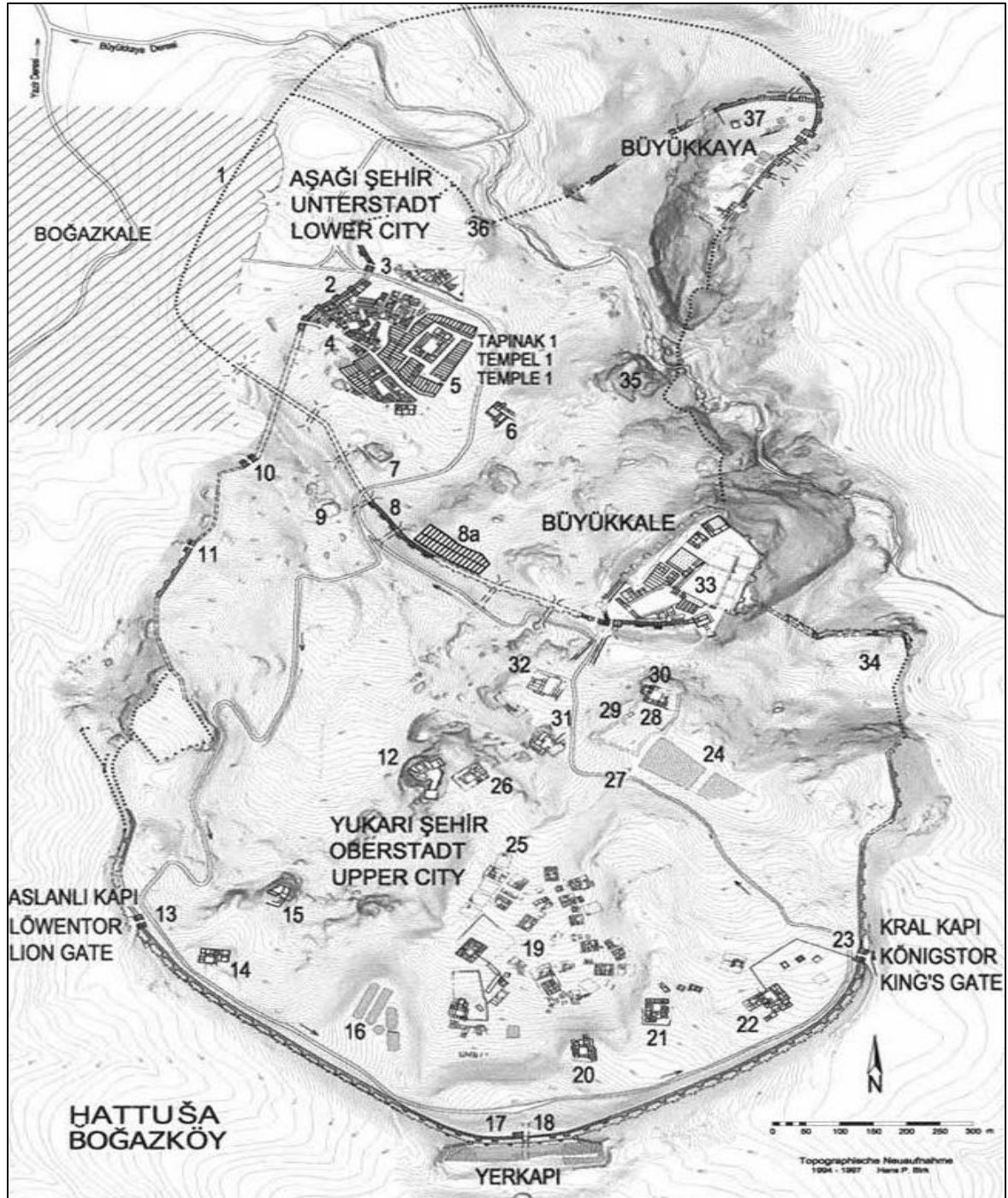
Resim 6.2.'de yer alan konut tipi sadece Hitit Dönemi'nde kullanım görmüş konut tipinden biridir. Konut tipleri arasında en fazla tahribata uğramış yapıdır. Diğer konut tiplerine nazaran oda dizilişi bakımından biraz daha karmaşıklık biraz daha karmaşıklık göstermektedir. Oda sayıları 5 ile 8 arasında değişmektedir (Turgut, 2013).

Resim 6.2. Alaca Höyük'te II. Tabakada yer alan konut temelleri (Turgut, 2013)

Arkeolojik sit alanları içerisindeki konumlarına göre arkeolojik yapı ya da buluntular; Hattuşa kentinin ilk akropolisi durumundaki Büyükkale, Büyük Tapınak, Yamaç Evi, Kesik Kaya, Poternli Sur, Tahıl Deposu, İç Sur ve Hitit Mahallesini kapsayan aşağı şehir, Merkezi Tapınak Mahallesi, Kent Kapıları, Kaleler (Kaya Kütleleri), havuzlar ve odaları kapsayan yukarı şehir (tapınak mahallesi) ve büyükkaya, hattuşa kentinin kuzeydoğusunda yazılıkaya açık hava tapınağı ile güneydoğunda yer alan kayalı boğaz olmak üzere farklı bölgelerle tanımlanabilmektedir (Bkz. Harita 6.12.).

Şehirde ayakta kalmış, izlenebilen yapıların büyük bölümü, surlar gibi, M.Ö 13. yy.'dan kalmadır. Kraliyet yapılarının yer aldığı Büyükkale'de, direkli galerilerle çevrili avlular, konutlar, depo binaları ve büyük bir kabul salonuyla, büyük bir saraya ait kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Başkent Hattuşa'da bugüne kadar 31 yapı, tapınak olarak tanımlanmıştır. Hattuşa'nın en büyük dini yapısı olan Büyük Tapınak, aşağı şehirdeki konutların ortasında tek tapınak olarak yükselmektedir. Yukarı Şehir'de tapınaklar yanında, kraliyet saraylarının bulunduğu Büyükkale'nin önünde, resmi işlere ayrılmış, bazı anıtsal yapılar açığa çıkartılmıştır. Şehrin bu bölümünde, son Hitit Büyük Kralı II. Şuppiluliuma'nın Luvi hiyeroglifleriyle, taş üzerine kazınmış, kendisi ve babası IV. Tuthaliya'nın yaptığı işleri anlatan iki büyük yazıt bulunmaktadır. Yukarı Şehir'in geniş bir bölümü yalnızca tapınak ve kutsal alanlardan oluşmaktadır (Saner, 2009).

Harita 6.12. Hattuşa 1. Derece arkeolojik sit alanı (Saner, 2009)

Hattuşa başkent olduktan sonra şehrin gelişmesinin en uç noktasında anıtsal bir yapılaşmayla karşılaşılmaktadır (Saner, 2009);

- 2 km. genişliğindeki şehir saray, tapınak ve mahalleleriyle M.Ö 13. yüzyıldaki haline kavuşmuştur.

- Hitit İmparatorluk döneminde, yani M. Ö 14 ve 13. yüzyıllarda, şehir yaklaşık olarak altı kilometre uzunluğunda bir surla çevrilmiştir. Aynı döneme tarihlenen şehrin Büyükkaya sırtında, büyük boyutlarda, sayıları 11' i bulan yeraltı siloları bulunmuştur.
- Daha geç bir imar evresinde bu surların önüne ikinci bir duvar daha örülerek, kent daha sıkı bir savunmaya alınmıştır. Bu yeni sur üzerinde, anıtsal şehir kapılarının çoğu günümüze ulaşmıştır. Güney batıda, dış yüzünde aslan yontuları bulunan Aslanlı Kapı'yla, iç yüzünde silahlı tanrının bulunduğu Kral Kapı, bunların en önemlileridir.
- Kentin güney ucundaki Yer Kapı'nın özel bir rolü olduğu bilinmektedir. Burada 30 m. yüksekliğinde 250 m. uzunluğunda, 80 m. genişliğinde bir toprak set oluşturulmuştur. Bu set üzerinden geçen kent surunun ortalarında Sfenksli Kapı yer alır.

(a)

(b)

(c)

(d)

Resim 6.3.Hattuşa'nın güneyden kapıya bakış (a), merdivenle potern bağlantısı (b), yer kapıya merdivenle çıkış (c), Potern çıkışı (d)

- Bu kapının tam altında, Hattuşa'nın bugün içinden geçilebilen tek potern (tünel) vardır. 71 m. uzunluğunda ve 3 m. yüksekliğindeki poternden geçilerek sur dışına çıkılmaktadır.
- Şehirde ayakta kalmış, izlenebilen yapıların büyük bölümü, surlar gibi, M.Ö 13. yy.'dan kalmadır. Kraliyet yapılarının yer aldığı Büyükkale'de, direkli galerilerle çevrili avlular, konutlar, depo binaları ve büyük bir kabul salonuyla, büyük bir saraya ait kalıntılar ortaya çıkartılmıştır.

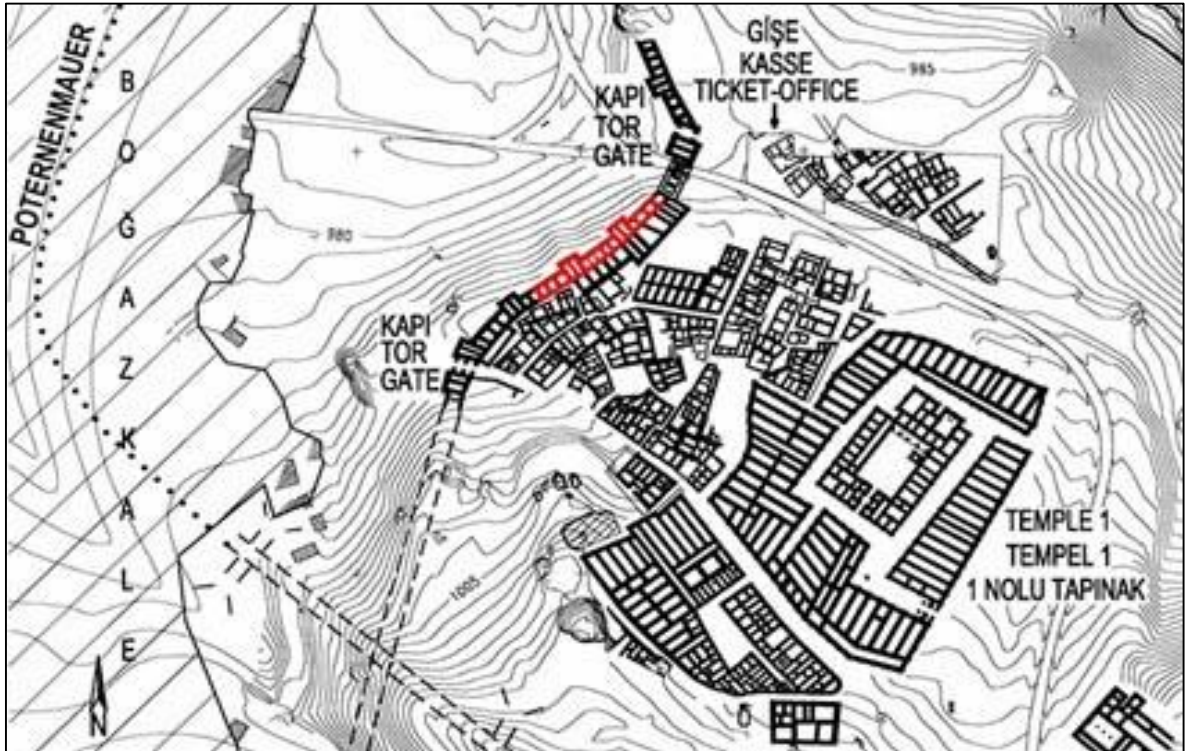
- Hitit metinlerinde sık sık “Hattuşa Ülkesinin bin tanrısından” söz edilmektedir. Başkent Hattuşa’da bugüne kadar 31 yapı, tapınak olarak tanımlanmıştır. Hattuşa’nın en büyük dini yapısı olan Büyük Tapınak, aşağı şehirdeki konutların ortasında tek tapınak olarak yükselir. İki kült odası olduğu için tapınak, imparatorluğun tanrılarının en büyükleri olan fırtına tanrısı ile Arinna’nın güneş Tanrıça’sına adanmış olmalıdır.
- Yukarı şehir’de tapınaklar yanında, Luvi hiyeroglifleriyle, taş üzerine kazınmış, iki büyük yazıt bulunmaktadır.
- Hattuşa’nın "Yukarı Şehir" olarak bilinen kesimi 1 km² den daha büyük bir yüzölçüme sahip, eğimli bir arazidir. Bu alan M.Ö. 13. yüzyılda Geç İmparatorluk Çağında şehrin gelişmesine sahne olmuştur. Yukarı Şehir’in geniş bir bölümü yalnızca tapınak ve kutsal alanlardan oluşmaktadır.
- Yukarı Şehir geniş bir kavis halinde onu güneyden çeviren bir surla donatılmış olup, sur üzerinde 5 kapı mevcuttur. Şehir surunun en güney ucunda ve kentin en yüksek noktasında bastion ile sfenksli kapı yer almaktadır. Diğer dört kapıdan güney surunun doğu ve batı ucunda Kral Kapısı ve Aslanlı Kapı bulunmaktadır.
- Yukarı Şehir’de görülen yapılaşma üç evrelidir. Birinci evre ilk surların inşaatı ile çağdaştır. İkinci evre, surlarda görülen ilk tahribattan sonraki yeniden yapım ve tapınak kentinin son biçimini almış olması ile belli olan evredir. Son evrede ise mevcut yapılarda görülen tadilat ve tamiratlar dışında dinsel amaçlar dışında bir yeni yapılaşma başlamıştır.
- Yukarı Şehir’de "Tapınaklar Mahallesi" olarak bilinen alan sfenksli kapıdan; Nişantepe ve Sarıkale’ye kadar uzanır. Bu alanda çeşitli evrelere ait birçok tapınak açığa çıkarılmıştır.
- Tapınak planlarının genel karakteri, bir orta avludan girilen ve birer dar ön mekân ile derin ana mekânlardan oluşan kült odaları grubunun yapıyı biçimlendirmesidir.
- Kuzey ve güney binası dışında önemli bir yapı da Batı Binası ve Saray Arşividir. Büyük bir yangınla tahrip olmuş binanın yamaçta iki bodrum katı olduğu düşünülmektedir. Bu iki bodrum katında yaklaşık 3300 adet bulla ve 30 çivi yazılı tablet bulunmuştur.

Mimari yapılar

Boğazköy’de en önemli mimari alanlardan birisi de Büyük Mabey (Tapınak) (Bkz. Harita 6.13.)’tir. Tapınağın çevresinde kaldırım taşlı yollar, meydanlar ve bunların arkasında bu yollara açılan dört yönde depo odaları yer almaktadır. Taş bir teras üzerine kurulan Büyük

Mabet'in, kutsal bir merkez olduğu kadar, ekonomik bir merkez olarak da kullanılmış, doğusunda tabletlerin bulunması burada bir arşivin olduğunu da ortaya koymaktadır (Saner, 2009).

Büyük Mabetin etrafı ikinci derecede önem taşıyan yapılarla çevrilmiştir. Bunlardan en önemlisi yamaç evidir. Büyüklüğü, planı ve çok katlı oluşuyla dikkat çekmektedir (Saner, 2009).

Harita 6.13. Hattuşa'da Büyük Mabet'in (Tapınak) planı (Saner, 2009)

Büyükkale (Hattuşa)

- MÖ. 3. binden itibaren alanın üst kesiminde ve güney yamacında bir Hatti yerleşmesi olan küçük ve müstahkem köy, Hattuşa'nın ilk yerleşim alanıdır.
- Orta Tunç Çağı'nda bu Hatti yerleşmesi önemli bir merkez olmuş,
- MÖ. 19./18. yüzyılda Karum'a (Asur ticaret kolonisi) dönüşmüş ve yaklaşık MÖ. 2000-1700 tarihli ticaret kayıtlarında yerleşmenin Hatti olarak anılmış ve alan surlarla çevrelenmiş, Hattuş Beyleri bu alanda yaşamışlardır.

- Eski Hitit ve Orta Hitit İmparatorluğu Dönemlerinde (yaklaşık MÖ.1650/1600-1400/1350) Büyük Kral'ın sarayı ve kuzeybatıdaki yamaçtan vadiye kadar sur yapılmıştır.
- Hitit Büyük İmparatorluk Döneminde (yaklaşık MÖ. 1400/1350-1180) Büyükkale'de köklü bir tadilat yapılmıştır. MÖ 13. ve 14. yüzyılda büyük bir saray, arşiv ve depo binaları, büyük bir kabul salonu, büyük iç mekânlar ve avlular, direkli galeriler yoluyla birbirine bağlanarak kale içinde bir bütün oluşturmuştur, kale sırtlarında büyük boyutlarda sayıları 11' i bulan yeraltı siloları yer almıştır.
- Büyük İmparatorluğun yıkılması ile (yaklaşık 1200/1180) Hattuşa siyasi, ekonomik gücünü ve dini merkez özelliğini yitirmiş, şehir ile birlikte Büyükkale'de terk edilmiştir.
- MÖ. 9. yüzyılda Orta Demir Çağında Büyükkaya tepenin tümünü kaplayan büyükçe bir yerleşmeye dönüşmüş ve 7 no.lu Tapınak yapılmıştır. MÖ. 8. yüzyılda Aşağı Şehir ve Büyükkale'ye tekrar yerleşilmiştir. MÖ. 7. yüzyıl başı yada ortalarında Büyükkale'de bir kale inşa edilmişse Kimmer akınlarına karşı alınan önlemlerle Aşağı Şehir ve Büyükkaya terk edilmeye başlanmıştır.
- Frig döneminde Büyükkale'nin güneydoğu kapısına üzerine Frig harfleri kazınmış ve Doğu Yunan'dan ithal edilmiş birkaç parça da bulunan çok güzel bir Kybele heykeli yapılmıştır.
- MÖ. 3. yüzyıl ilk yarısında kenti ele geçiren Trokmi boyu Büyükkale'de yeniden bir kale yapmıştır.
- Hitit mimarlığının en belirgin özelliği olan karşısız yani asimetrik düzen Büyükkale yerleşiminde de görülmektedir.
- Hitit savunma sisteminin en iyi örneği olan Hattuşa kentinde doğu ve batı kesimlerinde surlar Yazır ve Büyükkaya derelerinin yatakları boyunca uzanarak kuzeydeki kayalık kitlenin yakınında sivri bir köşe yaparak, güneyde ise arazinin de zorladığı biçimde bir yarım daire oluşturmaktadır.
- Hattuşa'nın akropolu niteliğindeki Büyükkale'de yer alan yönetim binaları, saraylar, depo ve arşiv binaları da doğal düzende, simetrik olmayan düzende tasarlanmıştır (Saner, 2009).

Aşağı Şehir

- İlk Tunç Çağın geç dönemlerinde sürekli yerleşim başlamış, Hitit tabakaları altında bu döneme tarihlenen Hatti yerleşmesi, Erken Demir Çağına ait Yamaç Evinde izlere

rastlanmıştır. M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllarda Asur Ticaret Kolonileri Dönemi itibari ile yerleşme alanıdır.

- Büyük (1 Nolu) Tapınak: 65x42 m. boyutları ve çevresini saran depo odaları ile birlikte kapladığı yaklaşık 14.500 m²'lik alanı Hattuşa Şehrinin en büyük kompleksidir. MÖ. 14./13. yüzyılda Büyük Hitit İmparatorluğu Döneminde, çevresinden yaklaşık 8 m. kadar daha yüksek yapay bir teras üzerine yapılmıştır. Tapınağın güneydoğu yönündeki ana girişinde yapıya bağlanan yol üzerindeki Aslanlı Taş Tekne, bu yolun solundaki Yeşil Taş, tapınak yolundaki Tekne günümüze ulaşan yapılardır. Bina içerisindeki kült odaları, çevresindeki kanatlarda yaklaşık 200 adet depo odaları ve bu odalardaki yaklaşık 2.000 litre kapasiteleri büyük erzak küpleri bulunmaktadır. Depolardan iç surdaki güney kapıya ulaşan yol, döşemesinin altında kentin atık su şebekesi gelişmenin kanıtlarıdır. Bu yolun güneyindeki 5.300 m²' taban alanı olan büyük bir yapı kompleksinde depo, kült odaları, işlikler ve iş evi'nin güneyinde Pınar yapısı yer almaktadır.
- Yamaç Evi: Büyük Tapınak'tan Büyükkale'deki Kral Sarayına yükselen yamaçtaki kayalıklarda bulunmaktadır. MÖ. 16. yüzyıla tarihlenen (iki katlı, 32x36 m. boyutlarında) Yamaç Evi resmi bir yapıdır ve büyük salon ile depo odalarından oluşmaktadır.
- Kesik Kaya: Büyük Tapınağın güneyinden, Yukarı Şehre giden yolun sağında ortasında yarık olan bu kayada bir Hitit yapısı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Aşağı Şehirde yapı malzemesi olarak kullanılan kireçtaşı blokların alındığı (Roma-Bizans dönemlerinde de kullanılan) bir taş ocağı yatağı bulunmaktadır.
- Poternli Sur: Kesikkaya'nın arkasındaki yolda, vadiden Kral Sarayına uzanan şehrin en eski suru (MÖ. 26. yüzyıl) dur. Sandık duvar tekniği yapılmış surda 8 adet potern bulunmaktadır.
- Tahıl Deposu: Eski Hitit Dönemi'ne ait (118 m.x20-40 m. boyutlarda) bu yapı on altışardan iki sıra odalardan oluşmaktadır. Depolama kapasitesi 7.000/9.000 m³ ve 20.000-30.000 kişinin bir yıllık ihtiyacını karşılayacak miktardadır. Depolanan tahıl sadece kenti için değildir, devlet hazinesinin ve/veya Hitit Büyük Kralının gücünün de göstergesidir. Bu tahıl deposu Yakın Doğu'nun en büyük arkeobotanik buluntusu olarak kabul edilmektedir.
- İç (Ara) Sur: Poternli dış surun, yaklaşık 200 m. doğusunda, Büyük Tapınak ve yerleşimin kuzeybatı sınırını oluşturmaktadır. Büyük İmparatorluk döneminde (MÖ 14.-13. yy) yapılmış olduğu düşünülmektedir. Rekonstrüksiyon yapılmıştır.
- Hitit Mahallesi (Yerleşim Alanı): 13. yüzyıl ikinci yarısında Aşağı Şehirde kapalı, yoğun bir yapılaşmanın Asur Ticaret Kolonisi Dönemi'ndeki yapılaşma düzeninden ayrıldığı

düşünülmektedir. Kent kanallı sokaklarda bağımsız konut gruplarına bölünen, sıkışık yapı adalarından oluşmaktadır. Bu dönemde avlulu ev tercih edilen başlıca yapı tipi olmuştur (Saner, 2009).

Yukarı Şehir

Yukarı Şehir, Merkezi Tapınaklar Mahallesi, Kent Kapıları, Kaleler, Havuzlar ve Odalar olmak üzere beş arkeolojik üniteden oluştuğu kabul edilerek incelenebilir.

- Tapınak Mahallesi: Büyük Hitit İmparatorluğu Döneminde güneydeki sur ile korunan alan “kült mahallesi” haline getirilmiştir. Günümüze kadar 24 adet tapınak saptanmış, mahallenin üst kısmında 2 ve 3 nolu tapınaklar ile daha doğuda 5 nolu tapınak bulunmuştur.
- Kent Kapıları: Kral Kapı, Aslanlı Kapı, Aşağı Batı Kapı ve Yukarı Batı Kapı, asıl kapı odasının iki yanında iki kapı kulesi ve bunların arasında iki yüksek sivri kemerli iç ve bir dış kapı geçidi, ile Hitit Kapıları plan tipindedir. Yer Kapı, yapay bir tepe üzerinde dış tarafı 30 m., uzunluğu 250 m. ve taban genişliği 80 m. dir. Yamacın dış yüzü, özenli bir işçilikle yapılmış taş döşeme ile kaplıdır. İçerisine girilebilen poterne sahiptir. Merdivenlerle çıkıldığında (doğuda 102, batıda 81 basamak) yığma setin üzerinde, Hitit mimarisine özgü sandık duvar olarak inşa edilmiş Hitit Suru ve bu sur üzerinde Sfenksli Kapı yer almaktadır.
- Kaleler-Kaya Kütleleri: Yenicekale, Sarıkale doğal kaya kütlesi işlenerek üzerine yapı inşa edilerek Büyük Hitit İmparatorluğu döneminde yapılmış kalelerdir. Güney Kale Orta Demir Çağına (MÖ.7-6. yy.) ait bir Frig Kalesidir. Nişantepe de üzerinde büyük bir yapı bulunan bir kaya kütlesidir. Kayalığın önündeki yıkıntının altında bir kapıya ait sfenkslerle bezeli bloklar ve duvarlarında Luvi hiyeroglifi ile yazılmış yazıt bulunmaktadır.
- Havuzlar: Doğu havuzlar birbirlerinden 16 m. genişliğinde bir setle ayrılan, iki yapay havuzdan (Havuz 1 ve Havuz 2) oluşmaktadır. Güney havuzlar MÖ. 15. yy. inşa edilen, 8 m. derinlikte yan yana yerleştirilmiş beş havuzdan oluşmaktadır. Şehrin kullanım suyu ihtiyacını karşılamak için yapıldığı düşünülen bu havuzlarda su toplama sistemi günümüzde de işlemektedir.
- Odalar: Doğu havuzları kült ile ilişkilendirilmekte ve 1 nolu oda ile açıklanmaktadır. 2 nolu oda da kült işlevli ve yeraltı dünyasının sembolik girişi olduğu düşünülmektedir. Bu

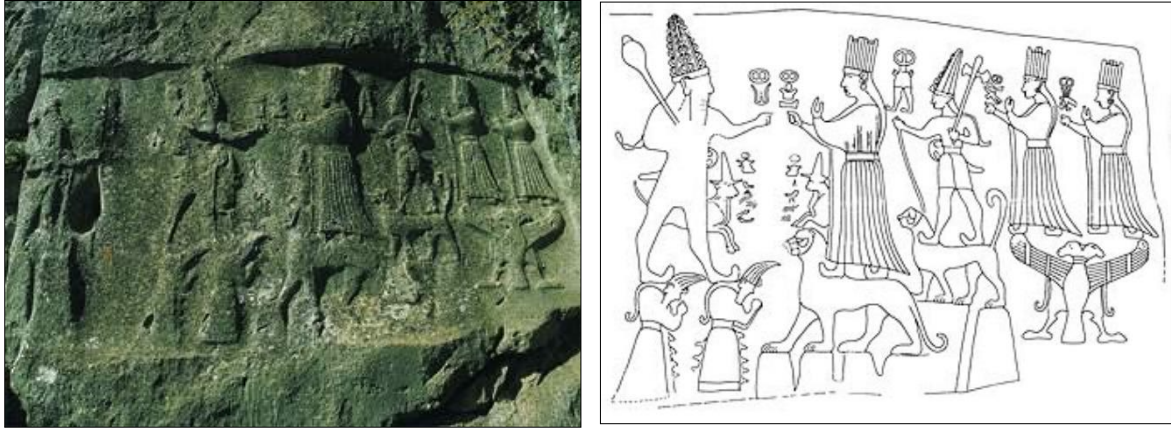
odanın arka duvarında Güneş Tanrısı ya da Kral II. Şupiluliuma tasviri ve Luvi hiyeroglifi ile yazılmış yazıt bulunmaktadır (Saner, 2009).

Büyükkaya

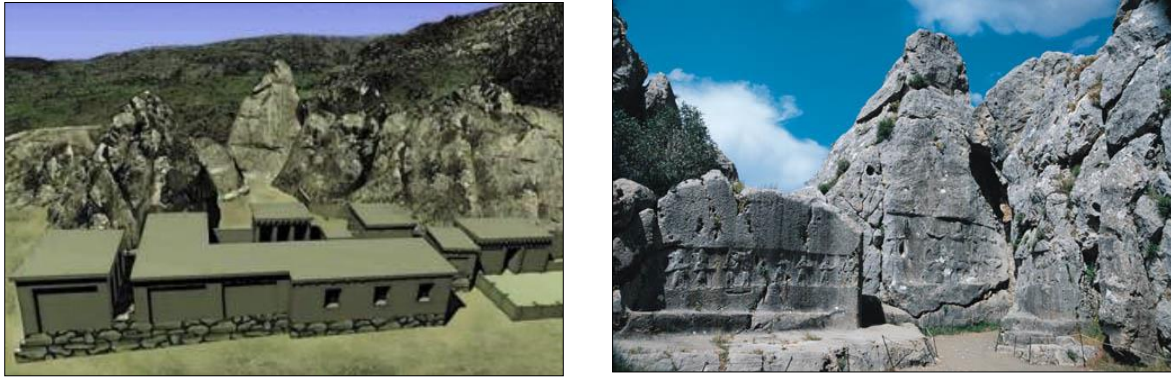
- Kaya kütesinin doruğunda Hititlerden yaklaşık 4.000 yıl önce küçük Hatti yerleşimi, İlk Tunç Çağına tarihlenmektedir. Büyük Hitit İmparatorluğu Döneminde burada anıtsal bir yapı yaptıkları günümüze ulaşan temel izlerinden bilinmektedir.
- Hititler güvenlik nedeniyle boğazın karşı tarafındaki Büyükkaya kayalığının güneydoğu sırtına yaklaşık MÖ 16. yüzyılda bir sur yapmışlardır.
- MÖ. 14.-13. yüzyılda Büyükkayanın büyük bir tahıl ambarı olarak kullanılmış.

Yazılı Kaya Tapınağı

Hattuşa'nın en büyük ve en etkileyici kutsal mekanı, şehrin dışında yer alan, yüksek kayalar arasına saklanmış Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'dır. Tapınak'ta 90'dan fazla tanrı, tanrıça, hayvan ve hayal ürünü yaratıklar kaya yüzeyine işlenmiştir. Tanrı ve tanrıça dizileri, İmparatorluk panteonunun baş tanrıları olan fırtına tanrısı ve güneş tanrıçası'nın maiyetini oluşturuyordu. Bu yorum sonucunda; Yazılıkaya "Yeni yıl şenlikleri evi" olarak tanımlanabilir. Hitit költ (dini tören) metinlerine göre yeni yıl ve ilkbahar törenlerinde bir araya gelen tüm tanrılar "fırtına tanrısı'nın evi'nde" toplanırlardı. Bu şenlikte kentin diğer tüm tapınaklarından tanrı heykellerinin törensel bir alayla Yazılıkaya'ya taşınmış olabileceği değerlendirilmektedir. Yazılıkaya A Odasında kayaya işlenmiş kabartma figürlerin özel bir düzeni ve tertibi vardır. Burada sol kaya yüzeyinde ikisi dışında yalnız tanrılar, buna karşın sağ tarafta da yalnız tanrıçalar belirtilmiştir. Ana sahnede fırtına tanrısı ile eşi güneş tanrıçası ve ortak çocuklarının karşılaşması tasvir edilmiştir. Ana sahnenin karşısındaki duvarda daha büyük boyutlarda büyük Kral IV. Tuthaliya işlenmiştir. Kral, güneş tanrısı'nın törensel kıyafetinde, elinde egemenlik sembolü olan ucu kıvrık asa tutar durumda, iki tepe üzerinde tasvir edilmiştir. Bu kutsal alanın bu kral tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Saner, 2009).

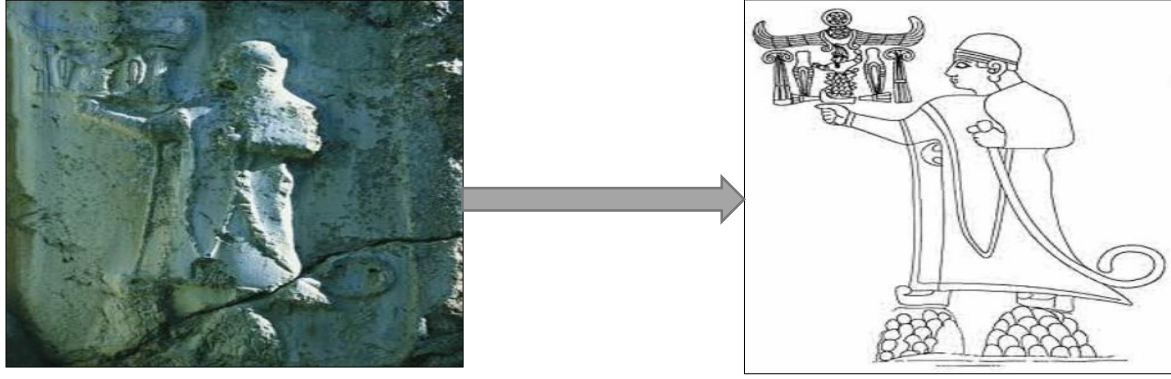

Resim 6.4. Yazılıkaya Tapınağı A Odasınınki kabartmalar

Resim 6.5. Yazılı Kaya Tapınağının rekonstrüksiyon çizimi ve bugünkü durumu

B Odasındaki kabartmalar ana odadaki gibi kuşaklar halinde değildir; yan duvarlara dört bağımsız figür işlenmiştir. A Odası'nın başlangıcında tanrılar geçidinde de tasvir edilen ve orak biçimli kılıç taşıyan oniki tanrı ve "Kılıç Tanrısı" Nergal, öbür dünya ile ilişki kuran yeraltı tanrıları anlamında olmalıdır. Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın koruyucu tanrısı olan Şarruma, krala sarılmış ve ona yol gösteren bir durumda tasvir edilmiştir. Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın ismi hiyeroglif yazıyla belirtilmiştir.

Resim 6.6. Yazılı Kaya Tapınağına ana sahnenin karşısındaki duvarda en büyük kabartma figürü (Bu figür tanrı değil, Büyük Kral IV. Tuhalıya'nın tasviridir).

6.2.3. Hitit yerleşimlerini ve mimarisini yansıtan çağdaş yerleşimler

Kızılırmak yayı içerisinde bulunan Hitit İmparatorluğu Yerleşimleri ve ören alanları kapsamında incelenen yerleşimler ile günümüzde köy yerleşimi olan alanlar arasında zaman içerisinde değişiklik gösterebilen yapım tekniği, kullanım amacı gibi farklı zaman dilimlerinde aynı amaçlara hizmet eden yapılar bulunmaktadır.

Hitit Döneminde (M.Ö. 2 binli yıllar) kentin konumlandığı bölge aslında tam olarak üç taraftan gelen saldırılara karşı durmaktaydı. Kuzeyde Karadeniz Güneyinde Toroslar ve Batısını Kızılırmak'ın çevrelediği bu konum düşmanlardan korunma için idealdi. Kente giriş çıkışların kontrollü olarak sağlandığı ve belli bir kitlenin yaşadığı bu coğrafya da olabilecek tüm tehlikeleri engellemek adına konutlar olabildiğince sıkışık ve iç içe bulunmaktaydı. Genellikle ortak alanlara çıkan günümüzde ise avlu olarak karşılaştığımız kısımlar bulunmaktaydı. Günümüzde köy yerleşimlerinde sofa olarak karşımıza çıkan kullanım gibi geleneksel konut tipolojilerinde de mimarisinde de değişimler gözlemek mevcuttur. Bu değişimleri mevcut Hitit yerleşimleri ve antik yerleşime en yakın köy yerleşimleri arasında görmek daha belirgin olacaktır.

Kızılırmak yayı içerisinde Büyük İmparatorluk dönemine tarihlenen Hitit kentlerinin, doğal yapının olanak tanıdığı kervan ve ordu yolu üzerinde bulunması, bu güzergâhın gerçekten kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu coğrafyadaki Hitit kentlerine ve kutsal yerlere ait arkeolojik veriler kültür mirasının somut verileridir. Ayrıca bu coğrafyada, bugüne Hitit Dönemi yerleşme biçimini ve konut plan tipolojisini aktaran (geleneksel ve vernacular mimari) örnekler de (Çorum-Kargı İlçesi Hacıhamza Beldesi gibi) bulunmaktadır (Ufuk,

Eyüpgiller, 2008). Bu yol üzerinde Anadolu'da Hititlerle başlayan anıtsal heykel ve yazıt örnekleri de bugüne ulaşan kültürel değerlerdir.

Yerleşmelerin barındırdığı karakteristik özellikler sosyal yaşam ve gündelik yaşam pratikleri hakkında bilgi sunmaktadır. M.Ö.5000 lere dayanan Çorum İli ilçeleri ve köylerinde topolojik çeşitlilik toplumsal, düşünsel ve mimari alanda ev sahipliği yaptığı medeniyetlerden etkilenmiştir.

Hitit Dönemi konutlarında avlu her zaman sokak yönündedir ve giriş de buradan sağlanmaktadır. Aynı düzen kırsal yerleşimde yer alan avlulu evlerde bugün de hâlâ yaşamaktadır.

Resim 6.7. Boğazkale'de sofalı ev tipi (Turgut, 2013)

Dünya Kültür Miras Alanı olarak belirlenen sınır içerisinde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olan Hattuşa kenti ile sınırdaş olan ve kamulaştırılarak arkeolojik kazı yapılması planlanan bugünkü konut alanındaki, konut yapılarının çoğunluğu Hitit Dönemi konut yapılarıyla birçok açıdan aynıdır (konutların parseldeki konumu, sokakla ilişkisi, yapım sistemleri, plân şemaları, cephe düzeni ve elemanları vb.) veya benzer özellikler taşımaktadır (Bkz. Resim 6.8.) (Saner, 2009).

Bu konut alanı için koruma statüsü nedeniyle istimlak kararı alınmıştır. Ancak bu konut dokusu ve yapılarını Hitit dönemi konut yerleşimi ve yapıları ile benzerlikleri dikkati

çekmektedir. Dolayısıyla Hattuşa kent yerleşiminin Anadolu'nun yapı ve yerleşim geleneğinin başlangıç noktalarından biri olduğu söylemek mümkün.

Resim 6.8. Hattuşa 1. derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan ve Hitit Döneminden bugüne yapım tekniği ve mekan organizasyonunun benzeri olan konutlar (Saner, 2009)

Yerleşim alanı olarak gelişmeye oldukça elverişli bir yerde kurulmuş olan Çorum son yıllarda büyük bir gelişim göstermiş, ancak bu modernleşme çabaları ilin genel görüntüsünü de etkilemiştir. Tarihi yaşatan, geçmişi özgün dekoru içinde bize sunan, geleneksel yaşamı mimari olarak da yansıtan yapıların pek çoğu yıkılmış ya da harap durumdadır. Günümüze ulaşabilen yapıların yok olmasını önlemek için çalışmalara ağırlık verilmiş ve çok sayıda yapı tescil edilerek koruma altına alınmıştır. Fakat bu yapıları koruma altına almak yeterli çözüm olmayıp, ilin kültürel açıdan sağlıklı gelişimi için yeni yapılaşmanın değişime ve gelişmenin de eski ile uyum içinde olması, mimari mirasımızla denge sağlaması gerekmektedir (Saner, 2009).

Mimari miras içinde, korunması gerekli sivil mimarlık örneği olan eski Çorum evleri önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bunların hepsinin özelliklerini günümüze kadar koruyabildikleri söylenemez. Bugün Çorum'da geleneksel Türk evi niteliklerini taşıyan az sayıda ev vardır. Bu evler 19. yy. sonu ya da 20.yy.'ın ilk yarısına tarihlenmektedir (Saner, 2009).

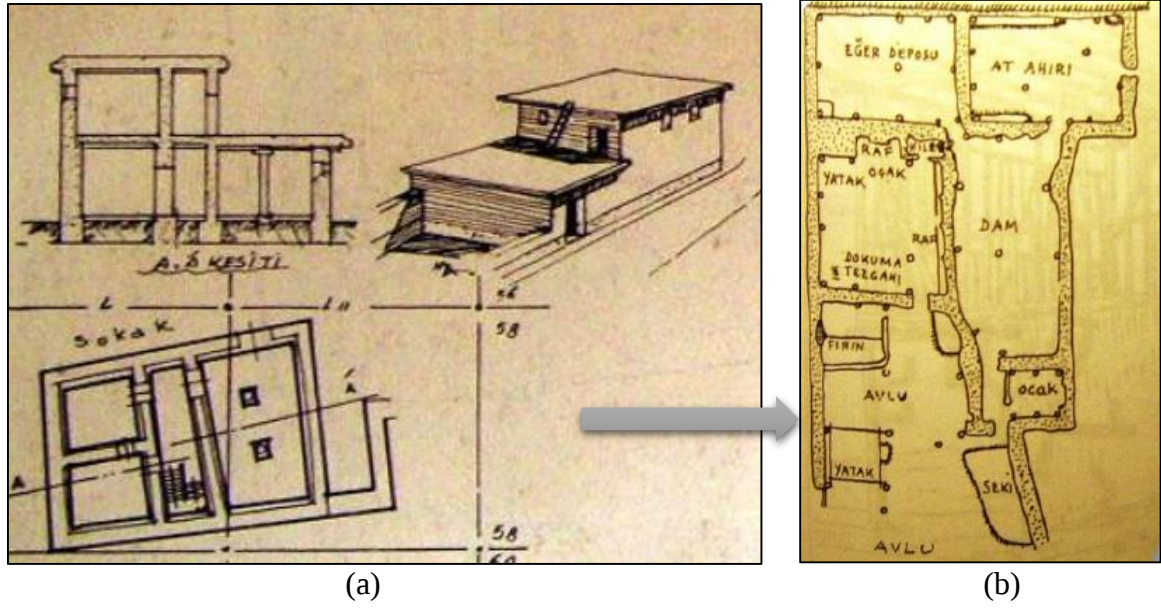
Alan içinde geleneksel yapım yöntemleri ile inşa edilmiş evler çoğunluktadır. Yapılar ahşap karkas arası kerpiç dolgu yapım sistemi ile inşa edilmişlerdir. Evlerin temel duvarları moloz taş örgüdür. Sokak ile ilişkisi dolaylı olan iki katlı evlerde zemin kat duvarları da tamamen moloztaş örgüsü, üst katta ahşap karkas arası kerpiç dolgu yapım sistemi uygulanır. Sokak ile direkt bağlantısı olan iki katlı evlerde ise sadece temel duvarları moloz taş örgüsüne

Resim 6.9. Çorum’da bir konak (Saner, 2009)

Türk kentinde “Mahalle” en önemli ölçektir. Mahallenin bir birimi olan Türk evi dıştan içe doğru sokak, avlu, bahçe, sofa, oda sıralamasına göre oluşmaktadır. Geleneksel Türk evi küçük ya da büyük mutlaka bir bahçesi olan, kendi içine dönük bir plan tipine sahip olup, doğa ile bütünleşmiş, insan ölçüsünde oluşturulmuş, dengeli oranlara sahiptir. Eski Çorum evleri de yapıldıkları dönemin geleneksel yaşantısının bağımsız ruhunun, dayanışmasını yansıttığı gibi, mimarisi ve çevresel nitelikleri açısından da önem taşımaktadır (Saner, 2009).

Çorum evlerinin planı, geleneksel Türk evi plan anlayışının yerel özelliklerle karışmasından meydana gelmiştir. Arazi yapısı, çevre şartları, ailenin ekonomik koşulları ve kendilerine özgü ihtiyaçları planlamayı etkilemiş, farklı plan şemaları gelişmiştir. Çorum evleri genelde iki katlı olup, çıkmalıdır. Yapımlarında ahşap çatkı araları kerpiç dolgu şeklinde olan “Hımış” tekniği veya kalın kalaslar arası aralıksız olarak ince çıtalarla kapatılıp, üzerine sıva sürülerek yapılan “Bağdadi” teknik kullanılmıştır. Evler genellikle sokak kenarlarına ya da bahçenin kuzey köşelerinden birine yapılmıştır. Evlerin dışarı ile ilişkisi kesiktir. Ev halkının, özellikle kadınların bahçe içinde rahatlıkla çalışabilmesi için bahçenin etrafı yüksek kerpiç duvarlarla çevrilmiştir (Saner, 2009).

Şekil 6.8. Alaca Höyük'te Hitit Dönemi sofalı ev örneği (a) ve günümüz köy evi planı (b) (Turgut, 2013)

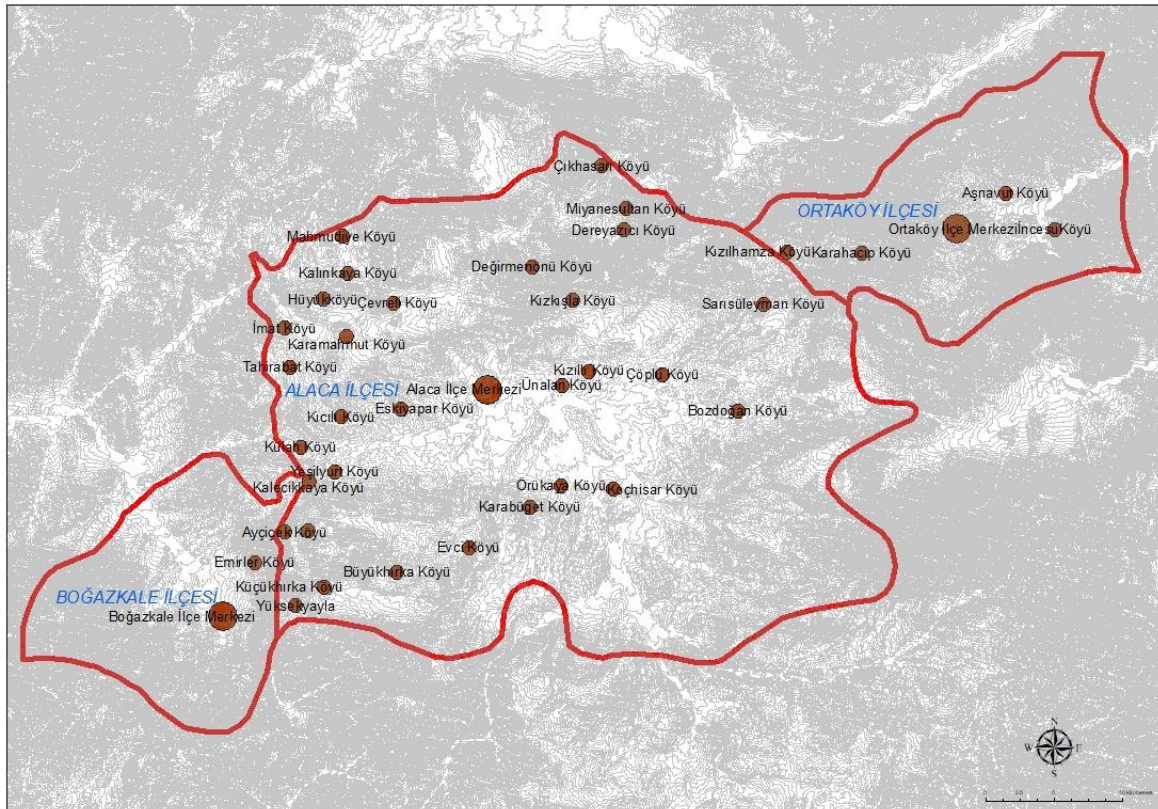
Hitit Döneminde kullanılan konut iç mekan donanımı da günümüz konutlarına yansımıştır. Avlu, koridor, kiler, ocak, fırın, vs daha birçok yapı biriminin değişmeden günümüze dek kullanım görmektedir (Bkz Şekil 6.8.).

Konutlar genelde ana cephede iki yanda çıkmalı yapılmış, bazı evlerde çıkma araları balkon olarak değerlendirilmiştir. Odaların taban ve tavanları genelde ahşaptır. Bazı konutların tavanlarında süslemeler görülür. Yüklükler, yağmaklı ocaklar şerbetlikler, odalarda başlıca unsurlardır. Ocakların yağmak kısımları genelde alçıdan olup, oyma tekniğinde süslenmiştir. Ocağın iki yanında duvarda yer alan küçük nişler ise gerekli malzemelerin konulduğu yerlerdir. Evlerin iç duvarları ve dış cepheleri tatlı kireç sıvalıdır. Konutların üzerleri de kırma çatı, beşik çatı gibi çeşitli çatı tiplerindedir. Çatı üzerleri alaturka kiremitle örtülüdür. Zamanla bunun yerine Marsilya kiremidi almıştır. Bazı evlerin giriş cephelerinde, ikinci katın üst köşelerinden birinde veya alınlık altında yazı ve evin tarihini gösteren levhalar bulunmuştur.

6.2.4. Kırsal yerleşimler

Rota üzerinde bulunan sayısız medeniyete ait kalıntılar, yerleşim alanları, mezarlar kurguyu somut deliller ile kanıtlamaktadır. Hitit Yolu'nda odak olan ve UNESCO tarafından tescil altına alınmış Hattuşaş dışında da taşınmaz kültür mirasları bulunmaktadır.

6.2 numaralı Taşınmaz Kültürel Miras Değerleri başlığı altında Harita 6.6.'da gösterilen kültürel varlıklara maksimum 10 km uzaklıkta bulunan kırsal yerleşimler belirlenmiştir. Bu kapsamda 36 adet köy yerleşimi 3 adet ilçe merkezi rota üzerinde uğrak yerleşimler olarak görülebilir. Harita 6.14.'te yer alan kırsal yerleşimlerin nüfusları Çizelge 6.1.'de gösterilmektedir. Rota kurgusunda bu noktalarda konaklama sağlanabilir. Ayrıca 6.2. başlığı altında yer alan somut olmayan kültürel miras değerleri tüm bu kırsal yerleşmelerde görmek mümkün.

Harita 6.14. Çalışma alanında Kültürel miras değerleri yakınındaki kırsal yerleşimler

Çizelge 6.1. Çalışma alanında miras değerleri yakınındaki kırsal yerleşmelerin nüfusları (TÜİK, 2021)

Yerleşimin Adı	Nüfusu	Yerleşimin Adı	Nüfusu
Alaca İlçe Merkezi	19.956	Karahacip Köyü	1.090
Aştavul-Aşdağul Köyü	2.104	Karamahmut Köyü	121
Ayçiçek Köyü	66	Kıcılı Köyü	78
Boğazkale İlçe Merkezi	1.198	Kızılhamza Köyü	97
Bozdoğan Köyü	57	Kızıllı Köyü	92
Büyükhırka Köyü	486	Kuzkışla Köyü	26
Çevreli Köyü	94	Koçhisar Köyü	76
Çıkhasan Köyü	38	Küçükhırka Köyü	226
Çöplü Köyü	71	Kulah Köyü	58
Değirmenönü Köyü	69	Mahmudiye Köyü	121
Dereyazıcı Köyü	38	Miyanesultan Köyü	48
Emirler Köyü	247	Ortaköy İlçe Merkezi	4.140
Eskiyapar Köyü	205	Örükaya Köyü	26
Evcı Köyü	280	Sarısüleyman Köyü	545
Hüyükköyü	251	Suludere Köyü	155
İmat Köyü	329	Tahirabat Köyü	57
İncesu Köyü	253	Ünalan Köyü	24
Kalecikaya Köyü	124	Yeşilyurt Köyü	73
Kalınkaya Köyü	136	Yüksekyayla	197
Karabüget Köyü	38	Toplam	33.290

Yerel halk alanın kültürel değer olduğu konusunda farkındık sahibi değildir. Hattuşa'nın DMA olduğunu yöre halkın %39'u bilmekte olup-bu kişiler turizmle ilgili işle uğraşan kitle olduğunu söylemek mümkün- %61'i ise bilmemektedir. Kısaca DMA içerisinde ve yakın çevresinde yaşayan yerel halk sahip olduğu evrensel değer niteliği konusunda bilgi sahibi değildir (Somuncu, Yiğit ve Şenyurt, 2007).

Hattuşa DMA'ya ziyaretçiler, özellikle de yabancı turistlerin büyük bölümü, paket tur programları çerçevesinde gelmektedir. Gelen turistler içinde çoğunluğu Japonlar ve Almanlar oluşturmaktadır. 2003-2006 yılları arasında DMA'nın ziyaretçi sayısı Çizelge 6.2.'de verilmektedir. İlçede küçük ölçekli dört konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yaklaşık 20 kişi hediye, imitasyon eser imal edilip satarak turizmden gelir elde etmektedirler (Somuncu, Yiğit ve Şenyurt, 2007).

Çizelge 6.2. Hattuşa, Yazılıkaya ve Boğazköy Müzesi'ne gelen ziyaretçi sayıları (Somuncu, Yiğit ve Şenyurt, 2007)

Yıl	Hattuşa ve Yazılıkaya'ya gelen			Boğazköy Müzesi'ne gelen ziyaretçi		
	Yerli	Yabancı	Toplam	Yerli	Yabancı	Toplam
2003	10.551	11.187	21.738	8.295	569	8.864
2004	20.302	19.895	40.197	10.502	745	11.247
2005	16.447	26.769	43.216	5.896	703	6.599
2006	9.248	17.490	26.738	4.734	943	5.677

Ziyaretçilerin kökenine bakıldığında, 2003 ve 2004 yıllarında yerli ve yabancı ziyaretçilerin birbirine yakın oranda olduğu görülmektedir. Ancak bu oran 2005 ve 2006 yıllarında değişmiş olup, yabancı ziyaretçi sayısı Türk ziyaretçilerden belirgin biçimde fazlalık göstermektedir (Somuncu, Yiğit ve Şenyurt, 2007).

Hattuşa ve Yazılıkaya bütün yıl boyunca ziyaretçi almaktadır. Ancak yoğun ziyaretçi sezonu nisan ayından itibaren başlamaktadır. Haziran ortası ya da sonuna dek yüksek sayıda ziyaretçi alan Dünya Miras Alanı'nda ziyaretçi sayısı temmuz ve ağustos aylarında yeniden azalmaktadır. Eylül ayından itibaren ziyaretçi sayısı tekrar artmaya başlamakta ve bu süreç ekim sonu-kasım başına dek devam etmektedir. Hattuşa'ta yapılan kazılarda elde edilen zengin buluntuların önemli bir kısmı Boğazkale ilçe merkezindeki müzededir. Hitit Dönemi'ne ait eserlerin ağırlıklı olduğu müzede, Kalkolitik, İlk Tunç, Hitit, Frig, Roma ve Bizans dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Ancak Dünya Miras Alanı'na gelen ziyaretçilerin büyük bir bölümünün müzeyi ziyaret etmediği ziyaretçi istatistiklerinden anlaşılmaktadır (Somuncu, Yiğit ve Şenyurt, 2007).

6.3. Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri

KR'lar geçmişte kullanılmış farklı işlevleri olan güzergahlara ait taşınmaz kültür mirası ile somut olmayan kültür değerlerine de sahip olmalıdır. Kızılırmak yayı içerisinde bu tür kültürel miras değerleri de sürdürülmektedir. Örneğin, Hitit dünyasındaki anlamı kesin olarak bilinmemesine, Hattuşa'daki ve Çorum-Sorgun-Aşağı Karakaya Köyü Camisinin avlusunda granit (yeşil taş) yağmur duası ritüellerinde kullanıldığı ve bu geleneğin günümüze aktarıldığı bilinmektedir.

Çorum, coğrafi yapısı ve orta Anadolu bölgesindeki yollar üzerindeki merkezi konumu ile birlikte tarihin her döneminde pek çok kültürden etkilenmiş tarihi bir şehir konumundadır.

Sadece maddi kültürel unsurları barındırmamaktadır; aynı zaman da sözlü kültürel mirasın da önemli yer tuttuğu bir yerleşim yeridir. Şimdiye denk on üç başlık altında belirlenmiş olsa da, somut olmayan kültürel miras değerlerine ilişkin çalışmalar devam etmektedir (Saatci, 2019).

Çizelge 6.3. Çorum İli somut olmayan kültürel miras listesi (Saatci, 2019)

Dil	Çorum Ağzı
Sözel Ürünler/Anlatmalar	Desten/Efsane/Fıkra/Türkü/Mani/Halk Şiiri
Hayatın Dönüm Noktaları	Doğum/Kırıklama/Evlenme/Söz Kesme/Nişan/Düğün
Geleneksel Düğünler (Gülersoy ve Gülersoy, 2016)	Düğünün yapılış tarzı/geleneksel halaylar (Ortaköy Halayı/Aşıрма vb)
Bayramlar-Törenler	Nevruz/Hıdırellez/Kargı Panayırı
İnanışlar/Halk İnançları	Yağmur Duası/Koç Katılımı/Aşure Günü/Ehlibeyt Yas Töreni/Kaoyunbabayı Anma ve Yas Töreni
Köy Seyirlik Oyunları/Halk Eğlenceleri	Yüzük Oyunu/Ölüp Dirilme ve Kız Kaçırma/Deli Kız Oyunu
Halk Oyunları/Halk Dansları	Çorum Halayı/İğdeli Gelin/Dillala/Çekirge/Dinsel Oyunlar (Semah)
Müzik Kültürü/Halk Müziği (Gülersoy ve Gülersoy, 2016)	Yöreyle ait türküler (İrmağa Suyu Vardım, Uy Amman, bazı düğün türkülleri vb.), maniler (örneğin ‘Ortaköy’ün tepesinde, Kuru kuru budaklar, Alışmış duramıyor, Yâri öpen dudaklar’) ve ağıtlar (Döne’ye Ağıt, Nevruz’a Ağıt vb.)
Giyim Kültürü	Atlas/Canfes/Bindallı/Kadife
Çocuk Oyunları	Hondak Oyunu/Coş Oyunu
Alevi İnanç	
Geleneksel Meslekler	Şapka Yapımı/Urgancılık/Yorgancılık/Sepetçilik/Nalbantçılık

Çizelge 6.3. (devam) Çorum İli somut olmayan kültürel miras listesi (Saatci, 2019)

Geleneksel El Sanatları	Dokumacılık/Oymacılık/Boncukçuluk
Bilmeceler (Gülersoy ve Gülersoy, 2016)	Örneğin, ‘yer altında ağa gelin (şeker pancarı)
Festival ve Şenlikler (Gülersoy ve Gülersoy, 2016)	Araştırma alanında doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin tanıtılmasında etkili olabilecek festival ve şenlikler düzenlenmektedir. İlki 12-13 Haziran 2010 tarihleri arasında Ortaköy Belediyesi’nce düzenlenen, Ortaköy Şapınuva-İncesu Kanyonu Kültür-Sanat ve Tanıtım Etkinlikleri Festivali’nin dördüncüsü 24-25 Ekim 2015 tarihleri arasında yapılmıştır.

6.4. Doğal Miras Değerleri

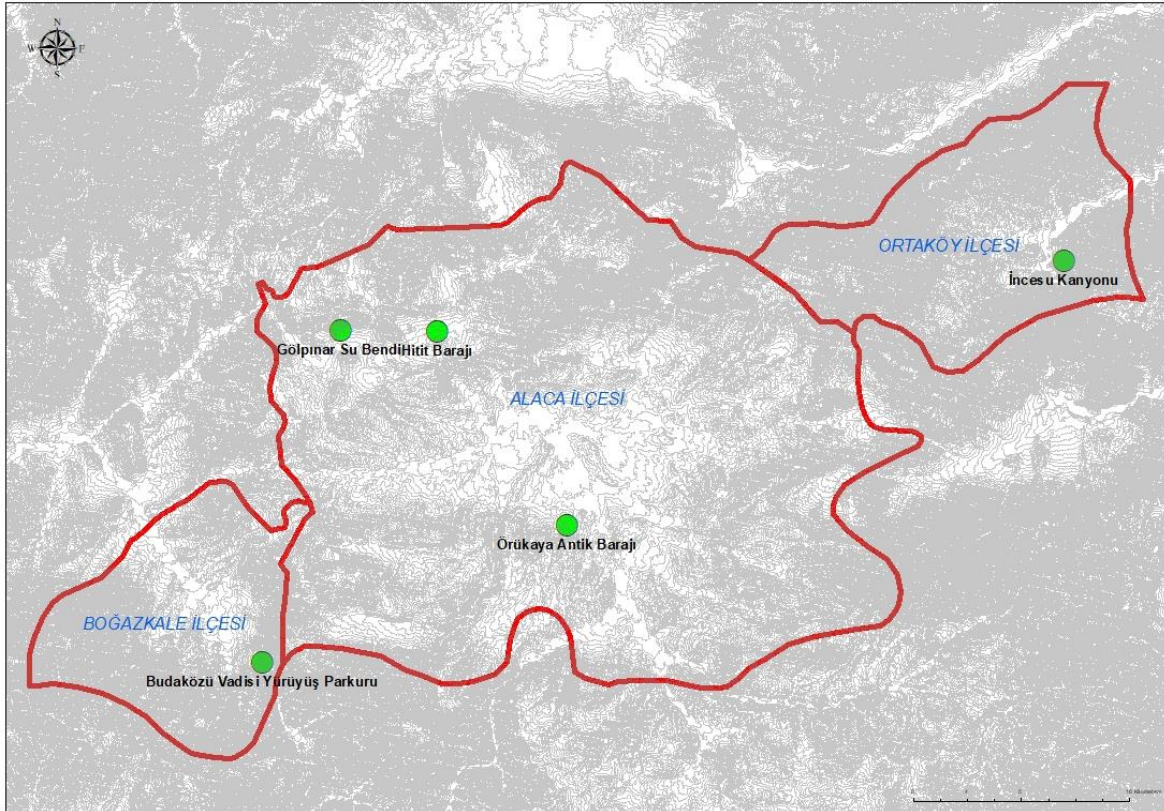
Gölpınar Su Bendi-Köşk Yeri Alacahöyük örenyerinin yaklaşık 1.5 km. güney doğusunda, Alacahöyük’ten Karamahmut Köyü’ne giden yolun güneyindedir. Baraj alanının kuzey doğusunda su kaynağı bulunmaktadır. Güneyde 110 metre uzunluğundaki bent kısmı iki duvar arasına yaklaşık 6 metrelik bölümün toprakla doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Hitit Dönemine tarihlenen bir su bendidir. Burada ayrıca daha geç dönemlere tarihlendirilen Köşk Yeri olarak bilinen bir yerleşme daha mevcuttur (İpek ve diğerleri, 2009).

Türkiye’nin ilk milli kazı alanı unvanına sahip olan Alaca Höyük’te Hititler tarafından yaklaşık 3260 yıl önce kuraklığa karşı inşa edilen Gölpınar Su Bendi, işlevini tekrar kazanan en eski su kaynağı olması ve o döneme ait birçok bilgiyi günümüze ulaştırması açısından önem taşımaktadır. Baraj, 2002-2007 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılmış ve Hititler döneminde olduğu gibi sulamada kullanılabilir hale getirilmiştir. Baraj, bir akarsudan değil, Gölpınar kaynağından beslenmektedir (Apaydın, Çınaroğlu, İnal, Dilaktaşlı ve Çelik, 2020).

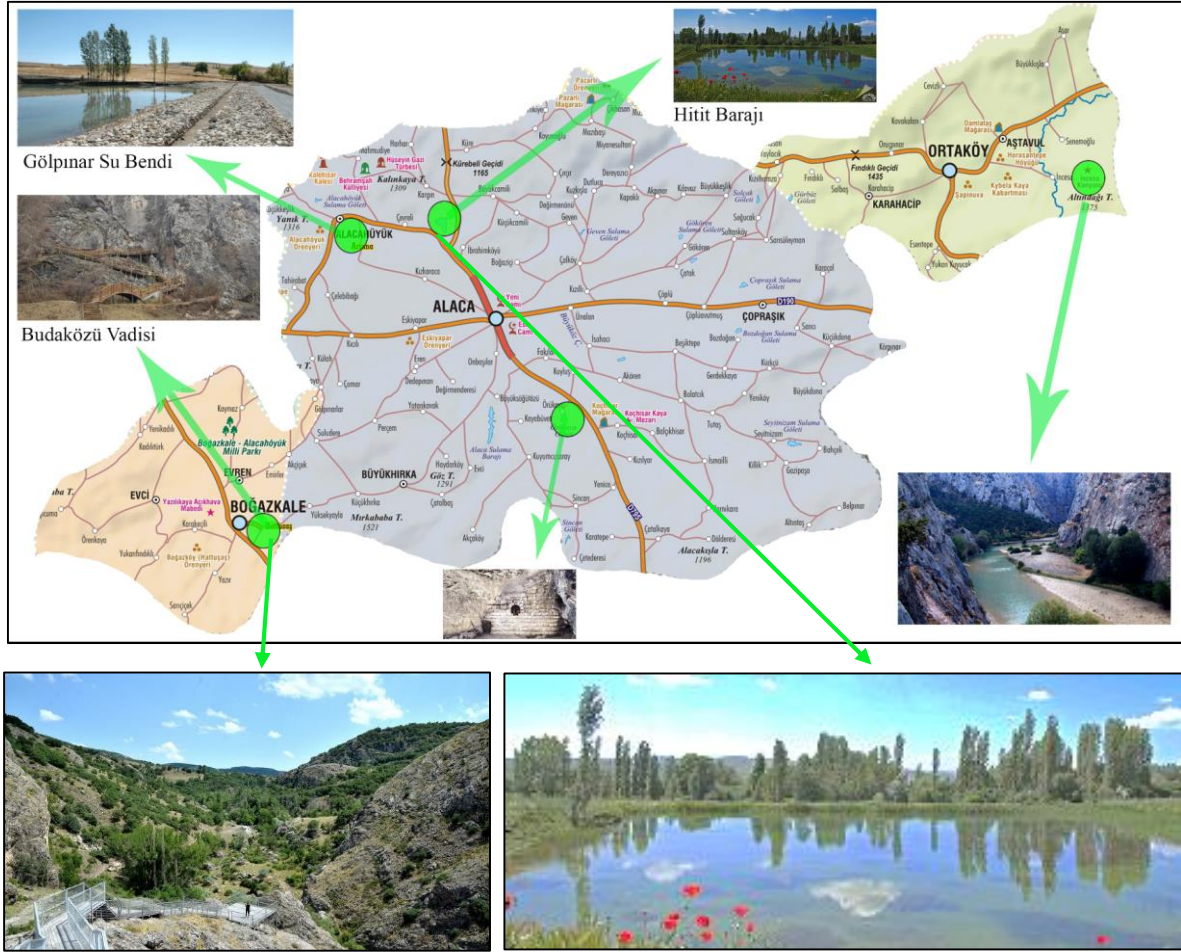
Hattuşa Antik Kentinin hemen yamacında Çorum İl Özel İdaresi tarafından projelendirilmiş ve hayata geçirilmiş Budaközü Vadisi Yürüyüş parkuru bulunmaktadır. Boğazkale İlçesi Hattuşa Milli Parkı sınırları dahilinde yer almaktadır.

İncesu Kanyonu Kazankaya Köyü yakınlarındaki giriş kısmından itibaren yaklaşık 2,5 km kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanır. İncesu Boğazı, dar tabanlı ve derin yarılmış bir boğaz görünümündedir. Yerel şartlara bağlı olarak yer yer genişleyen vadi, yaklaşık 13 kilometre uzunluğunda, 40-60 m genişliğindedir. Boğazın giriş kısmının yüksekliği 630 m iken, çıkış kısmının yüksekliği (İncesu Köyü) 550 m olup, yükselti farkı 80 m'dir (İpek ve diğerleri, 2009). İncesu Kanyonu girişinde bir mesire alanı düzenlenmiştir.

Bu doğal değerlerin haritadaki konumlandığı yerler Harita 6.15.'te, alan fotoğrafları ise Harita 6.16.'da gösterilmektedir.

Harita 6.15. Çalışma alanında doğal miras değerleri

Harita 6.16. Çalışma alanında doğal miras alanlarından alan fotoğrafları

İncesu Kanyonu kuş türleri açısından zengin bir alandır. Kanyonda kırmızı gagalı dağ kargası (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), kırmızı akbaba (*Gyps fulvus*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), kaya kiraz kuşu (*Emberiza cia*), saka (*Carduelis carduelis*), ispinoz (*Fringilla*), kara kırmızıkuşuk (*Phoenicurus ochruros*), gök ardıç (*Monticola solitarius*), kocabaş (*Coccothraustes*), küçük akbaba (*Neopron percnopterus*), sıgırcık (*Sturnus vulgaris*), kırmızı şahin (*Buteo rufinus*), kerkenez (*Falco tinnunculus*), kara leylek (*Ciconia nigra*), ak karınlı sağan (*Apus melba*), ev kırlangıcı (*Delichon urbicum*), kaya kırlangıcı (*Ptyonoprogne rupestris*), kuzgun (*Corvus corax*), sarıasma (*Oriolus oriolus*), kiraz kuşu (*Emberiza hortulana*), kaya sıvacı kuşu (*Sitta neumayer*), kara kulaklı kuyrukkakan (*Oenanthe hispanica*), kaya serçesi (*Petronia petronia*), ibibik (*Upupa epops*), ak kuyruksallayan (*Motacilla alba*), kırmızı sırtlı örümcek kuşu (*Lanius collurio*), puhu (*Bubo bubo*), kara akbaba (*Aegypius monachus*), karatavuk (*Turdus merula*), ökse ardıç kuşu (*Turdus viscivorus*), büyük baştankara (*Parus major*), bülbül (*Luscinia megarhynchos*), küçük kartal (*Hieraaetus pennatus*), yılan kartalı (*Circus gallicus*), sakallı akbaba (*Gypaetus barbatus*), duvar

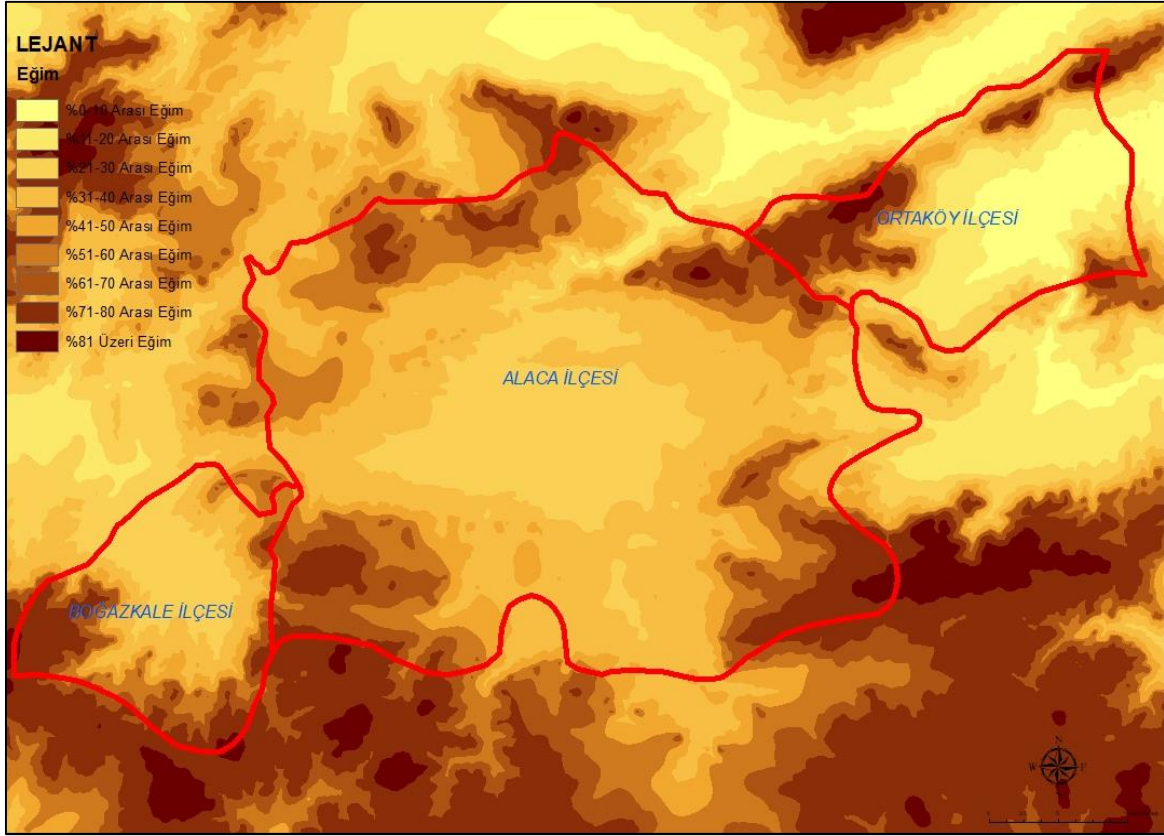
tırnaşık kuşu (*Tichodroma muraria*), yalı çapkını (*Alcedo atthis*), küçük akbalıkçıl (*Egretta garzetta*), büyük akbalıkçıl (*Ardea alba*), dere kuşu (*Cinclus cinclus*) gibi çok sayıda kuş türü yaşamaktadır (Gülersoy ve Gülersoy, 2016).

Çekerek Irmağı ve kollarınca oluşturulan vadi tabanı düzlükleri, tarımsal potansiyelinin yüksekliği, İncesu Kanyonu ile bir bütünlük arz etmesi ve sahip olduğu kuş, balık varlığıyla Türkiye ölçeğinde özgün bir doğal miras değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. İncesu Yarma Vadisi bu haliyle rafting ve dağcılık için oldukça uygundur (Gülersoy ve Gülersoy, 2016).

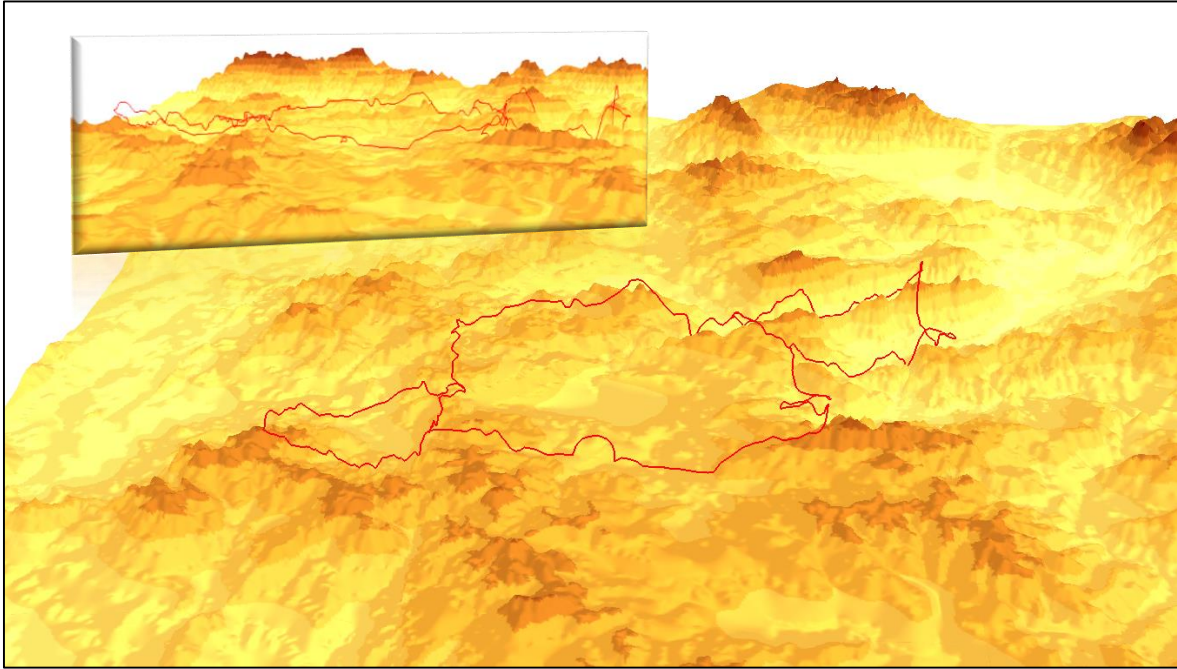
Boğazkale, Alaca ve Ortaköy İlçelerini kuzeyden ve güneyden dağlık alanlar kuşatmaktadır (Bkz. Harita 6.16.). Söz konusu dağlar sahip olduğu orman-çalı varlığıyla da ayrı bir doğal miras potansiyeline sahiptir.

Vadi tabanlarından yüksek alanlara doğru 700-950 m’ler arasında yer alan “alçak platolar” ile 1000-1150 m’ler arasında yer alan “yüksek platolar” yerleşim ve tarım faaliyetlerinin yoğunluğu açısından önem arz etmektedir. Alçak platolar az eğimli topoğrafyası ve tahıl tarımı potansiyeliyle 3500 yıldır antik yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Eğimli bir topoğrafyaya sahip olan yüksek platolar ise alçak platolar ile dağlık sahalar arasında geçiş fonksiyonuna sahip olmaktadır. Sözü edilen platolar, Hitit başkentinin ve yerleşmelerinin kurulmasına olanak sağlaması ve fosil depolarına sahip olması açılarından özgün bir doğal miras değeri olarak değerlendirilebilir (Gülersoy ve Gülersoy, 2016).

Rota kurgusunun önerileceği bölgede yürünebilirliği sağlayabilmek ve çeperlerdeki dağlık alanlarda uygun eğimi önerebilmek açısından Boğazkale, Alaca ve Ortaköy İlçeleri dahilinde eğim analizi yapılmıştır. Alanın yaklaşık %60’ı düzlük diyebileceğimiz eğimden oluşmaktadır. Fakat ilçelerin çeperlerine doğru dağlık alanları görmek mümkündür (Bkz. Harita 6.17.).

Harita 6.17. Çalışma alanında eğim analizi

Harita 6.18. Çalışma alanının 3 boyutlu topografik haritada görünümü

Harita 6.17.’da verilen eğim aralıklarına ait olacak şekilde bölgede topografyanın hangi bölümlerde engebe oluşturacağını görebilmek amacıyla 3 boyutlu çalışma yapılmıştır (Bkz. Harita 6.18.).

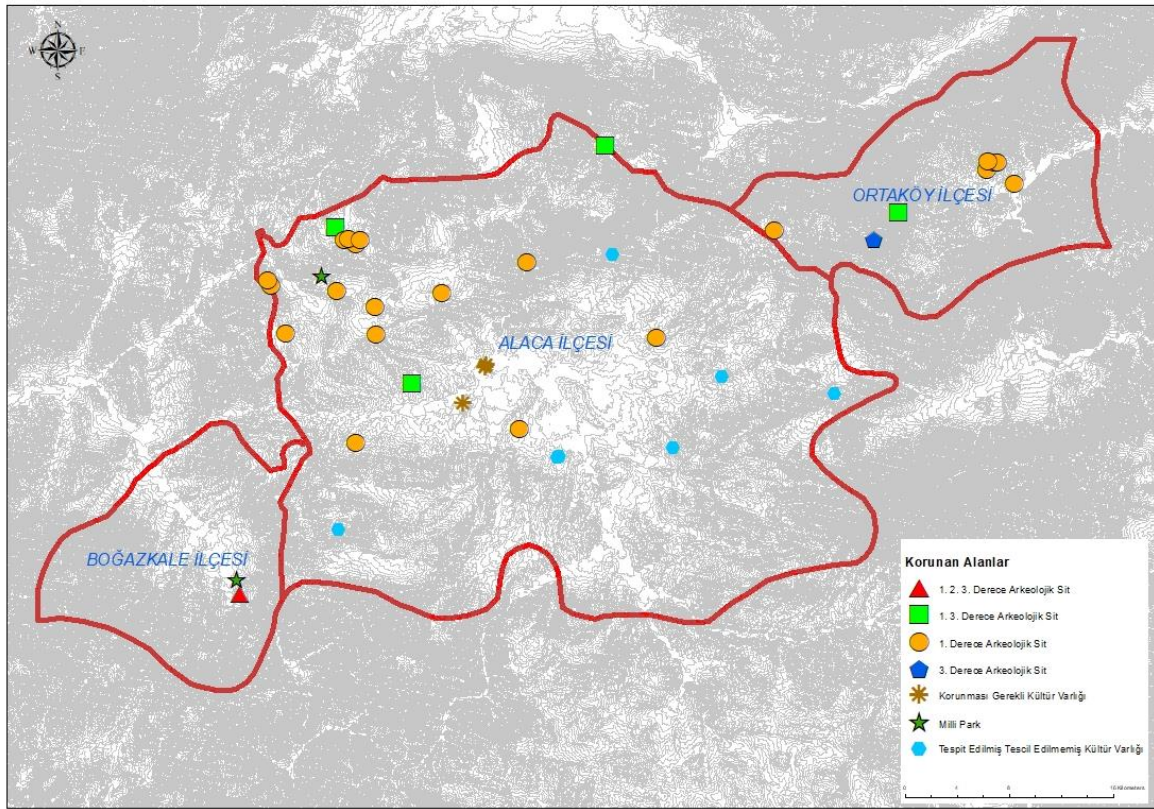
6.5. Kültürel Mirası Koruma Düzeyi

UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, 4 Kasım 1946 tarihinde kurulan, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu, 194 devletin üyesi olduğu, hükümetler arası bir kurumdur. UNESCO, yeryüzündeki eğitim, bilim ve kültür çalışmalarının insanlığın ortak çıkarlarına uygun şekilde yürütülmesi yönünde uzlaşa kararları almaya, bunları barış ve işbirliği çerçevesinde uygulamaya çalışan bir dünya kurumudur (Ortakçı, 2016).

UNESCO’nun 1972’de kabul ettiği bu sözleşmeye Türkiye Devleti 16 Mart 1983 tarihinde taraf olmuştur. Hattuşa ören yeri ise, bu sözleşme kapsamında Türkiye tarafından “tüm insanlık adına” korunma sözü verilen; Kapadokya ve Göreme Milli Parkı, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ve İstanbul’daki Tarihi Yerler’in ardından dördüncü miras alanı olarak 1986 yılında listeye dâhil edilmiştir. UNESCO tarafından İnsan tarihinin anlamını taşıyan ve temsil eden mimari topluluğun seçkin örneği olması nedeniyle Dünya Miras Alanı Seçilen Boğazköy-Hattuşa Örenyeri, “Dünya Kültür Miras Listesine” 176 sıra numarasıyla dâhil edilmiştir (Çorum, 2008).

Ayrıca Dünya Kültür Mirasında önemli bir yere sahip olan Boğazköy-Hattuşa’da bulunmuş olan Hitit çivi yazılı tabletlerin 2001 yılında “Dünya Belleği” kaydına alınması ülkemiz kültür varlıklarının tanıtımı ve belgelenmesi açısından önemli bir adımı oluşturmuştur. Bugüne kadar bulunmuş olan 31.519 adet çivi yazılı tablet halen İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi ile Çorum-Boğazköy müzelerinde korunmaktadır (Çorum, 2008).

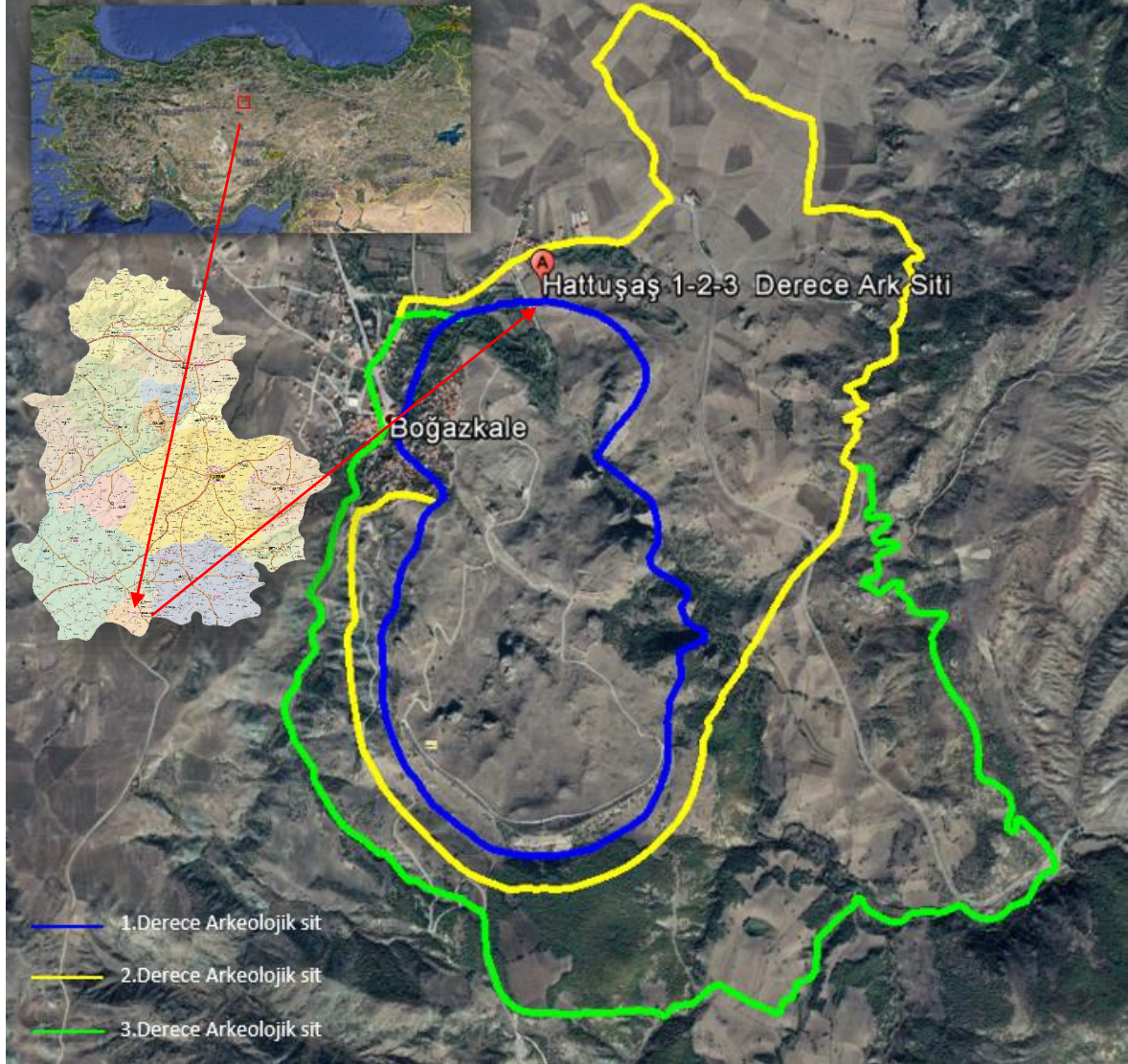
Rota kapsamında incelenen Boğazkale, Alaca ve Boğazkale İlçelerinde 38 adet korunan alan bulunmaktadır. Bunlardan I. II. ve III. Derece arkeolojik sit alanı olan 1 alan, I. ve III. Derece arkeolojik sit alanı olan 4 alan, I. derece arkeolojik sit alanı olan 21 alan, III. Derece arkeolojik sit alanı olan 1 alan, 3 adet korunması gerekli kültür varlığı, 2 adet milli park bulunmaktadır. 7 adet ise tespiti yapılmış tescili yapılmamış alan yer almaktadır (Bkz. Harita 6.19.) (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 2019).

Harita 6.19. Çalışma alanında bulunan korunan alanlar

2863 sayılı KTVKK'nun 7. maddesi ve 658 nolu kültür ve tabiat varlıklarını koruma yüksek kurulunun 658 nolu kararlarında açıklandığı gibi, Arkeolojik Sit Alanı özelliğini, Kalkolitik Çağ'a (MÖ. 6000) tarihlenen ilk yerleşim izleriyle, MÖ. 2200 yıllarla Hatti ve M.Ö. 1665 tarihinde kurulduğu bilinen Hitit uygarlığını başkent olarak, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yer üstünde ve yer altında, yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşme olarak göstermektedir. Hattuşa Kenti bu olağanüstü değerleri nedeniyle I. Derece Arkeolojik Sit Alanı, bu alanı doğuda ve kuzey-doğuda genişleyen (ortalama 100 m.) ve kuzey-doğuda Yazılıkaya 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nı da içeren bir biçimde çevreleyen 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı ile bu alanı güney-batıdan güney doğuya doğru Kayalı Boğaz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nı da içeren 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanıdır (Bkz. Harita 6.20.) (Saner, 2009). Hattuşa örenyeri 1988 yılında Alacahöyük Tarihi Milli Park Alanı içerisine alınmıştır. Birleşmiş Milletler'in Eğitim, Bilim ve Kültür organizasyonu olan UNESCO'nun korunmaya değer kültür anıtları için belirlediği her iki listede de yer almaktadır. Hattuşa, 1985 yılında Dünya Miras Komitesi'nin tarafından arkeolojik alanda insan ve doğa ile

insanın ortak ve olağanüstü değerlere sahip eserlerini (tapınaklar, kraliyet konutları surlar, kent kapıları vb.) kapsadığı için Dünya kültür mirası olarak tescillenmiştir.

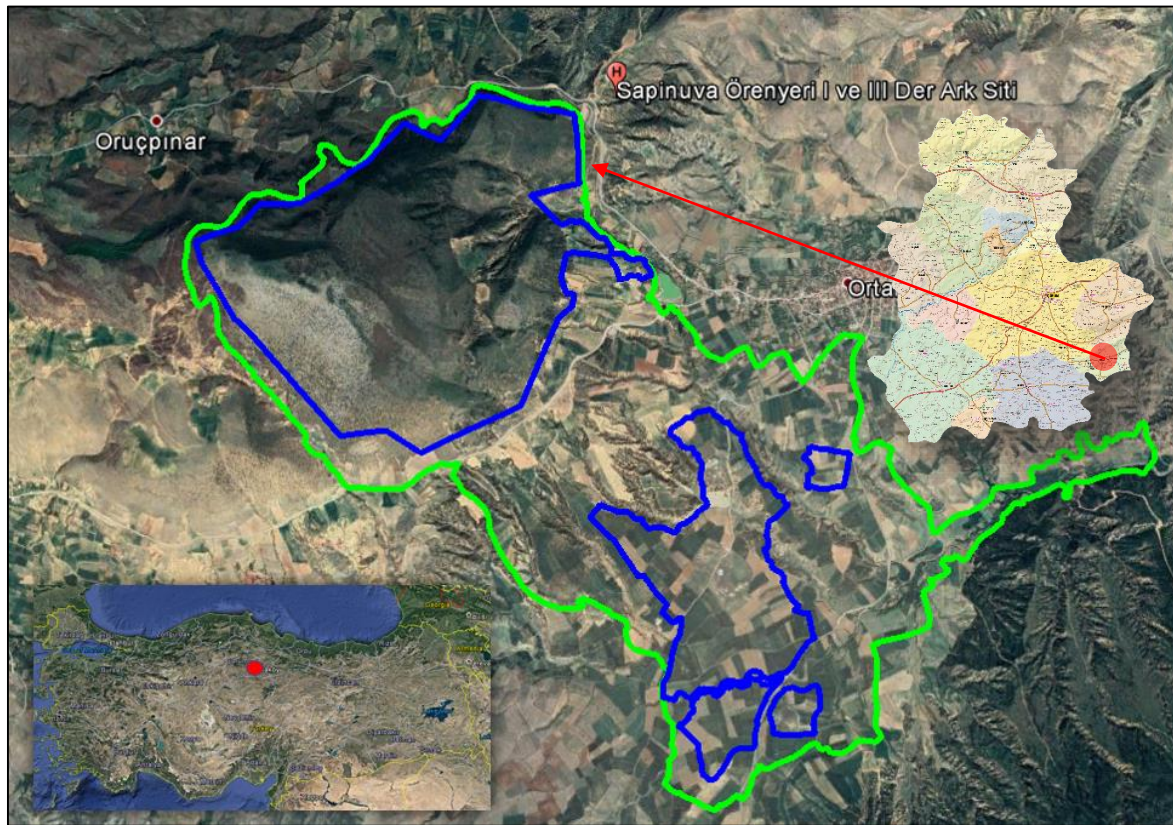

Harita 6.20. Hattuşa Ören Yeri arkeolojik sit alanı (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 2019)

2001 yılında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde muhafaza edilen Hattuşa çivi yazılı tabletler arşivi de Dünya Belleği Listesi'ne alınmıştır (Saner, 2009).

Çorum'un Ortaköy, ilçesinde yer alan Şapinuva Hititlerin önemli idari merkezlerinden birisidir. Hitit Çağında hem siyasi hem de coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir noktada yer alan şehir, önemli bir askeri ve dini merkezdir. Şapinuva ile ilgili olarak Tokat İli Maşat Höyük kazılarında ele geçen büyük krala ait bir mektuptalar bulunmaktadır. Buradaki

yazışmaların büyük bir kısmını oluşturan büyük kral ve kraliçeye gönderilen mektuplar, Şapinuva’da bir kraliyet çiftinin varlığını göstermektedir. Şapinuva şehri aynı zamanda ordu komutanlığının ve askerin sürekli olarak hazır bulunduğu iki Fırtına Tanrısı adına ayrı ayrı yapılmış olan iki tapınağı, kraliçe sarayı, ordu komutanlığı ve belediye teşkilatı gibi önemli kurumlarıyla oldukça teşkilatlı bir şehir görünümündedir. Şapinuva Ören Yeri ulusal boyutta I. ve III. Derece Arkeolojik Sit alanı ile koruma altında bulunmaktadır (Bkz. Harita 6.21.).

Harita 6.21. Şapinuva sit alanı sınırı (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 2019)

Eski Tunç Çağı ve Hitit çağında çok önemli bir kült (dini tören) ve sanat merkezi olan Alacahöyük'te 4 uygarlık çağı açığa çıkartılmıştır. Alacahöyük'te 1. uygarlık çağı, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu-Osmanlı dönemleri ile temsil edilmektedir. 1. kültür katta, Geç Frig çağında höyüğün her yanı iskan edilmiştir. Küçük evlerden oluşan bu kat, seramiğine göre, M.Ö. 650'den daha eski değildir. Mabedi, büyük yapıları, özel-blok evleri, sokakları, büyük küçük su kanalları, şehir suru, biri kabartmalı ortastadlarla süslü sfenksli, diğeri poternli anıtsal kapılarıyla Hitit İmparatorluk Çağı'nın müstahkem olmayan, düz ovaya kurulan tipik temsilcisi höyüğün 2. kültür katını oluşturur. Kalker temel üzerine andezit bloklarla inşa edilmiş olan Sfenksli Kapının genişliği 10 metredir. O, bir yolla

bağlandığı büyük mabedin anıtsal geçididir. Alacahöyük 3. uygarlık katını Eski Tunç Çağı (M.Ö. 2500-2000) oluşturur. Hitit kültürüne kaynaklık eden kültürlerin önde geleni olan yerli Hatti Uygarlığı'nın aydınlanmasında çok katkıları olan Alacahöyük Eski Tunç Çağı hanedan mezarları, bu çağın en önemli buluntularıdır. Alacahöyük ulusal veya uluslararası boyutta herhangi bir koruma altında bulunmamaktadır.

Çizelge 6.4. Çalışma alanında korunan alanlar

Adı	Sit_Derece	Dönem	Cinsi
Hattuşa 1. 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı	1. 2. 3. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Antik Yerleşim
Şapinuva Örenyeri	1. 3. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Örenyeri
Kalehisar Kalesi ve Beyramşah Külliyesi	1. 3. Derece Arkeolojik Sit	Selçuklu Dönemi	Kale ve Külliye
Hüseyin Gazi Türbesi	Korunması Gerekli Kültür Varlığı	Selçuklu Dönemi	Türbe
Alaca Höyük	Milli Park	Hitit Dönemi	Antik Yerleşim
Kaletepe Höyüğü	1. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Höyük
Taştoptepe Höyüğü	1. Derece Arkeolojik Sit	Eski Tunç Çağı	Höyük
Kalınkaya III. Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Tümülüs
Sivritepe Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Tümülüs
Kalınkaya Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Tümülüs
Karakuyu Höyük	Tespit Edilmiş Tescil Edilmemiş Kültür Varlığı	Bilinmiyor	Höyük
Karabayır Höyük	Tespit Edilmiş Tescil Edilmemiş Kültür Varlığı	Bilinmiyor	Höyük
Örükaya Su Bendi	Tespit Edilmiş Tescil Edilmemiş Kültür Varlığı	Roma Dönemi	Su Bendi
Örükaya Höyüğü	Tespit Edilmiş Tescil Edilmemiş Kültür Varlığı	Roma Dönemi	Höyük
Ak Höyük	Tespit Edilmiş Tescil Edilmemiş Kültür Varlığı	Eski Tunç Çağı	Höyük
Gerdekkaya Antik Yerleşimi ve Kaya Mezarı	1. Derece Arkeolojik Sit	Asur Ticaret Kolonileri Çağı	Antik Yerleşim
Dedetepe Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Bilinmiyor	Tümülüs
Gölpınar Su Bendi	1. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Su Bendi
Yılangöz Mevkii Höyük	1. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Höyük
Ömer Paşa Cami (Eski-Çarşı Cami)	Korunması Gerekli Kültür Varlığı	Osmanlı Dönemi	Cami
Şuhlar Cami (Yeni Cami)	Korunması Gerekli Kültür Varlığı	Osmanlı Dönemi	Cami
Rızanın Tepe Höyüğü	1. Derece Arkeolojik Sit	Eski Tunç Çağı	Höyük

Çizelge 6.4. (devam) Çalışma alanında korunan alanlar

Pazarlı Mağarası ve Ören Yeri	1. 3. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Örenyeri
Kayabüget Höyük	1. Derece Arkeolojik Sit	Asur Ticaret Kolonileri Çağı	Höyük
Eskiyapar Höyük	1. 3. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Höyük
Erikli Gözetleme Yeri	1. Derece Arkeolojik Sit	Bizans Dönemi	Gözetleme Tepesi
Belkavak Mezarlık Alanı-Poyrazın-tepe Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Tümülüs
Büyükdere Höyük	1. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Höyük
Ardıçlı-Yazı Mevkii Mezar Kalıntısı	3. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Mezar Kalıntısı
Horasantepe Nekropolü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Nekropol
Örenardı Höyüğü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Höyük
Örenardı Tümülüsü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Tümülüs
Kiremitlitepe Höyüğü	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Höyük
Hocasultan Tepesi Antik Yerleşimi	1. Derece Arkeolojik Sit	Klasik Dönem	Antik Yerleşim
Kızıllıhamza Höyük	1. Derece Arkeolojik Sit	Hitit Dönemi	Höyük
Yeşilyurt Kaya Mezarı	1. Derece Arkeolojik Sit	Roma Dönemi	Mezar Kalıntısı
Boğazkale Milli Parkı	Milli Park	Hitit Dönemi	Antik Yerleşim

Çalışma alanında yer alan korunan alanlar (sit alanları, milli parklar, tescilli yapılar, korunması gerekli kültür varlıkları, tespiti yapılmamış tescilli yapılmamış yapılar) Çizelge 6.4.'te gösterilmekte olup 8 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

7. KIZILIRMAK YAYI İÇERİSİNDE KÜLTÜREL ROTA OLARAK HİTİT YOLU

Çalışma alanı olarak belirlenen bölge Orta Kızılırmak ağı içerisinde bulunan Çorum İli içerisinde rastlanan Hititlerin, Friglerin, Bizansların ve bu coğrafyada yaşamış olan diğer medeniyetlerin eski göç ve ticaret yollarının kalıntılarından oluşan rotadır. 1988 yılında milli park ilan edilen Boğazkale ilçesindeki Hitit kenti Hattuşa ve Alacahöyük kalıntılarını kapsayan 2634 hektarlık alan, Hitit Yolu'nun temel odak noktasıdır.

Hitit KR'sı DM ve Avrupa Konseyi KR sı potansiyellerini taşımakta ve kriterlerini sağlamaktadır. Bu ölçüde hangi kriterleri nasıl sağladığı 7.1 ve 7.2 numaralı başlıklarda detaylı olarak verilmekte olup bu başlıklar 9 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

7.1. Dünya Mirası Kültürel Rota Kriterlerine Göre Belirlenmesi

Rotanın, Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilmesi için, kültürel ve karma özelliklerin altı seçim kriterinden en az birini karşılaması gerekmektedir.

Hitit Rotası Dünya Miras Listesi'nin aşağıdaki kriterlerini sağlamaktadır:

Kriter (i): Yaratıcı insan dehasını gösteren bir şaheser olmalı

- Antik Kentlerin (Alacahöyük, Hattuşa ve Şapinuva) tahkimatı ve surları, Aslanlı kapısı, Kraliyet kapısı, Yazılıkaya heykelleri (Başlık 6.2.3.) ile kültürel açıdan sanatsal başarılar temsil etmektedir. Rota boyunca uygarlığın ekonomik güç kaynağının, dini inanışlarının, mimarisinin anlaşılmasını sağlayan miras öğeleri bulunmaktadır. Ek olarak medeniyetin kullanılmış olduğu tahıl ambarları, su yönetim sistemleri ve yapay havuzları döneme ait mühendislik teknikleri de mevcuttur.

Kriter (ii): Bir zaman diliminde veya bir bölgede insani değerlerin gelişimini göstermeli

- Bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucu elde edilen kalıntılar yaşam bulgularının Kalkolitik Döneme kadar uzandığını göstermektedir (Başlık 6.1). Yerleşik düzene Asur Ticaret Kolonileri ve Hitit İmparatorluğu ile geçilmiş olup, sonraki dönemlerde bölgeyi

Frigyalılar, Romalılar ve Bizanslılar da kullanmıştır. Kentlerde mevcut yapılaşmanın üzerine yerleşmişlerdir.

Hitit İmparatorluğu Anadolu ve Kuzey Suriye’de MÖ 2000 ve 1000 yıl uygarlıklarına hakim bir etki yapmıştır. Bunun yanı sıra mimari yansımalarını günümüzde hala görebilmemiz mümkün (Başlık 6.1. ve Başlık 6.2.3.)

Kriter (iii): Yaşayan veya ortadan kaybolmuş bir medeniyete veya bir kültür geleneğine ait eşsiz bir örnek olmalı.

- Siyasi ve dini metropoller, tapınaklar, ticari merkezler ve nekropol, Hitit başkentinin, yaşanılmış mekanlarını ve kurgusunu yansıtan benzersiz bir ifade sunmaktadır (Başlık 6.2.2., Başlık 6.2.3. ve Başlık 6.2.4.).

Kriter (iv): İnsanlık tarihinin önemli bir dönemini bize resmedebilen bir teknolojik veya mimari bir yapı olmalı.

- Antik Kentlerde çeşitli tipte mimari yapılar mükemmel bir şekilde korunmaktadır. Kybele kabartması, Şapinuva da yer alan dini törenlerin kazılı olduğu duvarlar vb. (Başlık 6.2.4.).

Kriter (v): İnsanoğlu karayı ve denizi kullanarak öyle muhteşem bir yerleşim yeri kurmuş olmalı ki insanlık, herhangi bir tahribat halinde bu tarihi değerin kaybı tehlikesi ile karşı karşıya olmalı.

- Güzergah boyunca sadece Hitit İmparatorluğu dönemine değil Frig, Roma, Bizans dönemi kalıntılarına da rastlamak mümkündür. Hattuşa Hitit İmparatorluğunun Başkenti Şapiuva dini bayramların yapıldığı bölgedir. Rota Hitit İmparatorluğuna ışık tutmaktadır. Bu kurgunun, yahut bu alanların yok olması dahilinde Hitit imparatorluğunun kültürü kaybolacaktır.

KR kriterleri için;

Bir miras güzergâhının belirlenmesi, güçlü ve somut unsurların bir koleksiyonuna dayanır, rotanın kendisinin önemine tanıklık eder.

- Hitit Döneminde Başkent olarak kabul görmüş Hattuşa Rotanın en önemli destinasyon noktası olup Alacahöyük ve Şapinuva arasında varolan tüm değerler ile birlikte bağlanmıştır.

KR kavramı:

- Arkeolojik kalıntıların, doğal değerlerin, Hitit Uygarlığının kültürel değerlerin ve rota boyunca yer yer kırsal yaşamın sağlandığı bir sürekliliğe, harekete ve dinamiğe sahiptir.
- Bir bütün olarak güzergahı oluşturan ve kültürel önemini kazandıran unsurlar Hitit Uygarlığının yaşantısını aktarmaktadır,
- Özellikle Kızılırmak Yayı içerisine konumlanan Hitit Uygarlığı'nın Çorum İli Boğazkale, Alaca ve Ortaköy İlçeleri içerisinde rota kurgusu bölgeler arasındaki değişim ve diyalogu vurgulamaktadır. Dini inanışlarının ve kent merkezlerinin nasıl bir sistemden oluştuğunu aktarmaktadır.
- Rota Hitit döneminde dini, ticari, idari veya başka türlü olabilecek faaliyetleri anlatmaktadır.

Tipoloji elemanları tanımlıdır.

- Rotaya ait destinasyon noktaları arkeolojik miras değeri, doğal değerler, ören yerleri, kırsal yerleşimler olarak tanımlanmıştır (Başlık 6.2. ve 6.4.).

Uygulanabilecek uygun koruma ve geliştirme önlemlerinden yararlanmak için Dünya Mirasının bir parçası olarak kabul edilen herhangi bir alanın mükemmel bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu nedenle, bir rota, ona bağlı olan önemli miras bileşenleri ile birlikte doğru bir şekilde tanımlanmalıdır.

- Hitit Döneminde Başkent olarak kabul görmüş Hattuşa Rotanın en önemli destinasyon noktasıdır.
- Önemli Miras Bileşenlerini Belirlenmiştir (Başlık 6.2. ve 6.4.)
- Rotayı Sınırlandırma Başlık 7.3.'te destinasyon noktaları ile gösterilmektedir.

7.2. Avrupa Kültürel Rota Kriterlerine Göre Belirlenmesi

Tarihi ya da yeni tasarlanmış bir rotayı takip etmelidir.

- Bölgedeki kalıntılar çeşitli dönemlerde yapılmış olup, günümüze kadar ulaşmıştır. Hitit Yolunu ise Hitit Krallığı döneminde Mezopotamya ve Hititler arasında ticareti güçlendirici aks olarak tanımlamak mümkündür (Başlık 6.1. ve Başlık 6.2.3.).

Bilimler araştırma, tarihi mirası koruma, geliştirme, genç Avrupalılar arasındaki kültürel ve eğitimsel değişim, modern kültürel ve artistik uygulamalar, kültür ve sürdürülebilir turizm gibi uzun vadede çok taraflı işbirliği projelerini sağlamalıdır.

- Hattuşa, 1985 yılında WHC tarafından arkeolojik alanda insan ve doğa ile insanın ortak ve olağanüstü değerlere sahip eserlerini (tapınaklar, kraliyet konutları, surlar, kent kapıları vb.) kapsadığı için Dünya Kültür Mirası olarak tescillenmiştir. Daha sonra Hattuşa örenyeri 1988 yılında Alacahöyük Tarihi Milli Park Alanı içerisine alınmıştır. 2001 yılında ise Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde muhafaza edilen Hattuşa çiviyazılı tabletler arşivi de Dünya Belleği Listesi'ne alınmıştır. Bunun dışında Hitit Yolu güzergahı üzerinde tescillenmiş kültür mirası öğeleri (kale, höyük, Tümülüs) bulunmaktadır.

Bir veya daha fazla bağımsız, organize edilmiş birlik ve federasyon şeklinde olan ağlar tarafından yönetilmelidir.

- Hitit Yolu Türkiye sınırları içerisinde düzenlenmiştir. Fakat kesin bilinmemek ile beraber Kafkasyadan göç ile Anadolu'ya geldiği tahmin edilen Hititlerin yaşam alanı Türkiye ile sınırlandırmak doğru değildir.

Güzergâh boyunca konaklama, ulaşım ve güvenlik sağlanmalıdır.

- Güzergâh anıtsal ve arkeolojik yapılar dışında kırsal yerleşimlerin içerisinde de geçmektedir (Başlık 6.2.4.). Burada bulunan pansiyon alanları ve güzergah üzerindeki kamp alanları konaklama amacı ile kullanılmaktadır.
- Ulaşım karayolundan sağlanmakla birlikte, yürüyüş alanı ile devam etmektedir. Yürüyüş parkurunun yanı sıra bisiklet güzergahı da düşünülmüştür.

Rota Avrupa KR standartlarında işlenmiş ve haritalandırılmış olmalıdır.

- Hitit KR, Avrupa KR standartlarında işlenmemiş ve haritalandırılmamıştır. Türkiye, EPA (European Prosthodontic Association)'nın ilan ettiği Kültürel Yollar Üzerindeki Genişletilmiş Kısmi Anlaşmanın üyesidir. Avrupa Konseyi'nin KR oluştururken hedefleri şöyledir; Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPA), Avrupa'nın ortak mirası hakkında bilgi ve farkındalık ile Avrupa kimliği ve vatandaşlığının tanıtılmasına ve diğer ülke ve bölgelerin yanı sıra Avrupa içinde kültürel bağlar ve diyalogun geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Miras, eğitim, ağ oluşturma, kalite ve sürdürülebilir sınır ötesi turizm ve

diğer ilgili faaliyetler hakkında farkındalık yaratmayı amaçlayan kültürel yolların geliştirilmesi yoluyla ortak bir kültürel alanı şekillendirmeye çalışılacaktır (URL-25).

Güçlü uluslararası tema, yürüyüşe uygun patikalı bir rota ve çekici kırsal alan olmalıdır.

- Hitit Yolu tarihi, kültürel, doğal ve dini gibi uluslararası temalar çerçevesinde gerçekleştirilmesi mümkündür. Halihazırda gastronomi, yürüyüş ve bisiklet parkurları halinde işlevini sürdüren rota yürüyüşe uygundur ve rota yer yer Hitit dönemi yapılarını andıran yerleşmeler olan kırsal alanların içinden geçmektedir (Başlık 6.2.4.).

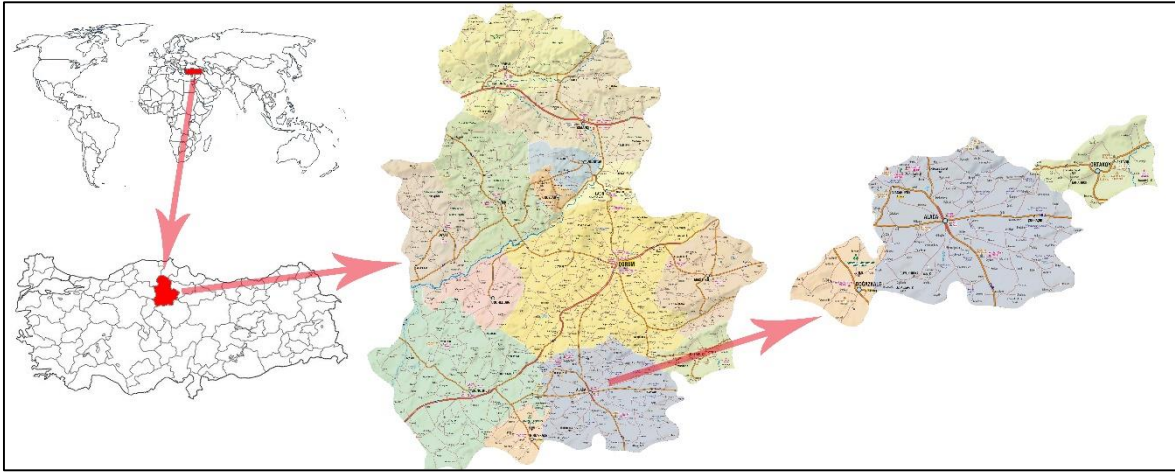
7.3. Hitit Rotası Güzergahı ve Destinasyon Noktaları

UNESCO Dünya Kültür Miras Listesinde yer alan KR ve Avrupa KR örnekleri incelendiğinde Hitit KR'nı Hitit Medeniyetine dayanan kent yapısı ve tapınakları ile öne çıkan bir KR teması kapsamında incelemek daha doğru olacaktır. Bu rota boyunca kurguyu birbirine bağlayan doğal öğelerin ve kırsal yerleşmelerin varlığı da rotanın daha sürdürülebilir bi hale gelmesine yardımcı olacaktır. Oluşturulacak rota da mevcut değerler şunlardır:

- Çalışma alanında en eski yerleşim ve Dünya'nın ilk başkenti olan Hattuşa Kalkolitik Çağa dayanmaktadır. Bu yerleşim çeşitli medeniyetlere (Hattiler, Hititler, Frigler, Persler, Bizanslılar gibi) ev sahipliği yapmış ve kültürel bir katman oluşmuştur.
- Başkent olarak kullanılan bu antik kent ve yine Hitit İmparatorluğuna ait çevre yerleşimler sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yer üstünde ve yer altında yansıtan taşınmaz kültür mirasıdır.
- Bölgede yaşantılarını sürdüren medeniyetlerin özellikle Hititlerin kentsel yaşamını, mimarisini, sanat değeri taşıyan üstün yapıtlarını, bunların bir araya gelmesinden oluşan kentsel dokusu ve insanlık uygarlığının kalıntıları olarak ulusal ölçekte arkeolojik ve tarihsel değer taşımaktadır.
- Yapı üretme tekniği, yapı malzemesi, üretim teknolojisi gibi deneyimlemeleri ile özgünlük değeri barındırmaktadır.
- Hattuşa'nın Hatti ve Hitit Devletlerinin başkenti olduğu hatta Dünya'nın ilk başkenti olduğu dikkate alındığında enderlik değerine ve tek olma niteliğine sahiptir.
- Bilinen kent yerleşimlerindeki sıkışık yapı adalarından, avlulu evlerinden ve kendine has olan konut türlerinden geleneksel değer taşımaktadır.

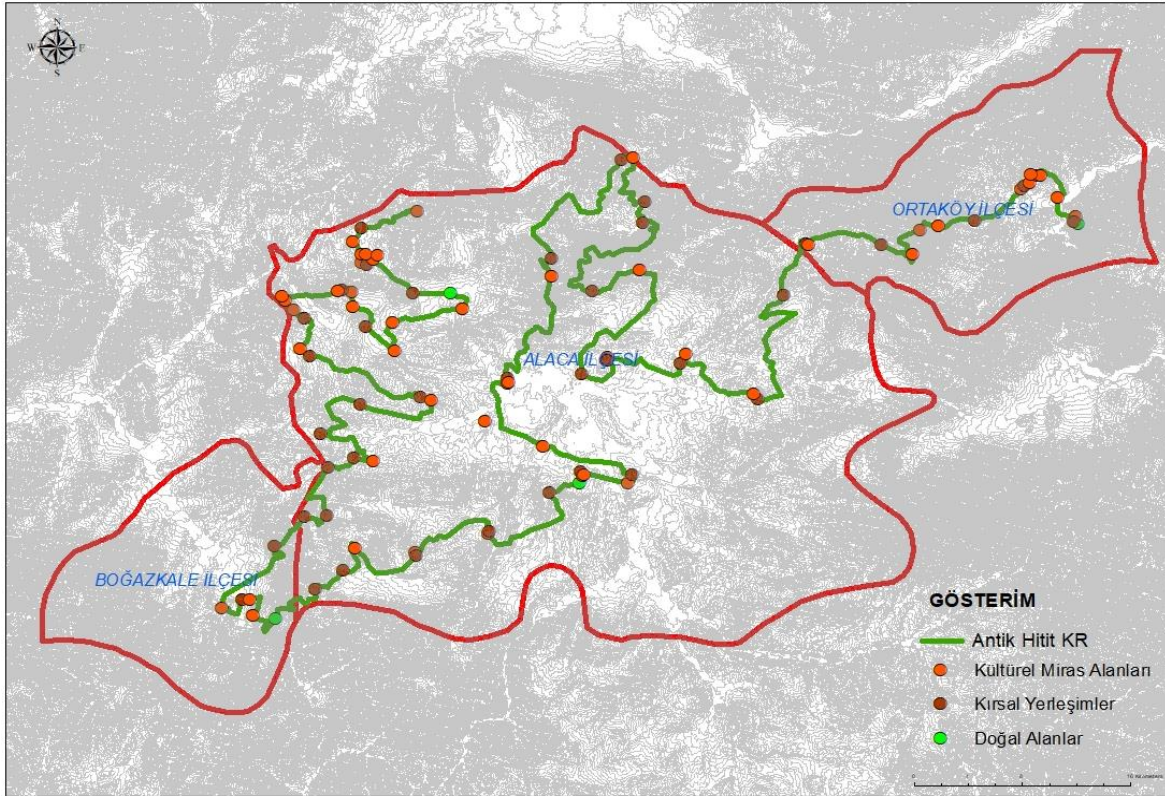
- Sit alanı dışında olmasına rağmen hala kullanılmakta olan konutlar, bu kültürlerden etkilenmiştir ve günümüz koşullarında kendine özgü tipolojileriyle rotada yönlendirici bir etkiye sahiptir.
- Dünya Miras Komitesi tarafından Dünya Kültür Mirası olarak tescillenen alan insan ve doğanın ortak yaşatabileceği eserlere ev sahipliği yapmaktadır.
- Boğazkale ve Alaca Müzelerinde Alanda yapılmış kazılardan çıkarılan eserler bulunmakta olur rota üzerinde bu müzelere de geçiş sağlanmıştır.

Miras Değerleri Harita 7.1. üzerinden tanımlanmıştır.

Harita 7.1. Haritalandırma bölgesi

Rota kurgusu Alaca İlçesinde bulunan Çığnalı-Küme Eski Tunç Yerleşimin'den başlayıp Ortaköy İlçesinde bulunan İncesu Kanyonu ile son bulmaktadır. 6. Başlık altında elde edilmiş olan kültürel miras değerleri, doğal miras değerleri ve kırsal yerleşimler olacak şekilde rotanın güzergahı belirlenmiştir. Rota oluşturulurken 1/5000 ölçek hassasiyetinde olacak şekilde güzergahta maksimum eğim %20 olarak belirlenmiştir. %10 üzeri eğimde basamak ve teraslama gibi çözümler düşünülebilir. Hitit KR Harita 7.2.'de gösterilmektedir.

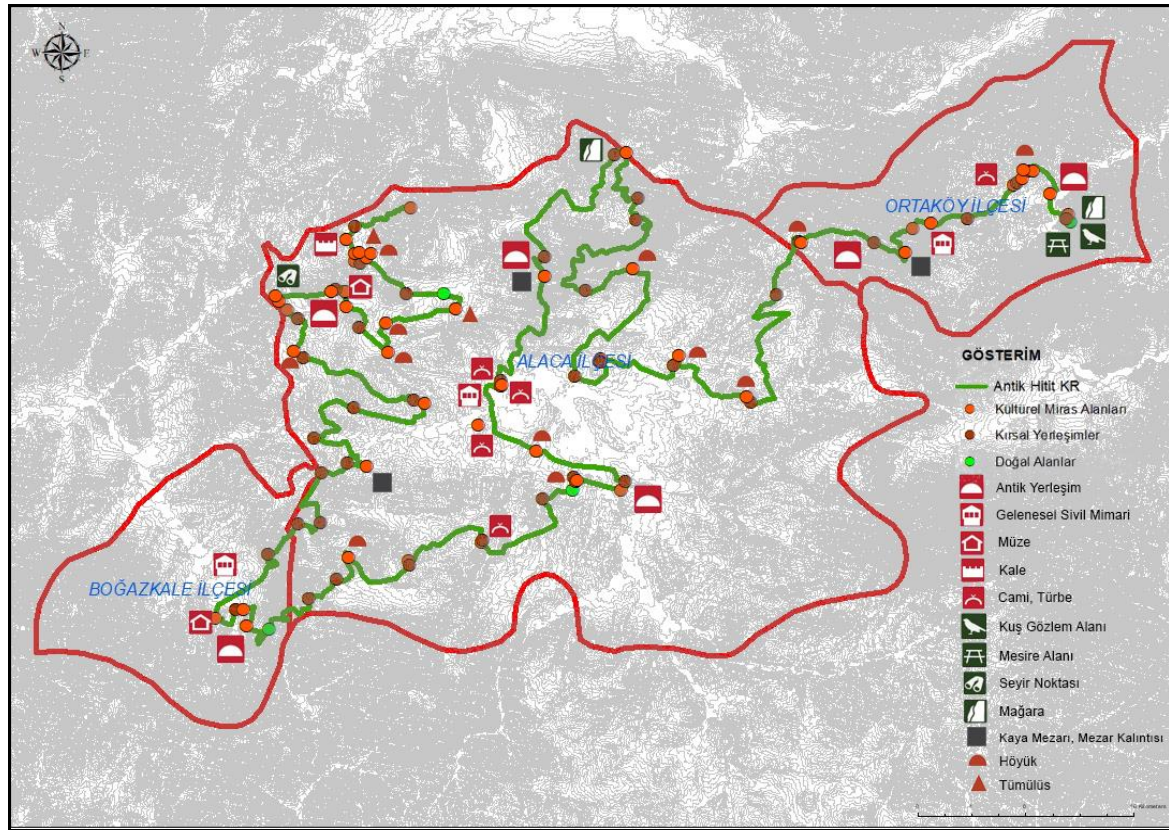

Harita 7.2. Hitit KR

Çığnalı-Küme Eski Tunç Yerleşimi ile başlayan rota sırasıyla Mahmudiye Köyü, Kalehisar Kalesi ve Bayramşah Külliyesi, Kalınkaya III. Tümülüsü, Sivritepe Tümülüsü, Kalınkaya Tümülüsü, Taştöpe Höyüğü, Kalınkaya Taş Ocağı, Kalınkaya Köyü, Çevreli Köyü, Hitit Barajı, Dedetepe Tümülüsü, Kaletpe Höyüğü, Büyükdere Höyüğü, Karamahmut Köyü, Gölpınar Su Bendi, Alaca Müzesi, Hüyük Köyü, Alacahöyük, Belkavak Mezarlık Alanı-Poyrazın Tepe Tümülüsü, Erikli Gözetleme Yeri, Gülücek Tümülüsleri, İmar Köyü, Rızanın Tepe Höyüğü, Tahirabat Köyü, Eskiya Köyü, Eskiya Höyüğü, Kıcılı Köyü, Külâh Köyü, Yeşilyurt Kaya Mezarı, Yeşilyurt Köyü, Kalecik Köyü, Suludere Köyü, Ayçiçek Köyü, Emirler Köyü, Boğazkale Müzesi, Boğazkale İlçe Merkezi, Boğazkale Milli Parkı, Hattuşa Antik Kenti, Budaközü Vadisi Yürüyüş Parkuru, Yüksekayla, Küçükhirka Köyü, Karabayır Höyüğü, Büyükhirka Köyü, Bayındır Höyüğü ve Tümülüsü, Evcî Köyü, Evcî Camii, Karabüvet Köyü, Örükaya Antik Barajı, Örükaya Su Bendi, Örükaya Höyüğü, Örükaya Köyü, Koçhisar Antik Yerleşimi, Koçhisar Köyü, Karabüvet Höyük, Hüseyin Gazi Türbesi, Ömer Paşa Camii (Eski-Çarşı Camii), Şuhlar Camii (Yeni Camii), Alaca İlçe Merkezi, Gerdekkaya Antik Yerleşimi, Değirmenönü Köyü, Çıkkasan Köyü, Pazarlı Mağarası ve Ören Yeri, Miyanesultan Köyü, Dereyazıcı Köyü, Kızıllı Köyü, Ak höyük, Ünal Köyü, Kızıllı Köyü, Kızıllı Höyük, Çöplü Köyü, Yılgöz Mevkii Höyük, Karakuyu

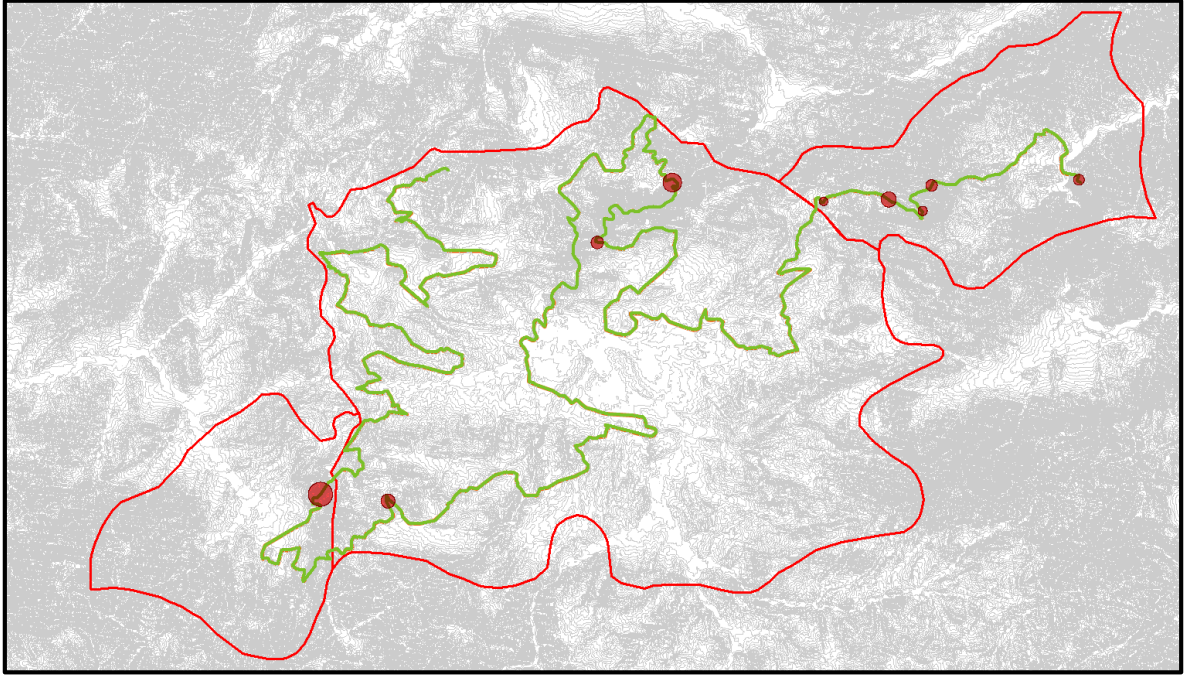
Höyük, Bozdoğan Köyü, Sarısüleyman Köyü, Kızılhamza Köyü, Kızılhamza Höyüğü, Karahacip Köyü, Ardıçlı-Yazı Mevkii Mezar Kalıntısı, Doğantepe Höyüğü ve Nekropolü, Şapinuva Örenyeri, Ortaköy İlçe Merkezi, Aşdağul Camii, Aşdağul Köyü, Horasantepe Nekropolü, Kiremitlitepe Höyüğü, Örenardı Höyüğü, Örenardı Tümülüsü, Horasan Tepesi Antik Yerleşimi, Kybele Kabartması, İncesu Köyü ve İncesu Kanyonu destinasyon noktalarından oluşmuştur (Bkz. Harita 7.3). Antik Hitit KR 306 km olarak belirlenmiştir.

Antik yerleşimlere, ören yerlerine ve arkeolojik-doğal miras değerlerine yaklaşık 25-30 km uzaklıkta yer alan kırsal yerleşimlerin sürekliliği ile oluşan 306 km olarak belirlenen Antik Hitit KR'sını tek seferde yürümek için yaklaşık 20-30 gün arası bir zaman dilimi ayırmak uygun olacaktır.

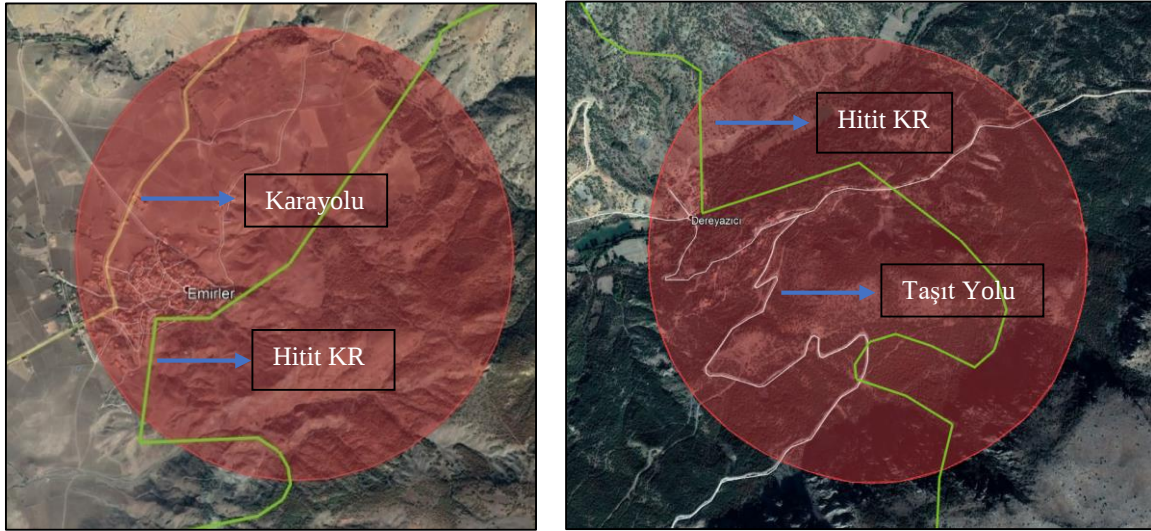

Harita 7.3. Hitit KR destinasyon noktaları

Hitit KR patika yollardan oluşmakta olup, %5 eğime kadar olan bölgeler dağ bisikleti için uygundur. %5 üzeri eğimin olduğu bölgeler Harita 7.4.'te işaretlenmiş olup bu bölgelerde yakın güzergahta yer alan karayolu ağı-taşıt yolu kullanılabilir (Bkz. Şekil 7.1.).

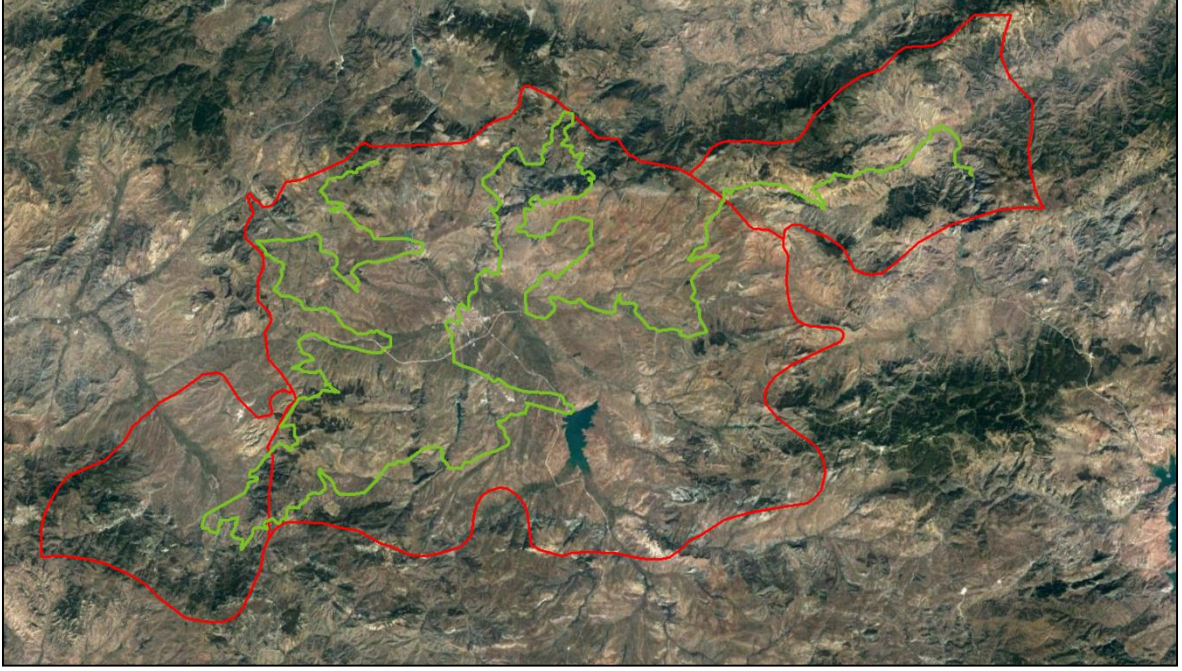

Harita 7.4. Hitit KR %5 üzeri eğim bölgeleri

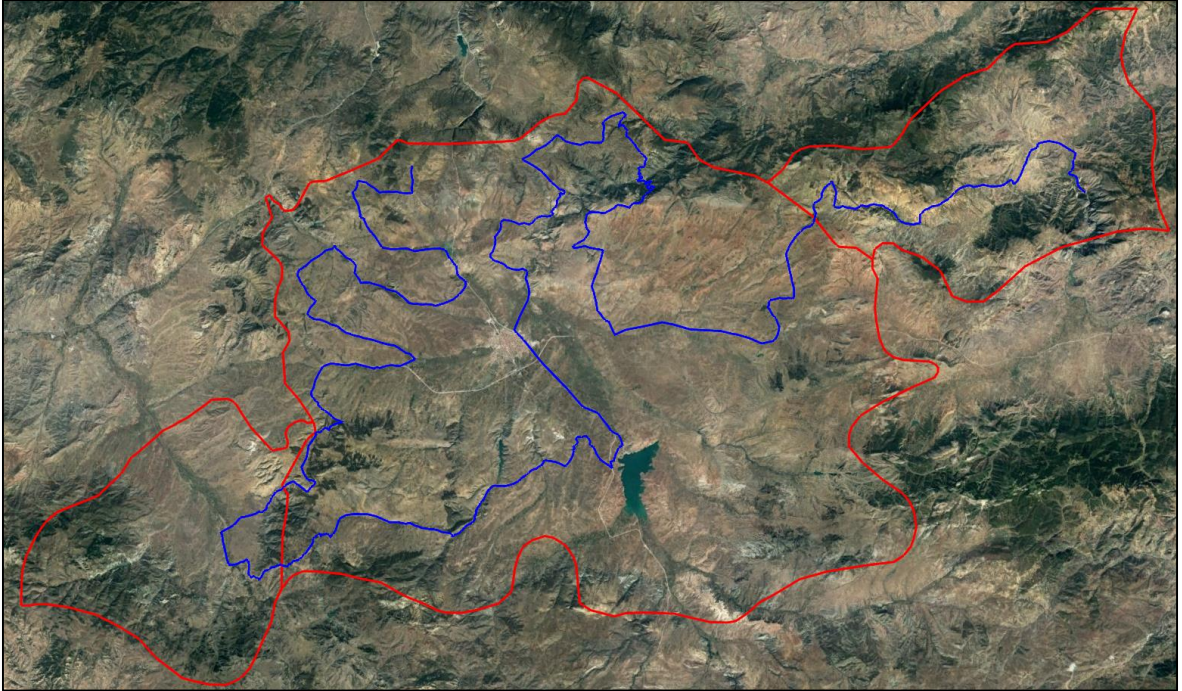
Şekil 7.1. Hitit KR'da bisiklet yolu için alternatif çözüm

Hitit KR'sının uydudan görünüşünü Harita 7.5.'te verilmektedir.

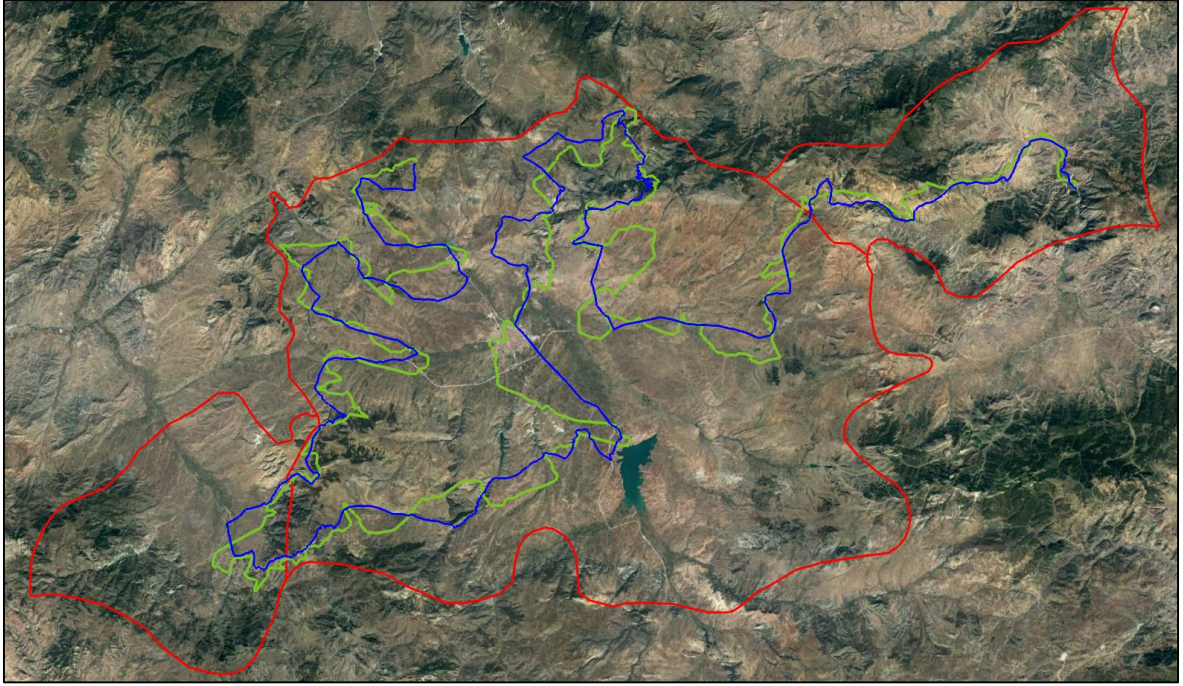

Harita 7.5. Hitit KR'sının uydudan görünüşü

Hitit KR üzerinde yer alan destinasyon noktalarına taşıt yolundan ulaşım ise 245 km olarak çizilmiştir (Bkz. Harita 7.6.). Hitit KR yürüme güzergahı (yeşil) ve taşıt yolu güzergahı (mavi) Harita 7.7.'de kesiştirilerek verilmektedir.

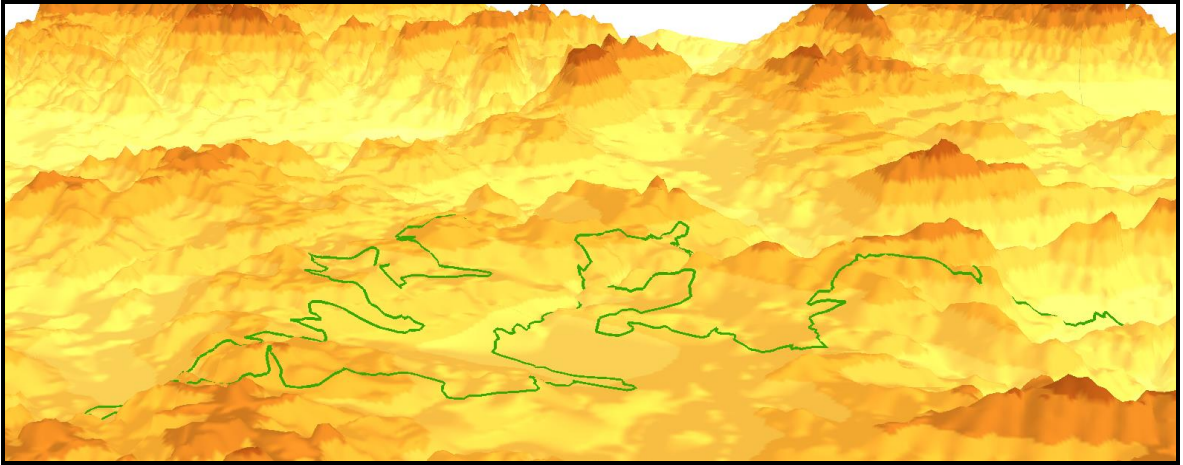

Harita 7.6. Hitit KR'sının taşıt için alternatif güzergahı

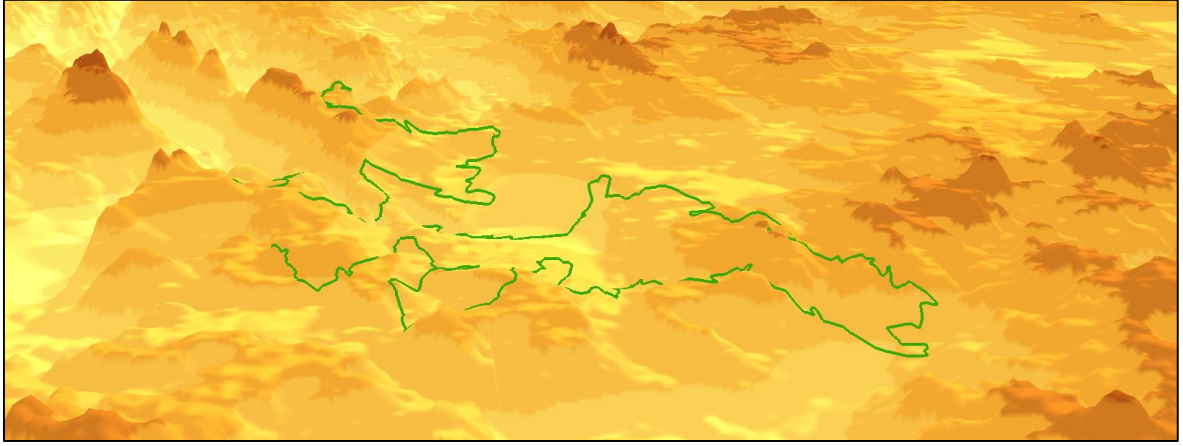

Harita 7.7. Hitit KR yürüme ve taşıt yolu güzergahları

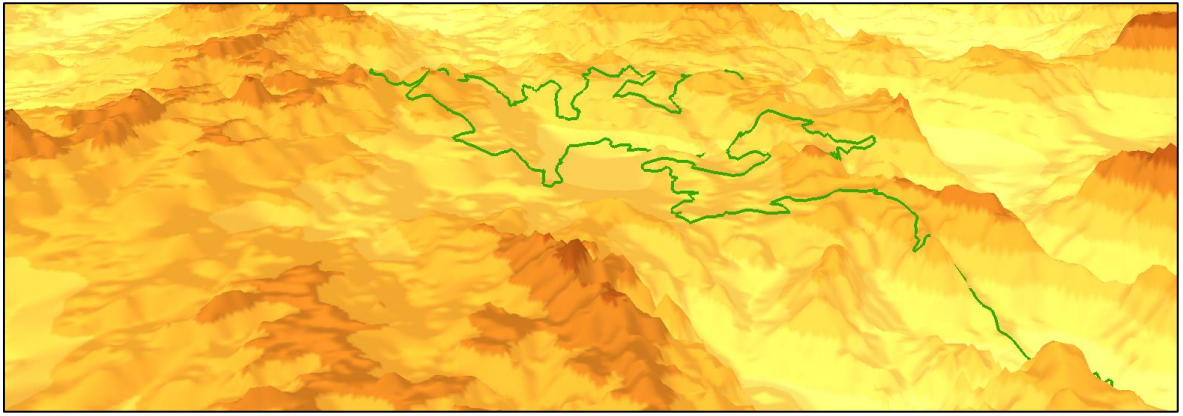
Hitit KR'sının 3 boyutlu topografik haritadaki görünümü Harita 7.8., Harita 7.9. ve Harita 7.10.'da verilmektedir.

Harita 7.8. Hitit Rotası 3 boyutlu topografya haritasındaki hali (Güneyden-Kuzeye Görünüm)

Harita 7.9. Hitit Rotası 3 boyutlu topografya haritasındaki hali (Kuzeybatıdan-Güneydoğuya Görünüm)

Harita 7.10. Hitit Rotası 3 Boyutlu topografya haritasındaki hali (Güneydoğudan-Kuzeybatıya Görünüm)

Hitit KR da incelenen örneklerden yola çıkarak ulusal ve uluslararası boyutta KR olarak kurgulanabilecek bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması, eski göç ve ticaret güzergahı üzerinde bulunması, Hitit İmparatorluğundan bu yana değişen-gelişen yaşam biçimine, kültürüne, dinine, diline ve buna benzer insanlığın ortak mirası niteliğinde olabilecek değerlere ışık tutmaktadır.

6.1., 6.2., 6.3. ve 6.4. numaralı başlıklar altında tanımlanan tipoloji elemanları ile oluşturulan rotanın 7.1. ve 7.2. numaralı başlıklarda hem UNESCO hem de Avrupa Konseyi KR olabilecek olduğu gösterilmiştir. UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin belirlediği tescil kriterleri dışında ayrıca incelenen örneklerden yola çıkarak oluşturulan 3.6 ve 4.3. numaralı başlıklar altında yer alan değerlendirme çizelgeleri üzerinden Çizelge 7.1.'de değerlendirilmiştir.

Çizelge 7.1. Değerlendirme: KR olarak Hitit Yolu

Tema	Tarihi, Ticari ve Kültürel, Dini Yollar ve Doğrusal Anıtlar
Tema koşulları	Rota insan uygarlığının kanıtı olarak Hattilerden Doğu Roma'ya hatta Osmanlı Döneminden bugüne gelebilmiştir. Bu bağlamda sürekliliği sağlanabilmiştir.
	Mısır ve Mezopotamya arasında jeopolitik bir coğrafi konuma sahip bölge olarak ticaret ağının merkezi olmuştur.
	1834 yılında tekrar keşfedilen bölgede 1906 yılında büyük çaplı kazılara ve araştırmalara konu olmuştur. Daha sonra 1952'ten 1993 yıllarına kadar kazılar aralıksız devam ettirilmiştir.
	Antik yerleşimler bölgeye ekonomik, fiziksel ve sosyal boyutların yanı sıra stratejik, sembolik, felsefi, dinamik ve çağrıştırmacı boyutlarıyla rotaya dahil edilmiştir.
	Kırsal yerleşimlerin ev sahipliği yaptığı rotada günümüz kentleri ile Hitit dönemine ait kentleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tarihe çoğul bir bakış açısını yansıtmaktadır
Tema değerleri-tespitleri-kanıtları	Tarih öncesi çağlarda Hitit uygarlığında kentsel yaşamı, mimari ve sanat değeri üstün yapıtlar ve bunları bir araya gelerek oluşturdukları kentsel dokuya sahip olması (MÖ 17.-12. yüzyıllar arasında Hitit İmparatorluğu'na başkentlik yapan antik kenti, dini bir sembol değeri taşıyan Şapinuva kenti vb. gibi değerleri içermesi)
	Hitit tabletlerinde yer alan "Hatti ülkesinin bin tanrısı" ve "bütün gök tanrıları", "bütün İştarlar", "Fırtına Tanrısı", "Arinna Güneş Tanrıçası" gibi tanrı hayatlarının efsaneler ile günümüze ulaşabilir olması. Ayrıca "yeşil taş" günümüzde dilek ve adak yeri olarak tüm ülkede tanınmaktadır.
	Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan yapılarda mimari öğeler, yapıldığı dönemin mimari anlayışı, yapı üretme tekniği, yapı malzemesi ve üretim teknolojisi, yerleşme ve yapı geleneği, yapıların kullanım biçimi bugüne değişmeden taşıdıkları için belge ve tarihi değer niteliği taşımaktadırlar.
	Hitit Dönemi kentsel yaşamı, yerleşme ve yapı üretim biçimi ve organizasyonunu açıklayan en önemli belgedir. Ayrıca, yaklaşık 31.519 adet olan Akadça ve Hititçe çivi yazısı ile yazılı Boğazkale tabletlerinin 2001 yılında Dünya Belleği Listesi'ne alınmıştır.
	Bölge sadece bulunduğu coğrafyaya değil, Türkiye'ye hatta dünya mirası statüsü dikkate alındığında insan uygarlığına değer katan bir rotadır.

Çizelge 7.1. (devam) Değerlendirme: KR olarak Hitit Yolu

	Ev sahipliği yaptığı uygarlıklara ilişkin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal hatta teknolojik gelişme düzeylerine ilişkin somut bilgileri veren bir kaynaktır.
Coğrafi Konum	Bu tez çalışmasında küçük bir ölçekte inceleme yapılmış olup ilçeler arası (Alacahöyük-Boğazkale-Ortaköy) kapsamda yer almaktadır. Fakat Hitit Uygarlığının kapsadığı alan ülkeler arası olarak ele alınabilir.
	Doğal kaynaklar ve kırsal alanlarla etkileşimi, maddi değerlerle; maddi olmayan kültürel motiflerle birlikte değerlendirilmiştir.
Faaliyet Alanı (Tescil koşulları)	Olağanüstü Evrensel Değere sahiptir.
	Rota, kendisinin önemine tanıklık eden güçlü ve somut değerlerin birikimine dayalı miras güzergahları belirlenmiştir.
	Tipoloji elemanları tanımlıdır.
	Önerim Yönetim Planı dahilinde gerçekleştirildiği ve güçlü yönetim ile korunabildiği takdirde kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişimine olanak sağlamaktadır.
	Rota, ona bağlı olan önemli miras bileşenleri ile birlikte doğru bir şekilde tanımlanmıştır.
	Rotanın doğal çerçevesi, soyut ve sembolik boyutları ile beraber sorgulanmıştır.
	Kırsal alanlar ile güçlü bağlantılar kurulmalıdır.
	Bölgede yapılacak devamlı ve detaylı kazılar ile araştırılmaya ve geliştirilmeye açıktır.
Farklı faaliyetlerle desteklenmesi	Kültür Turizmi, Gastronomi, Somut Olmayan Kültür Mirası (efsaneler), Kırsal Alan bağlantıları mevcuttur.
	Sürdürülebilir Kültür Turizmi ile rota planlaması oluşturulmuştur.
	Milli parklar, tabiat koruma alanları ve arkeolojik alanlar da rotaya dahil edilmektedir.
	Ticaret yolları tarımsal hinterlandlar ile birleşerek bir güzergah oluşturur ve güzergah boyunca Uygarlıkların yaşantısı anlatılır.
Rota Sınıfları-Kurguları	Geçmişte Kullanılan Mevcut Rotalar (Göç, Ticaret, İnanç Rotaları), Çeşitli Amaçlarla Geliştirilmiş Rotalar (Tarihi, Kültürel, Doğal Rotalar), Farklı noktalardan oluşan bir kültürel güzergah, Gerçekten belirli bir izi takip eden veya sanal olan bir rotadır.
Önemli Özellikler	Alan içerisinde arkeolojik sitler bulunmaktadır.

Çizelge 7.1. (devam) Değerlendirme: KR olarak Hitit Yolu

	Özgünlük düzeyi korunmuştur.
	Kültürler arası değişimin nasıl gerçekleştiğini kanıtlayan örneklerle ev sahipliği yapmaktadır.
	İnsanlığın en temel ihtiyaçları (ibadet, alışveriş, yön bulma, ölüm vs) üzerine kurulmuş ticaret yerleşmeleri, tapınaklar, antik yollar, geçitler, işaret kuleleri, büyük duvar bölümleri, surlar, mezarlar ve dini yapılar rota boyu devam etmektedir.
	Uzun mesafeli ticaretin politik, sosyal ve kültürel etkilerini taşımaktadır.
	Kanunlar ile korunan alanlar içermektedir (Sit Alanları, Milli Park vb. için).
	Dini değişimlere, sosyal sınıf ve kökenler arasındaki inanç gücü ve etkisine tanıklık göstermektedir.
	Yapıların özgünlüğü, formu/tasarımı, malzemesi, geleneği/teknikleri özgünlüğünü korunmaktadır.
	Dönemin farklı ölçekli su ve kanalizasyon yönetim sistemlerine, kasaba, sokak ve ticaret yerleşimlerine dair izler taşımaktadır.
	Kültürel bölgeler içinde göçebe veya tarımla-ticarette uğraşan medeniyetlerin yoğun etkileşimini göstermektedir. Bu etkileşimler ile mimarlık, şehir planlaması, dinler-inançlar, kent kültürü ve yerleşimi, ticaret ve güzergahı boyunca tüm bölgedeki etnik ilişkiler arası gelişmelere tanıklık etmiştir.
	Yerel topluluklar yönetim ve koruma planlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Düzenli toplantılar ile koruma girişimleri hakkında bilgi toplar ve teşvik eder.

8. KÜLTÜREL ROTALARDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜR TURİZMİ VE HİTİT KÜLTÜREL ROTASINDA UYGULAMA OLANAKLARI

Sürdürülebilirlik terimi 1972 yılında “Büyüme Sınırları (The Limits to Growth)” nın yayınlanması ile yaygınlaşmıştır (Meadows ve de Rome, 1972).

Fiziksel çevre üzerindeki sürdürülebilir gelişme düşüncesine ilişkin en önemli adım 1980 yılında Uluslararası Doğal Kaynakları ve Doğayı Koruma Birliği, Dünya Yabani Hayat Fonu ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı işbirliği ortaklığında yayınlanan Dünya Koruma Stratejisi (The World Conservation Strategy-WCS) ile atılmıştır (IUCN, UNEP ve WWF, 1980).

2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (World Summit on Sustainable Development) sürdürülebilir kalkınmayı, birbirine bağlı ve birbirini güçlendiren çevresel, sosyal ve ekonomik temellerinin olduğu kabul etmiştir (United Nations, 2002). WH değerlerinin korunması ve bu alanlarda uygun turizm yoluyla sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve WH’na bağlı sürdürülebilir turizmin yönetimini ve geliştirilmesini kolaylaştırmak için yenilikçi yaklaşımlarla ve işbirliğiyle, ortak politika, strateji ve araçlarını geliştirilmiştir.

2007 yılında WHC Dünya Miras değerlerini koruyarak, bu alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, sürdürülebilir turizmin ve miras yönetiminin geliştirilmesini kolaylaştırmak, yenilikçi yaklaşımlarla ortak politika, strateji ve araçlarını geliştirmek amaçlarıyla Dünya Miras Ve Sürdürülebilir Turizm Programı’nı (World Heritage and Sustainable Tourism Programme) başlatmıştır. Bu programla sürdürülebilir kültür turizmini teşvik etmek için tematik rotaların oluşturulması girişimi başlatılmıştır (WHC, 2020).

Dünya Miras Komitesi’nin Mayıs 2012 tarihli kararı ile yeni bir paradigma olan Dünya Mirası Turizm Programı (World Heritage Tourism Programme) ile Dünya Mirası’nın korunması ve sunumunda, turizm adına potansiyel fırsatların kullanımı ve zorlukların hafifletilmesi uygun görülmüştür (WHC, 2012).

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik küresel vizyon için Haziran 2012’de yapılan Rio+20" Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nın (Conference on Sustainable Development)

ve sonrasındaki Eylül 2015 tarihli Birleşmiş Milletler Dünyamızı Dönüştürüyor: Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Gelişimi için 2030 Gündemi'nin (United Nations'ın Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development of United Nations) özel hedefleri dünyadaki tüm kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliği olarak belirlenmiştir (United Nations, 2015).

Kasım 2015'te Taraf Devletlerin 20. Dünya Genel Kurulu Dünya Miras Sözleşmesinde, Sürdürülebilir kalkınma perspektifinin Dünya Miras Sözleşmesinin süreçlere entegrasyonu (the 20th General Assembly of the States Parties to the World Heritage Convention'da, the integration of a sustainable development perspective into the processes of the World Heritage Convention) için benimsenen politika ile Dünya Mirası'nın potansiyellerinin sürdürülebilir kalkınmaya katkısının artırılması ve rehberlik etmesini hedeflemiştir. Dünya Miras Komitesi ortak bu politikanın en etkin uygulama aracı olarak sürdürülebilir turizm olarak öngörülmüştür (UNESCO, 2015).

8.1. Sürdürülebilir Koruma ve Sürdürülebilir Kültür Turizmi

Sürdürülebilir koruma; kültürel ve doğal değerlerin sürekliliği ile kalkınma hedeflerinin birlikte gerçekleştirilmesinde, bu değerleri tahrip etmeden ve tüketmeden kullanarak, geleceğe aktarılmasında, stratejik mekânsal planlama yaklaşımıyla geniş kapsamlı ve katılımlı, akılcı ve bütünleşik korumayı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, miras değerlerinin korunması-yaşatılmasında, maddi öğelerle birlikte sosyo-kültürel, ekonomik ve yönetsel-kurumsal sürdürülebilirliği de kapsayan, mekânsal koruma geliştirme stratejilerini içermektedir (Gültekin ve Uysal, 2018).

Kültür kavramı da turizm kavramı da çok geniş anlamlara sahiptir. Bu nedenle kültür turizmi kavramının açıklanması da oldukça geniş anlamlara sahip olacağından tanımlanması oldukça güçtür. Kültür, insanın doğa ile birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği ve öğrenme yoluyla edindiği her şeydir (Güvenç, 1994). Kültür turizmi sözcüğüne ilk kez 1980'li yılların başında Avrupa Komisyonu'nun, Avrupa Birliği'nin kültürel kimliğini ve kültürel mirasını ortaya çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmalar sırasında rastlanılmıştır. 1990'lı yıllara bakıldığında tur operatörlerinin de devreye girmesiyle kültür turizminin daha fazla önem kazandığı görülmektedir (Çulha, 2008). Dünya Turizm Örgütü'nün tanımına göre; kültür turizmi, insanların kültürel motivasyon sağlamak amacıyla yaptıkları iş

seyahatleri, sahne sanatları ve kültür turları, festivaller ve diğer kültürel olaylara katılımları, sit alanlarına ve anıtlara yönelik ziyaretleri ile dini seyahatleri kapsayan hareketlerdir (Pedersen, 2002).

Kültür turizmi; tarihi yapıları, yerel mimariyi ve eski eserleri görmek, festivallere ve fuarlara katılmak, yerel mutfakları tecrübe etmek, dini amaçlı seyahatlerde bulunmak, insanların yaşadıkları yerlerden kültürel ihtiyaçları karşılamak, kültürel deneyim kazanmak, mirası gelecek nesillere aktarmak ve yeni bilgiler edinmek gibi amaçlarla kültürel aktivite kısmı ağır olan bir turizm türüdür (Usta, 2012). Aslında kültürel turizmin yapılabilmesini olanak kılan mekanlar 4 temel paydada toplanabilir (Bahçe, Yüksek, Öney ve Çiçek, 2013). Bunlar:

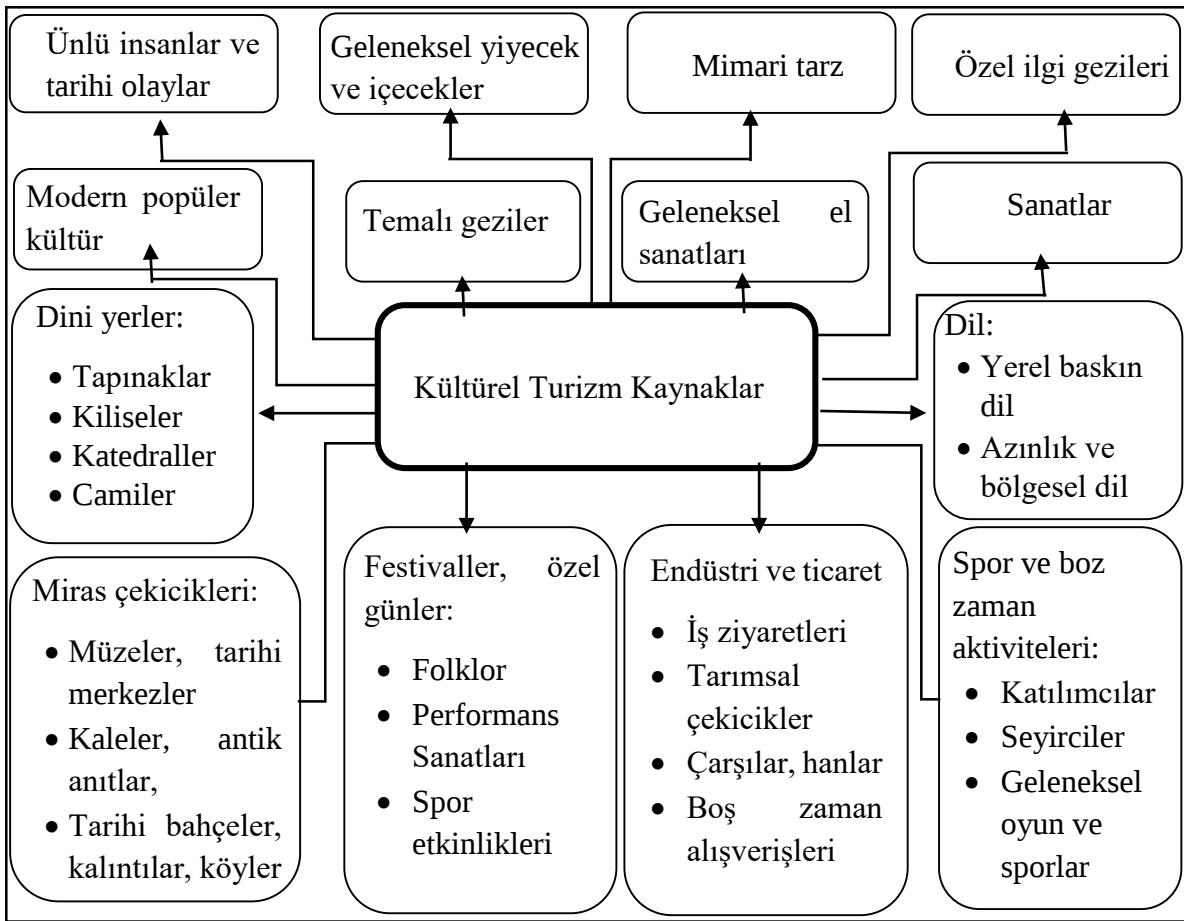
- Sanatsal, dini, tarihi yerler ve sit alanları
- Kültürel ilgiye yönelik insan faaliyetleri
- Ekonomik etkinlikler
- Doğal Güzellikler

Bunlardan ilki; sanatsal, dini, tarihi yerler ve sit alanları; şehrin sembolleri niteliğinde olan katedralleri, kiliseleri, külliyesi, camileri, saray, meydan-çeşme gibi anıtları, kültürel ve tarihi eserlerin sergilendiği müzeleri ve sanat galerilerini, yılın belli dönemlerinde farklı destinasyonlarda sergilenebilen kültürel sergileri içermektedir. İkincisi; kültürel ilgiye yönelik insan faaliyetleri, özel dini ritüelleri, müzik, sinema, tiyatro, dans etkinliklerini içeren festivalleri, el sanatlarını, yöreye özgü popüler mimariyi, geleneksel mutfak ile birlikte güzergahları kapsamaktadır. Üçüncüsü; ekonomik etkinlikler, endüstri ve madencilik mirası, eski fabrikalar, limanlar veya maden ocakları ile geleneksel üretim teknikleri ile ticari fuarlar bu kapsama girmektedir. Dördüncüsü ise doğal güzellikler; milli parklar, temalı parklar ve arkeolojik alanlar doğal güzellikler kapsamında değerlendirilmektedir. Kültür turizmi mekanlarını, kaynaklarını oluşturan tüm elemanlar Şekil 8.1.'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Şekil 8.1.'de gösterilen kaynakların birinin ya da daha fazlasının bir mekanda toplanması ve o mekana yapılan ziyaret olarak kabul gören kültür turizminin gelişmesi için belirli ilkelerin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu ilkeler (Emekli, 2003):

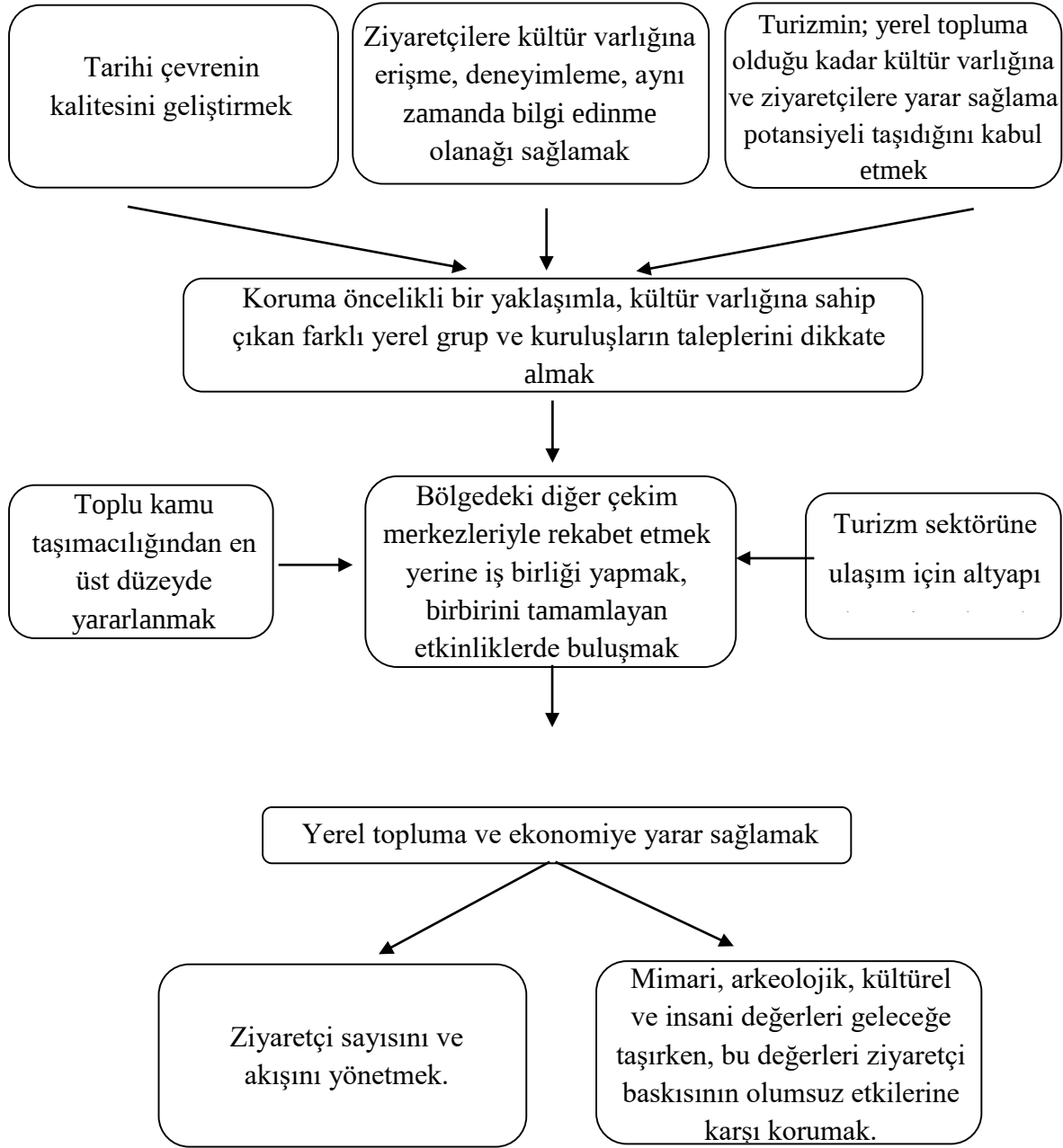
- Tarihi-kültürel ve doğal çevre değerleri saptanarak envanteri hazırlanmalıdır.

- Kültürel mirası turizm pazarında ürüne dönüştürürken korunması büyük önem taşımaktadır. Miras ürünlerinin kullanılması sırasında meydana gelebilecek hasarların, değişikliklerin sürekli bir envanter ve geri bildirim ile izlenmesi sağlanarak, koruma-yaşatma ilkesi benimsenmelidir.
- Koruma-kullanma prensibi geliştirilirken öncelik yöresel kültüre ve yöre insanına verilmelidir. Geleneksel özellikler korunmalı, yerli halk turizm konusunda bilinçlendirilmeli, kamu-özel sektör iş birliği içinde yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların rol alacağı geniş bir katılımıla kültürel turizm geliştirilmelidir.

Şekil 8.1. Kültürel turizm mekanlarını oluşturan kaynaklar (Swarbrooke, 1999; aktaran (Baykan, 2007))

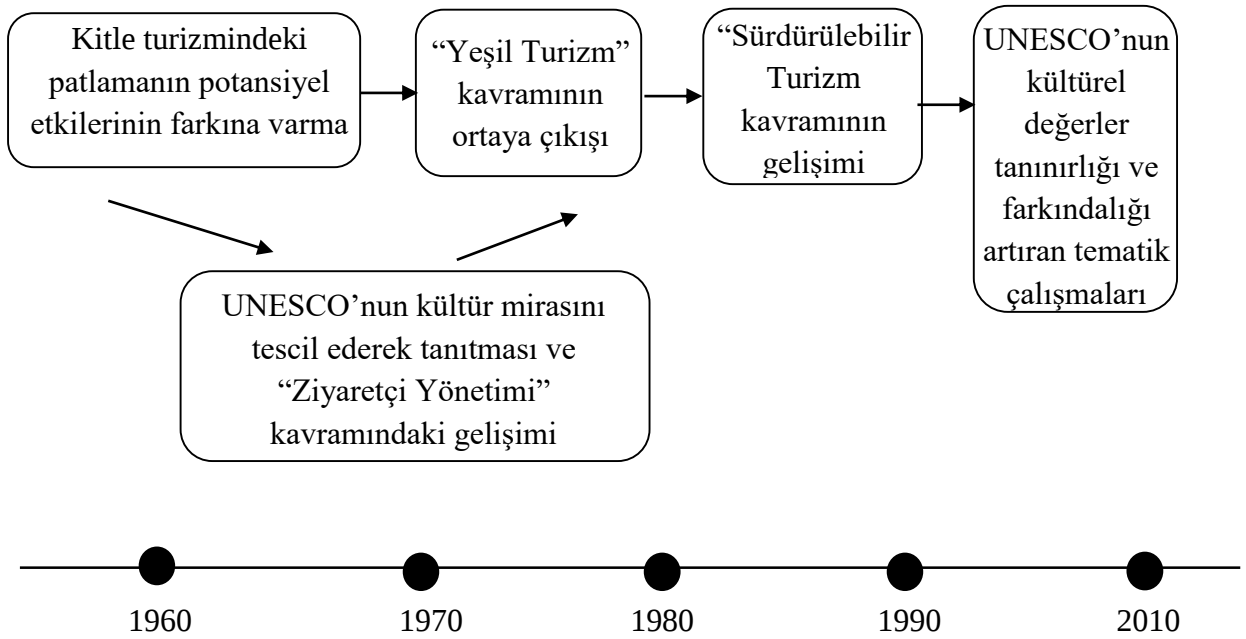
Bu ilkeler ile hazırlanacak uzun ömürlü bir kültür turizmi planlaması şu adımları içermektedir (Bkz. Şekil 8.2.):

Şekil 8.2. Kùltür turizmi mekanları planlamasının adımları (Çekùl Vakfı, 2012)

Sùrdürülebilir turizm, ziyaretçiler, çevre, turizm endùstrisi ve ziyaret edilen toplumlar arasındaki ilişkilerin kalitesini iyileştirerek, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağından ödün vermeksizin; bu turizmden etkilenen tüm topluluklarının ihtiyaçlarını maksimum düzeyle karşılayan büyümenin de sınırları olduğu savıyla kullanma kapasitesini ifade edebilen turizm çeşsidir. Kavramın önemi 1960-1970’li yıllarda kitle turizmindeki patlaması ile ÷lke sınırlarını aşarak küresel boyutlarda düşün÷lmesi gereken bir olgu haline gelmiştir (Tuna, 2007). 1980’li yıllarda ise turizmin doğa ile etkileşimli olarak gerçekleştirilmesinin gerekliliği ile ilgili tartışmalar başlamıştır. 1990’lu yıllar ile beraber ise

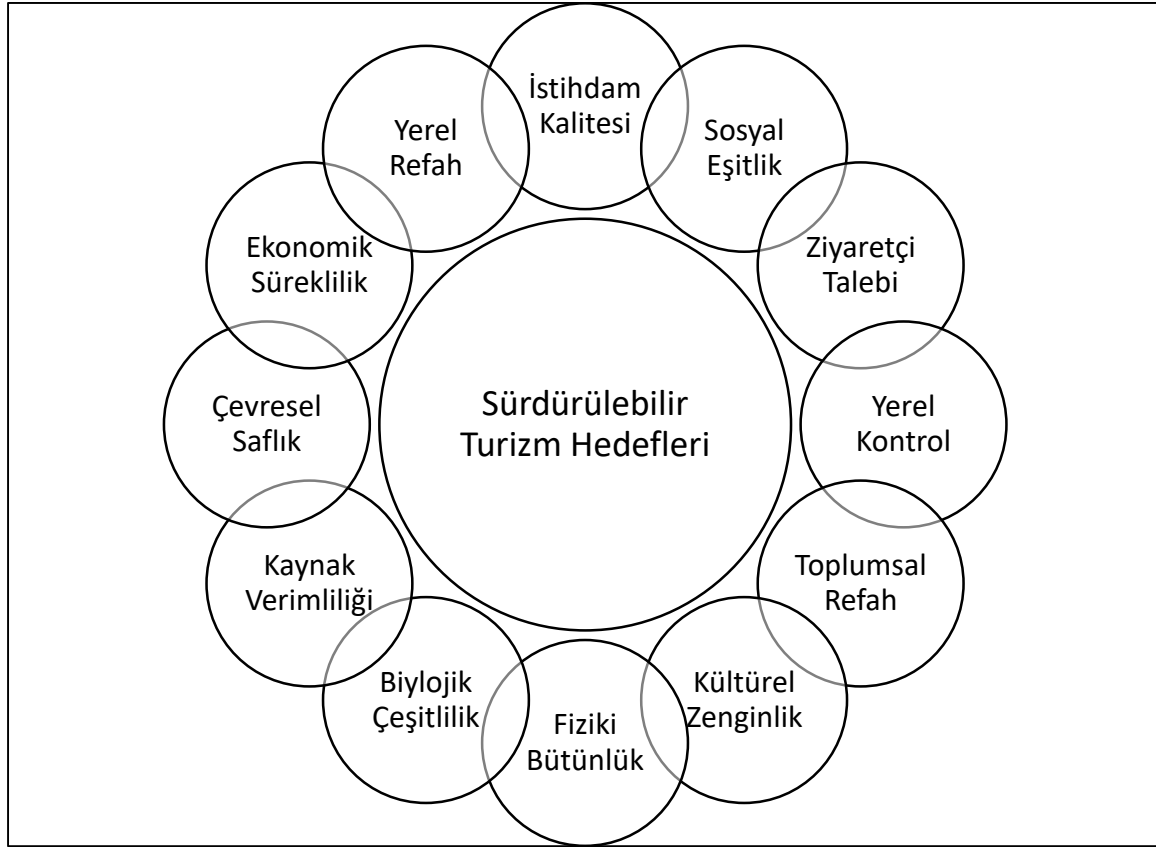
koruma-kullanma ve yeni nesillere aktarma kurgusu ile sürdürülebilirlik kavramı ortaya atılmıştır. 2010’lu yıllarla UNESCO’nun kültürel değerlerin tanınırlığını artıran tematik çalışmalarıyla kültür turizmine ivme kazandırmıştır (Bkz. Şekil 8.3.). Sürdürülebilirlik, ekonomik ve toplumsal boyutları olan; sadece günümüz toplumunu ve gereksinimlerini değil, geleceğin toplumunu ve gereksinimlerini de dikkate alan bir anlam olarak turizm ile bütünleştirilmiştir.

Şekil 8.3. Sürdürülebilir turizm kavramının kronolojik gelişimi

Sürdürülebilirlik ve turizm üzerine ilk eylem stratejileri ise British Columbia, Kanada ‘da düzenlenen Globe’90 konferansında belirlenmiştir. Konferansta turizmde sürdürülebilirlik için çevrenin önemini tartışılmıştır. Konferans sonucunda sürdürülebilir turizmin amaçları; turizmin çevre ve ekonomiye önemli katkıları konusunda yüksek bilinç ve anlayış geliştirmek, eşitlik ve kalkınmayı desteklemek, ev sahibi toplumun yaşam kalitesini yükseltmek, ziyaretçiler için yüksek kalitede bir deneyim sunmak, çevrenin kalitesini devam ettirmek olarak belirlenmiştir (Torism Canada, 1990).

Bunlarla beraber sürdürülebilir turizm, atık yönetimini, enerjinin korunumu ve kullanımı, su kaynaklarının muhafazası, atık su miktarı gibi kirlenmeye da az da olsa sebep olabilecek etkili unsurları da içermektedir (UNEP, 2005). Bu unsurları sağlayabilmek amacı ile oluşturulmuş sürdürülebilir turizmin hedefleri Şekil 8.4.’te gösterilmektedir.

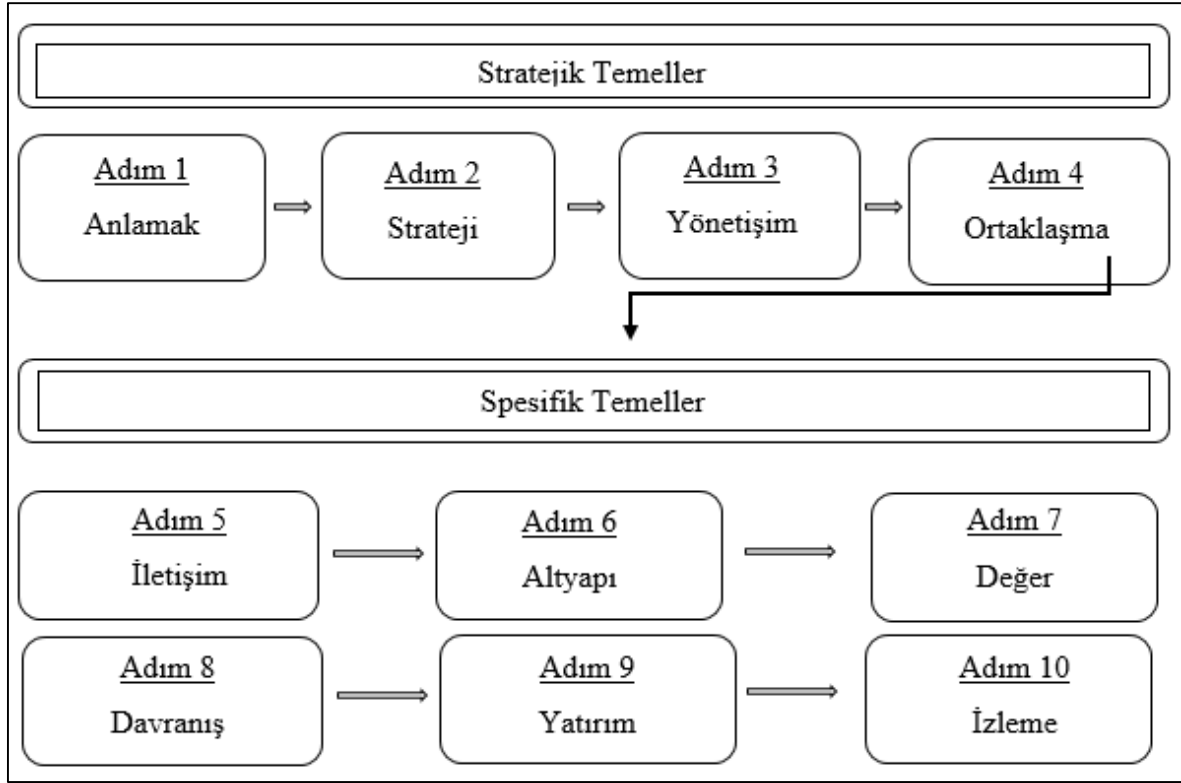

Şekil 8.4. Sürdürülebilir turizmin hedefleri (UNEP, 2005)

Sürdürülebilir turizm için gözetilen kriterler (Gebhard, Meyer ve Roth, 2007):

- Gider ve gelir dengesinin gözetilmesi ve sağlanması,
- Yerel ekonominin güçlendirilmesi ve uzun vadeli ekonomik uygulanabilirlik,
- Yaşam koşullarının iyileştirilmesi,
- Katılım ve yerel kontrol,
- Turizmden memnuniyet ve turist memnuniyetinin sağlanması
- Sosyal ve kültürel örüntülerin güçlendirilmesi,
- Doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir kullanımı,
- Doğal ve kültürel mirasın korunması,
- Çevre bilincinin geliştirilmesi,
- Hizmet ve deneyim kalitesinin arttırılması,
- Yönetim ve izleme planlamasının aktif olarak gerçekleştirilmesi,
- Taşıma kapasitesinin gözetilmesi.

Yerel bağlam ve ihtiyaçlara göre turizmi verimli, sorumlu ve sürdürülebilir bir şekilde yönetebilmek amacı ile rehberlik sağlaması amacı ile UNESCO Dünya Mirası Sürdürülebilir Turizm için Araç Takımı (UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit) kılavuzlarını yayınlamıştır (Bkz. Şekil 8.5.). Kılavuzda turizm yoluyla sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik en iyi uygulama yaklaşımlarına odaklanmıştır.

Şekil 8.5. UNESCO DM sürdürülebilir turizm araçları (UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit, 2021)

UNESCO Dünya Mirası Sürdürülebilir Turizm Araç Takımı 'Nasıl Yapılır (How Use Guide)' adımları, Dünya Mirası turizm destinasyonları yöneticilerine ve diğer paydaşlara, yerel çevredeki koşullar için en uygun çözümleri belirlemeye yardımcı olmak için oluşturulmuştur. Yönetim için genel bilgi birikimini geliştirmeye yardımcı olmaya rehberlik sunmaktadır (UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit, 2021).

8.2. Kültürel Rota ile Sürdürülebilir Kültür Turizmi İlişkisi

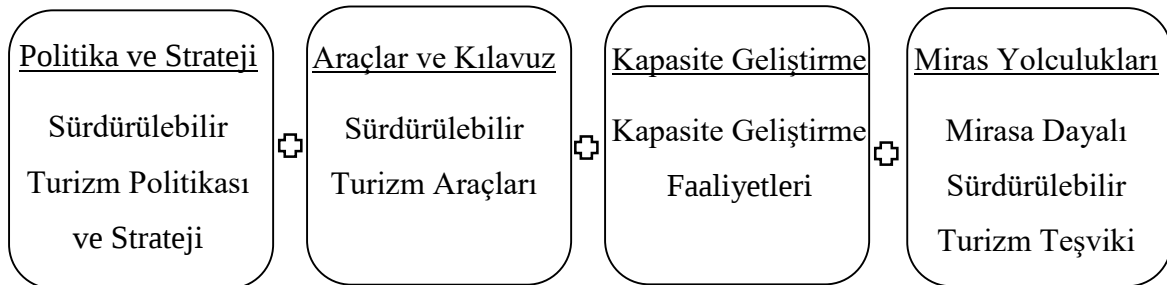
1960'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte gelişimine hızla devam eden KR'lar için sürdürülebilirlik kavramı, doğal ve kültürel kaynaklara bağımlı olması sebebiyle büyük

önem arz etmektedir. Bu sebeple, turizm ve çevre bir bütünün birbirinden ayrılmaz iki parçası olarak görülmektedir (Çiçek, 2012).

KR'lar doğal, kültürel, dini ve tarihi çevrenin bozulmadan korunması, ekosistemlerde gerçekleşen madde ve enerji döngülerinin sürekliliğinin sağlanması ile biyolojik çeşitliliğin sürdürülerek turistlere ve gelecek kuşaklara hizmet eden miras ögesidir.

Mirasını korumak ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlamak için UNESCO “UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programı (UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme)” nı oluşturmuştur. Bu program turizm ve miras yönetimi planlamasının bir destinasyon düzeyinde entegre edildiği, doğal ve kültürel varlıklara değer verildiği/korunduğu ve uygun turizmin geliştirildiği diyalog ve paydaş işbirliğine dayalı yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir (WHC, 2020).

4 Adet Odak Bölgesi üzerinde çalışma ve geliştirme çabası bulunmaktadır. Bunlar Şekil 8.6.'da gösterilmektedir (WHC, 2020).

Şekil 8.6. UNESCO DM ve sürdürülebilir turizm programı'nda odak bölgeleri

Miras Yolculukları odak bölgesi kapsamında irdelenmek istenen Mirasa dayalı sürdürülebilir turizm gelişimini teşvik etmek için tematik rotaların oluşturulmasıdır. UNESCO tarafından tanınan mirasa yüksek kaliteli deneyimleri teşvik etmek ve koordine etmek için farklı miras yollarıyla ilişkili destinasyon yönetimi ve pazarlamayı koordineli hale getiren paydaşlardan oluşan ağlar oluşturmaya çalışılmıştır. Amaç, miras değerlerine dayalı sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve alanlar için katma turist değeri yaratmaktır. Bu kapsamda UNESCO “AB’nin UNESCO Dünya Mirası Yolculukları”, “Budist Miras Alanlarının Dünya Mirası Yolculukları”, “İpek Yolları Miras Koridorları İçin Sürdürülebilir

Turizm Stratejisinin Geliştirilmesi” ve “Avrupa'daki UNESCO Kültürel Dünya Mirası Alanları” faaliyet kollarını yürütmektedir (WHC, 2020).

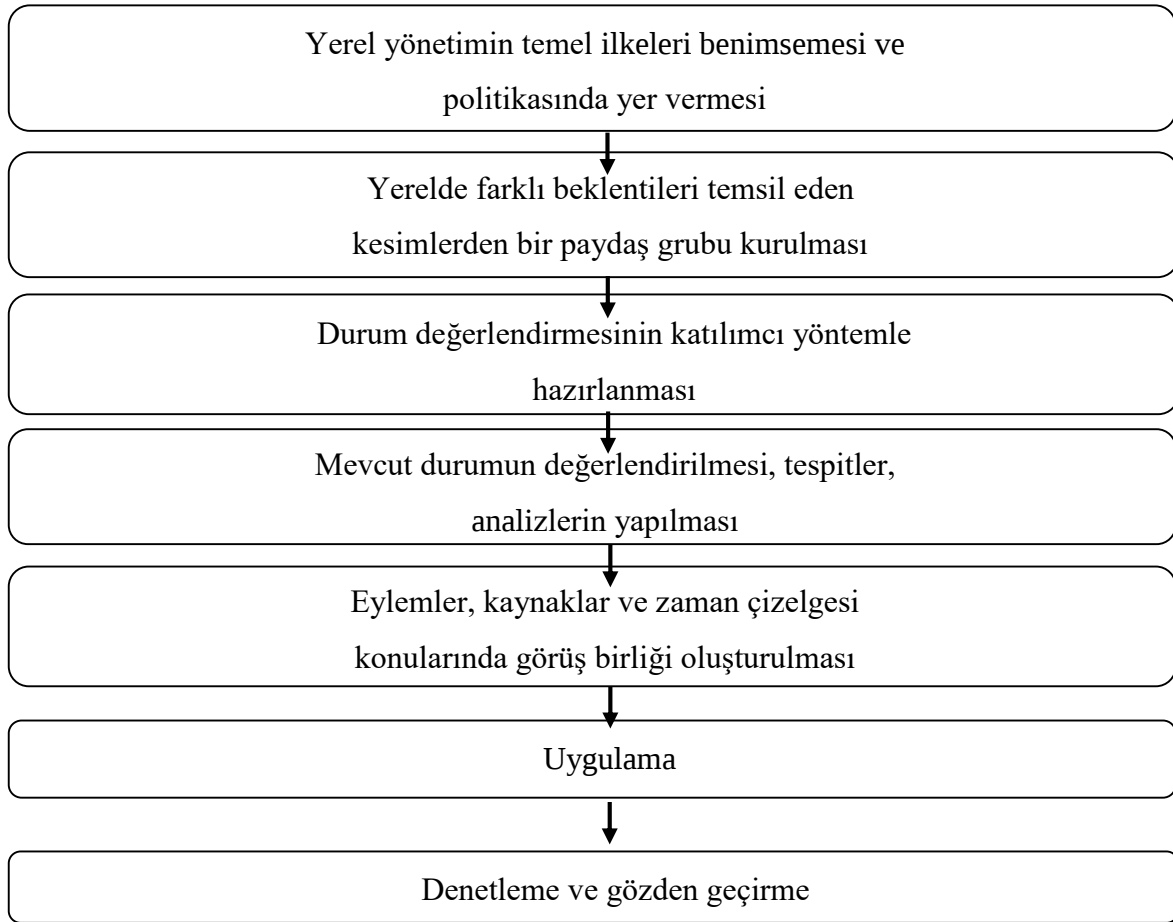
AB'nin UNESCO Dünya Mirası Yolculukları faaliyet kolunda 34 Dünya Mirası bölgesini dört farklı tematik güzergah üzerinden bir araya getirmektedir; Kraliyet Avrupa , Eski Avrupa , Yeraltı Avrupa ve Romantik Avrupa. Her yolculuk, gezginlerin Üstün Evrensel Değer ve genel anlamda kültürel mirası daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kültürel miras, hem inşa edilmiş mirası hem de toplumun yaşayan kültürel değerleri aracılığıyla ifade edilen tarihi ve mevcut somut olmayan kültürel mirası birleştiren bu girişimin birincil odak noktası olmaktadır. Hem ikonik hem de daha az bilinen yerleri dahil ederek, bu yolculuklar insanların Avrupa'nın Dünya Mirası alanlarını yeni ve heyecan verici bir bakış açısıyla görmelerine ve Avrupa Birliği içinde "farklı şekilde seyahat etmelerine, daha derine seyahat etmelerine" olanak tanımaktadır (WHC, 2020).

Sürdürülebilir turizm ve kültür turizminin amaçlarından yola çıkarak, sürdürülebilir kültür turizmini; doğal, kültürel ve tarihi değerlere yönelik koruma kullanma ilkesini göz önünde bulunduran ve söz konusu değerlerden bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını karşıladığı şekilde gelecek nesillerin de yararlanmasını sağlamayı amaçlayan turizm hareketleri olarak açıklamak mümkündür (Seçilmiş ve Köz, 2015). Avrupa Tarihi Kentler ve Bölgeler Birliği (European Association of Historic Towns and Regions) 2010 yılında yayınladığı Tarihi Kentler ve Kentlerde Sürdürülebilir Kültür Turizmi Rehberinde (Guidelines for Sustainable Cultural Tourism in Historic Towns and Cities) sürdürülebilir kültür turizmi için temel ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yerel yöneticiler, kentlerinin kültürel ve tarihsel mirasını turizmin getirilerinin üstünde tutmalıdır.
- Kültür turizmi uygulamalarında; farklılıklara, yerel kültürlere ve inançlara saygılı olunmalıdır.
- Kültür mirası öğeleri korunmalı ve kültür turizmi korumayı desteklemelidir.
- Kentli kültür turizmini benimsemeli, turizm yerel toplumun ihtiyaçlarına duyarlı ve sorumlu yaklaşmalı, ziyaretçiler bu konuda bilgilendirilmelidir.
- Kültür turizmi sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemelidir.
- Belediyeler, yerel topluluklar ve işyeri gibi yerel paydaşlar kültür turizminin gelişme sürecinin içinde yer almalıdır.

- Kültür turizmi yerel toplumun tümüne eşitlikçi yarar sağlamalıdır.
- Kültür turizmi ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap vermeli, nitelikli bir deneyim ya atmayı amaç edinmelidir.
- Karbon salınımını düşürecek önlemler alınmalı, su ve enerji gibi kıt kaynaklar korunmalı, atık üretimi düşürülmelidir.
- Kültür turizmi sürdürülebilir bir ulaşım sistemi üzerine kurulmalıdır.
- Turizmin gerek getirileri gerekse topluma maliyeti tüketicilere ve üreticilere yansıtılmalıdır.
- Kültür turizminin yönetimi ve gelişimi değişime açık olmalıdır.

Temel ilkeler doğrultusunda yedi aşamalı bir süreç sonucunda oluşan eylem planı ile hayata geçirilecek sürdürülebilir kültür turizmi yönetim planı, tarihi kentler için sürdürülebilir bir kalkınma fırsatı sunmaktadır. İlgili konu başlıklarına ve yerel toplumun ihtiyaçlarına bütüncül yaklaşmayı zorunlu kılan eylem planı adımları  ekil 8.7.'de gösterilmektedir.

Şekil 8.7. Sürdürülebilir kültür turizmi eylem planı adımları (UNESCO, 2020)

UNESCO tarafından 2013-2014 yılları arasında 15 taraf devlet arasında benzeri görülmemiş bir işbirliği ile İpek Yolu koridorları boyunca İpek Yolu markası altında ortak mirasın korunması ve geliştirilmesi amacıyla sürdürülebilir kültür turizmi projesi başlatılmıştır. Proje öncelikler şu şekilde olmuştur (UNESCO, 2014):

- Mülkün doğal ve kültürel değerlerini bozmayan kaliteli ziyaretçi deneyimleri sağlamak
- Uzun vadeli sürdürülebilirlik için iyi entegre paydaş katılımıyla bütünsel planlama
- İpek Yolu boyunca düğümleri (büyük şehirler), onları birbirine bağlayan rota segmentlerini ve İpek Yolu turizmi olarak koridorları tanımlamak, gezginleri bireysel alanlara veya varış yerlerine değil, entegre rotalar ve koridorlar boyunca çekmeye katkıda bulunmak.
- İpek Yolu turizmini güçlendirmenin anahtarı olan ulus ötesi yaklaşımlar üzerinde işbirliği yapmak.

- Yinelenmekten kaçınmak için beceri, uzmanlık ve bilgi paylaşmak, sürdürülebilir turizm, koruma, eğitim, araştırma geliştirme ve yorumlama konusunda İpek Yolu boyunca koordineli yönetim çerçeveleri uygulamak.
- Kilit konulara (canlı türünün nadirleştiği veya miras alanlarının yoğunlaştığı alanlara) tampon bölgeler, yer seçimi vs. için uygun standartlar ve protokoller geliştirmek
- Değişiklikleri, eylemlerin etkilerini ve alanların değerlerindeki değişiklikleri ölçmek için yerel, ulusal ve ulus ötesi düzeylerde izleme sistemleri uygulamak.
- Turizm deneyimi boyunca sunulan, turist beklentileri oluşturmak ve yüksek kaliteli ziyaretçi deneyimleri sunmak için yüksek kaliteli, tutarlı ve bilgilendirici miras iletişimi ve yorumu sağlamak.
- Ziyaretçi deneyimini geliştirmek ve kültürlerarası anlayış ve alışverişe katkıda bulunmak için geleneksel el sanatları, gastronomi, ritüeller, müzik ve diğer kültürel ifadeler gibi Somut Olmayan Kültürel Mirasa yatırım yapmak (Kapasite geliştirme için toplum merkezleri geliştirerek, kültürel festivaller düzenleyerek ve pazarlama ve tanıtım kampanyaları uygulayarak başarılabilir.).
- 3D dijital tarama ve modelleme, dijital koruma ve arşivleme gibi teknoloji ve yenilikleri benimsemek.

KR'lar kültürel-doğal miras öğelerinin ziyaretçilere deneyimlendirmenin önemli bir yoludur. Turizmin zarar verebilirliği tüm bu değerlerin kontrolsüz kullanım sonucu yok olmasına sebep olacaktır. Sürdürülebilir kültür turizm araçlarını amaç haline getirmek bu noktada KR'ların sürekliliğini, bütünlüğünü koruyarak gelecek nesillere daha zengin kültür deneyimleri ile yansıtmamızı sağlayacaktır. 10 numaralı araştırma sorusuna cevaben bu başlıktan elde edilen bulgular ile sürdürülebilir kültür turizmi ile KR arasındaki ilişki sürekli bağlı ve birbirini geri besler nitelikte olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

8.3.Hitit Rotası Sürdürülebilirliğinde Kültür Turizmi

UNESCO'nun 1972 tarihli Dünya Miras Sözleşmesi, "hiçbir ülke veya bölge ayrımı yapmaksızın, insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların bir göstergesi olan tarihsel yapıların, sit alanlarının ve doğal zenginliklerin korunması amaçlanarak hazırlanmıştır (Oğuz, 2009). Sözleşme metninin dördüncü maddesinde "koruma"nın nasıl gerçekleştirileceğine dair şu ifadeler yer almaktadır: Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden

her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır.

Hattuşa'nın miras listesine girişinden bu yana otuz yıl ve UNESCO Millî Komisyonu tarafından yapılan alan araştırması üzerinden ise bugün itibariyle yedi yıl geçmesine rağmen görünüyor ki alanın miras listesine kaydedilmesi veya alan araştırmaları yapılarak güncel durumun sorgulanması "koruma" ve gelecek kuşaklara aktarma kaygısı, sadece konunun uzmanları ile sınırlı kalmıştır. Yapılan çalışmalar halkın bilinçlenmesi ve yöre halkının böyle bir mirasın varlığına dair herhangi bir belleğinin olmadığını göstermektedir (Ortakçı, 2016). Yerel halkın yaşadığı çevredeki tarihsel ve doğal miras değerlerin sahip olduğu önemi yeterince kavramamış olması bu alanların korunabilmesi konusunda büyük eksikliklere yol açmaktadır.

Hititlerin başkenti olan Hattuşaş'ı ve bahsi geçen değerleri kapsayarak belirlenecek KR korunmaya ve yaşatılmaya değer bir kültürel mirastır. Bu mirası korumak ve yaşatmak için kurgu noktasal olarak değil bütün bir rota kurgusu boyunca gerçekleştirilmelidir.

Hitit Yolu'nun KR olarak tescillenmesi-tanınırlığı ve sürdürülebilir yönetimi için ilk aşama, değer odaklı alan tanımının yapılmasıdır. Bu tanımlamada rota alanına ait tüm bileşenler ve kültürel mirasa ilişkin öznitelikler, insan ve mekânlar ilgili disiplinler arası (tarih, sanat tarihi, arkeoloji, sosyo-kültürel antropoloji, epistemoloji, etnoloji, mimarlık etc.) araştırmalarla tanımlanmalıdır. Bu tanımlamada fiziksel mekan sınırı birinci parametre olsa da somut olmayan kültürel miras değerleri, the spirit of the place (sosyal, ekonomik, geleneksel, vb. yaşamsal bağlar) bağlamıyla mutlaka değerlendirilmelidir. Böylece belirlenecek rota sınırı, rotanın geçmişten bugüne etkileşim alanı ile sürdürülebilirliğin sağlanması için buffer zone'da kapsamalıdır. Bu sınır, sürdürülmesi gereken alan sınırını dolayısıyla miras yönetim alanı sınırını hem de kültürel turizm alanı sınırı niteliğindedir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Yönetimin sonraki aşaması miras değerlerine uygun koruma politikaları geliştirmektir. Günümüz koruma yaklaşımlarıyla, KR'ın sürdürülebilirliğinde sürdürülebilir kültür turizmi, öngörülmektedir. Ancak bu yaklaşımda öncelik kültürel değerlerin sürdürülebilirliği ve yerel halkın sürece etkin katılımının sağlanması olduğu için koruma politikaları da bu öncelikler üzerinden KR'ın özneteliklerine göre değişkendir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Şöyle ki;

- Karşılıklı olarak birbirine bağı olan turizm/seyahat ile kalkınma/ doğal ve kültürel koruma birbirini desteklemeli ve entegre edilmeli,
- Nesiller arasında eşitlik ilkesini önemsemek,
- Yerel halkı sürece dahil edebilmek için öncelikle eğitim programları veya çalışmaları yapılarak farkındalıklarını sağlamak,
- Yerel halkın yaşam kalitesini artırmak, kimliğini, kültürünü, menfaatlerini tanımak, desteklemek ve geliştirmek,
- Toplumların sosyal ve kültürel bütünleşmesini sağlamak,
- Ziyaretçiler için yüksek kalitede bir deneyim sunmaktır.

Bu politikalarla oluşturulacak yönetim planı ile süreci yönetme kısa-orta-uzun erimli yönetim planına göre süreç yönetilmelidir. Denetimlere veya olası değişikliklere göre planın esnekliği ve alternatifleri önceden kestirilmelidir. Sürecin her aşamasında yerel halkın etkin katılımı ve sağlanacak faydada paydaşlığı sağlanmalıdır.

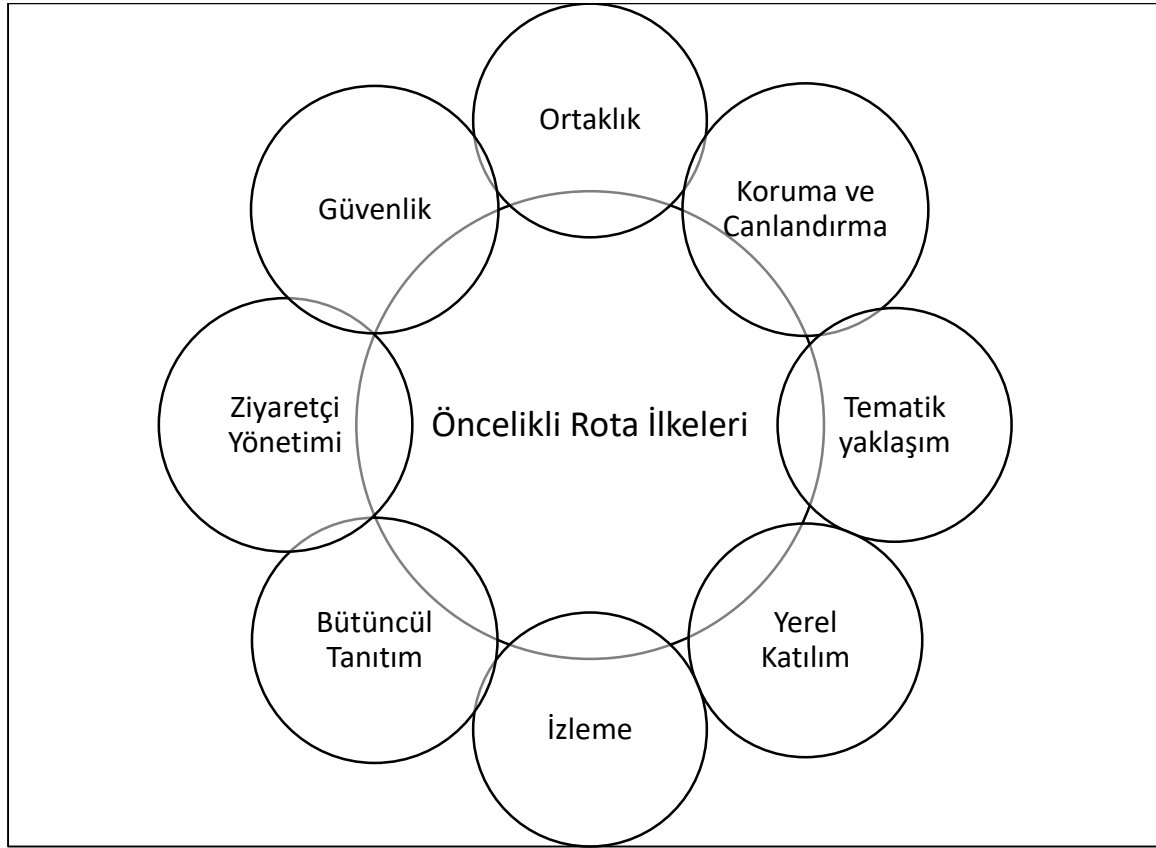
Koruma, sunum ve tanıtım çalışmalarında genellikle atlanan ilke olarak bütüncül yaklaşımın, sürdürülebilir KR'ları sayesinde elde edilmesi mümkündür.

Başlangıç aşamasında kültürel kimliği ve kültürel çeşitliliği göz önünde bulunduran sosyal özelliklere; yerel bilgi değerleri, geleneksel değerleri, somut ve somut olmayan kültürel mirası içinde barındıran tarihi-kültürel özelliklere; ekonomik ve çevresel-fiziksel özelliklere dayalı değer odaklı alan tanımı yapılmalıdır. Bu özellikler ile mevcut durum tespiti yapılmış rotanın sınırı, tampon bölgeyi, Somut delilleri, kent katmanları ve miras alanlarını kapsayacak şekilde sınırı belirlenmelidir. Rota kurgusuna dair vizyon, hedefler, stratejiler ve ilkeler belirlenmelidir. Miras Yönetimi aşamasından önce çalışma alanına yönelik koruma-kullanma dengesi, taşıma kapasitesi, erişilebilirlik, alana özgü değerlerin korunması,

sürdürülebilir kültür turizmi gibi politikalar göz önünde bulundurulmalıdır. Sürdürülebilir kültür turizmine yönelik kısıt/olanaklar ve tüm politikalar, yerel halkın katılımıyla sağlanacak iyi bir iş birliği ile belirlenmelidir. Bu kapsamda bu öneriler 11 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

8.4.Planlama İlkeleri

Hitit KR'sı mekansal kurguda oluşturulurken uygulama süreçlerini yönlendirecek planlama ilkeleri de dikkate alınmalıdır (Bkz. Şekil 8.8.).

Şekil 8.8. Hitit Yolu planlama ilkeleri

Koruma ve canlandırma

Hitit KR'sı oluşturulurken belirtilen doğal ve kültürel değerler tahrip edilmeden uygulanabilir yönetim araçları ile korunmalıdır.

Tematik yaklaşım

Hitit KR Mirası tarihi ve kültürel miras öğeleri odaklı bir temaya sahiptir. Ancak kırsal yerleşimlerin de ev sahipliği yaptığı bir kurgu modeli olduğundan bu paydada somut olmayan miras öğelerinin yerel birimlerce entegrasyonu kurguyu canlandıracaktır.

Ortaklık

Ortak miras değerlerini ve ortak çevreyi paylaşan tüm aktörler, rota çalışmaları kapsamında bir araya gelmeli gerek yerel gerek bölgesel ölçekte işbirliği sağlanmalıdır. Böylece uygulama ve yönetim süreçlerinin devamlılığı sağlanırken, yerel aktörler arası entegrasyon da güçlendirilir.

Yerel katılım

Öncelikle 36 köy yerleşimi 3 ilçe yerleşiminde yaşayan halkı miras değerleri ve yörenin sahip olduğu kültürel-doğal değerleri tanıtmak/sahiplendirmek amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda eğitim, seminer, yarışma, gezi, şenlik gibi tematik etkinlikler düzenlenmelidir.

Bütüncül tanıtım

Hitit KR'sının kimliğini ve temasını oluşturan kültürel, doğal, sosyal ve tarihi tüm yönleri bir arada ele alınmalıdır. Bu yüzden rota önerilirken temaları gruplandırmak yerine yönlendirici etkiye sahip olduğu düşüncesiyle tek bir yürüyüş rotası ile bütünleştirilmiştir.

Ziyaretçi yönetimi

Rota üzerinde turizm faaliyetleri ve mirasın korunması arasındaki ilişki dengesi ancak etkin bir ziyaretçi yönetimiyle sağlanabilir. Yerleşimlerde yönlendirme ve bilgilendirme sistemlerinin geliştirilmesi, servis kapasitelerinin uygun koşullara getirilmesi ziyaretçi yönetiminin öncelikli adımlarındandır.

Güvenlik

Teknik ve yerel birimlerin sorumluluk alanında olan çevre düzenlemeleri, alanın güvenliğini sağlamak gibi adımlarda ziyaretçinin güvende hissetmesini sağlayacak araçlar geliştirilmelidir. Bu araçları; Müzelerin güvenlik kameraları ile izlenmesi, GPS takibi, riskli alanlarda doğal çevreye uyumlu yürüyüş platformları, tırmanış kolaylaştırıcı çözümler, patika düzenlemeleri gibi sıralamak mümkündür.

İzleme

Rota sistemi işleyişini ve özellikle lokal uygulama projelerini sürdürülebilir hale getirmenin en önemli adımlarından biri de düzenli bir izleme ve bakım mekanizmasının varlığıdır. İzleme süreci; geri bildirim alma, güzergah tercihleri, ziyaretçi sayıları, gibi başlıkları gözetken bir veri yönetimi sistemini mutlaka bulunmalıdır. Bunun yanı sıra rota boyunca yerel yönetimler aracılığıyla gerçekleştirilmesi gereken periyodik eylemler ise güvenlik kontrolleri, yol bakımı, işaretleme ve yönlendirme öğelerinin yenilenmesidir.

Belirlenen aşamalar 12 numaralı araştırma sorusuna cevap niteliğindedir.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel-doğal miras ile turizm arasındaki kritik döngünün sağlıklı olarak kurulabilmesi endişesi ile ortaya çıkan KR'lar değer odaklı alan tanımı ile belirlenen özneliliklerine ve temasına göre bulunduğu coğrafyaya turizm aracılığı ile kültürel ve ekonomik zenginlikler sağlamaktadır.

KR'lar içerdikleri yönlendirme sistemleri, tanıtım çalışmaları, sosyal ve ekonomik aktiviteler vb. ile bireysel veya grup deneyimlerine kırsal ve kentsel alanda olanak sağlamasıyla, kitlesel turizme bir alternatif olarak planlanabilmektedir. Bu şekilde özellikle hassas miras alanları üzerindeki turizm baskılarının azaltılması ve daha az bilinir alanlarda tanıtım ve çekim noktaları oluşturabilmelidir. Bu adım ile ziyaretçiler doğru bir yöntem ile de kurgulanmış olmaktadır.

UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi tarafından tanımlanmış ortak paydada aynı amaca hizmet eden KR'lar bugün uluslararası ölçekte koruma-yaşatma güdüsünü taşımakta olan bir miras yoludur. Kültürel, tarihi, dini, ulaşım, biyografik, sanatsal, eğitsel mimari ve doğal temalar etrafında oluşturulmuş KR'lar UNESCO ve ICOMOS tarafından DM kapsamında belirlenmiş kriterler çerçevesinde değerlendirilirken Avrupa Konseyi tarafından sertifikalandırılmaktadır. Bu temalara tabii olan KR aynı zamanda farklı faaliyet programları ile zenginleştirilmiş; doğa sporları, gastronomi gibi aktiviteler ile desteklenmiştir. Rota bütününcü milli parklar, tabiat koruma alanları ve arkeolojik sit alanları dahil edilerek küçük ölçekte yer alan koruma alanları da güzergah ile birleştirilmiştir, bütünleştirilmiştir.

3. ve 4. bölümlerde detaylı olarak incelenen tescilli KR örneklerinin bölgeler, ülkeler ve ülkelerarası ölçekte olabildiği gösterilmiştir. Uzunluğu, konumu, teması ve kurgusu ne olursa olsun tescillenen KR'lar sadece rota boyunca parçalar halinde yer alan koruma alanları dahilinde değil bir bütün olacak şekilde de kanunlar tarafından korunmaktadır (Bkz Çizelge 3.13.-Koruma ve Yönetim). Somut olmayan kültürel miras öğelerin yaşatılmasını, kırsal alanlar ile kurulan sağlam etkileşimi, ziyaretçi yönetimini ve tampon bölgelerini içeren Koruma ve Yönetim Planlarına sahiptir. Önce yerel halk, yerel topluluklar tarafından benimsenen rotalar taraf devletlerin koordineli yönetim için aralarında yaptıkları özel anlaşmalar ile korunmaktadır. Yönetim ve koruma planları alanlara özgüdür ve

değiş(tirile)mez değildir. KR üzerinde izleme ve geri besleme -feedback- adım uygulamaları ile oluşturulan bu planlar düzenli toplantılar ile koruma girişimlerinin güncellenmesini sağlamaktadır.

UNESCO ve ICOMOS tarafından DM niteliğindeki KR'lar sağladığı kriterler dışında sürdürülebilir tampon bölgelere, rota üzerinde yer alan arkeolojik sit alanlarına, korunan özgün değerlere sahiptir. Kültürlerarası etkileşimin ve değişimin kanıtı olan bu rotalar insanlığın en temel ihtiyaçlarının yüzyıllar boyunca nasıl sağlandığını günümüze taşımaktadır. Avrupa Konseyi KR'ın ise sertifikalandırılma programının dışında farklı faaliyetler ile desteklendiğini, geliştirilmeye açık Avrupa kültürünü ve kimliğini yansıtmaya odaklanmış rotalar olduğu incelenen örneklerden açıkça anlaşılmaktadır. Uluslararası kapsamda kanunlarla korunan tüm bu KR'ların karşıladığı ölçütler dışında ortak/benzer özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası ölçekte KR tespit-tescil etme ve koruma-yaşatma hassasiyetindeki durum böyle iken Anadolu'nun kültürel ve doğal mirası, kentleşme baskıları ve kırsal alanın terk edilmesi; enerji, ulaşım, turizm, gayrimenkul ve sanayi sektörlerindeki gelişme eğilimlerinin yarattığı tehditler nedeniyle her geçen gün biraz daha kırılgan hale gelen korunan alanlar bulunmaktadır. Yasal mevzuat ve koruma uygulamalarındaki zorluklar da düşünüldüğünde, yerel yönetimler, sivil toplum ve yerel halk açısından bu mirası korumak da giderek güçleşmektedir (Gültekin ve Çetin, 2019).

Kırılgan bir nitelikte olan tarihi ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkileriyle öne çıkan sektör olan kitlesel turizm, kontrolsüzce yürütüldüğü yerlerde yerel kimliğin yitirilmesini de hızlandırmakta. Miras alanlarına kalabalık ziyaretçi girişleri ve zamana bağımlı gezi programlarının uygulanması, başta ziyaretçilerin yerelin kimliğini bütün yönleriyle algılayamadan alandan ayrılmalarıyla sonuçlanmaktadır.

1980'lerden itibaren tüm dünyada yerel yönetimin güçlenmesi ve kültür mirasının sürdürülebilir kalkınmadaki etkinliğinin artmasıyla, doğal ve kültürel mirası korumada adil, şeffaf ve geniş katılımlı sürdürülebilir, bütünleşik ve rasyonel koruma yaklaşımıyla "subsidiarity" öngörülmüştür (Thomas, Middleton, 2003:18-22; Gültekin, 2010-a). Bu vizyonla 2002 yılı sonrasında UNESCO'nun belirlediği çerçevede, ülkelerin yönetim sistemlerine göre uygulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de bu sistem 2004'te koruma

mevzuatında yer alan “alan yönetimi” ile uygulanmaktadır. Ancak yönetimin temelini oluşturan yönetim alanı, etkileşim sahaları ve bağlantı noktaları, koruma açılımı-yaklaşımlarıyla UNESCO’nun belirlediği çerçevede değildir.

Türkiye, doğal ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine ilişkin birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmasına rağmen, ulusal koruma mevzuatına göre KR tescili yapılamadığı için bu değerlerin uluslararası tanınırlığı sağlanamamaktadır. Bu nedenle başta mevzuatta olmak üzere, uygulamada da güncel koruma yaklaşımlarına göre kültürel bu miras değerlerinin belirlenmesi önerilmektedir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Miras değerlerimiz henüz tekil bir anıtken bile yeterli koru(n)ma prensiplerine sahip değilken sadece turizm amacı üretilen Türkiye’deki rotalar yerel ve bölgesel kalkınma dinamiği olarak hizmet veren gelişme koridorları olarak anılmaya mahkumdur. Uluslararası ölçekte yer alan KR potansiyellerini taşımakta olan Hitit Rotası DM KR kapsamında sınırlı çerçevede tekrar değerlendirilmiştir.

KR potansiyellerine sahip olan Hitit KR’sına ait kültürel-doğal miras değerleri detaylı olarak 6. Başlık altında irdelenmiş olup hem yaya hem de taşıt ile sürekliliği olan bir güzergah çizilmiştir. Bu rotanın hem DM KR’sı kriterlerini hem de Avrupa Konseyi KR’sı kriterlerine uyduğu ise 7. Başlıkta kanıtlanmıştır.

Hitit İmparatorluğu dönemine tarihlenen Kızılırmak yayı içerisindeki antik kentlerin ve bunların izdüşümleri olarak tarihsel süreci okutan geleneksel mimarlık örneklerini barındıran; kültürel ve doğal miras değerleri tanımlanmış yerleşimleri bağlayan Hitit KR’sına ait oluşturulmuş öneri yönetim planı ivedilikle faaliyete geçirilmelidir. (Gültekin ve Özbek, 2018).

Bu süreçte başlangıç aşamasında kültürel kimliği ve kültürel çeşitliliği göz önünde bulunduran sosyal özelliklere; yerel bilgi değerleri, geleneksel değerleri, somut ve somut olmayan kültürel mirası içinde barındıran tarihi-kültürel özelliklere; ekonomik ve çevresel-fiziksel özelliklere dayalı olarak belirlenen değer odaklı alanlar ve bu alanları birbirine bağlayan rotaya tampon bölge belirlenmelidir.

Çalışma alanına yönelik koruma-kullanma dengesi, taşıma kapasitesi, erişilebilirlik, alana özgü değerlerin korunması, sürdürülebilir kültür turizmi gibi politikalar göz önünde bulundurulmalıdır. Sürdürülebilir kültür turizmine yönelik kısıt/olanaklar ve tüm politikalar, yerel halkın katılımıyla sağlanacak iyi bir iş birliği ile belirlenmelidir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Böylece, yönetim planı, koruma-restorasyon, ziyaretçi-turizm, eğitim-farkındalık, tanıma-bilinçlenme-tanıtımaya yönelik paydaşlarla belirlenen vizyon, hedefler ve uygulanabilir yöntemlerle uygulanabilir. Dolayısıyla kültürel değerler üzerinden sürdürülebilir turizmle ekonomik katma değer yaratacak ve bu getiriye yerel halka paylaşmaya yönelik mekânsal ve sosyal stratejiler geliştirilebilir (Gültekin ve Özbek, 2018).

Bu şekilde belirlenen öneri yönetim planı (Bkz. Şekil 5.2.) ile Hitit KR'sında sürdürülebilir kültür turizmine yönelik miras yönetiminin esaslarının yönlendirici ve farkındalığı artırıcı olacağı umut edilmektedir.

Uluslararası KR koruma-yaşatma yöntemleri ve ilkeleri doğrultusunda; Türkiye'de KR'ların korunmasına ilişkin sorunlardan (Bkz. Bölüm 5.4.) yola çıkılarak Hitit KR'sını da kapsayacak ek öneriler geliştirilebilir. Bunlar;

- Hitit KR'sının tanımlanmış tüm miras değerlerinin (Bkz Bölüm 5) turizm talepleriyle tahrip ya da yok edilmesini engellemek için “miras yönetim süreci” (Bkz. Şekil 10), rasyonel, bütüncül ve sürdürülebilir koruma yaklaşımını ve yönetim ilkeleriyle (Bkz. Başlık 8.4) her aşamada paydaşların -özellikle yerel halkın- katılımını ve işbirliğini kurgulayan bu mekanizmalara uyulmalı (Gültekin, 2010),
- “Değer odaklı alan tanımı” yöntemiyle ile oluşturulan Hitit KR'sında, güzergâhın farklı kimlikleri, aidiyet bağları, geleneksel unsurları gibi sosyal özellikleri, ekonomik yapısı ve potansiyelleri, yerel bilgi değerleri, maddi ve maddi olmayan kültürel öğeleri ve doğal değerleri vb. güzergâha özgü nitelik ve dinamikler barındıran kırsal yerleşimler noktalarındaki yerel halk bilinçlendirilmeli.
- Güzergahta, fiziksel alanın kontrol seviyesini, varış rotalarını, vista noktaların, kültür katmanlarını ve miras değerlerini ve bu değerlere özgü bilgi, birikim, bilişsel ve duysal özellikleri ve yer'in ruhu gibi farklı ve karmaşık etkenleri de içeren işaretlendirme, levha veya tabela konularak ziyaretçiyi yönlendirici ve bilgilendirici unsurlar bulunmalı.

- Başlık 7.3 altında yer alan 306 kilometrelik güzergah sınırlarını ve etkileşim alanını da içeren tampon (buffer zone) alanları yapılmalı,
- Güzergahın sürdürülebilirliği için vizyon, hedefler ve koruma ile birlikte turizmi geliştirme politikaları oluşturulmalı, sürecin zamansal programları hazırlanmalı.

Temel bileşenleri kültür mirası ve doğal yapı olan Hitit KR'sı uluslararası kriterlerle tespit ve tescilinin yapılarak geleceğinin planlanmasında, günümüz beklentilerinin karşılanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için turizm ve miras yönetiminin eşdeğer biçimde önemsenmesi zorunludur. Amaç, miras değerlerine dayalı sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve KR için katma değerli turistik değer yaratmaktır.

Bu kapsamda miras değerleri değer odaklı alan tanımı yöntemi ile belirlenen Hitit KR'sını (Bkz. Başlık 7.3, Harita 7.2.), öneri miras yönetim süreci (Bkz. Başlık 5.4, Şekil 5.2) ve sürdürülebilirlik adımı ile (Bkz. Başlık 8.3, 8.4, Şekil 8.8) planlamak ve hayata geçirmek Ulusal ölçekte tescil altına alınabilir bir Dünya Mirası olan KR'lara örnek teşkil edebilecektir.

KAYNAKLAR

- Akok, M. (1979). *Alacahöyük'te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler*. VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 107-114.
- Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu. (2019). *Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Arşivi, Çorum Sit Alanları*.
- Apaydın, A., Çınaroğlu, A., İnal, İ., Dilaktaşlı, C. ve Çelik, D. (2020). Çorum-Alaca Höyük'te 3260 Yıl Öncesine Dönüş:Antik Hitit Barahının İyileştirmesi ve Hitit Yaşamının Canlandırılması. *Devlet Su İşleri Teknik Bülteni*, 135, 18-35.
- Atilla, N. (2018). Hitit Devleti'nde Güvenlik Algısı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(64), 161-190.
- Aylar, F. ve Zeybet, H.İ. (2018). *Çorum İli Doğal Turistik Çekicilikleri Destinasyonuna Bir Katkı: Susus (Güm Güm) Şelalesi*. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara, 382-400.
- Bahar, H., Turgut, M. ve Küçük, B. (2018). Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 403-424.
- Bahçe, S., Yüksek, G., Öney, H. ve Çiçek, D. (Editörler). (2013). *Alternatif Turizm*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2744.
- Baştemur, C. (2015). *Likya Yolu ve Çevresinin Bölgesel / Yerel Kalkınmada Yeri*.
- Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30-49.
- Bittel, K. (Editör). (1975). *Boğazköy Rehberi*. Ankara: Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yayınları.
- Coulls, A. (1999). *Railways As World Heritage Sites, Occasional Papers for the World Heritage Convention, International Council on Monuments and Sites*. International Council on Monuments and Sites, Paris, 8-12.
- ÇEKÜL. (2015). *Kültür Rotaları Planlama Rehberi*. İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları, 13-15.
- Çekül Vakfı. (2012). *Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu-Yerel Sivil-Özel İşbirliği*. Tarihi Kentler Birliği Kılavuz Kitapçıklar Dizisi, 1, 25-32.
- Çiçek, A. (Editör). (2012). *Ekoloji ve Turizm*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 10-32.

- Çilingir, S. (2011). *Hitit Tapınak Kentleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çulha, O. (2008). Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Journal of Yasar University*, 3(12), 1827-1852.
- De Martino, S. (2003). *Hititler*. Ankara, Dost Kitabevi.
- Emekli, G. (2003). *Kültür mirasının kültürel turizm yaklaşımıyla değerlendirilmesi*. Coğrafi Çevre Koruma Ve Turizm Sempozyumu, İzmir, 16-18.
- Gebhard, K., Meyer, M. and Roth, S. (2007). *Criteria for sustainable tourism for the three Biosphere Reserves*. Ecological Tourism in Europe and UNESCO MAB, Germany.
- Görmüş, S., Atmış, E., Özkazanç, N., Günşen, H. ve Artar, M. (Editörler). (2016). *Ekorota Bartın: Doğal ve Kültürel Koridorların Haritalanması*. Bartın: Bartın Üniversitesi yayınları, 23-26.
- Gülersoy, A. ve Gülersoy, Ö. (2016). Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)'ün Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 485-530.
- Gültekin, N. (2010). *Kültürel Miras Alanlarının Yönetimi. Yasal ve Yönetimsel Boyutlarıyla Planlama, Prof. Dr. Feral Eke Anısına*. Ankara: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Gültekin, N. ve Çetin, T. (2019). Dünya Mirası Kültür Rotası Kapsamında Türkiye'deki Gelişim Koridorlarının Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52-72.
- Gültekin, N. and Özbek, N. (2018). *On Sustainable Tourism Management in the Hitit Road Development Corridor*. Heritage Tourism Beyond Borders and Civilizations Conference Proceedings, Eskişehir, 332-340.
- Gültekin, N. ve Uysal, M. (2018). Kültür Mirasının Sürdürülebilirliğinde Alan Tanımı: Taşkale Kaya Oyma Tarih Ambarları Örneği. *Humanities Sciences*, 13(3), 36-56.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve Kültür* (Altıncı Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 45-46.
- Haldon, J. (1999). Warfare, State and Society in the Byzantine World. *UCL Press*, 54, 565-1204.
- ICOMOS. (2005). *The World Heritage List: Filling the Gaps - an Action Plan for the Future*. Paris, 16-18.
- IUCN, UNEP ve WWF. (1980). *World Conservation Strategy*. Berlin.
- İnternet: UNESCO. URL-1: <https://whc.unesco.org/en/criteria/>, Son Erişim Tarihi: 03.06.2018.

İnternet: ICOMOS-CIIC. URL-2: International Committee on Cultural Route <http://www.icomos-ciic.org/>, Son Erişim Tarihi: 04.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-3: World Heritage List, Semmering Railway. <https://whc.unesco.org/en/list/785>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: URL-4: https://www.researchgate.net/figure/The-route-of-the-new-Semmering-Base-tunnel-new-with-its-entrance-and-exit-inside-the_fig21_333564836, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-5: Worl Heritage List. Rhaetian Railway in the Albula/Bernina Landscapes. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1276>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-6: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/785/multiple=1&unique_number=928. Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-7: World Heritage List. Mountain Railways of India <https://whc.unesco.org/en/list/944>, Erişim Tarihi: Son 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-8: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/944/multiple=1&unique_number=1540. Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-9: World Heritage List. Canal du Midi. <https://whc.unesco.org/en/list/770>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-10: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/770/multiple=1unique_number=910. Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-11: World Heritage List. Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor, URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1442>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-12: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/1442/multiple=1&unique_number=1985, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-13: World Heritage List. https://whc.unesco.org/?cid=31&l=en&id_site=1442&gallery=1&maxrows=15, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-14: <http://factsanddetails.com/world/cat56/sub371/item1968.html>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL URL-15: World Heritage List. Qhapaq Nan, Andean Road System, URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1459>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-16: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/1459/multiple=1&unique_number=2003, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-17: World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/1459/gallery/>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-18: World Heritage List. Camino de Santiago, <https://whc.unesco.org/en/list/669>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: URL-19: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:French_Ways_of_St._James.svg, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-20: World Heritage List., Birthplace of Jesus: Church of the Nativity and the Pilgrimage Route, <https://whc.unesco.org/en/list/1433/>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-21: World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/list/1433/multiple=1&unique_number=1922, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-22: World Heritage List.Sacred Sites and Pilgrimage Routes in the Kii Mountain Range <https://whc.unesco.org/en/list/1142>, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: UNESCO. URL-23: World Heritage List. URL: https://whc.unesco.org/en/list/1142/multiple=1&unique_number=2183, Son Erişim Tarihi: 05.05.2018.

İnternet: URL-24: <http://culturerolesinturkey.com/tr/dernek-hakkinda/>). Son Erişim Tarihi: 21.05.2018.

İnternet: URL-25: www.coe.int/en/web/cultural-routes/epa-member-states Son Erişim Tarihi: 19.02.2019.

İnternet: URL-26: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-via-francigena> Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İnternet: URL-27: <http://www.ildomaniditalia.eu/via-francigena-candidatura-a-patrimonio-unesco/>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İnternet: URL-28: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-regia>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İnternet: URL-29: https://en.wikipedia.org/wiki/Via_Regia, Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İnternet: URL-30: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/transromanica-the-romanesque-routes-of-european-heritage>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İnternet: URL-31: <http://www.serbia.travel/destinations/cities-and-municipalities.a-132.692.html>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-32: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-cluniac-sites-in-europe>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-33: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-cluniac-sites-in-europe>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-34: <http://clunypedia.com/sites/france/cluny>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-35: <http://clunypedia.com/about>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-36: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-jewish-heritage>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-37: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-cemeteries-route>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-38: <https://cemeteriesroute.eu/map.aspx>, Son Erişim Tarihi: 11.05.2021.

İnternet: URL-39: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about-the-epa>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-40: <https://culturerolesinturkey.com/tr/likya-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-41: <https://culturerolesinturkey.com/tr/karia-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-42: <https://culturerolesinturkey.com/tr/idyma-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-43: <https://culturerolesinturkey.com/tr/hitit-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-44: <https://culturerolesinturkey.com/tr/kure-daglari/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-45: <https://culturerolesinturkey.com/tr/yenice-orman-yollari/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-46: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/cultural-routes-database-main-page>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-47: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-industrial-heritage>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2021.

İnternet: URL-48: <https://www.erih.net/i-want-to-go-there>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2021.

İnternet: URL-49: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2021.

İnternet: URL-50: <https://olivetreeroute.gr/culturalroutes-en/routesolivetreeroute-en/>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2021.

İnternet: URL-51: <https://culturerolesinturkey.com/tr/via-egnatia/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-52: <http://phdmapping.blogspot.com/2016/03/via-egnatia-ve-sol-kol.html>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-53: <https://culturerolesinturkey.com/tr/sultanlar-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-54: <https://yoldanciktim.com/sultans-trail-sultanlar-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-55: <https://www.nkfu.com/ilk-cag-anadolu-uygarliklari-hakkinda-bilgi/>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021.

İnternet: URL-56: <https://whc.unesco.org/en/list/438>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2021.

İnternet: URL-57: <https://whc.unesco.org/en/list/438/gallery/>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2021.

İnternet: URL-58: <https://whc.unesco.org/en/list/430/>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2021.

İnternet: URL-59: <https://www.themaparchive.com/product/hadrians-wall-122-ce/>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2021.

İnternet: URL-60: https://www.travelchinaguide.com/images/great_wall/tourist-map.jpg, Son Erişim Tarihi: 28.05.2021.

İnternet: URL-61: <https://corum.bel.tr/corum/tarihce/>, Son Erişim Tarihi: 29.05.2021.

İnternet: URL-62: <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58677/tarihce.html>, Son Erişim Tarihi: 29.05.2021.

İnternet: URL-63: <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/Korunan%20Alanlar%20Listesi/1-M%C4%B0LL%C4%B0%20PARKLAR.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2020.

İpek, Ö., Çilingir, B., İpek, H., Çakar, M. ve Taşlıova, M. (Editörler). (2009). *Çorum Kültür Envanteri*. Çorum Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 45-52.

Karaca, E. (2020). Arkeolojik Verilere Göre Doğu Trakya Kuzey Yolu. *Belleten*, 84(299), 29-42.

- Katalin, N. (2018). *Az Európai Kulturális Útvonalak Gyakorlata És A Hazai Tematikus Utak Néhány Jellemzője*. Tanulmánykötet, 39.
- Koşay, H. ve Akok, M. (Editörler). (1966). *Alaca Hoeyuek Kazisi: 1940-1948 deki Çalışmalara Ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köşgeroğlu, E. (2006). Demiryolu Mirası-Korunması. *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 45, 19-23.
- Levent, Y. (2009). *Tarihi Çevre Koruma Mevzuatına Genel Bir Bakış*. Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar, 14.
- Macqueen, J. (2015). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. (Çev. E. Davutoğlu). Ankara: Arkadaş Yayıncılık. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı), 63-69.
- Majdoub, W. (2010). Analyzing Cultural Routes From A. *AlmaTourism*, 2, 29-37.
- Meadows, D. and de Rome, C. (1972). *The Limits to Growth: a Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- Murat, L. (2008). Hitit Tarihi-Cografyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 181-204.
- Müller-Karpe, A. (2002). *Kuşaklı-Sarissa: Yukarı Ülke"de Bir Kült Merkezi*. Hititler ve Hitit İmparatorluğu, Kunst und Ausstellungshalle Der Bundesre, 470-474.
- Müller-Karpe, A. and Müller-Karpe, V. (2004). Kuşaklı-Sarissa. *Arkeo Atlas*, 3, 20-63.
- Neve, P. (1990). *Tanrılar ve Tapınaklar Kenti Hattuşa*. I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 112-125.
- Ozulu, İ. ve Altan, M. (2007). Hava Fotoğrafları Kullanılarak Arkeolojik Alanların Değişim Analizi: Hattuşa Örneği. *Anadolu University Journal of Sciences & Tecknology*, 8(2).
- Pedersen, A. (2002). *World Heritage Manuals*, UNESCO resource, 96.
- Saatci, S. (2019). *Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetiminde Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkisi: Çorum İli Üzerinden Bir Değerlendirme*. Kamu Yönetiminde Yapısal ve İşlevsel Dönüşüm, Karaman: Kayfor 17 Bildiriler Kitabı, 1037-1049.
- Saner, S. (2009). *Boğazkale-Hattuşa Arkeolojik Sit Alanı 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı*. Boğazkale Belediyesi.
- Schoop, U. (2005). Early Chalcholithic in North-Central Anatolia: The Evidence from Boğazköy-Büyükkaya. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 15-38.

- Seçilmiş, C. ve Köz, E. (2015). Sürdürülebilir Kültür Turizmi Algısının Nesillere Göre Tekrar Gelme Niyetine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 69-78.
- Seeher, J. (1999). *Hattuşa Rehberi: Hitit Başkentinde Bir Gün* (Beşinci Baskı). İstanbul: Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2000). Hattuşa/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış . *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi III*, 15-34.
- Seeher, J. (2006). *Hitit Çiviyazısı Uzmanları", Boğazköy"den Karatepe"ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*. Türkiye: Yapı Kredi Yayınları, 88-97.
- Somuncu, M., Yiğit, T. ve Şenyurt, Y. (2007). *Türkiye'deki Dünya Mirası Alanlarının Güncel Durumlarının Saptanması: (Hattuşa: Hitit Başkenti)*. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Kültürel Miras İhtisas Komitesi.
- Suárez-Inclán , D. and Maria, R. (2005, October). *Monuments And Sites In Their Setting - Conserving Cultural Heritage In Changing Townscapes And Landscapes*. 15th International Council on Monuments and Sites General Assembly and International Symposium, China.
- Sugio, K. (2005, October). *A Consideration On The Definition Of The Setting And Management/Protection Measures For Cultural Routes*. 15th International Council on Monuments and Sites General Assembly and International Symposium, China.
- Süel, A. (2005). *Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu?*. V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Ankara, 679-685.
- Şahin, H. (2013). *Asurlu Tüccarların M.Ö. 2. Binyılın İlk Çeyreğinde Orta Karadeniz Bölgesindeki Faaliyetleri*. Samsun: Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve C(2), 747-759.
- Tuğaç, Ç. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Anadolu'daki Yerleşimler ve Konut Tipolojileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 6(1), 223-248.
- Tuna, M. (2007). *Turizm, Çevre ve Toplum Marmaris Örneği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Turgut, H. (2013). *Hitit Konutları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- UNEP. (2005). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. World Tourism Organization Publications, 142.
- UNESCO. (2007). *Criteria for Sustainable Tourism*. Ecological Tourism in Europe and UNESCO MaB, Germany.
- UNESCO. (2015). *Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention*. Paris.

- United Nations. (2002). *Report of the World Summit on Sustainable Development*. South Africa.
- Usta, N. (2012). İnanç turizminden kültür turizmine: Midilli Adası'nın Agiasos Dağ Köyü Örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 163-168.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu III*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- WHC. (1994). *Routes as part of our Cultural Heritage, Report on the Expert Meeting*. Madrid.
- WHC. (2001). *The Hittite cuneiform tablets from Bogazköy, Memory of the World*. Paris.
- WHC. (2002). *The Silk Roads Project: Integral study of the Silk Roads: Roads of Dialogue, 1988-1997*.
- WHC. (2012). *Convention Concerning The Protection Of The World Cultural And Natural Heritage*. Paris.
- WHC. (2012). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris.
- WHC. (2020). *UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme*. Paris.
- World Heritage Center. (2013). *Management Cultural World Heritage* . Paris: World Heritage Centre.
- Yazar, N. ve Binan, C. (2019). Haydarpaşa İstasyonu Dairesel Planlı Lokomotif Deposu'nun Koruma Olasılıkları. *Megaron Dergisi*, 14(2), 254-268.

GAZİ GELECEKTİR...